

SOSYALİZM – İKİNCİ KİTAP

Sovyet Deneyinin Dersleri:
Ütopik ve Bilim-Dışı
Sosyalizm

SOSYALİZM - İKİNCİ KİTAP

Sovyet Deneyinin Dersleri:
Ütopik ve Bilim-Dış
Sosyalizm

Rıza Yürükoğlu

Yazarın Öteki Kitap ve Broşürleri

- Durgunda Bir Kurşun (Şiirler) 1967
Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye 1978
Proletarya Entarnasyonalizmi 1979
Üçüncü Program ve Görevlerimiz 1979
Açık Mektup 1980
Sınıf Savaşının Vardığı Aşama ve
Komünist Partisin Taktikleri 1980
Propaganda ve Ajitasyonun Güncel Sorunları 1980
Sosyalizm Üstün Gelecektir 1980
Bu Kavga Gelecek Kavgasıdır 1981
Kankun Konferansı ve Düşündürdükleri 1982
Yaşayan Sosyalizm 1982
Sosyalizm ve Demokrasi 1983
Durum ve Görevlerimiz 1982
İyi Öncü Değil, Kötü Artçı Bile Değil 1984
Faşizmin Çözülüşü 1984
Kırkın Yarı I – II 1986
Örgüt ve Örgütçü 1986
Tarihin Savaş Çağrısı 1987
Yayına Dönük Eğitim Seferberliği 1990
Okunacak En Büyük Kitap İnsandır 1990
Faşizm ve Burjuva Demokrasisi 1991
Sosyalizmin Çözülüşü Üzerine Üç Makale 1993
Doğu Asya Krizi 1998
Türkiye Komünist Partisi 6. Program Taslağı 1999

Yayına hazırlayanların notu

Değerli okuyucular,

Üç ciltlik bu çalışmanın nasıl ortaya çıktığını anlatan böyle bir yazıyı, gönül isterdi ki yazarın kendisi yazsın. Ne yazık ki, TKP tarihinin bu en önemli fikir adamı genç yaşında aramızdan ayrıldı. Onu 11 Aralık 2001 tarihinde yitirdik.

Türkiye halkı onu en çok, kendi isteği doğrultusunda, Türkiye Komünist Partisinin bütün parçalarının katılımıyla, Heybeliada'dan denize serpilen küllerleriyle tanıdı. Umarız bu çalışma, halkımızın onu fikirleriyle de daha iyi tanıması açısından katkıda bulunur.

Daha önce basılmış olan birinci kitaptaki yazım hatalarını düzelttik, alıntılarını gözden geçirdik, dipnotları yeniden düzenledik.

İkinci ve üçüncü kitaplar bilgisayar dosyaları halindeydi. Kitapların planları çıkarılmış ve bölüm bölüm dosyalar açılmıştı. Dosyalarda kabaca iki kategori malzeme seçiliyordu:

1) Bölümü yazarken yararlanılacak Türkçe ve İngilizce metinler. Bunların bazıları üzerinde redaksiyon çalışması yapılmıştı.

2) Yazımı bitmiş ya da yarım kalmış özgün metin parçaları. Bazısı bütün içinde yerini almış, bazıları ise ait olduğu yere bağlanmayı bekliyordu.

Metinleri böylece tasnifleyerek ilerledikçe, yazarın berrak mantığının kendini pırıl pırıl ortaya koyduğunu gördük. Parçalar âdeta kendiliğinden yan yana gelip bütünü yükselttiler. Metin içinde veremediğimiz birinci kategori malzemelerin en önemlilerini her bölümün sonuna ek olarak koyduk.

Üçüncü kitap ikinciye nazaran daha az işlenmişti. Ancak bu kitapta ele alınan fikirlerin dergilerde çıkan makalelerde geliştirilmiş olduğunu gördük. Bir bakıma üçüncü kitap makalelerle sürdürülmüştü. Bu tespitten hareketle son makalelerini kitaba ekledik.

Bu üç kitap ve makaleler, aslında Yürükoğlu yoldaşın önerdiği programın teorik arka plan çalışmasıdır. Bir başka deyişle bütün bu çalışmalar gelip programla hayata müdahale kılavuzluğuna yükselmiştir. Bu açıdan bakınca, Program ve Programatik Tezlerin üzerinde yıllarca çalışılan asıl eser olduğunu anlıyoruz. Onun için "Program Taslağı" ve "Programatik Tezler Taslağı" nı kitap dizisine "Sonsöz" olarak aldık.

Yazarın kendisi yaşasaydı ve bu çalışmayı o tamamlasaydı, sonuç mutlaka bundan çok daha iyi olurdu. Ayrıca kendisi son yazım sırasında bazı konularda bizim öngöremeyeceğimiz değişiklikler de yapabilirdi.

Kitaba eleştiri yönelteceklerin bu durumu akılda tutarak, kitaptaki fikirler üzerinde, kişiselliğe düşmeden, üretken, yararlı bir tartışma yürütmelerini bekleriz. Bu, ömrü boyunca komünizmi ilerletecek fikir tartışmasından yana olmuş, özellikle son yıllarında ise bunun hasretini çekmiş yazar için de güzel bir anma niteliği taşıyacaktır.

Onun anısı önünde saygıyla, sevgiyle eğiliyoruz.

İÇİNDEKİLER

Sinopsis	1
1. Rusya, Tarih, Siyasal Kültür ve Lenin'in Dehası	7
1.1. Tarihsel Çerçeve	7
1.2. SSCB'de Sınıf Mücadeleleri	14
1.3. Yeni Ekonomik Siyaset (NEP): Yol Bulunmuştu	31
1.4. Ekler	45
2. Çöküşün Başlangıcı: İdeolojik Revizyon	61
2.1. Stalin ve Tarihsel Çerçeve	61
2.2. İdeolojik Revizyon	65
2.3. Stalin ve "Marksizm-Leninizm" in Yaratılması	66
2.4. Sosyalizmde Özne Öğenin Yeri	71
2.5. Stalin Değerlendirmesi	78
2.6. Ekler	86
3. Gerçek Sorunlar – Yanlış Reçeteler	97
3.1. "Sosyalist Kuruculuk"	97
3.2. Zorla Kollektifleştirme ve Yiyecek Sorunu	100
3.3. Sosyalist Endüstrileşme: "Yukarıdan Devrim"	110
3.4. Değer Yasası, Merkezi Plan ve Bürokratikleşme	112
3.5. Ekler	120
4. Yanlış Reçetelerin Sonuçları	131
4.1. Yanlış Reçetelerin Toplumsal ve Ekonomik Sonuçları	131
4.2. Yanlış Reçetelerin Devletteki Sonuçları	145
4.3. Yanlış Reçetelerin Partideki Sonuçları	183
5. Son Perde: Üst Yönetimin Partiden Kopuşu	197
5.1. Merkezi Ekonomiye "Akılcılaştırma": Pazar	197
5.2. Üst Yönetimler Kopuyor: 1989 ve 1990 Kilit Kadrolarda Değişmeler	205
5.3. Ekler	221
6. Değerlendirme	247
6.1. Çöküşün Altında Yatan Temel Dinamikler	247
6.2. Çöküş ve Tarih	264
6.3. Ekler	275

SOSYALİZM – İKİNCİ KİTAP

Sovyet Deneyinin Dersleri:
Ütopik ve Bilim-Dışı
Sosyalizm

*Ülkesinden hiçbir zaman ayrılmamış bir “sürgünden”
İçerideki sürgünlere*

SİNOPSİS

---

1. “Hiçbir sistem tüm gelişme olanaklarını tüketmeden yıkılmaz” (Marks). Örneğin feodalitede her yerde mülkiyete karşı eşitlikçi köylü ayaklanmaları olmuştur. Bunların başarı kazandıkları yerlerde özlemler gerçekleşmemiş, bu kez başa geçen köylü liderleri feodalleşmişlerdir.
Sovyetler Birliğinin başına gelenler de *bir anlamda* ve *bir ölçüde* bu örneğe benzemektedir. Herhangi bir büyük sorunu (savaşların getirdiği bunalımları vb. ya da kapitalizmin devresel krizlerini) değerlendirerek iktidarı almak her zaman olanaklıdır da, toplumu sosyalizme götürebilmek için, toplumun, sosyalizme yürüyebileceği bir gelişmeyi yaratmış olması ya da yaratabilmesi gerekir.
2. Kapitalizm, üretken güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişki ferahlatılmaz bir noktaya geldiği zaman ömrünü doldurur. Kapitalizm, sistem olarak, sonuna şu üç koşulla gelir:
  - a. Üretimden işçiyi giderek dışlayınca. (Üretimden işçiyi nereye dek dışlayabilir?)
  - b. Mülkiyetten bireyi giderek dışlayınca. (Mülkiyetten bireyi nereye dek dışlayabilir?)
  - c. Dünyada taşıacağı alanlar kalmayınca.
3. Sosyalizm, teorik modelinde, kapitalizmin artık toplumu geliştiremeyeceği noktadan sonra toplumu komünizme götürmek üzere bir ara aşamadır. Komünizmin alt aşamasıdır.
4. Komünizm (ve sosyalizm) ile kapitalizm aynı üretken güçler düzeyinde var olamaz.
Makinelî üretim - kapitalizmin üretken gücüdür.
Elektronik, otomasyon, robotlar – sosyalizmin üretken gücüdür.
5. Bugün dünyada kapitalizm gelişme potansiyelini tüketmemiştir.
6. Sistem gelişme potansiyelini tükettiğinde, Marks’ın öngörüsünün haklılığı ortaya çıkacaktır. O günkü iç içe geçmişliğin ve karşılıklı

SİNOPSİS

bağımlılıkların düzeyi nedeniyle, bir kapitalist ülkedeki devrim, kaçınılmaz olarak öteki ülkeleri de tutuşturacak ve sosyalizme geçiş topluca olacaktır.

7. Emperyalizmin yarattığı şiddetli çelişkiler ve bu çelişkilerin sık sık şu ya da bu ülkede siyasal krizlere yol açması nedeniyle, büyük olasılıkla, devrime toplu geçişten önce tekil devrimleri görmeye devam edeceğiz.

“*Emperyalist sistemin zayıf halkaları*” kavramı, sistemin ömrünü tüketmediği süre içinde devrim yapabilme şansı en yüksek olan ülkeleri anlatır.

8. Emperyalizmin zayıf halkaları (devrim olasılığının en yüksek olduğu ülkeler), gelişme düzeyi açısından sosyalizme hazır değildir. Hepsinin temel hedefi, şu ya da bu ağırlıkla, “kalkınma”dır. Bu ülkelerde devrim fırsatları, kapitalizm gelişmesini tamamladığı için değil, ileri kapitalist ülkeler sorunlarını, sıkıntılarını ve çelişkilerini bu ülkelere transfer ettikleri için ortaya çıkmaktadır.

9. İşçi sınıfı iktidarı altında, bu kalkınma aşamasının geneliyle tamamlanması hedeflenir. Sosyalizme ise, metropol ülkelerde aşağı yukarı aynı anda gerçekleşecek devrimlerle dünya emperyalist sisteminin yıkılmasının ardından, topluca geçilecektir. Tek ülkede sosyalizm olamaz.

10. Sosyalist aşamada, piyasanın, rekabetin ve değer yasasının işleyişi son bulur. Para kalkar. Ürünler kullanım değeri için üretilir. Ve üretimdeki verimlilik, değer yasasının özü olan emek-zamanla ölçülür. Komünizme geçişin, esir edici işbölümünden kurtulmanın, boş zamanın artmasının, yeni insanın yaratılmasının temeli de ancak bu aşamada gelişmeye başlar.

Sovyet “Sosyalizmi”

11. Sovyet devrimi dünya kapitalist sisteminin gelişimi açısından erken gelmiş bir sosyalist (siyasal) devrimdir. Olması olabirliğinin kanıtıdır.

12. O günkü Rusya, ekonomik, toplumsal, kültürel açılardan geri bir ülkediydi. Hedef kalkınmaydı. Örneğin 1987’de bile, Sovyet işgücünün %40’ı kol işçisiydi. Demek ki, Sovyetler Birliği için sorun hiç de toplumu kapitalizmin artık geliştiremeyeceği noktadan alıp ileri götürmek

olmamıştır. Endüstrileşme gibi burjuva tarihsel bir görevi proletaryaya diktatörlüğü üstlenmiştir.

13. Sovyet deneyiminin verdiği temel ders, tekil ülkelerde, sosyalizme hazır olmayan ülkelerde, sosyalizme geçilemeyeceğinin açıkça kabul edilmesinin, dünyada güçler dengesinin sosyalizm lehine dönmesine dek, piyasa ekonomisine, rekabete ve değer yasasının işleyişine iradi ve bürokratik müdahaleler yapılmamasının zorunluluğudur. Ekonomik ve toplumsal koşullar olgunlaşmadan sınıflar “kararla” kaldırılamaz. Üretim araçları üzerinde ortak mülkiyet, “kararla” kurulamaz.

14. Bu bağlamda, NEP programı çok önemlidir. NEP önlemlerinin hepsi, işçi sınıfı iktidarı altında toplumu olabildiği kadar rahat bırakarak zenginlik yaratmaya yöneliktir.

NEP programı, hala emperyalizmin egemenliği altındaki bir dünyada devrimini yapmış ülkenin, dünya sosyalist devrimine dek uygulayacağı programdır. Dolayısıyla, sosyalizmin gereklerinin tam anlamıyla var olmadığı ülkelerdeki tüm devrimler için geçerlidir.

15. Dolayısıyla, Sovyetler Birliğinin tek başına emperyalizmi geçmesi olağanüstü zordu ve uzun bir tarih isterdi.

16. Bu nedenle, Sovyetler Birliğinin, bir değil, iki tarihsel görevi vardı:
Uluslararası görev: Devrimlere yardım.
Ülke içi görev: Ekonomiye geliştirme.
Bu hedeflerin ikisinde de affedilmez hatalar işlendi.

17. Marks’ın söylediği, Lenin’in Sovyetler Birliği için öne koyduğu, “ileri kapitalist ülkelere yetişmek ve onları geçmek” hedefi, dünya sosyalist devriminden önce gerçekleşen tüm sosyalist devrimler için geçerlidir.

Ancak, bu doğru hedefi gerçekleştirebilmek için doğru reçete yazmak gerekir. En kısa zamanda yakalamak ve geçmek ama bu en kısa zamanı belirleyecek nedir? En kısa zamanın ölçüsü, ekonominin, toplumun ve kültürün genel durumu olmalıdır.

18. Öyleyse, toplumun ve kültürünün dokusunda onulmaz yaralar açan, tüm toplumu zorla seferber eden aşırı hızlı kalkınma temposu ağır bir yanıştır.

19. Köylünün zor yoluyla kolektifleştirilmesi ve böyle “kaldırılması”, Marksizme sığmayan ikinci bir ağır yanıştır.

SİNOPSIS

20. Ekonomik ve toplumsal koşulları var olmadan, her şeyi kesinlikle belirleme çabası içinde olan merkezi planlamada ısrar, üçüncü büyük yanıltır.

Bu tarihsel zaafa da uygun reçeteyi yazmak gerekliydi. O teknik düzeye ulaşana dek her şeyi ve her yeri kapsayan planlar yerine, temel göstergelerle ve eğilimlerle ilgilenen, gerisini yerel girişime bırakan bir plan kavramı geliştirmek gerekirdi. Bu ise özünde yine bir çeşit NEP'tir.

21. Kilit demokrasiydi. Rusya'nın sosyalist topluma geçmeye hazır olmadığını gösteren en büyük bir zaaf da demokrasi sorununda ortaya çıkar. Rusya, hiçbir demokrasi deneyimi olmayan bir ülkediydi. Bu nedenle, devrimden sonra da toplumdaki komünist partisine demokrasi yönünde bir baskı gelmedi. Ama sosyalizm, tanımı gereği, aktif yığın demokrasisidir, sosyalist demokrasisidir. Devlet, işçi sınıfının yönetiminde ve denetiminde olacaktır. Oysa, Rusya'da yönetim ve denetim, bu yetkiyi "onun adına" kullanan parti ve devlet bürokrasisinde oldu.

Buna da doğru bir reçete yazmak gerekliydi. Komünist Partisi ise, toplumda demokratik alışkanlığı geliştirmek yönünde çaba harcamadı, tersine, seçtiği politikaları bu geriliğe yaslanarak uyguladı.

22. Devlet işçi sınıfının denetimi altında olmayınca, üretim araçlarının toplumun mülkiyetinde olması da nominal kaldı. Egemen sınıfın hizmetkârı olması gereken bürokrasi böylece özgün çıkarlara sahip yönetici bir katman oldu. Parti ve devletin yönetim aygıtı devletten, partiden ve halktan koptu. Bugün hızla yükselen Rusya sermayesi işte bu katman içinde yeşerdi.

23. Bu gidiş geri devşirilmeyi hazırlıyordu. "Sosyalist" ülkelerin, o tarihsel geriliğin ardından emperyalizmi kısa sürede geçmesini kimse bekleyemezdi. Ama hedefe yürüyememenin ve bu nedenle de çökmenin temel nedeni, ülke gereksinimlerine gerçekçi, cesur ama sabırlı reçetelerin yazılmamasıdır. Asıl acı olan, bu reçeteleri Marks'ın, bugünleri görmüşçesine yapıtlarında işlemiş olmasıdır.

Can alıcı nokta, halkın, yaşamında giderek iyileşme görmesidir. Bu olursa halk, emperyalizmi yakalama ve geçme sürecine, onun istediği kadar zaman tanır ve aldatıldık duygusuna da kapılmaz. Oysa, böyle olmadı. İşte işin sonunu getiren de bu oldu. Sovyet halkı kapitalizmi istemedi, yalnızca iyi yaşamak, kendine verilen sözlerin tutulmasını istedi.

24. Çöküşün 1980 sonlarına rastlaması, Batıda özellikle 1970'lerden itibaren olağanüstü hızlanan bilimsel-teknolojik devrime ve üretim sürecinde ortaya çıkan değişmelere ayak uyduramama nedeniyledir.

Sovyetler Birliğinde pek çok teknolojik buluş yapıyordu ama üretim ilişkileri bu yenilikleri çağırılmıyordu. Üretimnin düşük niteliği nedeniyle malını Batıya değil, ancak az gelişmiş ülkelere satıyordu. Ama Batıdan nitelikli mal ve teknoloji almak zorundaydı. Ticaretinin ancak üçte birinden azını dövizle yapabiliyordu. Dünya ticaretinde tuttuğu yer, %16'dan %4'e düşmüştü. Batının teknoloji yenilemesine ayak uyduramamıştı. Oysa kullandığı makinelerinin %11'i, yirmi yıldan eskiydi.

25. Son yargı: Her şey, 1927-30'lara dek tüm komünistlerce kabul edilen, "tek ülkede sosyalizm olmaz" Marksçı görüşünün terk edilmesi ve yerine "tek ülkede sosyalizm" görüşünün kabul edilmesiyle başladı.

Tek ülkede sosyalizmin kurulabileceğine inanılınca, bunu en kısa sürede gerçekleştirme, bunun için de her türlü anti demokratik ve totaliter baskıyı topluma ve komünistlere uygulama mubah sayıldı. Sosyalizm kurulunca bu acılar çünkü geride kalacaktı.

Şiddete dayalı endüstrileşme ve kolektifleştirme, emir-kumanda planlaması, çıplak diktatörlük uygulaması, bunların hepsi, "tek ülkede sosyalizm olur" yaklaşımının türevleridir.

1. RUSYA, TARİH, SİYASAL KÜLTÜR VE LENİN'İN DEHASI.

1.1. Tarihsel Çerçeve

Sovyet deneyimine ilişkin bir genelleme, tüm krizleri, dönüşümleri ve birbirini dalgalar halinde izleyen yükselme ve durgunluk evrelerine yol açan “motor güçleri” incelemeyi gerektirir. Ama böyle bir inceleme kendini yalnızca yeni rejimle sınırlayamaz. Devrim öncesi dönemin de incelenmesi ve Çarlığın düşüşüne yol açan koşullar üzerinde düşünülmesini de gerektirir. Bu gereklilik, özellikle de, kökleri oldukça eskilere uzanan ve yirminci yüzyılın altmışlı ve yetmişli yıllarına kadar ülkeye, ulusa, ulusal özelliklere egemen olan muazzam ölçekli bir toplumsal sınıf, yani köylülük için de geçerlidir. Gerçekten de yakın dönemlere kadar devam eden bu egemenlik, analiz için can alıcı önemdedir.

“Sovyetler Birliğinin sistemi, başlıca iki ögenin birlikte ürünüdür: Marksist ideoloji ve Rus siyasal geleneği. Bu iki ögenin herhangi biri tek başına Sovyet sistemini açıklayamaz. Sovyet sistemi dediğimiz kırma yapı, arkaik Rus devlet anlayışına, modern bir ideolojinin aşılmasıyla ortaya çıkmıştır.”¹

Rusya devleti, on dördüncü yüzyıl başlarında kuruldu ve Batı dünyasından çok farklı koşullar altında gelişti. Kuzeybatı Asya'nın uçsuz bucaksız ormanlık toprakları çok verimsizdi ve iklimi de tarım için elverişli değildi. Bu nedenle Ruslar toprağı yüzyıllar boyu yarı göçer biçimde işlediler. Birkaç yılda bir, yeni alanlar ektiler. Bu

---

¹ Richard Pipes, *Sovyet Sistemi: Krizden Çöküşe*.

hareketlilik nedeniyle de, toplumsal ve siyasal örgütlenmenin ileri biçimlerini geliştiremediler. İleri biçimler, yerleşik toplum ister. Dolayısıyla, ortaya çıkan toplumsal kurumlar ilkel kurumlardı. Ortaçağ Rusya'sının devleti, asıl olarak, toprağı dış saldırılardan koruyan ve yerleşime açmak üzere yeni topraklar zapteden askersel bir örgütlenmeydi. Bu durum, on beş ve on altınca yüzyılda gelişen Rus monarşisinin karakterini güçlü biçimde etkilemiştir.

Rusya devlet örgütlenmesinin bazı önemli özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

Birincisi, Rusya'da modern devletin kuruluşu, o topraklardaki bağımsız beyliklerin zaptını ve tek bir yönetim altına alınmasını istemiştir. Bu nedenle daha ilk başlardan, topraksal genişleme Rusya'da egemenliğin simgesi olmuştur.

İkincisi, Rusya devletinin kurulduğu Kuzeybatı Asya bölgelerinde nüfus azdı. Buralar çok sayıda prenslikler tarafından kolonileştirilmişti. Prenslar buralara yerleşenlere koruma ve toprakları kullanıma açmada gereçler sağladılar. Rus yöneticiler, kendi yönetim alanlarını özel mülkleri olarak görürlerdi. Egemenliğin ve mülkün (yani siyasal otorite ile sahipliğin) birbirine geçtiği rejimler, "*patrimonyal*" rejimlerdir. Rusya, on sekizinci yüzyılın ortalarına dek klasik bir patrimonyal rejimdi. Bu tarihten sonra, özel mülkiyet kavramının gelişmesiyle bu devlet, Batı tipi hükümet biçimlerine doğru yavaş bir değişim içine girdi.

Üçüncüsü, Rusya Hıristiyanlığı Roma'dan değil, Bizans'tan almıştı. 1453'de Osmanlı'nın Bizans'ı fethinden sonra Rusya, dünyada Ortodoks Hıristiyanlığı benimsemiş tek devlet olarak kaldı. Batıda heretik (sapkın) Latinler, Güneyde ve Doğuda kafir Müslümanlar vardı. Bu nedenle, yönetici elite, ruhban katmanda ve halkta, ulus üstü daha geniş bir topluluğa aitlik (ümme) yerine, bir çeşit ulusal ve dinsel duygusu gelişti. Tarih boyunca Rus halkında soyutlanmışlık ve kuşatma altında olma duygusu hep süregeldi.

Bu tarihsel mirastan, Rusya'nın siyasal kültürünü (*ki bu kültür, iktidardaki hükümetlerin açıklanmış amaçları ne olursa olsun, siyasal tutumlarını büyük oranda etkilenmiştir*) anlamada yardımcı olacak birkaç çok önemli sonuç çıkar.

- Yakın zamanlara dek (on sekizinci yüzyılın sonu) Rusya, Batı siyasal geleneğinin en belirleyici bir özelliği olan, siyasal erkle özel mülkiyet hakkı arasındaki farkı tanımamıştı. Bu nedenle, bu çok büyük önem taşıyan farkın Rus siyasal düşünce ve pratiğindeki kökleri son derece cılızdır.

- Rusya hükümetleri hukuku ve yasayı, devletle halk arasındaki ilişkileri düzenleyen ilkeler bütünü olarak değil, halkı denetleme aracı, yani bir yönetsel araç olarak görmüşlerdir.
- Modern çağ öncesi Rusya monarşisi, denetimi altındaki halkı kendi özel mülkiyeti olarak görmüş, tüm halkı tebaa yapmıştır. Toprak sahibi asillerin de yaşamları boyu ordu ve devlette hizmet etmelerini istemiştir. On sekizinci yüzyılın ortalarına dek Rusya'da, hak ve özgürlükler değil, yalnızca görevler yüklenmiş bağımlılar ve tebaa vardı. O tarihlerde Rusya'nın merkez illerindeki nüfusun %85'i ya devlete ya da toprak beylerine bağımlı durumdaydı. Bunların ne yasal bir konuları ve ne de hakları vardı.

Dolayısıyla, Rusya'nın siyasal kültürü, özel mülkiyet, hukuk ve insan hakları konularında son derece cılızdı. Buna karşılık, devletin gücü her alanda son derece genişti. Devlet, tam bir yayılmacı devletti ve Hıristiyan Avrupa ya da İslam Doğu ve Ortadoğu'da olduğunun tersine, hiçbir ulus üstü topluluğa bağlılık taşııyordu.

Rusya'nın patrimonyal gelenekten Batı geleneğine evrimi on yedinci yüzyılın sonlarında başladı ve Büyük Petro'yla birlikte hızlandı. Batılılaşma itisi, Batının daha güçlü ve zengin olduğunu ve bunlara sahip olabilmek için onlar gibi örgütlenmeleri gerektiğini anlamalarından geldi. Batılılaşmayı çağıran ilk dürtü, askersel alanda Rus ordularının on yedinci yüzyılda daha iyi örgütlenmiş ve donanmış İsveç ve Osmanlı orduları karşısında tutunamamalarıyla ortaya çıktı. Bu durumu gören Petro büyük reformlara girişti.

Reformlar daha sonra başka alanlara da sıçradı. 1762'de, toprak soyluları üzerindeki zorunlu devlet hizmeti kaldırıldı. 1861'de serflik kaldırıldı. Özel mülkiyet ilkesi on sekizinci yüzyılın sonunda getirildi. Rusya'da kapitalizm geliştikçe, erkle mülkiyetin geleneksel iç içe geçmişliği yıkılmaya başladı. On dokuzuncu yüzyılın ortasında gerçekleştirilen hukuksal reformlarla vatandaşlar arasındaki ilişkiler düzenlendi. Hukuk, devletle vatandaşlar arasındaki ilişkileri kapsamıyordu. Devlet hala hukukun da üstünde duran konumunu koruyordu.

Rus monarşisi, Batılılaşırken bile, siyasal erk üzerindeki tekeline sıkıca yapışmıştı. Öteki Avrupa hükümetlerinin, hatta Osmanlı'nın anayasal ve parlamenter kurumlar getirmesinden çok sonra bile, yasa çıkarma yetkisini toplumla paylaşmayı reddetti. 1905 Ekimine dek bu böyle sürdü. Ülkeyi yöneten bürokrasi, yalnızca Çara karşı sorumlu oldu. Ama o tarihte, Japonya ile savaşta alınan yenilginin ve ülke çapında yükselen yığın mücadelesinin ardından monarşi bir anayasa ve

parlamentoya razı oldu. Ne var ki, alışkanlıklar kolay değişmezdi ve monarşi anayasayı sürekli olarak çiğnedi. Böylece, 1917 devrimiyle Çarlığın yıkılmasında, monarşiyi halkla bağlayan siyasal kurumların olmayışının katkısı büyük oldu.

Bir ulusun, bir toplumun tarihsel deneyleri tarafından biçimlendirilen siyasal kültür, o toplumun damarlarına işler ve en az dil ya da gelenekler denli yavaş ve isteksizce değişir. Devrimci hükümetler varolan kültürü hızla yeniden biçimlendirmeye soyunabilirler ama sonunda her zaman yenilmişlerdir. Tüm dünya devrim tarihi göstermektedir ki, *gelenekler devrimlere uymak için değişmemişler, eninde sonunda devrimler kendilerini geleneklere uydurmuşlardır*. Rusya'da Marksizmin geçirdiği evrim işte bu doğrunun mükemmel bir kanıtıdır.

Sosyalizm Batıda doğmuş, Rusya'ya on dokuzuncu yüzyılın yarısında girmiş ve önce aydınlar arasında yandaş kazanmıştır. Türkiye'de olduğu gibi, Rusya'da da tutucu çevreler, tüm olumsuzluklardan bu "dış kaynaklı" ideolojiyi sorumlu tutmuşlardır. Tabii bu tutum, Türkiye için olduğu gibi, Rusya için de hiç inandırıcı değildir. Çünkü Rusya'da giderek totaliterlikle özdeşleşen bu aynı Marksist ideoloji, Batıda hiç de benzer sonuçlar doğurmamıştır. Orada Kautski, Bernştayn (Bernstein), Mitterand, Marşe (Marchais), Berlinguer, Toni Bleer'i (Tony Blair) yaratmıştır. Aynı Marksizm Avrupa'da hızla bir toplumsal reform hareketine dönüşmüştür. Marksizm, Batının hiçbir ülkesinde totaliterliğe dönüşmemiştir. Yalnızca Rusya'da, Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde (yani ekonomik, siyasal ve kültürel açılardan geri ülkelerde) Marksist ideoloji baskıcı hükümet biçimleriyle el ele yaşamıştır. Bu yadsınamaz gerçek şunu anlatır ki, *belirleyici olan düşünceler değil, bu düşüncelerin içine düştüğü topraktır*.

Bu gerçek ışığında, Sovyet totaliter sisteminin açıklanması, sosyalizmde değil, ekonomik-toplumsal koşullarda ve siyasal kültürde aranmalıdır. Onaylayalım ya da onaylamayalım, Batıda sosyalizm bir toplumsal adalete ve siyasal demokrasiye katkı hareketine dönüşmüştür. Az gelişmiş ülkelerde ise, sosyalist teori otomatik olarak "devlet çıkarlarına" bütünlenmiş ve devletin, halkın emeği ve mülkü üzerinde hak talep etmeyi sürdürmesine yardımcı olmuştur. Bunun sonucunda, Batıda sosyalizm ideolojisi, siyasal demokrasiyi toplumsal adalet amacıyla birleştirerek, hiç olmazsa demokrasi kavramını genişletirken, geri ülkelerde, geçmişte devletin gücünü şu ya da bu denli sınırlamış kurum ve gelenekleri bile yıkmamanın gerekçesini sağlamıştır.

Rus sosyalist aydınları da demokratik ideallere bağlıydılar. Ülkelerinin, siyasal özgürlüğün ve toplumsal eşitliğin en güzelini yaşatan bir

ülke olmasını istiyorlardı. Rus halkının baskıdan kurtulmasının ancak kendi çalışmaları sonucu olacağına inanmışlardı. Ne var ki, yığınların, yani temel olarak köylülerin, aynı siyasal ya da toplumsal idealleri paylaşmadıklarını çok kısa sürede öğrendiler.

Sosyalistlerin ardından, Rusya’da on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Marksistler güçlendiler. Onlar da demokratik ideallere bağlıydılar, teröre karşı çıkıyorlar ve devrimci proletaryaya güveniyorlardı. Fakat çok geçmeden Marksistler de işçilerin yaklaşımının köylülerden pek farklı olmadığını gördüler.

Bu deneylerin ışığında, bir grup sosyal demokrat, Lenin’in yöneticiliği altında ana gövdeden koptu ve ayrı bir fraksiyon içinde örgütlendi. Bu oluşum daha sonra Bolşevik Partisi’ne dönüştü. Lenin, sosyalizme hazır olmayan bir ülkede işçi sınıfı, kendi eğilimlerine bırakılırsa, kapitalizmle uzlaşacaktır dedi. Bunu engellemek için, küçük ve gizli çalışan, üyelerinin tüm yaşamlarını devrim davasına adadıkları bir parti kurdu. Bu parti, iç örgütlenmesinde kesin bir otoriter model izledi. *Bu, Rusya’nın siyasal koşullarına uyarlanmış Marksizmdi.*

Rus sosyalist ve komünistlerinin şiddet, gizlilik ve anti demokratik yöntemlere eğilimi, ancak içinde çalıştıkları zor koşullarla açıklanabilir: Son derece keyfi bir rejim ve serf kafa yapısının hala sürdüğü bir toplum. Rusya devrimcileri, Batılı muadillerinin tersine, hiçbir zaman görüşlerini açıkta dile getirme ve seçimlere katılma fırsatını elde edemediler, her zaman ağır baskı altında tutuldular. Ama bu açıklama da, yine, demokratik olmayan siyasal kültürün, en demokratik ideolojileri bile çarpıttığını ve de demokratik olmayan ortamın, demokratik olmayan devrimciler ürettiğini gösterir.

1917’ye dek, Lenin’in partisi, Rusya siyasal yaşamında marjinal bir olguydu. Çarlık tökezleyip anarşi yayılınca etkinliği hızla arttı. Öte yanda, 1917 Rusya’sında Bolşevikler, küçük bir parti olmalarına karşın (Şubat 1917’de, 160 milyonluk ülkede yalnızca 30 bin üyesi vardı) iktidarı almaya istekli, disiplinli tek partiydi.

Toplumun, kendi ekonomik ve kültürel gelişmesinin “altında ya da üstünde” bir düzeni kaldıramaması, hatta kuramaması, tarihsel materyalizmin temel doğrusudur. Belirli üretken güçler, belirli üretim ilişkilerini doğurur, bunun üzerinde de belirli bir insan, toplum ve kültür tipi ortaya çıkar. Bu tipin nasıl bir yönetim biçimi gerektirdiği, kalın çizgileriyle bellidir. Yönetim biçimi, toplumun üretken güçlerinden, üretim ilişkilerinden ve kültürel düzeyinden bağımsız değildir.

Sovyetler Birliği, ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmesiyle, sosyalizme hazır olmayan bir toplumdur. Sosyalizm ekonomide, toplumda

ve insanda belirli bir düzey gerektirir. Bu düzey yoksa, sosyalizm kurulamaz.

1917-1920 arasının devrimci şiddeti, üst ve orta sınıfların toptan imhasıyla sonuçlandı. Batılılaşmış kesimin böylece ortadan kalkışı, geleneksel Rusya'yı daha da öne çıkardı. (Bu, Stalin'i liderliğe yükselten temel olgulardan birisidir.) Sosyalizm adına tarım ve endüstride üretim araçlarının kamulaştırılması da, eski feodal Moskova Prenslığı'ndeki gibi, bir kez daha ülkenin tüm kaynaklarını hükümetin denetimi altına koydu. Egemenlik ve mülkiyet yine iç içe geçti.

Rusya'nın tarihsel çizgisinin başka bir belirgin özelliği de, şiddetli emperyal eğilimdir. Doğal olarak, yayılcılık eğilimi yalnızca Rusya'ya ait değildir. Avrupa devletlerinin büyük çoğunluğu da yayılcı aşamadan geçtiler. Yirminci yüzyılda saldırgan militarizmle özdeşleşen Almanya, on sekizinci yüzyılda şairler ve hayalciler toplumu olarak bilinirdi. Barışçı İsveç, on yedinci yüzyılda Orta Avrupa'yı yerle bir etmişti. Hollanda, İspanya ve Portekiz de, kendi yayılcı dönemlerinde, büyük imparatorluklar kurmuşlardı.

Bu böyle de olsa, Rus emperyalizmi bazı özgüllükler gösterir. Bunlardan biri, sürekliliğidir. Rusya tarihinde yayılma, bir aşama değil, kalıcı bir durum olmuştur. İçteki zorlukların dikkati ülke içine döndürdüğü kısa aralar dışında Rus devleti on dördüncü yüzyılın başından itibaren olağanüstü bir hırsla yayılcılığı sürdürmüştür. On altıncı yüzyılın ortasıyla on yedinci yüzyılın sonu arasındaki 150 yılda Rusya, her yıl şimdiki Hollanda kadar bir alanı topraklarına katmıştır. Rus emperyalizminin ikinci özelliği de, askersel karakteridir. Askersel eylemlerini ekonomik ve kültürel yayılma ile destekleyen ve güçlendiren Batı sömürgeci güçlerinin tersine, Rusya asıl olarak silaha dayanmıştır. Üçüncü özellik ise nüfus yapısını değiştirmesindedir. Rusya'nın yayılması kendi sınırları boyunca olduğundan, yabancı toprakların zaptını genellikle Rusların oraya gelip yerleşmesi izlemiştir. Böylece her zapt edilen alan, "Rus toprağı" olmuştur.

Bu denli ısrarlı bir yayılcılık ve zapt ettiği yerleri bu denli şiddetle koruyan bir emperyalizm, bunun nedenleri sorusunu öne getirir.

Pek çok Rusya "uzmanı", bu ülkenin durmak bilmez yayılcılığını şöyle açıklamaktadır: Bunun nedeni, komşu ülkeler tarafından topraklarının durmaksızın istila edilmesinin yarattığı endişedir!

Bu açıklamayı ciddiye almak zordur. Bu tezi öne sürenlerin, Rusya tarihine ilişkin en ufak bir bilgileri olmaması gerekir. Rusya, sekiz yüzyıl boyunca üç ya da dört saldırı ve istila görmüştür: On üçüncü yüzyılda Rusya'nın Moğollar tarafından zaptı, 1812'de Napolyon'un

istilası, iç savaş sırasında müttefik güçlerin “istila”sı, ki gerçek bir istila denemez ve 1941’de Nazi saldırısı. Sürekli “istilalara uğrayan” bir ülkenin, giderek dünyanın en büyük ülkesi olması, adamın birinin sürekli soyularak gitgide zenginleşmesi denli saçmadır. Tarihsel gerçeklerin gösterdiği gibi, süregelen saldırıların kurbanı olmaması bir yana, Rusya, son 300 yılda sürekli saldırgan savaşlar içinde olmuştur. Endişe ya da korku büyütme haklı bir nedeni olabilecek olan da Rusya değil, Rusya’nın komşularıdır. 1700 ile 1870 yılları arasında Rusya, 106 yılını 38 askeri sefer yürüterek geçirmiştir. Bunların 36 tanesi saldırı, iki tanesi savunma amaçlıdır. Bu gerçekler, Rus saldırganlığının bir “savunma refleksi” olduğu yolundaki teoriyi çürütmeye yeterlidir.

Rus yayılcılığının daha ciddi açıklamaları, somut ekonomik, coğrafyasal ve siyasal öğeleri dikkate almak zorundadır.

Birinci öge ekonomiktir. Rusya yoksul bir ülkedir, ana ticaret yollarının uzağındadır, uluslararası ticarete katılamamıştır. Doğal kaynakları zengindir ama bunları çıkarmak ve işlemek zor ve pahalıdır. Her şeyden önemlisi, ne toprakları ve ne de iklimi tarıma uygun değildir, ki tarım 1930’lara dek nüfusun %80-90’ının temel geçim kaynağıydı. Nüfus artışı, yeni köylüyü geçindirecek yeni toprak gereksinimini sürekli canlı tutmuştur. Bu da, büyük bir ordu gereğini getirmiştir. Bu nedenle, yeni pazarlar arayışındaki yerli sermayenin dışa taşması anlamına gelen Avrupa ve Japonya emperyalizminin tersine, Rus emperyalizmi yoksulluktan kaçıştı. Durum bir çeşit kısır döngü idi. Yoksulluk yayılmayı zorunlu kıldı, yayılma büyük askersel harcamalar gerektirdi, askersel harcamalar ise ülkenin üretken kaynaklarını emdi ve yoksulluğu yeniden üretti.

İkinci öge coğrafyasaldır. Tarım üzerinde bu denli olumsuz bir etki yaratan doğa, Rusya’nın saldırganlığına ise eşsiz fırsatlar sağlamıştır. Rusya, jeo-siyasetçilerin “kalp bölgesi” dedikleri bir bölgede yerleşmiştir. Dünya nüfusunun ve doğal kaynaklarının çoğunluğunu taşıyan bölgelere komşu olan tek ülkedir. Rus askeri, Avrupa, Ortadoğu ve Asya’nın her bölgesine, ayaklarını suya değdirmeden ulaşabilir. Bu jeo-siyasal konum Rusya’ya fetihler için büyük olanaklar sunmuştur. Fırsatlar her zaman yeni istilalar için akılları çelmiş ve ekonomik koşullar da her zaman yayılmayı teşvik etmiştir.

Üçüncü ve en karmaşık öğeler dizisi siyasaldır. Bunlardan devlet kurma ve geliştirme sürecinde toprak zaptetme geleneğine daha önce değinmiştik. Öteki öğeler Rusya hükümetleriyle, onlara bağlı halk arasındaki ilişkiyi ilgilendirir.

Rusya hükümetleri her zaman içerdeki konumlarını, dışarıda yaratıkları korkuyla halkı etkileyerek güçlendirme gereğini duymuşlardır. Dış hükümete korku salarak, komşularından aldıkları toprakları kendi tebaasına dağıtarak Rus hükümetleri, meşruluklarına güç katmışlardır. Dış yayılma ile içteki otorite arasındaki yakın bağ, daha devrimden çok önce dikkatli gözlemciler tarafından dile getirilmiştir. Rusya'daki gelişmelerle özel olarak ilgilenen Marks ve Engels de bunlar arasındadır. 1890'da, Rusya diplomatik servisine atıf yaparak Engels şöyle yazar:

“Asıl olarak yabancı maceracılar kurulan bu gizli örgütlenme, Rus imparatorluğunu bugünkü gücüne yükseltmiştir. Demir bir inatla, gözleri amaca kilitlenmiş olarak, hiçbir yalandan, hileden ve cinayetten çekinmeden, çevreye yüksek rüşvetler saçarak, hiçbir zaman zaferden aşırı güvene kaymadan, yenilgiden yılmadan, milyonlarca askerin ve hiç olmazsa bir Çarın ölümü üzerinden, yeteneği oranında vicdansız bu çete (tüm Rus ordularının toplamı bir yana) Rusya'nın sınırlarının genişlemesini sağlamıştır. (...) [Bu çetedir ki] Rusya'yı büyük, güçlü ve korkulan yapmıştır ve onun önünde dünya egemenliği yolunu açmıştır. Ancak, bunu yaparken, içeride de Çarlığın erkini güçlendirmiştir. Kaba yurtsever toplum için zaferin şanı, birbirini izleyen fetihler, Çarlığın gücü ve parıltısı, onun tüm günahlarından, despotizminden, tüm adaletsizliklerinden ve keyfiliklerinden çok daha önemlidir.”²

Engels'in bu söyledikleri çok dikkate değerdir. Bütün hükümetler yurttaşlarının dikkatlerini içerdeki zorluklardan başka yöne çevirebilmek için zaman zaman savaşlardan yararlanmışlardır. Fakat Rusya için bu durum geçici ya da tekil değildir, dış zafer varoluş biçimidir. Sürekli fetihler, ülke içindeki düzeni sürekli kılmanın yolu olmuştur.

1.2. SSCB'de Sınıf Mücadeleleri*

SBKP'nin Yirminci Kongresi, toplumda yaygın olarak uygulanan terörü yaratan çelişkilerin çözümlemesini yapmadı. Bunun yerine, Stalin'i kişi

---

² F. Engels, “Die auswärtige Politik des russischen Zarenthums,” *Die Neue Zeit*, VIII (1890), 146.

* Bu bölümde asıl olarak Charles Bettelheim'in aynı adlı kitabından yararlanılmıştır

olarak suçlamakla yetindi. Stalin, geçmiş dönemin tüm olumsuzluklarının tek sorumlusu ilan edildi. SBKP'nin böylesine kof bir açıklamayı kabul etmesi, Marksizmi bir çözümlenme aracı olarak kullanmayı daha o yıllarda terk etmiş olduğunun kanıtıdır.

Bu sahte açıklama, ekonomik ve siyasal gücü bir azınlığın elinde toplayan ekonomik ilişkileri güçlendirmeye hizmet etmiştir. Böylece, bu ekonomik ilişkilerin yarattığı çelişkiler de, azalmak yerine, çoğalıp derinleşmiştir.

Toplumsal çelişkilerin derinleşmesinin yarattığı sonuçlardan biri, Sovyet ekonomisinin kötüleşmesi olmuştur. Bir başka sonuç ise, uluslararası siyasetteki sosyalist tonun giderek terk edilmesidir.

ABD ile aynı kulvarda koşma çabası, SSCB'ye inanılmaz bir silahlanma yarışı dayattı. ABD'nin gayri safi milli hasılanın %7-8'ini askersel harcamalara ayırmasına karşılık, SSCB %25-30'unu ayırıyordu.

Sovyetler Birliğinin tuttuğu yolun, birkaç liderin kişisel sorumluluğu olduğunu hiç kimse söyleyemez. Söz konusu liderlerin o katlara yükselmeleri ancak SSCB'deki toplumsal ilişkiler temelinde açıklanırsa bir anlam taşır.

Sovyetler Birliğinde meta-para ve ücret ilişkilerinin varlığı, gerçek toplumsal ilişkiler temelinde açıklanmak zorundadır. Toplumsal ilişkiler, insanların istek ve iradelerinden bağımsız olarak işler, bu nedenle de, kararlarla yok edilemez.

SSCB'de sömürü ilişkileri, devlet sahipliği örtüsü altında yürümekteydi. Kapitalist ülkelerdeki sömürü ilişkilerinden farklılığı biçimdeydi. Bu farklı biçim, onun devlet kapitalizmi olmasıdır ve daha Engels'in zamanından bu yana biliyoruz ki, devlet kapitalizmi yalnızca "en aşırıya götürülmüş" kapitalizmdir.

Tarihsel ve diyalektik materyalizmin gerçek devrimci karakteri yeniden yükseltmek isteniyorsa, resmi Marksizmin şu üç temel konuda söyledikleri reddedilmek zorundadır: 1) Sınıf ilişkilerinin temeli, 2) Üretken güçlerin rolü, 3) Devletin varlığının ve "sönüp gitmesinin" koşulları.

Şimdi bu üç tezi ele alalım ve bunların yerine getirdikleri ideolojik ve siyasal işlevleri anlamaya çalışalım.

Sınıf ilişkileri ve mülkiyet sahipliğinin yasal biçimleri: Birinci yanlış, sahipliğin yasal biçimleriyle sınıf ilişkilerini mekanik bir biçimde özdeşleştirmektir.

Stalin, SSCB Anayasa taslağı üzerine, 25 Kasım 1936'da Yedinci Sovyetler Kongresine sunduğu raporda bu yanlışı sergilemiştir.³

Stalin, bu raporunda, 1924-1936 arasında Rusya'da sahiplik biçimlerinin dönüşüm sürecini anlatmıştır. Stalin, bu dönemde üretim ve değişim araçlarının özel sahipliği ortadan kaldırılmış ve onun yerine, iki başka sahiplik biçimi (devlet ve kolektif çiftlik mülkiyeti) getirilmiştir, der ve şöyle bağlar:

“Endüstri alanında kapitalist sınıf ortadan kalktı. Tarım alanında kulak sınıfı ortadan kalktı ve ticaret alanında tacirler ve tefeciler ortadan kalktı. Böylece, tüm sömürücü sınıflar artık ortadan kalkmıştır.”⁴

Bu rapora göre, artık yalnızca işçi sınıfı, köylü ve “artık sömürücü bir sınıf kalmadığından halka hizmet etmek zorunda olan” aydınlar vardır. Bu nedenle de, sınıflar arasındaki ekonomik ve siyasal çelişkiler “gerileyip yok olmaktadır”.⁵

Bu tezin kabul edilmesi, Sovyetler Birliğindeki çelişkilerin çözümlenebilmesini engellemiştir. Bu tez, proletaryanın artık var olmayan ve kapitalist özel mülkiyet yeniden kurulmadıkça da bir daha var olamayacak olan bir burjuvaziye erki kaptırabileceği düşüncesini, anlamsız bir düşünce durumuna getirir. Bu tez, sınıf mücadelesi artık geride kaldı diyerek proletaryayı mücadele bilincinden uzaklaştırır.

Oysa, sahipliğin yasal biçimlerindeki değişimler, sınıfların varlığının ve sınıf mücadelesini yaratan koşulların ortadan kalkması için yeterli değildir. Marks ve Lenin'in sık sık vurguladıkları gibi, bu koşullar sahipliğin yasal biçimlerinden değil, üretim ilişkilerinden kaynaklanırlar.

“Sınıflar, tarihsel olarak belirlenmiş toplumsal üretim sisteminde tuttukları yere, üretim araçlarıyla olan (çoğu durumda yasayla formüle edilen ve belirlenen) ilişkilerine, emeğin toplumsal örgütlenmesindeki rollerine ve dolayısıyla toplumsal zenginlikten aldıkları payın boyutlarına ve bu payı alış biçimine göre birbirinden ayrılan büyük insan gruplarıdır. Sınıflar bunlardan birinin

---

³ Stalin, *Leninizm*, s. 561.

⁴ Agy. , s. 565.

⁵ Agy, s. 567.

belirli bir toplumsal ekonomik sistemde tuttuğu değişik yerden ötürü başkasının emeğini sahiplenebildiği insan gruplarıdır.”⁶

Lenin’in sınıfların üretim araçlarıyla olan ilişkilerinin yasayla belirlenmesine “çoğu kez” kaydını düşmesinden yasal düzenlemenin yalnızca bir olasılık olduğunu anlıyoruz. Demek ki, üretim araçlarına “yasal bir ilişki”nin varlığı, sınıflar tanımlamasının zorunlu, hatta gerekli bir yönü değildir.

Proletarya diktatörlüğünün ve mülkiyetin kollektif biçimlerinin varlığı, kapitalist üretim ilişkilerinin ya da proletarya ve burjuvazi gibi uzlaşmaz sınıfların ortadan kalkması için yeterli değildir. Burjuvazi değişik biçimlerde varlığını sürdürebilir ve özellikle de, devlet burjuvazisi biçimini alabilir.

Proletarya diktatörlüğünün tarihsel rolü yalnızca sahiplik biçimlerini değiştirmek değildir. Aynı zamanda, el koyma toplumsal sürecini dönüştürmek ve böylece eski üretim ilişkilerini yıkıp yenilerini kurarak, kapitalist üretim biçiminden komünist biçime geçişi sağlamaktır.

Bu söylenenlerde yeni bir şey yok, yalnızca Marks ve Lenin’e geri dönüş var. Marks’a göre, proletarya diktatörlüğü, genelde sınıf farklarının ortadan kalkmasına ulaşmada zorunlu bir geçiş noktasıdır.⁷

Üretken güçlerin gelişmesinin önceliği: Bu tezi doğru anlamak gerekir. Tarihin itici gücü sınıf mücadelesidir ve sınıflar var olduğu sürece, toplumsal ilişkiler, sınıflar arasındaki çatışmalar yoluyla dönüşür. Dolayısıyla, sosyalist toplumsal ilişkiler de ancak sınıf mücadelesi yoluyla yükselebilir. Ne var ki, bu sınıf mücadelesi gökten düşmez. Üretken güçlerle üretim ilişkileri arasındaki bitmez çelişkiden doğar ve üretken güçlerin her yeni düzeyiyle de biçim değiştirir.

Devletin varlığı: Sömürücü sınıfların yok olduğu tezini kabul etmenin yarattığı güçlüklerden bir tanesi, Sovyet devletinin varlığını ilgilendirir. Sovyet devletinin varoluş biçimi ve aygıtlarının doğası sorun yaratır, çünkü bu çeşit devlet ancak sınıf uzlaşmazlıkları temelinde var olabilir. Böyle bir devlet aygıtını güçlendirmek ise, bu antagonizmlerin derinleşmesinin bir göstergesi olur. Oysa bu antagonizmlerin yok oluşuna, devletin baskı organı olarak ortadan kalkması ve onun yerini yığınların özyönetim organlarının alması eşlik eder.

Stalin, partinin On Sekizinci Kongresine sunduğu raporda bu sorunu ele aldı.⁸ Engels’in *Anti-Dühring*’deki formülasyonunu hatırlatarak

⁶ *LTU*, Büyük Başlangıç, C. 29, s. 421.

⁷ Bu düşüncenin ilk formülasyonu Marks’ın Weydemeyer’e 5 Mart 1852 tarihli mektubundadır.

şöyle dedi: “Boyun eğdirilecek hiç bir toplumsal sınıf kalmayınca, sınıf egemenliği ve şimdiki üretim anarşisine dayanan bireysel varolma savaşı ve bunlardan doğan çatışma ve aşırılıklar giderilir giderilmez, baskı altında tutulacak hiç bir şey kalmaz ve özel bir baskı gücü olarak devlet artık gerekli değildir.”⁹

Stalin, sorunu “çözebilmek” için, “Marksçı devlet doktrinindeki bazı genel konular tam işlenmemiştir ve yetersizdir”¹⁰ demek zorundaydı, ki bu doğrudur. Ancak hemen ardından, Sovyetler Birliğinin bir devlete ve büyük bir devlet aygıtına, iç toplumsal ilişkiler nedeniyle değil, fakat dış öge, yani kapitalist kuşatma nedeniyle, gereksinimi vardır belirlemesiyle bu yetersizliğin giderilmesini önermiştir:

“Ülke içinde askersel baskı işlevi öldü gitti. (...) Bu baskı işlevinin yerine, devlet, sosyalist mülkiyeti, halkın mülkiyetini hırsızlardan, dolandırıcılardan koruma işlevini kazandı. Ülkeyi dış saldırıdan koruma işlevi aynen kaldı: Sonuçta, Kızılordu ve Donanma, bunların yan sıra, dış entelijans servislerinin ülkemize gönderdikleri casusları, suikastçıları ve yıkıcıları yakalayıp cezalandırmada vazgeçilmez olan ceza organları ve entelijans servisi de aynen kaldı.”¹¹

Yığın örgütlerinin ülkeye gönderilen düşman unsurları meydana çıkarıp yakalama görevini üstlenebilir olmaları gerekirken, dış tehlikeyle başa çıkmak için iç baskıda uzmanlaşmış büyük bir güce gereksinim vardır demek teorik bir çelişkidir. Dışarıdan gelen düşmanla işbirliği yapabilecek bir sınıfın kalmadığı iddia edilen bir ülkede böylesine baskıcı bir devlet aygıtını savunmak teoriyi iyice sıkıntıya sokar. Eğer mesele yalnızca casus ve hırsızları yakalamak ise, bu çaptaki baskı aygıtına ne gerek vardı?

Birinci dönem (1917-1923)

Sovyet devriminin birinci aşaması, proleter erkinin kurulmasını ve ilk ekonomik, siyasal değişimleri içerir. Ekim 1917'den Mayıs 1918'de

---

⁸ Rapor 10 Mart 1939'da sunuldu. Stalin, *Leninizm*, s. 619.

⁹ *MESY*, C. 3, s. 147.

¹⁰ Stalin, *Leninizm*, s. 687.

¹¹ *Agy.*, s. 662.

Beyazların isyanının başlamasına dek olan zamanı kapsar. Bu dönemde, Sovyetler, geniş bir kamulaştırmaya gitmeden ama büyük endüstriyel işletmeleri, madenleri, bankaları kamulaştırarak ve ekonomiyi işçi sınıfının denetimi altına koyarak, burjuvazinin ekonomik gücünü kırma-ya çalıştılar. Lenin bu siyaseti, “devlet kapitalizmi” olarak adlandırdı. Bu adım daha sonra, “sosyalizme doğru ikinci adıma, yani üretimin işçi tarafından düzenlenmesine geçecek”ti.¹²

1918’in ilk aylarında, bu ikinci adım kısa sürede atılacak gibi gözükmüyordu. Bunun çeşitli nedenleri vardı. Bazıları Sovyetler’in kötü çalışmasıyla bağlıydı.¹³ Bazıları da partide genel kabul gören Rusya’nın ancak Avrupa’daki proleter devrimle sosyalizme yürüyebileceği yolundaki doğru değerlendirmeye bağlıydı.

Beyaz ayaklanmalarının başlaması ve emperyalist orduların müdahalesi, başlangıçta öngörülenlerden çok farklı ekonomik, siyasal yöntemlere yol açtı. Bu yöntemlerde önde gelen rol devlet aygıtındaydı. Devletin zor kullanımı, özellikle tarım ürünlerine zorla el koyma biçimi, 1918 Haziranından 1921 Martına dek uzanan “savaş komünizmi”ni yarattı.

İç savaş döneminin sonunda, Rusya yıkılmış durumdaydı, kıtlığın eşiğindedeydi. Savaş komünizmi yöntemleri durumu düzeltmekten çok uzaktı. Dolayısıyla, Yeni Ekonomik Siyaset (NEP) kabul edildi. Bu siyaset ilk önce, 1917-1918 kışının devlet kapitalizmine dönüşü gibi gözüküyordu. NEP düşüncesi, 1929’da terk edilene dek birkaç kez değişim geçirdi.

Lenin’in ölümü, Rus devriminin bir aşamadan ötekine geçişiyle denk düştü. Bu dönemde üretim canlandı ve proletarya yeniden oluştu, köylülük içinde farklılaşma arttı. Bu, ilk yıllardan farklı bir aşamayıydı.

Rus devrimini izleyen ilk yılları anlamada Lenin’in yazdıkları büyük önem taşır. Bu yazılarda Lenin’in Sovyet siyasetine vermek istediği yönelimleri, berrak çözümlenmeleri ve geçmişte izlenmiş siyasetlerin eleştirel değerlendirmelerini buluruz. Ancak dikkat etmemiz gereken husus şudur: Lenin’in vardığı siyasal sonuçlar ve önerdiği önlemler ile gerçekte olanları, hatta devlet ve partinin gerçekte izlediği siyaseti birbirine karıştırmamak gerekir. Çünkü Lenin’in önerileri uygulama alanında sık sık önemli direnişlerle karşılaştı. Ya sınıf mücadelesinin nesnel süreci hedeflenenlerden başka yönlere doğru gelişti, ya da, parti ve devlet aygıtı sarsak bir uygulama sergiledi.

¹² LTY, Sovyet Hükümetinin Acil Görevleri, C. 27, s. 255.

¹³ LTY, C. 27, s. 133.

1930'ların başından beri Sovyetlere egemen olan tarih anlayışı, Sovyet devrim tarihini partinin verdiği kararların bir sonucu olarak takdim eder. Bu anlayışa göre, tarihi madem ki partinin kararları biçimlendiriyor, o halde bütün başarı ya da başarısızlıkların sorumlusu partidir. Bu tarih anlayışının tarihsel materyalizmle ilgisi yoktur. Çünkü, eğer tarih partinin karar metinlerine indirgenirse, tarihsel hareketin esas özü olan sınıf çelişkilerinin gelişme ve değişme devinimi hasır altı edilmiş olur.

Tarihsel materyalist çözümleme sınıflar ve sınıflar arası mücadele üzerinde odaklaşır. Bu analiz yöntemi Bolşevik Partinin eylemini inkar etmez, yalnızca bu eylemi olması gereken yere koyar. Parti tarihin öznesi değildir. Yığınlarla bağlı her parti gibi Bolşevik Parti de tarihin akışına katılmıştır ama onu tayin etmemiştir.

Devrimci parti, tarihin hareketine katılarak belli koşullarda hareketin yolunu etkileyebilir. Parti, tarihsel hareketin potansiyel olarak bağrında taşıdığı değişimin fiilen gerçekleşmesini sağlayarak tarihin akışına yön verebilir. Devrimci partinin tarihsel sürece müdahalesi bu anlama gelir. Müdahalenin etkili olabilmesi partinin sınıf çelişkilerinin göbeğinde yer almasına ve doğru siyaset doğrultusunda yığınları harekete geçirebilmesine bağlıdır.

Devrimci partinin tarihsel sürece müdahalesi eğer yığınlar bu müdahaleyi benimsiyorsa etkili olur. Ancak bu koşulda parti fiilen yönetici bir rol oynar. Ekim 1917'de ve birçok başka durumda Bolşevik Parti gerçekten de böyle bir rol oynadı. Bu dönemlerde partinin eylemi belirleyici tarihsel önemdeydi. Ne var ki, bu durumlarda bile, toplumsal değişimleri belirleyen yine nesnel süreçlerdi.

Bolşevik Partinin etkin müdahale koşulları oluşmadığında, yani çelişkileri doğru çözmediğinde, yeterince doğru bir hat belirlemediğinde, savaş komünizmi döneminde olduğu gibi yığınlarla ilişkileri kötüleştiğinde tarihin nesnel süreci yine işlemeye devam etti. Ama partinin olumlu bir etkisi olmadan işlemeye devam etti. Dolayısıyla, alınan kararlar beklenen sonuçları üretmedi. Bu da gösterir ki, öncelikle çözümleme altına alınması gereken, sınıf mücadelesinin nesnel sürecidir. Partinin siyasal çizgisi, aldığı kararlar ve parti içinde yürüyen mücadeleler, bu nesnel süreçle bağlantılı olarak incelenmelidir.

Devrimin İlk Beş Yılıın Bilançosu

Lenin yaşamının son yıllarında, 1921 ve 1923 arasında, Rus devriminin bilançosunu çıkarmaya çalıştı. Bu bilanço, kapitalizmden komünizme

geçişin ve özel olarak da, bu geçişin başlangıç döneminin temel sorunlarıyla ilgili, bugün de geçerli, çok önemli dersler taşır.

Lenin çalışmasını tamamlayamadan öldü. Analizinin gittiği yönü gösteren sonuçları henüz tam olarak ortaya koyamamıştı. Lenin'in söylediklerini doğru kavrayabilmek için onun başladığını sürdürmek, aynı çizgide ilerletmek zorundayız. Lenin'den sonra Rus devriminin girdiği rotanın derslerini dikkate alarak onun başlattığını bugüne taşıyabiliriz.

Lenin'in bilançosunun en önemli sonuçlarını ortaya koyabilmek için, iki zorluğu aşmak gerekir.

Birincisi, Lenin 1921 ve 1923 yılları arasında getirdiği fikirleri hala eski çözümlerinde kullandığı kavramlarla ifade ediyordu. Lenin'in henüz tamamen terk etmediği bu terminoloji, eğer çok dikkat edilmezse, düşüncesindeki yenilikleri gözlerden gizleme ihtimalini içinde taşır.

İkincisi ve özellikle, Bolşevik Partinin yeni fikirleri ancak kısmen anlayabilmiş olmasıdır.

Proleter devrim ve demokratik devrim, Rus devriminin iç içe geçmiş, alabildiğine karmaşık ikili karakterini oluşturuyordu.

Proleter devrime tekabül eden yönetici rol proletarya ve onun partisindeydi. Proletarya diktatörlüğünün kurulması ve proleter devrime özgü değişimlerin gerçekleşmesi bu öncülük sayesinde oldu.

Demokratik devrime tekabül eden belirleyici rol köylülükteydi. Köylülük, büyük ölçekli toprak sahipliğini yıkararak bireysel köylü üretimini yaygınlaştırmak gibi sosyalist olmayan amaçlar için savaşıyordu.

Lenin'in Rus devriminin demokratik görevleri ve proleter görevleri diye ayırım yapması işte bu nedenledir.

Rus Devriminin Demokratik İşlevleri

Lenin, 1921 Kasımında devriminin dördüncü yıldönümü için yazdığı, *Şimdi ve sosyalizmin tam zaferinden sonra altının önemi* adlı makalesinde "devrimimiz yalnızca burjuva-demokratik görevlerini tamamladı" diye yazdı. Lenin bunu söylerken büyük ölçekli toprak sahipliğinin ve ona eşlik eden siyasal üstyapının ortadan kaldırılmasını kastediyordu.

Lenin'in kastının ne olduğunu tespit ettikten sonra şu soruyu sorabiliriz: Rus devriminin burjuva demokratik görevlerinin 1921'e kadar tamamlanmış olması mümkün müdür? Hayır. Sermayenin üretken birikiminin önündeki engeller gerçekten yok edilmediği sürece devrimin burjuva-demokratik görevleri tamamlanmış olmaz. Hatta, 1917 sonrasında küçük ölçekli köylü üretiminin genelleşmesi, üretken birikime yeni engeller yarattı. Bu gelişmeler, pazardan kopmuş ve kendi içine

kapanmış “pederşahi ekonomi”nin genişlemesini getirdi. Birkaç yıllık NEP deneyi bu anlamda gösterdi ki, Rus devriminin burjuva demokratik görevleri tamamlanmamıştır.

Lenin'in 1921 ve daha sonra 1923'de işaret ettiği gibi demokratik devrim ve proleter devrim eşitsiz geliyordu. Proleter devrimin başlaması için demokratik devrimin tamamlanması diye bir zorunluluk yoktur. Ne var ki, proleter devrimin sosyalist görevler üstlenebilmesi ve proletaryanın yığınlara öncülük rolünün güçlenebilmesi için sınıf mücadelesinde belirli aşamaların geçirilmesi gereklidir.

Halkın çoğunluğunun köylü olduğu bir ülkede, bu iş aşırı zordur ve proletaryanın köylülükle sağlam bağlaşıklık kurmuşluğunu varsayar.

Rus devriminde işçi köylü bağlaşıklığının can alıcı önemi vardı. Proletaryanın öncülük rolünü, köylülükle ilişkilerini pekiştirecek tarzda oynaması gerekiyordu. Proletaryanın köylünün hazır olmadığı toplumsal ilişkileri kıra dayatmaktan özellikle kaçınması gerekiyordu. Bu noktada Bolşevik Parti savaş komünizmi döneminde gerçekten ciddi hatalar yaptı.

Lenin yanlışı gördü ve 1921 Haziranında Komintern'in Üçüncü Kongresine sunduğu raporda şöyle dedi:

“Karşı devrim Sibiry ve Ukrayna'da geçici zaferler kazanabildi. Çünkü oralarda burjuvazi köylülüğü kendi yanına aldı, çünkü köylüler bize karşıydı. Köylüler sık sık şöyle diyordu: 'Biz komünistlerden değil, Bolşeviklerden yanayız. Bolşeviklerden yanayız çünkü onlar toprak ağalarını kaldırdılar; fakat komünistlerden yana değiliz çünkü onlar bireysel çiftçiliğe karşılar'.”¹⁴

Bolşevik Partiyi NEP'e götüren faktörlerden biri, köylünün bireysel çiftçiliği pekiştirme ve ürününü serbestçe değiştirme isteğiydi. Öyleyse, kırdaki toplumsal ilişkilerin sosyalist dönüşümünü ileriye bırakmak gerekiyordu.

Rus Devriminin Proleter İşlevleri

1921'in sonuna doğru Lenin, *Altının önemi* makalesinde Rus devriminin proleter görevlerini şöyle sıraladı:

“(1) Emperyalist dünya savaşından devrimci çekiliş.

---

¹⁴ LTY, C. 32, s. 486.

- (2) Proletarya diktatörlüğünün bir biçimi olarak Sovyet sisteminin kurulması.
- (3) Sosyalist sistemin ekonomik temelini yaratılması; en önemli, en temel olanın ana özellikleri henüz tamamlanmamıştır.”¹⁵

Bu belirleme son derece nettir. Son iki nokta özellikle ilgi çekicidir. Çünkü göstermektedir ki, proleter devriminin iki en önemli görevi 1921’de daha yeni ele alınmaya başlamıştır.

Lenin’in yukarıdaki alıntıda, “en önemli, en temel olanın ana özellikleri henüz tamamlanmamıştır” sözleriyle kastettiği, “sosyalist sistemin ekonomik temelini yaratılması”dır.

Bundan kastedilen, her şeyden önce, üretken güçlerin düşük düzeyindedir. Görev, sosyalizmin “maddi temellerinin yaratılması”dır. Fakat, Lenin, sosyalizmin “ekonomik temeli”nden söz ederken, yalnızca üretken güçlerin gelişmesini değil, aynı zamanda iki birbiriyle ilintili görevin de yerine getirilmesi gereğini düşünüyordu.

Birincisi, Rusya gibi bir ülkede, işçi ve köylü arasında sağlam bağlaşıklık kurulması. 1921’de bu bağlaşıklık yeterince güçlü değildi. Birinci görev bu bağlaşıklığı güçlendirmektir, ki NEP’in amaçlarından birisi de buydu.

İkincisi, yığınların yaşam koşulları o denli kötüydü ki, bu durumu düzeltmeyi öncelikle ele almak zorunluydu. Emekçi halkı açlığın ve soğğun elinden kurtarmak gerekiyordu, yoksa, yığınların yeni rejime güvenleri kalmayacaktı.

Lenin Nisan 1921 tarihli *Ayni vergi* broşüründe Rusya’daki mevcut ekonomik ilişkilerin berrak bir çözümlenmesini yaptı. Broşür gösterdi ki, mevcut ilişkiler sosyalizme yabancıydı ve proletarya diktatörlüğünün uzun erimli tarihsel görevi bu durumu değiştirmektir.

Lenin *Ayni vergi* broşürüne, 1918’de yazdığı “*Solcu*” *Çocukluk ve Küçük Burjuva Anlayışı* broşüründen uzun pasajlar aldı. Bunun önemi şuradadır: Büyük ölçekli endüstriyi tümüyle devletleştiren savaş komünizmi bittikten sonra 1921’de Lenin, üretim ilişkilerinin tam da 1918’deki gibi olmadığını ama ülkedeki üretim ilişkilerinin göreceli ağırlığının da büyük ölçüde değişmediğini değerlendirmektedir. Lenin 1921’de, 1918’de olduğu gibi, şöyle demektedir: “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri terimi, mevcut ekonomik sistemin sosyalist düzen olduğunu değil, Sovyet erkinin sosyalizme geçiş iradesini yansıtır.”¹⁶

---

¹⁵ LTY, C. 33, s. 112.

¹⁶ LTY, C. 32, s. 330.

Rusya'da Proletarya Diktatörlüğü

1921 sonunda, Lenin devrimin bilançosunu çıkardığında, en önemli kazanımın proletarya diktatörlüğünün kurulması olduğunu vurguladı.

Lenin'in bu vurgusu, devrimin yerine getirmesi gereken görevlerin bitmediğinin de altının çizilmesi anlamını taşıyordu. Proletarya diktatörlüğünün kendisi bile henüz yeterince sağlam değildi ve biçimi de geliştirilmeye muhtaçtı.

Daha savaş komünizmi döneminde Lenin, devrimden önce düşündükleri erk biçimin aslında yaşama geçirilemediğini ve *Sovyetlerin emekçi yığınlarca çalıştırılan organlar değil, fakat onlar adına işlev gören organlar olduğunu* söylüyordu.

Lenin 1923'de daha da ilerisini söyledi:

“En zararlı şey, (...) gerçekten sosyalist, Sovyet, vb., demeye layık yeni bir devlet aygıtının kurulması için elimizde çok sayıda unsurun bulunduğu varsayımına güvenmemizdir.”¹⁷

Devrimin üstünden beş yıl geçmiş ve proletarya diktatörlüğünün gerçekleştirildiği biçim, kelimenin “işçi şurası” anlamıyla, pek “sovyet”e benzemiyordu. Yöneten gücün proleter doğası asıl olarak partinin proleter karakteri ve ileri işçilerle kurduğu ilişkilerden geliyordu.

Partinin proleter karakteri de çok sağlam değildi. Üyeliğin hızlı büyümesi ve yeni gelenlerin siyasal eğitiminin düşüklüğü proleter karakteri sulandırmıştı. Lenin 26 Mart 1922'de Molotov'a gönderdiği mektubunda bu duruma şöyle dikkat çekti: “Parti üyelerinin büyük çoğunluğunu ele alırsak, şimdiki zor durumda gerçek bir proleter liderliğin gerektirdiği siyasal düzeyden daha geri olduklarını görürüz.” Dahası aynı mektupta şunları da söyledi: “Partimizin proleter siyaseti, üyeliğin karakterince değil, fakat partinin Eski Muhafızları diyebileceğimiz küçük bir gurubun olağanüstü prestiji sayesinde belirleniyor.”¹⁸

Demek ki, *proletarya diktatörlüğünün bu geçici biçimini* karakterize eden şunlardı: Bolşevik Partinin liderliği altında yığınların devrimci eylemi, parti liderliğiyle yığınların ileri kesimleri arasında yıllar içinde kurulan güven ilişkisi ve bu liderliğin burjuvaziye karşı mücadelenin sorunlarıyla başa çıkabilme kapasitesi.

Ne var ki, *proletarya diktatörlüğünün bu geçici biçimi* kırıldı. Çünkü, partinin yönetici gurubu sayıca çok küçüktü, bölünmüştü ve en

¹⁷ LTY, Az olsun öz olsun, C. 33, s. 488. (abç)

¹⁸ LTY, C. 33, s. 256.

önemlisi, yöneticilerin çoğunluğu birçok kereler oportünist fikirlerden ne kadar kolayca etkilenebildiklerini göstermişlerdi.

Rus Devriminin Aşamaları

Devrimden beş yıl sonraki bilançosunda Lenin devrimci süreçte üç döneme işaret etti.

Birinci dönem, 1917 Ekiminden 1918 baharına kadar. Bu dönemde devrim temel siyasal görevlerini yerine getirdi: Proletarya diktatörlüğünün kurulması, toprak ağalarının mülksüzleştirilmesi, emperyalist savaştan çıkma ve ulaşım ve değişimdeki başta gelen üretim araçlarının millileştirilmesi.¹⁹

İkinci dönem, 1918 baharından 1921 baharına kadar süren savaş komünizmi dönemi. Bu dönemde, merkezi görevler askerseldi.

Üçüncü dönem 1921 baharında başladı. Lenin bu dönemi NEP çizgisinde “devlet kapitalizminin gelişmesi” olarak adlandırdı.²⁰

O zamanlar proletarya diktatörlüğünün yöneldiği özgül biçimi anlayabilmek için ülkede ağır basan ekonomik ilişkilerin doğasını hesaba katmak gerekir. Çünkü son çözümlemede, siyasal biçimler ekonomik ilişkiler tarafından belirlenir. Sınıf mücadelesi burjuva siyasal aygıtını yıkabilir, fakat ekonomik ilişkiler dönüştürülmedikçe, burjuva devlet aygıtını yeniden kurma eğilimi her zaman yaşar.

Lenin'in Yapılan Hataları Çözümlemesi

Lenin, Ekim devriminin dördüncü yıldönümü münasebetiyle *Pravda*'da yayınlanan makalesinde şöyle dedi:

“Küçük köylüler ülkesinde proleter devletin emriyle ürünlerin devletçe komünist çizgide üretilip dağıtılabileceğini bekledik, ya da daha doğrusunu söyleyelim, üzerinde yeterince düşünmeden böyle bir şey olabileceğini varsaydık. Deney bizim yanlış olduğumuzu gösterdi.”²¹

İzlenen siyasetin yanlışlığı burada açıkça kabul ediliyor. Lenin komünist üretim ve dağıtımın önündeki başlıca engelin küçük köylü üretimi olduğunu söylüyor. Bu açıklama, komünist örgütlenme biçim-

---

¹⁹ *LTU*, C. 33, s. 87.

²⁰ *Agy*, s. 100

²¹ *Agy*, s. 58.

lerinin yaşama geçmesinden önce bazı aşamaların geçilmesi gerektiğini anlatıyor. Lenin aynı fikri birkaç gün sonra şöyle yineledi: “Doğrudan komünist üretim ve dağıtımına geçmeye karar vermekle yanlış yaptık.”²²

Savaş komünizmi hataları aslında kararnamelerle toplumsal ilişkilerin değiştirilebileceği yanılgısından kaynaklanıyordu. Lenin bunu şöyle dile getirdi: “Üretim ve dağıtımın devletçe örgütlenmesini getirerek bir öncekinden farklı bir ekonomik sistem kurduğumuzu sandık.”²³

Bu söylenenler, savaş komünizmine özgü devlet müdahalelerinin önceki ekonomik sistemi değiştirmedeğini, yalnızca onun işleyişindeki bazı koşulları değiştirdiğini açıkça teslim ediyor. Onun için Lenin aynı raporda şöyle dedi: “Duruşumuzu mevcut kapitalist ilişkiler temelinde almalıyız.”²⁴

Lenin 15 Mart 1921’de Onuncu Parti Kongresinde aynı vergi üstüne konuşurken, Rusya’da, özellikle tarımda üç yıl içinde sosyalist dönüşümlerin yapılabileceğini düşünen komünistlerin “rüya” gördüğünü söyledi.²⁵

Lenin savaş komünizmini kapitalizme karşı “doğrudan bir saldırı” olarak, başarısızlığa uğrayan bir kalkışma olarak niteledi ve “kesinlikle açık seçik bir yanıltı” diye vurguladı.²⁶

Başlıca İdeolojik Engeller

Proletarya diktatörlüğü altında üretim araçlarını devletleştirmenin, üretim araçlarının toplumsallaştırılması anlamına geldiği yolunda yanlış bir kabul vardı. Bu kabulün arkasında da “proleter devlet”in eylemiyle yığınların eylemini özdeşleştirme yanıltı yatıyordu. Proleter karakterli de olsa devlet, devlet olduğu sürece, yığınlarla özdeş değildir.

Devletin eylemiyle yığınların eylemini özdeşleştirme eğilimi kısmen yığınların üretim araçlarının gerçek toplumsallaşmasında etkin olarak rol alabilecekleri koşullar hakkındaki bilginin yetersizliğiyle bağlıydı. Gerçek toplumsallaştırmaya hazır olmayan bir toplumda, üretim araçları üstünde doğrudan denetim kurma yolunda atılacak adımlar, genellikle her işletmedeki işçilerin dar çıkarlarına hizmet eder. Bu da sonuçta üretim araçlarını, üretimin çeşitli birimlerindeki işçilerin “ortak

---

²² LTY, C. 33, s. 62.

²³ Agy, s. 88.

²⁴ Agy, s. 98.

²⁵ LTY, C. 32, s. 216.

²⁶ LTY, C. 33, s. 86

mülkiyeti”ne (kapitalist sahipliğin özel bir türüne) dönüştürür. Üretim araçları, her bir işletmenin işçilerinin üretilen değere el koymasını sağlamada kullanıldığı ölçüde sermaye olarak işlev görür. Marks, işçi kooperatifleri üyelerinin “üretim araçlarını kendi emeklerinin istihdamı için kullandıkları” ölçüde “kendi kendilerinin kapitalisti” olduklarını söyler.²⁷ Açıkça ki bu üretim araçlarının gerçek toplumsallaştırılması değildir. Ama bu sorunlar partide ele alınmıyordu.

Lenin her zaman partisinin önündeydi. Pek çok yaşamsal sorunda Lenin, Merkez Komitesi’ni ikna etmek için uzun süre kavga vermek zorunda kaldı.

17 Mart 1921’de A. Joffe’ye yazdığı mektupta Lenin şöyle diyordu: “Örgütsel ve kişisel konularda kaç kere azınlıkta kaldığımı sana anlatamam.”²⁸ Parti Lenin’in konumunu gecikmeli olarak kabul ediyordu ve kabul ederken de bunu Lenin’in düşüncesindeki yeni olanı yeterince özümsemeden yapıyordu. Dolayısıyla, yığınların girişimine yanıt verme ve demokratik merkezîyetçiliği uygulama konusunda Lenin’in getirdikleri ile Bolşevik Partisi’nin eylemi arasında dikkate değer bir uçurum bulunmaktaydı.

Varolan bunca uyumsuzluğa karşın Lenin’in Bolşevik Partisi’nin başında kalabilmiş olması bu partinin devrimci karakterine işaret eder. Çünkü yalnızca devrimci bir parti, basit bir “trafik memuru ya da arabulucu” gibi davranmayan ve gerçeğin en sıkı Marksist teorisyeni olan bir lideri başında tutup onun liderliğini korumaya yetenekli olabilirdi.

1923’te Lenin’in vardığı bazı sonuçlarla partide kabul gören kavramlar arasında geniş bir uçurumun olması rastlantı değildi. Lenin vardığı yeni sonuçları daha henüz açıklamıştı. Bunlar da dağınık açıklamalar halindeydi ve Lenin’in bu sonuçları zafere ulaştırmak için mücadele edecek zamanı yoktu. Ayrıca Bolşevik Partisi’ne 1923’te sızan çok sayıda burjuva ve küçük burjuva unsur, bu görüşlere karşı duran toplumsal tabanı parti içinde temsil ediyordu.

Partiyi proletarya diktatörlüğünü daha yüksek bir biçimine ilerletme görevini yerine getirmekten alıkoyan iki tür ideolojik sınırlılık vardı.

Birincisi, Lenin’in ilkesel olarak karşı tutum almasına karşın, hala savaş komünizmi yöntemlerine komünist üretime geçişte bir rol biçiliyordu. İkincisi, toplumsal ilişkilerin devrimci dönüşümünde yığınların eyleminin yerine devletin eyleminin geçirilmesi sözde kınanmakta iken, pratikte uygulanmıyordu. Lenin’in, devlet aygıtının sınıf karakterinin

²⁷ *Kapital*, C. 3, s. 131.

²⁸ *LTY*, C. 45, s. 99.

“burjuva” hatta “Çarcı” olduğuna ilişkin söylediği hemen her şey büyük ölçüde kulak arkası ediliyordu. Parti, yığınları bu aygıtı karşı örgütleyemiyordu.

Başlıca Siyasal Engeller

Parti ile köylü arasındaki ilişkinin yetersizliği, görevlerin yerine getirilmesinde özellikle ciddi bir sorundu. Köylü, partiden çok, devletle ilişki içinde idi. Bu yüzden, Lenin'in aynı vergi üzerine yazdıklarını okurken, proleter açıdan düzgün biçimde yerine getirilmesi beklenen bir dizi görevin (“en geniş yerel girişimin yaratılması”, “küçük endüstriye destek verilmesi”, “kooperatiflerin yönetilmesi”) parti üyelerince değil, memurlar tarafından üstlenildiğini görüyoruz.²⁹

Parti ve köylü arasındaki siyasal ilişkiler NEP'in uygulanmasında başlıca engeldi. Bu engeli ortadan kaldırmaya yönelik girişimler, parti ile devlet arasındaki ilişkilere çarpıyordu. Parti, devletle olan ilişkileri yüzünden, devlet içinde yer alan burjuva toplumsal ilişkileri dönüştürme savaşımını yükseltelemiyordu.

1921'de parti içinde başlatılan temizliğin çapı gösterdi ki, parti o tarihte kendisini burjuva öğelerden yığınsal ölçekte temizleyebiliyordu. Ancak arınma Lenin'in önerdiği gibi yapılmamış ve temizlik sırasında yığınların yardımına başvurulmamıştı. Bu yüzden temizlik çok yetersiz kaldı. Devlet aygıtı içindeki burjuva ilişkilere karşı etkin mücadele edebilmek için önce parti içindeki burjuva siyasal ilişkileri değiştirmek gerekiyordu. Yığınları devreye sokmadan yapılanın yetersiz kalacağı açıktı.

Devletin yönetsel ve ekonomik aygıtlarının varlığı, onların çalışma biçimi ve partiyle olan ilişkileri partinin gerçekleştirebileceği görevleri sınırlamaktaydı.

Partiyle devletin iç içeliği çoğu kez parti üyelerinin burjuva ilişkilerin temsilcisi olan devlet görevlilerin etkisi altında faaliyet göstermesini getiriyordu. Lenin bu konuyu 1922 yılında On Birinci Parti Kongresine hazırladığı siyasal raporda ele aldı ve bürokratik aygıt söz konusu olduğunda komünistlerin “yönettiğinden” kuşku duyduğunu, hatta dahası onların “yönetildiğini” söyledi.³⁰ Bu raporda Lenin, parti ile devlet arasındaki ilişkileri, fethetmiş ve fethedilmiş halklar arasındaki

---

²⁹ LTY, C. 32, s. 352-353.

³⁰ LTY, C. 33, s. 289.

ilişkilere benzetti. Birincisi, ikincisinin kültür “üstünlüğü”nden ötürü ona tabi olmaktaydı.

İkinci Dönem (1923-1930)

1928 yılı başlarındaki ekonomik ve siyasal kriz, 1929 yılı sonlarında NEP’in tamamen terk edilmesini getirdi. Bu değişikliğin belirleyici momentini Stalin’in kendisi tarafından “büyük değişim” olarak adlandırıldı.³¹

Bağlaşıklık Siyaseti Olarak NEP

NEP “geri çekiliş”ten başka bir şeydi. O işçi sınıfı ve köylülük arasında aktif bağlaşıklıktı. Bu bağlaşıklık, yalnızca ekonomiyi yeniden düzeltmek için değil, aynı zamanda ekonomik ve siyasal yardım yoluyla köylü yığınlarını sosyalizme çekmeyi olanaklı kılmak için de gerekliydi. Köylüyle aktif bağlaşıklık olarak NEP, proletarya diktatörlüğünün özel bir biçimiydi ve 1920’ler Sovyet Rusya’sındaki özgül koşullara denk düşmekteydi.

Bu bağlaşıklık Marksizmin temel ilkeleriyle tamamen uyumluydu. NEP formülasyonundan çok önce, 1919 Haziranında, Lenin proletarya diktatörlüğün sınıflar arasında bağlaşıklık olduğunu yazmıştı:

“Proletarya diktatörlüğü, emekçi halkın öncüsü proletarya ile emekçi halkın çok sayıda proleter olmayan katmanları (küçük burjuvazi, küçük mülk sahipleri, köylülük, aydınlar vb.) ya da bu katmanların çoğunluğu arasında, sermayeye karşı sınıf bağlaşıklığının özgül bir biçimidir. Bu bağlaşıklığın amacı, sermayenin kesin alaşağı edilmesini sağlamak, burjuvazi tarafından gösterilen direniş ve restorasyon girişimlerini tamamen bastırmak, *sosyalizmin sonul kuruluşunu ve konsolidasyonunu sağlamaktır.*³²

Açıktır ki, Lenin için NEP, ne bir “ekonomik” siyaset, ne de bir “geri çekiliş”ti. O proletarya diktatörlüğünün özel biçimiydi.

Eğer yönetici parti, üzerinde durduğu zemindeki gerçek toplumsal ilişkilerin hala kapitalist ilişkiler olduğunu kavrasaydı ve bu ilişkilerin

---

³¹ STY, C. 12, s. 124.

³² LTY, C. 29, s. 381. (abc)

denetim altına alınmasına ve üretken güçlerin elverdiği ölçüde dönüştürülmesine ilişkin görevleri belirleyebilseydi, sosyalizm yolunda ilerlenebilirdi.

On Birinci Kongrenin kapanışında, 2 Nisan 1922'de yaptığı konuşmada Lenin iki ilkeyi vurguladı: Birincisi, yeni ilerleme temkinli gitmeliydi. İkincisi, bu ilerleme köylülükle birlikte olmalıydı.

1923 Ocağında Lenin sosyalizme doğru ilerlemenin köylülük açısından alması gereken biçimlerden birini somut olarak tanımladı: "Eğer köylülüğün tümü kooperatiflerde örgütlenmiş olsaydı, şimdi iki ayağımız da sosyalizmin toprağı üzerine basıyor olurdu."³³

Parti liderliğince yapılan NEP yorumu zamana göre değişiyordu. Her yorum, NEP üstüne iki temel eğilimin bir tür bileşimini içermekteydi. Güç dengelerine göre bazen biri bazen ötekisi egemendi.

Birinci eğilim, NEP'i, durum iyileştiğinde "kurtulmak üzere" kabul edilen bir "ekonomik siyaset"e, "geri adım"a indirgiyordu.³⁴ Bu eğilimin mantıksal sonucu, NEP'in bir kapitalist gelişme yolu olduğuna varıyordu.

Öteki eğilim ise Lenin'in düşüncesine daha yakındı. Bu görüş NEP'in, işçi ve köylü arasında özgün bir bağlaşıklık biçimi olduğunu ve köylü yığınlarını kooperatiflere doğru harekete geçirecek biçimde geliştirilmeye açık olduğunu savunuyordu. Bu yorum, NEP'ten yakın gelecekte "kurtulmayı" öngörmüyor, yalnızca dönüştürülmesi gerektiğini ileri sürüyordu. NEP, uygun önlemler alınmak koşuluyla, sosyalist yolda ilerlemeyi sağlayacaktı. Bu görüş, gelişmenin kapitalist öğeler taşıyacağını, ancak sürecin sınıf mücadelesiyle denetim altına alınıp dönüştürülmesi gerektiğini savunmaktaydı.

1925'e kadar ki dönemde yapılan yorum, NEP'i görece uzun ömürlü bir sınıf bağlaşıklığı siyaseti olarak görmekteydi. Bununla birlikte bu bağlaşıklığa verilen içerik başlıca ekonomikti.

1925 yılı sonundan itibaren NEP'in aslında geçici bir karakter taşıdığı görüşü geliştirildi. NEP'in proletarya ile köylülük arasında aktif bağlaşıklık adına temsil ettiği her şey tedrici olarak terk edilmeye başlandı. Bu yüzden, 1928-1929 yıllarında "*NEP krizi*" adıyla ortaya

---

³³ LTY, C. 33, s. 474.

³⁴ "NEP'ten kurtulma" sözünü Stalin ilk kez 27 Aralık 1929 tarihinde yaptığı konuşmada kullandı. Bu konuşmada Stalin NEP'in derhal terk edileceğini söylemedi. Ama tarihi belirsiz bir gelecekte bunun olacağını işaretini verdi. O zamana kadar "NEP'e sadık kalınacaktı". (STY, C. 12, s. 178)

çıkan kriz, gerçekte NEP'in uygulanmaması yüzünden işçi köylü bağlaşıklığının bozulmasının doğurduğu krizdi.

1.3. Yeni Ekonomik Siyaset (NEP): Yol bulunmuştu

Düşünmeye, Rusya'nın mujik (köylü) toprağıyla başlanması gerekir. Ancak, Rusya'daki sorunların çoğunun kaynağı, genellikle sanıldığı gibi yalnızca köylü değil, son derece karmaşık bir yapıya sahip olan tüm tarımsal sistemdir. Emine Engin'in de basılmamış çalışmasında belirttiği gibi, Sovyet tarihinde hiçbir dönem bu tarımsal özellikler anlaşılmadan açıklanamaz.

Devrim öncesi Rusya bir tarımsal krallıktı. Nüfusun büyük çoğunluğu köylüydü. Ulusal gelirin önemli bölümü tarım kaynaklıydı. Dış ticaret buna güzel bir kanıttır: Rusya'nın dışalımında endüstri malları birinci sıradaydı ve de yeni gelişmekte olan endüstri ürünlerinin dünya pazarında rekabet edemeyişi, iç pazarda geniş bir devlet korumasını zorunlu kılıyordu. Öte yanda, dışsattım ürünlerinin %80'i tarımsal ürünlerden oluşuyordu.

Lenin'in, devrimin nesnel sınırlarıyla ilgili uyarılarına rağmen Bolşevikler erki ele geçirdikten sonra çok farklı bir yol izlediler ve iç savaş döneminde, "savaş komünizmi" denen ilkel kavramların gaddar sistemini kurumlaştırdılar.

Resmi söylem, savaş komünizmini basitçe yabancı müdahalesinin ve iç savaşın zorunlu kıldığı geçici acil önlemler olarak tanıtır. Kuşkusuz savaş döneminin gereksinimleri bu eğilimin arkasındaki itici güçtü, fakat Bolşevikler aynı zamanda bunu sosyalist ekonominin kuruluşunda vazgeçilmez bir adım olarak gördüler. Bu nedenle 1919'ların başlarında Rus Komünist Partisi'nin Program Taslağı şöyle diyordu:

"Burjuvazinin mülksüzleştirilmesini ve üretim ve dağıtım araçlarının Sovyet Cumhuriyeti mülkiyetine geçirilmesini tamamla. (...) Ticaretin yerine ürünlerin planlı, örgütlü ve ülke çapında dağıtımını yerleştirmeyi sürdür. Hedef, tüm dağıtım mekanizmasını kesin bir biçimde merkezileştirerek, tüm nüfusu, tüm temel ürünleri en hızlı biçimde, en sistematik, en ekonomik ve en az emek harcayarak dağıtabilecek, üretici ve tüketici komünlerinde örgütlemektir. (...) Olabilen en hızlı bir biçimde, paranın ortadan

kaldırılmasının yollarını döşeyecek en radikal önlemleri getirmeye çalış.”³⁵

Burada ilginç olan, program taslağının işçi-köylü bağlaşıklığından hiç söz etmemesi, onun yerine “proleter ve kırsal kesimin yarı proleter öğeleri”ni partinin dayanacağı ana güçler olarak belirlemesidir. Burada vurgu üretimden çok, yeni “sosyalist” mülkiyet ilişkilerine yapılmaktadır.

Açıktır ki, böyle bir perspektif, acil krizi çözenin çok ötesinde bir anlam taşıyordu. Savaş komünizmi, özünde, kuşatma altındaki bir kalede tüketimin denetimidir. Ancak, Sovyet hükümeti bu denetim yöntemlerini, dolaysız üretim ve dağıtımın planlı ekonomi sistemine geliştirmeyi umuyor ve bunun için uğraşıyordu. “Savaş komünizmi”nden, giderek komünizme varmayı umuyordu.³⁶

Troçki şu aydınlatıcı notu da ekliyordu:

“Tüm hesaplar Batıda devrimin erken başarısı umuduna dayanıyordu. Zafer kazanmış Alman proletaryasının Sovyet Rusya’ya, daha sonra karşılığını yiyecek maddeleri ve hammadde olarak geri alacağı, yalnızca makineler ve yapım malları değil aynı zamanda binlerce yüksek nitelikli işçi, mühendis ve örgütleyiciyi borç vereceği tartışma götürmez bir veri olarak görülüyordu.”³⁷

Rus ekonomisine savaş komünizminin etkileri hem endüstride, hem de tarımda korkunç oldu. Acımasız önlemler üretimde felakete yol açan düşüşler getirdi ve Bolşeviklerin siyasal tabanını ciddi biçimde oydu. Köylü yığınlarının devrime sempatisi yok oldu. Kırsal alandaki silahlı karşı koyuş ve ordu içindeki isyan – örneğin Kronştağ isyanı – bu gaddar uygulamanın doğrudan sonuçlarıydı. Sonunda Lenin durumu şöyle özetleyecekti:

“Kısmen bizi altında ezen savaş sorunlarından ve kısmen de Cumhuriyetin emperyalist savaş sona erdiğinde kendini içinde bulduğu dehşetli konumdan ötürü, doğrudan komünist üretim ve dağıtıma geçmeyi kararlaştırma yanlısını yaptık. Fazla yiyeceğe el koyma sistemi altında köylülerin, bize fabrikalarda dağıtabileceğimiz ve böylece komünist üretim ve dağıtıma ulaşabileceğimiz miktarda tahılı sağlayacağını düşündük.

---

³⁵ LTY, C. 29, s. 112

³⁶ Troçki, *Temel Yazılar*, s. 161.

³⁷ Agy, s. 162.

“Bu planı bu denli belirgin ve açık seçik düşündüğümüzü söyleyemem, ancak, hemen hemen bu çizgide hareket ettik. Ne yazık ki bu böyledir. Ne yazık ki diyorum çünkü kısa deneyim gösterdi ki, bu çizgi yanlıştı. Kapitalizmden sosyalizme geçiş üstüne daha önce yazdıklarımıza, yani, komünizmin alt aşamasına varırken bile, sosyalist muhasebe ve denetimin atlanmasının imkansız olacağına ters düşüyordu (...)

“1921 baharında, doğrudan komünizme yönelme girişiminde bulunurken, Kolçak, Denikin ya da Pilsudski'nin bize yaşattığı yenilgilerden çok daha ciddi bir yenilgiye ekonomi cephesinde uğradık. (...) Kırsal bölgelerdeki fazla yiyeceğe el koyma sistemi (...) üretken güçlerin büyümesine engel oldu ve 1921 baharında yaşadığımız derin ekonomik ve siyasal krizin ana nedenini oluşturdu.”³⁸

Savaş komünizmi anlayışının inanılmaz saçmalığı şuradadır. Silahla almayı, paranın kullanımdan kalkması olarak değerlendiriyorlardı. Evet, sosyalizmde meta üretimi, piyasa kategorileri yoktur, kuponlar meta değişimini yok eder ama sosyalist üretim ilişkisi, üretken güçlerin tam toplumsallaşmış olduğu bir aşama ister. Bunsuz sosyalizm kurulamaz. Üretim biçiminin üretken güçlerle uygunluğu yasası fazla zorlandığı zaman çok zararlı sonuçları olur. Üretken güçlerin istediği biçimlerin ötesinde biçim örgütlenmeleri dayatmak Sovyetler Birliğindeki sonuçları verir.

Fakat, dönemle ilgili daha sonra yazılanlar, “bu olmadan iç savaşta zafer olanaksızdı” iddiasından başka bir şey söylemiyor. Böyle söylenince, eğer yeterince şiddet uygularsanız, üretken güçlerin kaldırabileceği düzeyin ötesindeki biçimleri kurup işletebilirsiniz hazırlığı yapılmış oluyor. Daha sonraki uygulamaları haklı çıkarmaya çalışan yaklaşım işte böyle gerekçelendiriliyor. Çünkü Stalin'in, savaş komünizminin birçok teorik varsayımını içeren 1929'daki “Büyük Değişim”i çok daha yaygın bir baskı ve şiddetle uygulanmıştır.

Savaş komünizminin yarattığı krizle karşı karşıya kalan Lenin, sosyalizme geçiş sorunuyla ilgili sosyalist düşüncenin en cesur ve önemli buluşunu geliştirdi: NEP. Bir çok önemli teorik buluşlarda olduğu gibi, NEP de ilk başta esas olarak Rus ekonomisinin korkunç durumuna kısa dönemli pratik bir çözüm olarak doğmuştu. Lenin “eski Rus ekonomisinden dolaysız bir biçimde komünist çizgideki devlet üretim ve

---

³⁸ LTY, C. 33, s. 62-63.

dağıtımına geçileceğini varsayan (...) bizim daha önceki yaklaşımımızdan stratejik bir geri çekilişi"³⁹ diyor. (Daha önce de, "taktik" bir geri çekiliştir, demişti.)

Bazı yazarlar, daha önceki "taktik geri çekilme" belirlemesinin yerine bu kez "stratejik çekilme" diyerek Lenin'in önceki fikirlerinden ayrıldığını söylüyorlar. Bu doğru değildir. Lenin, büyük gerçekçiliğiyle ülkenin gereksinimini görüyor ve önerdiği önlemleri, "taktik çekilme" olarak sunuyor. Bunun bir nedeni vardır: Söz konusu yıllar Avrupa'da devrimci durum ortamıdır ve eğer devrim olursa, geri çekiliş gerçekten de "taktik" bir çekilme olarak kalacaktır.

Lenin, NEP programının tüm temel düşüncelerini geliştirmeye daha 1917'de başladı. *Bolşevikler iktidarı elde tutabilirler mi* makalesinde, devlet kapitalizmine yer verdi. *Sovyet Hükümetinin Acil Görevleri*'nde de (1918) sosyo-ekonomik dönüşümlerin ilk sonuçlarını irdeledi ve sosyalist ekonominin temellerinin yaratılması için bir plan geliştirdi. Lenin makalede şu somut önlemleri sıraladı:

Ürünlerin üretiminde ve dağıtımında kesin bir ulusal muhasebe ve denetim.

Büyük çaplı endüstri temelinde emek üretkenliğinin ülke çapında yükseltilmesi.

Genel eğitim ve kültür düzeyinin yükseltilmesi.

Emeğin daha iyi örgütlenmesi.

Toplumsal üretimde emeğin meyveleri üzerinde işçilerin maddi çıkarları ilkesine uymak.

Sosyalist rekabetin azami ölçüde geliştirilmesi.

Eski burjuva uzmanların ekonomiye çekilmesi.

Proletarya diktatörlüğü altında yönetimin ve ekonomik gelişmenin temel ilkesi olarak demokratik merkezîyetçilik.

Tek adam menajerliği ile kolektivizm ilkelerinin birleştirilmesi.

Yani Lenin daha o zaman, kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminin ekonomik siyasetinin teorik ilkelerini koymuştu: Sovyet hükümetinin denetimi altında devlet kapitalizmi.

Devrimin ilk dönemi için Lenin, devlet kapitalizmi olarak karakterize ettiği, çok renkli, çok sesli bir geçiş toplumu tasarlıyordu.

Lenin, devlet kapitalizmini, proleter devletin, hala varlığını sürdüren kapitalist öğelerle karşılıklı ilişkisi olarak düşünmekteydi. 1917 yılında, devrimin ekonomik programının, tek devlet bankasının yaratılması, en büyük işletmelerin kamulaştırılması ve öteki endüstri dallarında da

---

³⁹ LTY, C. 33, s. 61.

zorunlu sendikalaştırma olduğunu söylüyordu. En acil olarak üzerinde durduğu şey, devlet bankası eliyle yukarıdan ve işçi konseyleri eliyle aşağıdan düzgün bir muhasebe ve denetimdi Devlet bankası, “sosyalist toplumun iskeleti gibi bir şey” sağlayacaktı. Bu nedenle, 1918 baharına dek (ki o tarihlerde, Rus kapitalistlerinin, devlet kapitalizminin işletilmesinde bir sorumluluk üstlenmeye niyetli olmadıkları ortaya çıktı), Lenin, Buharin ve öteki “sollar”dan gelen genel kamulaştırma isteğine karşı durdu. Mayıs 1918’de, “*Solcu*” *Çocukluk ve Küçük Burjuva Anlayışı*’nı yazdı ve kendisini eleştiren “solcu”ların, geçiş dönemi gerekliliğini görmezden geldiklerini söyledi

“‘Geçiş’ sözcüğü ne anlama gelir? Ekonomiye uygulandığında, bugünkü sistemin hem kapitalizmden, hem sosyalizmden öğeler, parçalar taşıdığı anlamına gelmez mi?”⁴⁰

Ne yazık ki, iç savaş ve enflasyonun getirdiği ortam, Lenin’i, bu karma ekonomi düşüncesini bir yana bırakmak zorunda bıraktı. Ama ancak 1921’e dek. O tarihte aynı düşüncüyü yeni bir biçim altında canlandırdı: Yeni Ekonomik Siyaset (NEP).

NEP 1921’de yapılan Onuncu Parti Kongresinde kabul edildi. NEP savaş komünizmine göre yeni idi ama, özünde Lenin’in 1918’de geliştirdiği politikanın mantıksal bir devamıydı.

Lenin NEP yöntemlerini açıklamak için *Ayni Vergi*’yi yazdı.

Kapitalizmde kırsal kesimle kent arasındaki ekonomik bağ, çiftlik ürünleriyle endüstri mallarının değişimi biçiminde idi. Çok yapılı bir ekonomi içeren sosyalizme geçiş döneminde, devlet endüstrisi ile küçük ölçekli köylü ekonomisi arasındaki ticari bağ (satma ve satın alma temelinde değişim), kentle ekonomik bağın köylülüğe tek uygun biçimi olarak varlığını sürdürdü.

NEP’in getirdiği önlemler:

1. Devlet mülkiyetindeki küçük işletmelerin özel kişilere uzun dönemli kiralanması.
2. Özel zanaatkar endüstrisinin geliştirilmesi.
3. Yabancı sermayeye ayrıcalıklar verilmesi.
4. Belli ölçüler içinde kırsal kesimde ücretli emek kullanımı ve toprağın kiraya verilmesi.
5. Ayni vergi.
6. Serbest ticaret.

---

⁴⁰ LTY, C. 27, s. 335.

Proletarya diktatörlüğü altında devlet kapitalizmi sınırlanabilir ve denetlenebilir bir kapitalizmdi. Sosyalizme geçiş döneminde, sosyalizmin ön koşullarını hazırlamak için tek uygun yoldu. Devlet kapitalizmi sınıf savaşımının yeni bir biçimi, muzaffer proletarya ile yenik burjuvazi arasındaki ilişkinin özgül tarihsel bir biçimiydi.

NEP, kapitalizmden sosyalizme geçişte Sovyet devletinin, tarihsel ve nesnel olarak gerekli siyasetiydi. İşçi-köylü bağlaşıklığını pekiştirmeyi, proletarya diktatörlüğünü güçlendirmeyi, yıkımı önlemeyi ve ülkenin üretken güçlerini geliştirmeyi amaçlıyordu. Bu siyaset, ekonominin yüksek tepeleri Sovyet devletinin kontrolünde kalmaya devam ederken, özel sermayenin belli sınırlar içinde var olmasına izin verdi.

NEP'in motoru, köylünün ürününe zorla el koyma sisteminin yerine getirilen "aynı vergi" idi. Devlet tarımdan kaynak çekmeye yine devam edecekti. Ama bu vergi yoluyla olacaktı. Hem de parayla ödenen vergi biçiminde değil, ürünle ödenen vergi biçiminde olacaktı. Lenin böyle bir adımın "kapitalizme önemli ölçüde geri dönmek anlamına geldiğini" kabul ediyordu.

"Çünkü artık ürüne el koyma sisteminin kaldırılması, köylülerin, vergi ödendikten sonra geri kalan tarım ürünleriyle serbestçe ticaret yapabilecekleri anlamına gelir ve vergi, üretilenin yalnızca küçük bir parçasını alır. Köylüler nüfusumuzun ve tüm ekonomimizin dev bir bölümüdür ve bu yüzden de kapitalizmin bu serbest ticaret toprağında büyümesi kaçınılmazdır."⁴¹

Kapitalizme açılmanın amacı üç yönlüydü: "a) Köylü tarımının üretken güçlerini geliştirmek, b) Küçük endüstriyi geliştirmek, c) Bürokrasinin zararlarını azaltmak."⁴²

Kırsal kesimde kapitalizme verilen bu ödün, başka ödünlere de çağırıyor ve onlara eşlik ediyordu: Özel ticaret yasallaştırılmıştı. Devlet mülkiyetindeki birçok kuruluş özel kapitalistlere kiralanmıştı. Küçük işyerlerine yeniden faaliyet izni verilmişti. Devlet şirketleri maliyet hesabı yaptırımına sokulmuştu. Yabancı sermaye Rusya'da yatırım yapmaya teşvik edilmiş ve karları dışarıya taşıma hakkı tanınmıştı. Bunlar yapılırken, geniş çaplı endüstri, bankalar ve dış ticaret ("ekonominin yüksek tepeleri") devletin elinde bırakılmıştı.

NEP, genel olarak böyleydi. Özeldede onun önemi, "temel belirleyici ve ezici sorunu", "ulusallaştırılmış, toplumsallaştırılmış fabrikalarda ve

⁴¹ LTY, C. 33, s. 64.

⁴² LTY, C. 32, s. 326.

devlet çiftliklerinde inşa edilmekte olan” yeni ekonomiyle, “milyonlarca ve milyonlarca köylünün yaşamlarını sağladığı köylü ekonomisi” arasında “bir halka oluşturmak”tı.⁴³

Bu halka, aynı vergi yoluyla oluşturulacaktı. Eski sistemde, hayatta kalabilmesi için gerekli asgari geçim araçlarının dışındaki her şey köylüden zorla alınıyordu. Bu, orduyu, işçileri ve kentlerdeki emekçi halkı beslemek için yapılmıştı. Aynı vergi sisteminde, köylüden eskisine göre çok daha az alınıyordu. Verginin öngördüğü miktarın üstünde kalan ürün, isterse satmakta özgür olan köylüye kalıyordu.

Şimdi, aynı verginin acil ekonomik önemini ele alalım. Aynı vergiyi gerekli kılan, “köylü tarımında olağanüstü acilleşen kriz”di. Bu krizin “sonuçları bizim ulaşım sistemini, kendi endüstrimizi restore etmemizi etkiliyor”du.⁴⁴

Ama aynı vergiye geçişi daha da acilleştiren, endüstrideki derin krizdi. Aynı vergi, ancak savaş komünizmiyle karşılaştırıldığında, köylülere verilen bir taviz olarak görünür. Olması gerekenle, yani Lenin’in “proletarya ile köylülük arasında düzgün ekonomik ilişkiler” olarak tanımladığıyla karşılaştırıldığında ise, aynı vergi, köylülerin kentlerdeki işçilere ve proleter devlete verdiği bir taviz, bir borçtur. “Köylü” diyordu Lenin, “bize kredi veriyor”.⁴⁵

Lenin, sosyalizm altında tek doğru sistemin “ürünlerin düzenli sosyalist değişimi”, yani meta üretimi ve değişimini reddeden bir değişim olduğunu çok açık koydu:

“Aynı vergi, bize aşırı yokluk, enkaz ve savaş tarafından dayatılan, kendine özgü savaş komünizminden, ürünlerin düzenli sosyalist değişimine geçişin biçimlerinden biridir.”⁴⁶

“Bir küçük köylü ülkesinde diktatörlüğünü uygulayan proletaryanın doğru siyaseti, köylünün ihtiyaç duyduğu mamul maddeler karşılığında tahıl elde etmektir. Bu, proletaryanın görevlerine eş düşen ve sosyalizmin temellerini güçlendirerek onu topyekün zafere götürecek olan tek doğru yiyecek siyasetidir.”⁴⁷

---

⁴³ *LTU*, C. 33, s. 268-270.

⁴⁴ *LTU*, C. 32, s. 287.

⁴⁵ *Agy*, s. 342.

⁴⁶ *Agy*, s. 342.

⁴⁷ *Agy*, s. 343.

Aynı vergi, ürünlerin düzenli sosyalist değişimine bir geçiş biçimiydi. Endüstrinin zayıf olması bunu gerekli kılmıştı:

“Aynı vergi bu siyasete bir geçiştir. Savaşın (ki daha dün devam ediyordu ve yarın kapitalistlerin açgözlülüğü ve kötü niyetliliğine bağlı olarak yeniden patlak verebilir) ağırlığı altında henüz öylesine ezilmiş ve harap olmuş haldeyiz ki, ihtiyacımız olan *bütün* tahılın karşılığında köylüye mamul madde veremiyoruz. Aynı vergiyi, bunun farkında olarak, yürürlüğe koyuyoruz. Yani (ordu ve işçiler için) gerekli gördüğümüz tahılın asgarisini vergi biçiminde alacağız ve gerisini mamul madde karşılığı elde edeceğiz.”⁴⁸

“Atlama tahtası, endüstriyel malların tarımsal ürünle değişimini hazırlamak, köylünün ürünü kent ve fabrika yapısı mallardan başka bir şeyle değiştirmek zorunda kalmayacağı ama onu kapitalist sistem altında varolan biçimlerden herhangi birine tabi kılmayacak bir sistem yaratmaktır. Bununla birlikte, varolan ekonomik koşullar altında, biz bunu bile düşünemezdik. İşte bu nedenle sözünü ettiğim geçiş biçimini, yani ürünü karşılığını vermeden bir vergi biçimi altında almak ve bunun üstüne ek ürünü değişim yoluyla elde etmek yolunu benimsedik. Ancak bu uygun bir fonu gerektiriyor, bizimkisi son derece küçüktür.”⁴⁹

Aynı vergi, köylülerin işçi sınıfına verdiği bir borçtu. Köylülük nüfus içinde devasa ağırlık taşıyordu. Bu nedenle, “hem genel olarak siyasetimizin, hem de özel olarak ekonomik siyasetimizin birincil görevi, işçi sınıfı ile köylülük arasında belli ilişkileri kurmaktır”. “Yüz yüze olduğumuz – ve gelecekte uzun yıllar boyu kaçınılmaz olarak yüz yüze geleceğimiz – birincil sorun, bu iki sınıf arasında düzgün, sınıfların yok olması açısından düzgün ilişkilerin kurulmasıdır.”⁵⁰ Bu nedenle “şeylerin merkezine yerleştirilecek olan, köylüdür”.⁵¹

Küçük köylüye özendiriciler sağlamak zorunluydu:

“Fazla ürüne el koyma sistemi altında küçük köylü çiftliklerinin hiçbir düzgün ekonomik temeli yoktur ve onlar yıllarca ölü kalmaya mahkumdurlar. Küçük çiftçilik yaşayamaz ve gelişemez,

---

⁴⁸ Agy, s. 343.

⁴⁹ Agy, s. 406.

⁵⁰ Agy, s. 404

⁵¹ Agy, s. 409

çünkü küçük çiftçi kendi faaliyetini konsolide edip geliştirmeye ve mahsulü arttırmaya ilgisini kaybeder. Bütün bunlar bizi bir ekonomik temelden yoksun bırakır.”⁵²

Yukarıda tanımlanan ekonomik ve toplumsal temelin üzerinde, aynı vergi, kırdaki kapitalizmin canlandırılması anlamına geliyordu:

“Doğal olarak, aynı vergi, köylüye vergi sonrası artışı kendi isteğine göre kullanma özgürlüğü demektir. Devlet, köylüye onun bütün ürünleri karşılığında sosyalist fabrikalardan mal sağlamadığı için, artık ürün ile ticaret yapma özgürlüğü, zorunlu olarak kapitalizmin geliştirilme özgürlüğü anlamına gelir. (...) Bununla birlikte, verilen sınırlar içinde, ulaşım ve büyük ölçekli endüstri proletaryanın elinde bulunduğu sürece bu, sosyalizm için hiç tehlikeli değildir.”⁵³

Sorun, kapitalizmin gelişmesini engellemeye çalışmak değil, onu devlet kapitalizmi kanalına sevk etmektir:

“Bunun almaşığı, (bu tek makul ve son *mümkün olan* tutumdur), kapitalizmin gelişmesini yasaklamaya çalışmak değil, onu *devlet kapitalizmine* kanalize etmektir. (...)

“Teorik ve pratik açılardan tüm sorun, bir dereceye dek ve belirli bir zaman için kaçınılmaz olan kapitalizmin gelişmesini devlet kapitalizmi kanallarına yönlendirmenin doğru yöntemlerini bulmak ve onu yakın gelecekte sosyalizme dönüşümünü güvence altına alacak koşullarla nasıl çevreleyeceğimizi belirlemektir.”⁵⁴

Lenin’in aynı vergi fikri çevresinde söylemiş olduklarını özetlersek:

Birincisi, aynı vergi, endüstrinin tarımla “düzgün bir meta değişimi” sağlayamayacak denli zayıf olduğu bir ortamda zorunluydu. Tarım ürünleri ile değişime girmeye yetecek kadar endüstriyel mal üretilemiyordu.

İkincisi, endüstri köylülerin ihtiyaçlarını karşılayamadığı için, bu ihtiyaçların kırdaki kapitalizmin gelişmesini sağlama yoluyla karşılanmasına izin vermek gerekiyordu.

Üçüncüsü, aynı vergi, küçük köylüye, tarımı canlandırmak ve tarımsal ürünü arttırmak için gerekli özendiriciyi sağlıyordu. Bu özendirici, vergiyi ödedikten sonra kalan ürünü köylülerin satma hakkıydı.

---

⁵² LTY, C. 33, s. 44

⁵³ Agy, s. 457

⁵⁴ LTY, C. 32, s. 344-345

Bunun etkisi, köylülerin birer küçük meta üreticisi karakterlerini güçlendirmektir.

Bu üç nokta aynı verginin niteliğini ortaya koyuyor.

NEP kısa sürede başarı getirdi. Yalnızca 1921-1923 yılları arasında endüstriyel üretim iki katına çıktı. 1926'ya gelindiğinde beş misli artışla savaş öncesi düzeyi (1913) aştı. Aynı beş yıllık dönemde elektrik üretimi 520 milyon kilovat saatten 3.5 milyara çıkararak savaş öncesi düzeyin iki katı oldu. Çelik 183 bin tondan 3 milyonun üstüne yükseldi. 1926'da tahıl hasılatının 1921 düzeyini iki katından fazla aşmasıyla, tarım ayakları üstüne dikildi. Dışsatım, hala savaş öncesinin çok altında kalmasına rağmen, dokuz kat arttı.

NEP sorunsuz değildi. Devrimin ilk önlemleri (toprak reformu ve kulakların büyük çoğunluğunun yok edilmesi) yiyeceğin çoğunu üreten büyük çiftlikleri ortadan kaldırmıştı. Savaş komünizmine son verilmesiyle, NEP birbirine zıt iki eğilime yol açtı: Orta köylünün giderek artan pazar için üretimi ve yoksul köylü arasında kendine yeterli, otarşik ekonominin güçlenmesi.

Bu arada, devletin fiyatlar üzerindeki denetimini sürdürememesi ve iş garantisi sağlayamaması işçileri olumsuz etkiledi. "NEP zenginleri"ne karşı kızgınlık uyandı. Bu nedenle, Bolşevikler – ki çoğu NEP'i ideolojik olarak rahatlıkla kabullenememişti – bu ani ekonomik sıçrama karşısında karışık duygulara kapıldılar. Üretimin artışıyla ferahlamışlardı ama kapitalist işletmelerin çoğalışından da huzursuzdular.

Lenin başka bir seçeneklerinin olmadığını söylüyordu. Ana sorun, sosyalist ekonominin gelişebileceği ve geleneksel özel işletmelerle rekabet edebileceği uygun yapıları oturtmaya çalışırken, kapitalizme yenilmeme sorunuydu.

NEP'in başlamasından iki yıl sonra, Lenin üretici kooperatiflerinin önemini vurguladı. NEP gibi, bu fikir de Bolşeviklerde şok etkisi yaptı. Geleneksel olarak, kooperatiflerle "kapitalizmin düzeltilmiş biçimi" diye alay edilirdi. Fakat şimdi Lenin, "siyasal erk işçi sınıfının elinde olduğundan ve bu siyasal erk tüm üretim araçlarına sahip olduğundan", kooperatifler geçiş dönemi sorununa çözüm olacak diyordu:

"Biz şimdi özel çıkarlar, özel ticari çıkarlar ile bu çıkarların devlet gözetimi ve denetimi arasındaki dengeyi, yani bu çıkarların ortak çıkarlara tabi oluşunun derecesini, ki bu önceleri pek çok sosyalist için aşılabilir noktaydı, bulduk. Gerçekten de, devletin tüm geniş çaplı üretim araçlarına hakim olması, siyasal erkin proletaryanın elinde oluşu, bu proletaryanın milyonlarca küçük ve çok küçük köylülerle bağlaşıklığı, proletaryanın köylülük üzerindeki oturmuş

liderliği, bütün bunlar daha önceleri işportacılık diye alay ettiğimiz kooperatiflerden, sadece kooperatiflerden, mükemmel bir sosyalist toplum yaratmaya yeterli değil midir? (...) Bizim pratik işlerde çalışanlarımız kooperatif kurumlarımıza tepeden bakıyorlar. Onların olağanüstü önemini, ilk başta ilkesel açıdan (üretim araçları devletin mülkiyetindedir), ikincisi de yeni sisteme en basit, en kolay ve köylülerce en kabul edilir bir biçimde geçiş açısından, takdir etmiyorlar!”⁵⁵

Bu yaklaşım, hem düşüncede, hem yaklaşımda ciddi bir değişmeyi anlatıyordu. Lenin de, “itiraf etmeliyiz ki bizim sosyalizme tüm bakışımızda radikal bir değişiklik oldu”⁵⁶ diyordu. Ama yine de belirtmek gerekir ki, bu, yirmi yıl kadar önce düşündüğü işçi köylü bağlaşıklığının mantıksal bir uzantısıydı. Şöyle ekliyordu Lenin: “Üretim araçlarının mülkiyetinin toplumsal olduğu, proletaryanın burjuvaziye karşı sınıfsal zaferi kazandığı bir ortamda, uygar kooperatifçiler sistemi, sosyalizm sistemidir.”⁵⁷

Lenin’in buluşu Sovyet özelini aşan bir öneme sahipti. Kapitalist ilişki ve kurumlar *sosyalizme geçiş* toplumunda, varlığını sürdürecektir. Bunlar ancak, daha verimli, daha çevre dostu, daha demokratik ve entellektüel olarak daha aydınlatıcı bir sistem üstünlük kazanınca ortadan kaybolmaya başlar.

NEP’in Sonu ve Yiyecek Sorununun Tarihsel Kökeni

Sovyetler Birliğinde tarımın tarihini, ya da başka deyişle direngen yiyecek sorununu ele alırken, aşağıdaki üç faktörü dikkate almak ve NEP’in tarımdaki rolünü de bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Birincisi, savaş komünizmiyle başlayan uzun bir tarihsel dönem boyunca, köyden kente, tarımdan endüstriye yüklü miktarda kaynak aktarımı yapıldı. Savaş komünizmi sırasında artık ürüne kaba anlamıyla el kondu. Karşılığında köylüye verebilecek bir şey de yoktu. Lenin’in kentle köy arasında normal meta alışverişine dönmeyi planladığı NEP döneminde bile, aynı vergi, karşılığında bir şey verilmeden köylünün

---

⁵⁵ LTY, C. 33, s. 468.

⁵⁶ Agy, s. 474

⁵⁷ Agy, s. 470-71.

ürününe tek yanlı el koymayı anlatıyordu. Verginin kendisi sonuçta bir el koymadır.

Sol muhalefetin “endüstri diktatörlüğü” belgisini ve “ilkel sosyalist birikim” teorisini reddetmesine rağmen, Stalin de köylünün olağan vergi ötesinde endüstri ürünleri için değerinden fazla ödediğini ve tarım ürünlerine değerinin altında ödeme yapıldığını kabul ediyor. Sanayii geliştirmek için bir “süper vergi”, “haraç” ödenmiştir diyor.⁵⁸

Köylülük bu el koymaya çeşitli yollarla direnmiştir. Bu durum, 1922 ve 1926 dışındaki kötü mahsul yıllarında sürekli bir krize yol açmıştır. 1928’de, savaş komünizminden sonra ilk kez tahıl elde etmek için köylüye şiddet uygulanmıştır. 1929 sonbaharında başlayan tarımda zorla kapsamlı kollektifleştirme çılgınlığı 1928 ve 1929’daki tahıl toplama kampanyasındaki sorunların doğrudan sonucu ve devamıdır.

NEP ve aynı verginin şehir ile köy arasında, endüstri ile tarım arasında Lenin’in Onuncu Kongrede öngördüğü güvenilir ve dengeli bağı yaratmadığı tarihsel bir gerçektir. Bunun birkaç olası açıklaması olabilir.

Stalin, krizin kaynağını, Ekim devriminden hemen sonraki toprak dağıtımında görüyor. Bolşevik değil de, küçük burjuva, sosyalist-devrimci tarım programının uygulanması olan eşit toprak dağıtımı, toprağı, kendi ihtiyacından az fazlasını üreten milyonlarca küçük parçaya bölüyor.

“Nedeni, başta ve asıl olarak Ekim devriminin tarımımızda getirdiği yapı değişikliğidir. Pazara çıkan tahılın en büyük kısmını üreten feodal bey tarımından, kulak tarımından, pazar için en az tahılı üreten küçük köylü ve orta köylü tarımına geçmiştir. Savaştan önce 15-16 milyon tekil köylü toprağı varken bu sayı şimdi 24-25 milyon arasındadır. Bu gösteriyor ki, şimdi tarımımız aslen pazar için en az tahılı üreten küçük köylü tarımına dayanıyor.

“Toprak beyi, kulak ya da kollektif olmasından bağımsız olarak, büyük çaplı tarımın gücü emek üretkenliğini arttıran makine, bilimsel yöntemler, gübre kullanabilmesinden ve böylece pazar için maksimum tahılı üretmesinden kaynaklanıyor. Öte yandan küçük köylü tarımı bunlardan yoksundur, yarı tüketici tarımıdır. Pazarladığı tahıl miktarı azdır.

---

⁵⁸ STY, MK Plenumunda yapılan konuşma, Temmuz 1928, s. 167.

“Kollektif ve devlet çiftliklerini alın. Bunlar brüt tahıl üretiminin yüzde 47.2’sini pazarlıyor. Başka bir deyişle bunlar savaş öncesi toprak beyi tarımından daha fazla tahıl pazarlıyorlar. Ya küçük ve orta köylü tarımı? Bunlar ise ürettikleri toplam tahılın ancak yüzde 11.2’sini pazarlıyorlar. Görüldüğü gibi fark oldukça çarpıcıdır. (...)

“Bunun anlamı vardır ki, toprak beylerinin boyunduruğundan kurtulan ve kulakların gücünü kıran küçük ve orta köylüler, maddi koşullarını oldukça iyileştirmişlerdir. (...)

“İkincisi, bu gösteriyor ki, ülkemizde pazarlanabilecek tahılı asıl elinde tutan küçük ve başta da orta köylülerdir. Bunun anlamı şudur: Ekim devrimiyle, yalnızca brüt tahıl üretimi açısından değil ama pazarlanabilecek tahıl miktarı açısından da, SSCB bir küçük köylü tarımı ülkesi olmuştur ve orta köylü tarımda temel direk durumuna gelmiştir.

“Üçüncüsü, toprak beyi (büyük ölçekli) tarımın kaldırılması kulak tarımının (büyük ölçekli) üçte birden aza indirilmesi ve az ya da çok gelişmiş büyük ölçekli toplumsal işletmeciliğin (kollektif ya da devlet çiftlikleri), yokluğunda ürününün yalnızca yüzde 11’ini pazarlayan küçük köylü tarımına geçiş, kaçınılmaz olarak pazara çıkan üründe bir düşüş yaratacağı. Nitekim savaş öncesi rakamlarıyla karşılaştırıldığında, pazarlanabilecek tahıl üretiminde keskin bir düşüş yarattı. Ülkemizde pazarlanan tahılın savaş öncesi rakamların yarısı olduğu bir gerçektir. Brüt tahıl üretimi ise savaş öncesi düzeye çıkmıştır.

“Tahıl cephesindeki sorunlarımızın temeli budur. Bu nedenle tahıl elde etme alanındaki zorluklara basit bir kaza eseri olarak bakılmamalıdır.”⁵⁹

Stalin burada iki tahrifat yapmaktadır: Birincisi, işçi-köylü ilişkiliği için sosyalist devrimci tarım programını kabul etmek zorunluymuştu. Bu, sorunun kaynağı olarak gösterilemez, çünkü o zaman devrim kalmazdı. İkincisi, Lenin ilkeyi koyuyor: Ağır endüstri köylünün gereksinimlerini karşılayana dek meta üretiminin sürmesi. Ve savaş komünizminden *ilerleme* olan aynı vergiyi getiriyor. Köylü memnun. Sonuçlar gösteriyor. Ama eskiye göre iyi, yoksa aynı vergi de bir *haraç*.

---

⁵⁹ STY, C. 11, s. 88-91

İlk mutluluk geçtikten sonra köylü yeniden hoşnutsuzluk biriktiriyor. O noktada ne yapılması gerekirdi? Lenin'in koyduğu ilkeyi sürdürerek ağır endüstri gelişene dek, köylünün istediği yönde durumu değiştirmek gerekir. Stalin ne yapıyor? Ortamı gerekçe gösterip NEP'i suçluyor ve en yapılmaması gerekeni yapıyor, zorla kollektifleştirmeyi dayatıyor.

Stalin'in yukarıda getirdiği açıklama doğruysa NEP, toprağın ve tarımsal üretimin büyük işletmelerde yoğunlaşmasını getirmediği ölçüde, hiçbir zaman, tarımla endüstri arasında tatmin edici bir değişim sağlamayacaktı.

İkinci açıklama olarak, ilk beş yıllık planın kabul edildiği 1927 yılında hızlı endüstrileşmenin istediği kaynak aktarımının NEP çatısı altında sağlanamaması öne sürülebilir. Hızlı endüstrileşmenin gerektirdiği süper vergiye, "haraç"a karşı çıkan muhalefet, yalnızca NEP'e uygun hızda ve ölçekte bir endüstrileşmeden ve kırla kent arasında uyumlu bir meta değişiminden yanaydı. Eğer bu açıklama doğruysa, Sovyetler Birliği daha yavaş endüstrileşmeliydi.

Sanırım, gerçek bu iki açıklamadan da unsurlar taşıyor.

NEP'in Evrensel Geçerlilikteki Önemi

NEP anlayışı, Lenin'in teori ve pratiğe yaptığı son önemli katkısıdır. Sosyalizme tam anlamıyla olgunlaşmamış tüm ülkeler için önemi evrenseldir.

"Bir süre için sosyalist ilkelerden geriye adım", "geçici gerileme" gibi tanımlamalar gevezeliktir. Nereden gerileme? "İlkelerden" mi geri adım atmış Lenin? Ya da, Rusya'da o gün varolan durumdan mı geri adım atılmış? Bunların hiçbiri değil. Tam tersine, NEP programı, ülkeyi o günkü gelişme düzeyinde sosyalizme geçişe hazırlayabilecek tek programdı.

Rusya, sosyalizmi kurmaya hazır bir ülke değildi. Ancak, çeşitli iç ve dış koşulların birleşmesi, ülkenin küçücük işçi sınıfına köylünün desteğini getirdi ve işçi sınıfı iktidarı aldı. "Dünya tarihinin gelişimi bir bütün olarak genel yasaları izlerken, belirli gelişme dönemlerinin biçimde ya da gelişmenin izlediği sırada değişiklikler gösterebileceği hiçbir şekilde dışlanmaz, tersine kabul edilir." Somut tarihsel gelişme

Rusya'ya, “uygarlığın temel gerekliliklerini Batı Avrupa ülkelerinkinden *değişik bir yoldan* yaratma fırsatını”⁶⁰ sundu.

İşte bu “değişik yol”, uzun bir dönem NEP programı çerçevesinde, işçi sınıfının doğrudan denetimi altında, piyasa mekanizmalarının, meta üretimi ve mübadelesinin sürmesiydi. *Gota Programı*'nda Marks, kömünizmin, üretim araçlarının ortak mülkiyetine dayalı olan her iki evresinde de, “ürünlerde kullanılan emeğin, bu ürünlerin değerini belirlememesi gibi, üreticiler de ürünlerini mübadele etmezler. Çünkü şimdi artık bireysel emek, dolaylı bir biçimde varılmaktan çıkmış, toplam emeğin tamamlayıcı bir parçası olarak doğrudan varılmaktadır” der. O günkü Rusya'yı, Marks'ın bu söylediklerini uygulayabilecek bir düzeyde görebilmek olanaksızdır.

1.4. Ekler

Sovyet Hükümetinin Acil Görevleri*

Her sosyalist devrimde – ve dolayısıyla 25 Ekim 1917'de başlayan Rusya'daki sosyalist devrimde de – proletaryanın ve onun yönlendirdiği yoksul köylülerin ana görevi, on milyonlarca insanın yaşaması için gerekli olan malların planlı bir şekilde üretim ve dağıtımını kapsayan son derece karmaşık ve hassas bir yeni örgütsel ilişkiler sistemi kurmak için olumlu, yapıcı çalışmadır. (...)

Ana zorluk, ekonomik alanda, tam adıyla, malların üretim ve dağıtımını üzerinde genel ve en sıkı muhasebe ve denetimin kurulmasında, emek üretkenliğini artırmada ve üretimin *pratikte toplumsallaştırılmasında* yatmaktadır. (...)

Sonuç alıcı şey, ülke çapında en sıkı muhasebeyi ve malların üretim ve dağıtımının denetimini örgütlemektir. Oysa, ekonominin burjuvazinin elinden aldığımız alanlarında ve dallarında ve işletmelerde *henüz*

---

⁶⁰ LTY, C. 33, s. 477. (abç.)

* LTY, C. 27, s. 235

muhasebe ve denetimi kuramadık; bu olmadan da, sosyalizmi kurmanın ikinci ve aynı ölçüde can alıcı maddi koşulunu, yani ülke çapında emek üretkenliğini arttırmayı gerçekleştirmek düşünülemez bile. (...)

Sermayeyi bugüne dek yürüdüğümüz hızda mülksüzleştirmeye devam etseydik, kesinlikle yenilirdik, çünkü proleter muhasebe ve denetimi örgütleme çalışmamız “mülksüzleştirilenlerin mülksüzleştirilmesi” çalışmasının açıkça *gerisinde kalmıştır*. (...)

Şimdi eski burjuva yonteme başvurmak ve en üst burjuva uzmanların “hizmetlerine” karşılık çok yüksek fatura ödemeyi kabul etmek zorundayız. (...) Açıktır ki, bu önlem bir uzlaşma, tüm ücretlerin ortalama işçi ücreti düzeyine indirilmesini ve kariyerizme karşı sadece lafla değil işle de savaşım verilmesini isteyen Paris Komününün ve her proletarya iktidarının ilkelerinden bir uzaklaşmadır. (...)

Biz kendimiz, işçiler ve köylüler, burjuva uzmanları bize öğretileri için kullanarak, en iyi çalışma disiplinini ve emeğin en modern tekniklerini ne kadar çabuk öğrenirsek, kendimizi bu uzmanlara “haraç” ödemekten o kadar çabuk kurtarıyoruz. (...)

Her sosyalist devrimde, proletarya iktidarı ele geçirme sorununu çözdükten sonra ve mülksüzleştirilenleri mülksüzleştirme ve onların direnişlerini bastırma görevi esas olarak gerçekleştirildiği ölçüde, kapitalizmden daha üstün bir toplumsal sistem yaratmak, yani emek üretkenliğini artırmak (...) temel görevi kaçınılmaz olarak öne çıkar. (...) Ve işte bu noktada, merkezi hükümeti birkaç gün içinde ele geçirmek olanaklı olduğu halde, (...) emek üretkenliğini artırma sorununun temel çözümünün, her koşulda (...) uzun yıllar alacağı birden bire apaçık hale gelir. (...)

Emek üretkenliğinin artırılması, her şeyden önce büyük ölçekli endüstrinin maddi temelini kurmuş olmasına, yani yakıt, demir, makine ve kimya endüstrilerindeki üretimin gelişmesine bağlıdır. (...) Bu doğal kaynakların modern teknoloji yöntemleriyle işletilmesi, üretken güçlerin eşi görülmedik gelişmesinin temelini yaratacaktır.

Emek üretkenliğini artırmanın bir başka koşulu, toplumun eğitim ve kültür düzeyini yükseltmektir. Bu şimdi son derece hızlı bir biçimde gerçekleşmektedir. (...)

Parça başına çalışma sorununu ele almalı ve pratikte denemeliyiz; Taylor sisteminde bilimsel ve ilerici olan yanları uygulama sorununu ele almalıyız; ücretlerin, üretilen malların toplam miktarına ya da demiryollarının, su ulaşımı sisteminin vb. yaptığı iş miktarına uygun düşmesini sağlamalıyız.

İleri ülkelerin halkıyla karşılaştırıldığında Rus, kötü bir işçidir. Çarlık rejimi ve serfliğin süre giden etkileri altında başka türlü olmazdı da. Sovyet hükümeti halkın önüne çalışmayı öğrenme görevini tüm boyutlarıyla koymalıdır. Kapitalizmin bu konudaki son sözü olan Taylor sistemi, tüm öteki kapitalist ilerlemeler gibi, burjuva sömürüsünün damıtılmış zorbalığı ile çalışma sırasındaki mekanik hareketlerin analizi alanında ulaşılan en büyük bilimsel başarıların, yani, gereksiz ve hantal hareketlerin ayıklanmasının, doğru çalışma yöntemlerinin yaratılmasının, muhasebe ve denetimde en iyi sistemin uygulanmasının vb. bir bileşimidir. Sovyet Cumhuriyeti bu alandaki bilimsel ve teknik kazanımlarda değerli olan ne varsa onları ne pahasına olursa olsun benimsemelidir. Sosyalizmin kurulmasının olanağı, tümüyle, Sovyet iktidarı ve Sovyet yönetsel örgütlenmesi ile kapitalizmin en son kazanımlarını birleştirmedeki başarımıza bağlıdır. (...)

Bu nedenle, Sovyet (yani sosyalist) demokrasi ile bireylerin diktatörce yetkiler kullanması arasında ilkesel bir çelişki yoktur. (...)

Sosyalizmin maddi kaynağı, üretici kaynağı, temeli olan büyük ölçekli makine sanayisinin, yüzlerce, binlerce ve on binlerce insanın ortak emeğini yöneten mutlak ve kesin bir *irade Birliği*ni gerektirdiğini söylemek zorundayız. Bunun teknik, ekonomik ve tarihsel zorunluluğu açıktır ve sosyalizm üzerine düşünen herkes bunu her zaman sosyalizmin koşullarından biri olarak görmüştür. Ama kesin irade Birliği nasıl sağlanabilir? Binlerin iradelerini bir kişinin iradesine bağımlı kılması ile. (...)

Tek bir iradeye *kayıtsız şartsız bağımlılık* büyük ölçekli makine sanayisi modeli üzerinde örgütlenmiş süreçlerin başarısı için mutlak zorunludur. Demiryollarında ise bu iki kat, üç kat daha zorunludur. Bugünkü durumun bütün özgüllüğü, bir siyasal görevden ikincisine, *yüzeysel olarak* birincisinden tümüyle farklı ikinci bir siyasal göreve geçilmekte oluşundan kaynaklanmaktadır. Devrim, halkın baskı altında teslim olduğu en eski, en güçlü, en ağır prangayı daha yeni parçaladı. Bu dündü. Bugün ise aynı devrim – tam da kendi gelişme ve güçlenmesinin çıkarları için, tam da sosyalizmin çıkarları için – halktan, emeğin yöneticilerinin *tekil iradesine sorgusuz uymasını* istiyor. (...)

Ancak, halk toplantılarında tartışma olmaksızın, ezilen yığınlar, sömürücülerin onlara dayattıkları disiplinden, bilinçli ve gönüllü disipline asla geçemezlerdi. Halk toplantılarında soruların dile getirilmesi, çalışan halkın gerçek demokrasisidir, onlar için bükülmüş bellerini düzeltmenin, yeni bir yaşama uyanmanın yoludur.

RKP(B) Merkez Komitesi Siyasal Çalışma Raporu, 8 Mart 1921^{*}

Küçük burjuva unsurların istediği sınırlamasız ticaretin anlamı nedir? Bunun anlamı, proletaryanın küçük çiftçilerle ilişkilerinde henüz çözmediğimiz zorlu sorun ve görevler olduğudur. Proleter devrimin, proletaryanın azınlıkta, küçük burjuvazinin çoğunlukta olduğu bir ülkede ilerlediği bir dönemde muzaffer proletaryanın küçük mülk sahipleriyle ilişkilerinden söz ediyorum. Böyle bir ülkede proletaryanın rolü, bu küçük mülk sahiplerinin toplumsal ve kollektif çalışmaya geçişini yönlendirmektir. Teorik olarak bu tartışma götürmez. Bu geçiş bir dizi yasal düzenlemeyle ele aldık, ama biliyoruz ki, bu geçiş, yasal düzenlemeler değil, somut uygulama çevresinde döner. Yine biliyoruz ki, bu somut uygulama ancak küçük üreticiye pratikte birçok yarar sağlayabilecek çok güçlü, büyük ölçekli endüstrinin varlığı ile garanti altına alınabilir.

Sosyal devrime ve onun görevlerine kafa yormuş Marksistler ve bütün sosyalistler sorunu teoride hep böyle ele almışlardır. Ama Rusya'nın sözünü ettiğim en belirgin karakteristiği şudur: Bir taraftan sadece azınlık değil, çok küçük bir azınlık olan proletarya, diğer taraftan da engin bir köylü çoğunluğu var. Ve devrimi korumak zorunda olduğumuz koşullar, sorunlarımızın çözümünü inanılmaz derecede zorlaştırdı. Büyük ölçekli üretimin bütün yararlarını gösteremedik, çünkü o hala yıkıntı içindedir ve varlığını ancak sefil bir düzeyde sürdürebilmektedir. Yeniden iyileştirilebilmesi ise ancak yine bu aynı köylülerden özveri isteyerek sağlanabilir. (...)

Ekonomik yeniden iyileştirmeye yoğunlaşırken anlamalıyız ki, büyük ölçekli üretimin yeniden canlanıp ayağa kalkmasına kadar karşımızda pazar için çalışmaya devam edecek olan küçük çiftçi ve küçük mülk sahibi var. (...) İşte bu değerlendirmelerden hareketle Merkez Komite, gıda fazlasına el koyma yerine bir vergi koymayı tartışmaya açma kararı aldı. (...) Vergi ve el koyma sorunu yasalarımızda çok uzun bir süre önce, 1918 sonlarında ele alınmıştı. Vergi yasası 30 Ekim 1918

---

^{*} *LTU*, C. 32, s. 170.

tarihini taşıyor. Çiftçilere aynı vergi koyan yasa çıkarıldı, ama uygulamaya girmedi. (...)

Proletarya iktidarı ileri kapitalist devletlerle imtiyazlar vererek anlaşma sağlayabilir. Endüstriyel gelişmemiz buna bağlıdır ve endüstriyel gelişme olamadan komünizme doğru ilerlemeyi umamamız. (...) Köylülerin ağırlıkta olduğu bir ülkede, bu geçiş döneminde, köylülere ekonomik güvenlik veren tedbirlere geçebilmeliyiz ve onların ekonomik koşullarını rahatlatmak için elimizden gelen her şeyi yapmalıyız. (...)

1918 sonunda aynı vergi kararnameyi çıkartmış olmamız, komünistlerin bu sorunun farkında olduklarının ama savaş nedeniyle çözümleyemediklerinin kanıtıdır.

Tahıl Fazlasına El Koyma Sistemi Yerine Aynı Verginin Konması Üstüne Rapor, 15 Mart 1921*

Kuşku yok ki, nüfusun ezici çoğunluğunun küçük tarım üreticilerinden oluştuğu bir ülkede sosyalist devrim, ancak bir dizi özel geçiş önlemleri uygulayarak başarılabilir. Endüstri ve tarımda ücretli işçilerin büyük çoğunluğu oluşturduğu yüksek düzeyde gelişkin kapitalist ülkelerde bu özel geçiş önlemlerine gerek yoktur. Yüksek düzeyde gelişkin kapitalist ülkelerde uzun yıllardan geçerek biçimlenmiş bir tarımsal ücretli işçiler sınıfı vardır. Ancak böyle bir sınıf sosyalizme doğrudan bir geçişi toplumsal, ekonomik ve siyasal olarak destekleyebilir. Ancak bu sınıfın yeterince geliştiği ülkelerde, ülke çapında özel geçiş önlemlerine başvurmadan, kapitalizmden sosyalizme doğrudan geçiş olanaklıdır. (...) Rusya'da durum bu değildir. (...) *Böyle bir ülkede, sosyalist devrim ancak iki koşulla zafere ulaşabilir. Birincisi, eğer bu devrim bir ya da birçok ileri ülkede yapılacak sosyalist devrimlerle zamanında desteklenirse. (...)*

İkinci koşul, diktatörlüğünü uygulayan, yani devlet erkini elinde tutan proletarya ile köylü nüfusun çoğunluğu arasındaki anlaşmadır. (...)

Biliyoruz ki, diğer ülkelerde devrim olmadığı sürece Rusya'da sosyalist devrimi ancak köylülükle anlaşma kurtarabilir. (abç) (...)

---

* LTY, C. 32, s. 214.

Küçük çiftçiyi tatmin için başlıca iki şey gereklidir. Birincisi, belirli bir mübadele özgürlüğü, küçük özel mülk sahibine özgürlük, ikincisi de meta ve ürün bulabilmesidir. Mübadele edilecek hiç bir şey yoksa, serbest mübadelenin, ticareti yapılacak hiç bir şey yoksa, serbest ticaretin ne anlamı olur! Hepsi kağıt üstünde kalır ve sınıflar kağıt parçalarıyla tatmin edilemezler, mal isterler. Bu iki koşul iyice anlaşılmalıdır. (...)

Serbest mübadele nedir? Sınırlamasız ticarettir, ve bu kapitalizme doğru geri dönmek demektir. Serbest mübadele ve ticaret özgürlüğü, küçük mülk sahipleri arasında meta dolaşımı demektir. Marksizmin hiç olmazsa temel yanlarını çalışmış olanlarımız bilirler ki, bu mübadele ve ticaret serbestliği, meta üreticilerinin kaçınılmazlıkla giderek sermaye sahipleri ve işgücü sahipleri, kapitalistler ve ücretli işçiler olarak ayrışmasına yol açar. (...)

Öyleyse, Komünist Partisi ticaret yapma özgürlüğünü nasıl tanıyıp kabul edebilir? Bu önerme uzlaşmaz çelişkiler taşıyor mu? Bunun yanıtı sorunun pratikte çözümünün gerçekten alabildiğine büyük zorluklar taşımakta olduğudur. (...)

Teorik açıdan, proletaryanın iktidarını zedelemeyen, küçük çiftçiye belli ölçüde ticaret özgürlüğü, kapitalist işletme özgürlüğü verilebilir mi? Evet verilebilir, çünkü her şey ölçüsüne bağlıdır. Az bile olsa bir miktar mal elde edebilirsek ve (...) bu malları dolaşıma sürebilsek, devlet olarak biz siyasal gücümüze ekonomik güç de eklemiş oluruz. (...) Küçük çiftçi küçük kaldığı sürece ekonomik temelini uygun bir teşvike, yani bireysel küçük çiftliğe ihtiyaç duyar. Bu noktada yerel serbest mübadelenin kaçamazsın. Bu üretim devlete mamul mallara karşılık kent ve endüstriyi doyurmak üzere belli bir asgari düzeyde tahıl verebilirse, ekonomik dolaşım canlanır, devlet erki proletaryanın elinde kalıp güçlenir. (...) Zayıf ulaşım sistemiyle, uçsuz bucaksız topraklarıyla, farklı iklim, değişik tarım koşullarıyla ülkemizin büyüklüğü, yerel tarımla yerel endüstri arasında, yerel ölçülerde belli bir mübadele serbestliğini kaçınılmaz kılıyor. Bu anlamda, fazla aşırı gitmiş olmanın suçluluğunu taşıyoruz. *Endüstri ve ticaretin devletleştirilmesinde aşırıya kaçtık, metaların yerel mübadelesini bastırdık. Bu hata mıydı? Kesinlikle hataydı.* (abç) (...)

Teorik ve siyasal olarak gerekenden ileri gittiğimiz sorgulanamaz bir gerçektir. Ajitasyon ve propaganda çalışmamızda bu gerçek gizlenmemelidir. Serbest yerel mübadeleye, proletaryanın siyasal erkini yıkmadan, tersine onu sağlamlaştırarak, önemli bir düzeye kadar izin verebiliriz. Bunun nasıl yapılacağını pratik gösterecektir. Size sadece bunun teorik olarak yapılabilirliğini kanıtlamak istiyorum. Proletarya,

elindeki devlet erkiyle, eğer elinde bazı yedek kaynakları varsa, onları dolaşıma sunabilir ve bu yolla orta köylüyü – yerel ekonomik değişim temelinde – bir dereceye dek tatmin edebilir. (...)

Tekrar ediyorum, üstte yabancı kapitalizmle ittifak gibi gözükən ekonomik ilişkiler biçimi, proleter devlet erkinin alttaki köylülük ile serbest değişim kurmasını olanaklı kılmaktadır.

Aynı Vergi Üstüne Tartışmayı Toparlama Konuşması, 15 Mart 1921*

Ülkede büyük kapitalist ya da küçük üretim ilişkilerinin ağırlıkta olmasına bağlı olarak, kapitalizmden sosyalizme geçişin çeşitli biçimler alabileceğine şüphe yoktur. (...) Eğer ülkemiz, (...) büyük ölçekli endüstrisi ve tarımda yüksek düzeyde büyük ölçekli üretimi olan bir ülke olsaydı, komünizme doğrudan geçiş mümkün olurdu. Bunun dışında komünizme geçiş ekonomik olarak mümkün değildir. (...)

Birçok konuşmacı, küçük burjuvazinin – elişi meta üretiminin – en kazançlı çıkacağını kanıtlamaya (...) çalıştı. Bu fikir, imtiyaz dağıtımımız sonucunda, büyük ölçekli endüstrinin sosyalist olmaktan çıkacağı temelinde ileri sürüldü. İddiadaki temel ekonomik yanlış şurada: Küçük sanayinin göreceli, hatta mutlak olarak en kazançlı çıkacağı kesinlikle kanıtlanırsa bile, bu, attığımız adımların teorik ya da pratik yanlışlığını göstermez. Gerçek şu ki, sosyalizmi kurma çalışmamızı ekonomik olarak pekiştirmenin başka bir dayanağı yoktur. (...)

Şimdi ödünlere geliyorum. Bunlar, ileri ülkeler kapitalizmiyle bir bloğu anlatıyor. Ödünlerin niteliği kafamızda açık olmalıdır. İleri kapitalist ülkelerin ileri finans kapitaliyle ekonomik bağlaşıklık, blok, kontrat anlamına geliyor. Öyle bir kontrat ki, bize ürünlerimizde küçük bir artış getirecek, ama imtiyaz sahiplerinin ürünlerine de artış getirecek bir kontrat. Eğer onlara maden cevheri ya da kereste verirsek aslan payını alacaklar ve bize küçük bir pay kalacak. Fakat elimiz altındaki ürün miktarını artırmak o kadar önemli ki, bu küçük pay bile bizim için büyük bir kazanım olacak. (...)

Kapitalist ilişkiler, ancak tarımsal endüstri bir artık ürün verecekse, geri getirilebilir. Bu olanaklıdır ve çok önemlidir, bizim için maddi

---

* *LTY*, C. 32, s. 229

kazanım anlamına gelir. Küçük ya da büyük ölçekli üretimden hangisinin daha kazançlı çıkacağı sorusunu belirleyecek olan, fonlarımızın kullanımında ne derece başarıyla eşgüdüm ve odaklaşma sağlayacağımız ve pazarın gelişmesidir ve bunu da kapitalizmle imtiyaz anlaşmaları yapma yoluyla elde edeceğiz. Ve bu da bize tarımsal üretimde artış sağlayacak. (...) Büyük ölçekli endüstrinin en önemli dallarını denetleyen işçi sınıfı, bunların kilit olanlarına dikkatini yoğunlaştırırsa, küçük endüstri göreceli olarak daha hızlı gelişse bile, küçük endüstriden daha kazançlı çıkabilir. (...)

Büyük ölçekli üretimin durumunda her düzelme ve bazı büyük fabrikaların çalışmaya başlaması olasılığı proletaryanın konumunu öylesine güçlendirecektir ki, büyümekte bile olsa, küçük burjuva unsurdan korku duymaya gerek kalmayacaktır. Küçük burjuvazi ve küçük sermayenin büyümesinden çekinmemeliyiz. Asıl korkmamız gereken, açlığın uzun sürmesidir.

Aynı Vergi, 21 Nisan 1921*

Bazı kimselerin bu sözlere ne soylu bir hiddetle tepki göstereceklerini hayal edebiliyorum... Ne! Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinde devlet *kapitalizmine* geçiş ileri bir adım ha? (...) Bu, sosyalizme ihanet değil mi?

Bu nokta üzerinde daha ayrıntılı durmalıyız.

Birincisi, ülkemize Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını verme hakkını ve dayanağını bize veren, kapitalizmden sosyalizme *geçişin* doğasını incelemeliyiz.

İkincisi, ülkemizde sosyalizmin *başlıca* düşmanın küçük burjuva ekonomik koşulları ve küçük burjuva öge olduğunu göremeyenlerin yanılığını sergilemeliyiz.

Üçüncüsü, *Sovyet* devleti ile burjuva devlet arasındaki farklılığın ekonomik sonuçlarını tam kavramalıyız.

Bu üç noktayı inceleyelim.

Sanırım, Rusya'nın ekonomik sistemi sorununu araştıran hiç kimse, bu sistemin geçici niteliğini yadsımamıştır. Ne de, sanırım, herhangi bir komünist, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti teriminin, bugünkü ekonomik düzenin sosyalist bir düzen olduğunu değil, Sovyet erkinin sosyalizme geçişi başarma kararlılığını anlattığını yadsımıştır.

---

* *LTY*, C. 32, s. 329.

Ama “geçiş” sözcüğü ne anlama gelir? Bir ekonomiye uygulandığındaki anlamıyla, bugünkü düzen, hem kapitalizmin, hem de sosyalizmin öğelerini, parçalarını, kırıntılarını taşıyor anlamına gelmez mi? Böyle olduğunu herkes kabul edecektir. Ama bunu kabul edenlerin hepsi, bugün Rusya’da varolan çeşitli toplumsal-ekonomik yapıları gerçekte hangi öğelerin oluşturduğunu düşünmek zahmetine katlanmıyor. Oysa sorunun özü budur. (...)

Soruna daha da açıklık kazandırmak için, her şeyden önce, devlet kapitalizminin en somut örneğini ele alalım. Herkes bu örneğin ne olduğunu bilir. Bu örnek Almanya’dır. Burada *junker-burjuva emperyalizmine bağımlı kılınmış* modern büyük çapta kapitalist tekniğin ve planlı örgütlenmenin “en son sözü” söylenmiştir. Altı çizili sözcükleri çıkarın ve militarist, junker, burjuva, emperyalist devletin yerine, yine bir devlet, ama farklı toplumsal tipte, farklı sınıf özü olan bir devlet, bir Sovyet devleti, yani proleter bir devlet koyun, o zaman sosyalizm için gerekli koşulların *hepsini* bulacaksınız.

Modern bilimin en son buluşlarına dayanan büyük çaplı kapitalist teknik olmaksızın sosyalizm düşünülemez. Sosyalizm, on milyonlarca insanı üretim ve dağıtımda tek bir standarda en sıkı biçimde uyar durumda tutan planlı devlet örgütlenmesi olmadan düşünülemez. (...)

Aynı zamanda, eğer devleti proletarya yönetmiyorsa, sosyalizm düşünülemez. Bu da ABC’dir. Ve tarih, (...) öylesine garip bir yol izlemiştir ki, 1918’de, sosyalizmin birbiriyle bağlantısız iki yarısını, tek bir uluslararası emperyalist kabuk içinde, geleceğin iki civcivi gibi yan yana yaratmıştır. 1918’de, Almanya ve Rusya, sosyalizmin, bir yandan ekonomik, üretken ve toplumsal-ekonomik koşullarının, öte yandan siyasal koşullarının maddi gerçekleşmesini en çarpıcı biçimde ortaya koymuşlardır. (...)

Şu anda Rusya’da küçük burjuva kapitalizmi egemendir ve buradan, hem büyük çaplı devlet kapitalizmine, hem de sosyalizme giden yol *bir ve aynıdır*. Bu yol, “üretim ve dağıtımın ulusal muhasebesi ve denetimi” denen *bir ve aynı* ara istasyondan geçer. (...)

Devlet kapitalizmine ilk kez böyle “yüksek” değer biçmediğime ve aynı şeyi Bolşevikler erki almadan *önce* de yaptığıma okuru inandırmak için, Eylül 1917’de yazılmış olan *Yaklaşan felaket ve ona nasıl karşı koymalı* adlı broşürümden aşağıdaki bölümü aktarıyorum.

“Junker-kapitalist devletin, toprak sahibi-kapitalist devletin yerine, *devrimci demokrat* bir devlet, yani bütün ayrıcalıkları devrimci bir yoldan yok eden ve en tam demokrasiyi devrimci bir yoldan getirmekten korkmayan bir devleti koymayı deneyin. Göreceksiniz ki, gerçekten

devrimci demokrat bir devlet varsa, devlet tekelci kapitalizmi, kaçınılmaz ve önlenemez bir biçimde (...) sosyalizme doğru bir adım oluşturur. (...)

“Çünkü sosyalizm, devlet kapitalist tekelinden sadece bir sonraki adımdır. (...)

“Devlet kapitalizmi, sosyalizm için tam bir maddi hazırlık, sosyalizmin eşiği ve tarih merdiveninde sosyalizm adını alan basamakla arasında başka ara basamakların olmadığı bir basamaktır.” (s.27 ve 28)

Bu satırların, Kerenski'nin başta olduğu sırada yazıldığına, tartışılanın proletarya diktatörlüğü *değil*, sosyalist devlet *değil*, “devrimci-demokrat” devlet olduğuna dikkatinizi çekerim. Açık değil midir ki, bu siyasal merdivende ne kadar *yukarda* durursak, Sovyetlerde sosyalist devleti ve proletarya diktatörlüğünü o kadar *daha tam* olarak kaynaştırabiliriz ve “devlet kapitalizminden” de o kadar *daha az* korkarız. (...)

Bu somut koşullar dikkatlice değerlendirildiğinde, şimdi iki yöntemi *birlikte* uygulayabileceğimiz ve uygulamak durumunda olduğumuz anlaşılır. Bir yandan, devlet kapitalizmiyle her türlü ilişkiyi ya da uzlaşmanın her biçimini reddeden (...) kültürsüz kapitalistleri acımasızca ezmeliyiz. Öte yandan, *uzlaşma yöntemini* kullanmalıyız ya da “devlet kapitalizmini” kabul eden, onu uygulamaya koyabilen ve (...) çok büyük çaplı işletmelerin akıllı ve deneyimli örgütleyicileri olarak proletaryaya yararlı olan kültürlü kapitalistleri satın alma yöntemini kullanmalıyız. (...)

Bizler, Rus proletaryası, siyasal düzenimiz bakımından, işçilerin siyasal iktidarının kuvveti bakımından, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerden *daha ilerdeyiz*; ancak iyi bir devlet kapitalizmi örgütlenmesi, kültür düzeyi ve sosyalizmin “kuruluşu” için maddi ve üretken hazırlık derecesi bakımından Batı Avrupa'nın en geri ülkesinden de *geriyiz*. (...) Öte yandan, ekonomik “güçlerimiz”le siyasal güçlülüğümüz arasında bir açıklık olduğunu kabul ettiğimize göre, “buradan hareketle” iktidarı almamız gerektiği sonucuna varmak vahim bir hata olurdu. Böyle bir iddia ancak, doğanın ve toplumun gelişiminde her zaman böyle bir “açıklık” olabileceğini, ancak bir dizi girişimle – tek başlarına alındığında her birinin tek yanlı olacağı ve belli bir tutarsızlık taşıyacağı bir dizi girişimle – *bütün ülkelerin proleterlerinin devrimci işbirliğiyle tam bir sosyalizmin yaratılabileceğini* unutan “keçe içindeki adam” tarafından ileri sürülebilir. (abç) (...)

Yukarıda sözü edilen 1918 tartışmalarında, dönemlerle ilişkin olarak çok sayıda yanlış vardır. Bunlar o zaman beklenildiğinden daha uzun sürmüştür. Bu şaşırtıcı değildir. Fakat ekonomimizin temel öğeleri aynı

kalmıştır. Köylü “yoksullar” (proleterler ve yarı proleterler), büyük çoğunluğuyla orta köylü haline gelmiştir. (...)

Unutmamamız gereken bir şey daha var. Yoksulluk ve yıkımımız o denli büyük ki, büyük ölçekli sosyalist devlet endüstrisini *bir çırpıda* kuramayız. (...)

Dolayısıyla, devlet makineleri, geniş hammadde stokları, yakıt ve yiyecek istemeyen ve köylü tarımına derhal yardım elini uzatıp onun üretken güçlerini anında artıracak olan küçük endüstriyi bir dereceye dek canlandırmak gereklidir.

Bunun sonucu ne olacaktır?

Sonuç, küçük burjuvazi ve kapitalizmin (yerel bile olsa) belirli bir ticaret özgürlüğü temelinde canlanması olacaktır. (...)

Bu ekonomik gerçeklik karşısında sosyalist proletaryanın izleyebileceği siyaset nedir? Küçük köylüye, tahıl ve hammadde karşılığında, büyük ölçekli sosyalist endüstrinin ürettiği mallardan *bütün* ihtiyaç duyduklarını vermek midir? Bu en çok istenen ve “doğru” siyaset olurdu ve biz bu yola girdik. Fakat *bütün* malları veremeyiz, ne gezer. Yakın zamanda mümkün değil. En azından bütün ülkenin elektrikleendirilmesinin ilk aşamasını tamamlayana dek veremeyiz. Ne yapmalı? Bir yol, milyonlarca küçük üreticinin varlığında kaçınılmaz olan tüm özel, devlet dışı değişimin, yani ticaretin, yani kapitalizmin gelişmesine kilit vurmak, bunu yasaklamaktır. Ama böyle bir siyaset, (...) aptalca bir iş ve intihar demek olur. (...)

Bunun almaşığı, (bu tek makul ve son *mümkün olan* tutumdur), kapitalizmin gelişmesini yasaklamaya çalışmak değil, onu *devlet kapitalizmine* kanalize etmektir. Bu ekonomik olarak mümkündür, çünkü nerede sınırlanmamış ticaret ve genel olarak kapitalizm varsa, orada değişik biçim ve derecelerde devlet kapitalizmi de vardır.

Sovyet devleti ve proletarya diktatörlüğü, devlet kapitalizmiyle birleştirilebilir mi? Bunlar birbiriyle uyuşabilir mi?

Tabii uyuşur. 1918 Mayısında tam da bunu iddia etmiştim. (...)

Teorik ve pratik açılarından tüm sorun, bir dereceye dek ve belirli bir zaman için kaçınılmaz olan kapitalizmin gelişmesini devlet kapitalizmi kanallarına yönlendirmenin doğru yöntemlerini bulmak ve onu yakın gelecekte sosyalizme dönüşümünü güvence altına alacak koşullarla nasıl çevreleyeceğimizi belirlemektir.

Bu sorunu çözebilmek için önce, Sovyet sisteminin ve Sovyet devletinin çerçevesi içinde devlet kapitalizminin pratikte ne olacağı, ne olabileceği hakkında olabildiğince belirgin bir resmi kafamızda canlandırmalıyız.

İmtiyazlar, Sovyet hükümetinin kapitalizmin gelişmesini devlet kapitalizmi kanallarına nasıl yönelttiğinin ve devlet kapitalizmini nasıl “fidelediğinin” en basit örneğidir. (...) Bunlar, küçük mülk sahibi (ataerkil ve küçük burjuva) ögeye karşı, Sovyet yani proleter devlet erkiyle devlet kapitalizmi arasında bir anlaşma, bir bağlaşıklık, bir bloktur. İmtiyazı alan bir kapitalisttir. İşini kapitalist çizgide, kar için yürütür. Süper kar amacıyla ya da başka türlü sağlayamayacağı veya büyük zorlukla sağlayabileceği hammaddeleri elde etmek amacıyla proleter hükümetle bir anlaşmaya girmeye isteklidir. (...) Sovyet hükümeti, devlet kapitalizmini imtiyazlar biçimi altında “fideleyerek” küçük üretime karşı geniş çaplı üretimi, geri üretime karşı ileri üretimi, el üretimine karşı makineli üretimi güçlendirir. Aynı zamanda, geniş ölçekli endüstri ürünlerinin daha geniş bir bölümünü (çıktılardaki payı olarak) elde eder ve küçük burjuva ilişkilerin anarşisine karşı devlet denetimli ekonomik ilişkileri güçlendirir. (...) İmtiyazların tehlike olmaktan çıktığı ve avantajımıza dönüştüğü koşullar ve ölçek, güçler ilişkisine bağlıdır ve mücadelede belirlenir. (...)

Sovyet sistemi içindeki devlet kapitalizminin öteki biçimleriyle kıyaslandığında imtiyazlar belki de en basit ve açık devlet kapitalizmi biçimidir. En uygar, en ileri Batı Avrupa kapitalizmiyle yapılan resmi bir yazılı anlaşmadır. Ne kazandığımızı ve ne yitirdiğimizi, haklarımızı ve yükümlülüklerimizi kesin olarak biliriz. (...) Tabii ki güçlükler var ve başlangıçta hatalar da her halde kaçınılmazdır. Fakat bunlar, toplumsal devrimin öteki sorunlarıyla, özellikle de devlet kapitalizmini geliştirmenin, serbestleştirmenin ve fidelemenin öteki biçimlerinden kaynaklanan zorluklarla karşılaştırıldığında küçük zorluklardır. (...)

Kooperatifleri alın. Aynı vergi kararnamesinin, kooperatifleri yöneten kurallarda derhal yeni düzenleme gerektirmiş olması ve bunların “özgürlüklerinde” ve haklarında belirli bir genişleme gerektirmiş olması şaşırtıcı değildir. Kooperatifler de bir devlet kapitalizmi biçimidir, ama daha az basit bir biçimdir. Çerçevesi daha az belirgindir, daha karmaşıktır ve bu nedenle hükümete daha büyük pratik güçlükler doğurmaktadır. Bir küçük köylü ülkesinde egemen ve tipik biçim olan – işçi kooperatiflerinden konuşmuyoruz – küçük meta üreticilerinin kooperatifleri, kaçınılmaz olarak küçük burjuva, kapitalist ilişkileri büyütür, bunları geliştirir, küçük kapitalistleri öne iter ve en çok onlara yarar sağlar. (...) Rusya'nın bugünkü koşullarında, kooperatiflere verilen özgürlük ve haklar, kapitalizme verilen özgürlük ve haklar demektir. Bu apaçık gerçeğe gözlerimizi kapamak aptallık ya da suçtur.

Ne var ki, özel kapitalizmin tersine, “kooperatif” kapitalizmi, Sovyet sistemi altında, devlet kapitalizminin bir çeşididir ve bugün için bize yararlı ve avantajlıdır. Tabii ki, belirli bir ölçü içinde. Aynı vergi, vergi olarak alınanın üstünde ve ötesinde kalan artık tahılın serbestçe satılması demek olduğuna göre, kapitalizmin *bu* gelişmesini – çünkü serbest pazar, kapitalizmin gelişmesinin ta kendisidir – kooperatif kapitalizmi kanalına yöneltmek için her çabayı göstermeliyiz. Kooperatif kapitalizmi, muhasebeyi, denetimi, gözetimi ve devletle (bu durumda Sovyet devletiyle) kapitalist arasında sözleşme ilişkilerinin kurulmasını kolaylaştırması bakımından devlet kapitalizmine benzer. Yalnızca bu nedenlerden ötürü değil, fakat milyonlarca insanın ve en sonunda bütün nüfusun birleşip örgütlenmesini kolaylaştırdığı için de – ki bu, daha sonra devlet kapitalizminden sosyalizme geçiş açısından büyük bir kazanımdır – kooperatif ticaret özel ticaretten çok daha avantajlı ve yararlıdır. (...)

Devlet kapitalizminin bir üçüncü biçimini ele alalım: Devlet, kapitalisti bir tüccar olarak tutar ve devlet mallarının satılıp küçük üreticinin mallarının satın alınması için ona belli bir komisyon öder. Bir dördüncü biçim: Devlet kendisine ait bir işletmeyi, petrol alanını, orman bölgesini, araziye vb. kapitalist girişimciye imtiyaz sözleşmesine çok benzeyen bir biçimde kiralar. Devlet kapitalizminin bu son iki biçimi üstüne ne düşünürüz ne de laf ederiz. Bu güçlü ve akıllı olduğumuzdan değil, zayıf ve aptal olduğumuzdandır. (...) “Biz”, proletaryanın öncüsü, ileri müfrezesi doğrudan sosyalizme geçiyoruz; ama ileri müfreze bütün proletaryanın küçük bir kesiminden, proletarya ise bütün nüfusun küçük bir kesiminden ibarettir. Ve “bizim” sosyalizme doğrudan geçiş sorununu başarıyla çözebilmemiz için, *prekapitalist* ilişkilerden sosyalizme geçiş için hangi *ara* yol, yöntem ve araçların gerekli olduğunu anlamalıyız. Bütün sorun budur. (...)

Rusya’ya egemen olan bu koşullardan sosyalizme hemen geçiş mümkün müdür? Evet, bir dereceye kadar mümkündür, ama bir koşulla. (...) Elektriklendirme koşuluyla. Eğer çok sayıda elektrik santrali inşa edersek (nerede ve nasıl yapılacağını biliyoruz), bütün köylere elektrik verebilirsek, yeterince elektrik motoru ve öteki makineleri elde edebilirsek, ataerkillikle sosyalizm arasında ara bağlantılara ya da geçiş aşamalarına gerek kalmayacak ya da hemen hemen hiç kalmayacaktır. Ama biliyoruz ki, bu “bir” koşulun ilk aşamasını tamamlamak bile en az on yıl alacaktır. (...)

Sosyalizmle karşılaştırıldığında kapitalizm felakettir. (...) Ataerkillikle, küçük üretimle, bürokrasinin şerriyle karşılaştırıldığında kapitalizm

nimettir. Küçük üretimden sosyalizme doğrudan geçmemiz mümkün olmadığına göre, küçük üretim ve değişimin basit bir sonucu olarak bir miktar kapitalizm kaçınılmazdır. Küçük üretimle sosyalizm arasındaki ara bağlantı olarak, üretken güçleri artırmanın bir aracı, yolu, yöntemi olarak kapitalizmden (özellikle onu devlet kapitalizmi kanalına yönelterek) yararlanmalıyız.

Rus Devriminin Beş Yılı ve Dünya Devrimine Bakış, Komünist Enternasyonalin Dördüncü Kongresine Rapor, 13 Kasım 1922*

1918'de Sovyet Cumhuriyeti'ndeki ekonomik duruma bakınca, devlet kapitalizminin ileri bir adım olacağı görüşündeydim. Bu garip hatta saçma gelebilir. Çünkü cumhuriyetimiz sosyalist cumhuriyeti ve her gün telaşla – belki de aşırı telaşla – sosyalistten başka sıfatla tanımlanamayacak yeni yeni ekonomik önlemler alıyorduk. Yine de, Sovyet Cumhuriyeti'ndeki ekonomik koşullara bakarak, devlet kapitalizminin ileri bir adım olduğunu söylüyordum. Bu fikri, Rusya'daki ekonomik sistemin unsurlarını sıralayarak açıklıyordum. Görüşüme göre bu unsurlar şunlardı: (1) Ataerkil, yani tarımın en ilkel biçimi, (2) Küçük meta üretimi (tahıllarını satan köylülerin çoğunluğu bunun içindedir), (3) Özel kapitalizm, (4) Devlet kapitalizmi ve (5) Sosyalizm. Bütün bu ekonomik unsurlar o zaman Rusya'da mevcuttu. Bu unsurların birbiriyle ilişkisini ve (...) devlet kapitalizmine sosyalizmden daha yüksek değer verilip verilemeyeceğini açıklama görevini önüme koymuştum. (...)

Sonra kendi kendime bu unsurlardan hangisinin egemen olduğunu sordum. (...) Küçük burjuva unsurun egemen olduğunu gördüm. Ondan sonra kendime şunu sordum: Devlet kapitalizmine karşı tutumumuz nedir? Şöyle cevapladım: Sosyalist bir biçim olmamakla birlikte, devlet kapitalizmi mevcut duruma göre bizim için, Rusya için daha elverişlidir. Bu neyi gösterir? Toplumsal devrimi başarmış olmamıza rağmen sosyalist ekonominin ilk adımlarına olduklarının üstünde bir önem atfetmediğimizi gösterir. Tam tersine, daha o zamanlardan, önce devlet kapitalizmine geçmenin daha iyi olacağını, ancak ondan sonra sosyalizme ilerlenebileceğini bir ölçüde fark etmiştik. (...)

---

* *LTY*, C. 33, s. 418.

Şimdi Yeni Ekonomik Siyasetin sonuçlarını ele alacağım. Tekrarlıyorum, NEP o zamanlar henüz netleşmemiş bir fikirdi. 1921’de iç savaşın en önemli aşamasını zaferle geçtikten sonra Sovyet Rusya’da vahim – galiba en vahimiydi – bir iç siyasal kriz patladı. Kriz, yalnızca köylülüğün önemli bölümündeki değil, fakat işçiler arasındaki hoşnutsuzluğu da açığa vurdu. (...) Bunun nedeni, ekonomik taarruzumuzun çok ileri gitmiş olmasıydı. Kendimize yeterli kaynak yaratamamıştık. O günlerde bilinçlice dile getiremediğimiz ama kısa bir zaman sonra, birkaç hafta sonra itiraf ettiğimiz gibi saf sosyalist biçimlere, saf sosyalist dağıtımına doğrudan geçiş bizdeki mevcut gücü aşırıyordu. Yığınlar bunu sezmişti. Eğer geri çekilip kendimizi daha kolay görevlerle sınırlamazsak, bir felaketle karşılaşacaktık. Galiba 1921 Şubat ayıydı, kriz başladı. O yılın bahar aylarında Yeni Ekonomik Siyaseti – aramızda ciddi bir görüş ayrılığı olmaksızın – oyBirliğiyle kabul ettik. (...)

Dolaşımdaki sayısı katrilyonu aştığı için Rus rublesi meşhurdur. Bu astronomik bir rakamdır. (...) Asıl önemli olan rubleyi istikrara kavuşturmadır. (...) Eğer rubleyi uzun bir zaman için ve daha sonra sürekli istikrara kavuşturabilirsek, kazanmış olacağız. İşte o zaman ekonomiyi sağlam bir temele oturtup, o temelde daha da geliştireceğiz. Bu konuda bazı önemli ve belirleyici verilere değineyim. 1921’de kağıt rublenin değişim oranı üç aydan az bir süre sabit kaldı. İçinde bulunduğumuz 1922’de, ki henüz bitmedi, bu oran beş ayı aşkın sabit kaldı. (...) Ancak en önemlisi, ticaret, yani malların dolaşımıdır. Bizim için can alıcı olan budur. İki yıldır bu sorunla başarıyla baş ettiğimize göre, (...) kağıt rublenin değişim oranını üç ay yerine beş ay sabit tutmayı başardığımızıza göre memnuniyet verici bir durum var demektir. (...)

Yeni Ekonomik Siyaseti uygulamaya koyduktan, köylülere ticaret özgürlüğü verdikten bu yana durum nedir? Cevap net ve herkesçe biliniyor. Bu bir yıl içinde köylü hem kıtlığı aştı ve hem de neredeyse hiç zorlamaya başvurulmadan aynı vergi olarak yüz milyonlarca pud tahıl teslim etti. (...)

Hafif endüstride genel bir canlanma olduğunu güvenle söyleyebilirim. (...)

Ağır endüstride durum hala vahimdir. (...) Bir kapitalist ülkede ağır endüstrinin durumunu iyileştirmek için yüzlerce milyon krediye ihtiyaç vardır. Bu olmadan hiçbir ilerleme mümkün değildir. Kapitalist ülkeler ekonomik tarihi gösterir ki, geri kalmış ülkelerde ağır endüstri ancak uzun vadeli yüz milyonlarca dolar ya da altın ruble borç alarak geliştirilebilir. Biz böyle bir borç almadık, şimdiye kadar hiçbir şey almadık.

(...) Şimdiye kadar tek bir karlı imtiyaz anlaşması yapmadık. (...) Her neyse, bir başlangıç yapıldı; ticaretimiz, ağır endüstriyi iyileştirmede kullanabileceğimiz fonları bize sağlıyor. (...)

Çoğu kez nüfusun zararına da olsa şimdi tasarruf yapmalıyız. Devlet bütçesini, devlet dairelerinde çalışanları azaltmaya çalışıyoruz. (...) Her şeyden, hatta okullardan bile tasarruf ediyoruz. Bunu yapmak zorundayız, çünkü eğer ağır endüstriyi kurtaramazsak, bir endüstri kurmamızın imkanı yoktur. Eğer bir endüstrimiz olmazsa, bağımsız bir ülke olarak batır, iflas ederiz. (...)

Ağır endüstri devlet sübvansiyonu ister. Eğer bunları sağlayamazsak, bırakın sosyalist devleti, uygar bir devlet olarak felakete uğrarız. Bu anlayışla kararlı adımlar attık. Ağır endüstriyi ayakları üstüne dikmek için gerekli fonları biriktirmeye başladık. (...)

Bizim için en önemlisi, sosyalist ekonominin ekonomik temellerini döşemektir. Biz bu işi doğrudan yapamayız. Bu işi dolaylı yoldan yapmak zorundayız. Ülkeye getirdiğimiz devlet kapitalizmi özel bir çeşittendir. Bilindik devlet kapitalizmi kavrayışıyla uyuşmaz. Bütün anahtar konumları elde tutuyoruz. Topraklar bizdedir, devlet mülkiyetindedir. Karşıtlarımız bunun hiç önemli olmadığını söyleseler de çok önemlidir. Toprakların devlete ait oluşu büyük önem taşır, ekonomik olarak da büyük bir pratik anlamı vardır. (...) Proleter devletimiz yalnızca toprakların değil, endüstrinin bütün yaşamsal dallarının da sahibidir. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin sadece bir kısmını kiraya verdik, geriye kalan hepsi elimizde duruyor. Ticarete gelince, karma şirketler kurmaya çalıştığımızı tekrar vurgulamak istiyorum. Sermayenin bir parçasının – yabancı kapitalistler de dahil – özel kapitalistlere, öteki parçasının devlete ait olduğu şirketler kuruyoruz.

2. ÇÖKÜŞÜN BAŞLANGICI: İDEOLOJİK REVİZYON

Devrim altyapısı ne denli hazır olmayan bir toplumda gerçekleşirse, devlet de o denli otoriter olmak durumundadır.

2.1. Stalin ve Tarihsel Çerçeve*

Kapitalizmin kırsal ekonomiye çok az girebilmiş oluşu, hem devrimin yazgısını, hem de Marksizmin Sovyetler Birliğinde geçirdiği evrimi kavramanın temelidir.

Birinci Dünya Savaşından İç Savaşın sonuna dek uzanan kısa dönem, Sovyet tarihinde belirleyici bir önem taşımıştır. Bu olağanüstü dönemin etkisi, ülkeyi on yıllarca geriye atmıştı. Rusya endüstrisiz ve kentsiz bir ülke olmuştu. İç savaş döneminde yalnızca toprak ağaları, kapitalistler değil, aynı zamanda işçi sınıfının büyük çoğunluğu da yok olmuştu. Bu nedenle köylülük, devrim sonrası toplumda, eskisinden çok daha büyük bir önem kazanmıştı. Dahası, o artık eski köylü de değildi. Toprak devriminin sonucunda, pazara ve ihracata yönelik tarım sektörleri önemli ölçüde ortadan kalkmış, köylü bir anlamda otarşik (kendine yeterli) bir yapıya girmişti.

Köylülüğün bu otarşik yapıya geçişi, tüm sistemi etkilemişti. Bu durum, gelecekteki krizin tohumlarını içinde saklıyordu. Çünkü bu içe

---

* Bu bölümde Moshe Levin'in *Birikim*'in 50. sayısında yayımlanan makalesinden yararlanılmıştır.

kapanış, devrim açısından can alıcı bir sorun ortaya çıkartmıştı. Artık, köylü istekleri, yeni rejimin hedefleriyle çelişiyordu.

Öne çıkan sorun yalnızca köylülüğün içe kapanması değildi. Yeni devlet, hızlı bir dağılma süreci yaşayan Çarlıkla şiddetli kavga koşullarında doğmuştu. Ardından yeni devleti, hem de hızla kurma görevi dayattı. Zora dayalı ve bürokratik özellikler yeni sistemde ve kadroların düşüncelerinde işte bu güç koşullarda kökleşti. Buna karşılık Yeni Ekonomik Siyaset (NEP), “Savaş Komünizmi”nin işleyişlerini ortadan kaldırarak, basında önemli bir haber akışına, belirli bir araştırma özgürlüğüne ve Batıyla belirli bir ekonomik ve kültürel trafiğin oluşmasına olanak tanıdı.

Aynı dönemde, birkaç yıl süren şiddetli mücadeleden sonra muhalif grupların birbiri ardı sıra ihraç edilmesiyle parti içinde son derece gerilimli bir “uyum”a varıldı. Böylece parti içi gelişmeler NEP sisteminin esnek çerçevesine ters bir yöne girmiş oluyordu. Giderek parti daha bürokratikleşti, merkezileşti. Son parti muhalefetinin likidasyonu, fiilen NEP için de ölüm çanının çalması demektir.

Neden böyle oldu? Tarım sorunu yanında birkaç neden daha vardı. Yaşamsal bir başka etmen, toplumun alt katmanlarından partiye yönelen muazzam akındı.

Gerçekte Bolşevizm, Avrupa ve Rus sosyal demokrasisi içinde yer alan bir akımdı, ama şimdi köklerinden kopuyor ve yerine yeni bir şey konuluyordu.

Bu oluşumların “Stalinizm”e yol açmak zorunda olup olmadığı tartışılabilir ama onun gelişini kolaylaştırdığı kesindir.

1920’li yıllar endüstrileşme ve öteki ana sorunlar ekseninde yapılan yoğun tartışmaların sürdüğü verimli bir dönemdi. Ama 1927-28 kışı boyunca süren ve “üretim krizi” olarak adlandırılan dönemle birlikte, NEP politikalarının hızla tersine çevrilmesi gerektiğine karar verildi. Stalin çevresinde toplanan liderlerin yeğlediği strateji, Stalinizmin tam yönlü gelişimini de teşvik etti.

1939’da nüfusun %67’si hala köylüydü. Bu durum, geriye kalan %33’ü (Rusya için rekor bir rakam) kentlerde yaşayanların oluşturduğu anlamına geliyorsa da, aslında bu insanların çoğunluğu kırsal yörelerden yakın tarihlerde gelmiş ve bu anlamda kentler yoğun biçimde “kırışmıştı”. Yani, Stalinizmin dayandığı nüfus temeli, kırdan “kollektifleştirilmiş”, kentlerde “kentleştirilmiş” köylüydü. Hızlı endüstrileşme ve öteki etkenlerce harekete geçen bu toplumsal çığ, milyonlarca insanı yeni toplumsal mevkilere sürükleyerek son derece gerilimli ve karmaşık bir sürecin başlamasına ön ayak olmuştu.

Burada söz konusu olan sorun partidir. Bolşevik Partisi iktidara geldiğinde, yüksek beklentileri ve düşük yaşam koşullarıyla yığınlar, geri bir ülkeye özgü kaçınılmaz bir süreç içinde, yüz binlerle partiye üşüştüler. Onlar için parti, aydınlanma yeri ve dev bir okul olmuştu. Yeni sistemin ana işlevlerinin, eski rejim kalıntısı uzmanlar tarafından yerine getirilmesi gerekmişse de, siyasal ve yönetsel işler büyük ölçüde plebyen kökenli insanlara verildi.

Partiye bu muazzam akının sonucu, siyasal standartlarda keskin bir gerileme, bürokratikleşme ve Bolşevik Partisi'nin yerini, toplumsal bileşimi, ideolojisi ve işleyiş biçimiyle farklı bir partinin almasıydı. Bu durum kendisini “büyük değişim” dönemi boyunca birkaç kez katlayarak yeniden üretti.

İzlenen politikalar ilk adımda tarımın çöküşüne vardı. “Planlı” endüstrileşme diye adlandırılan sistem, aslında bir *emir ekonomisi* idi. Merkezîyetçilik, piyasaların tasfiyesi, üreticilerin özerklikten yoksun bırakılması, yukarıdan dayatılan hedefler ve detaylı çalışma koşullarıyla benzersiz bir yoğunluk kazandı. Tüm bunlar devletin sırtına yeni yükler bindirdi. Ekonomide üretkenliği ve yaratıcılığı arttırmaya yönelik tüm girişimler, kaçınılmaz biçimde merkez ağırlıklıydı. Böylece sistem karmaşıklaştıkça, atılım gücü dar bir zirvede toplandı ve merkezi bir sistemde denetim için vazgeçilmez olan bürokratik mekanizmalar da iyice genişledi.

Çoğu kırsal kökenli milyonlarca insanın yüksek eğitim kurumlarına, yeni meslek kollarına, çeşitli toplumsal ve siyasal-yönetsel mevkilere girişleri, yığınların, kendilerine yeni umut ve beklentiler sunan rejime verdiği bir destektir. Ama doğası gereği yeni sorunlar yarattı. Bu muazzam toplumsal kabarmanın çelişik etkilerinden biri, kentlerde kültürün sulanmasıydı. Bu, tüm iş kollarında nüfusun mesleğe hazırlanmasındaki derin yetersizliğe yol açıyordu. İthal edilen yeni makineler, işçilerin teknik maharet düzeyiyle ya da hatta mühendis ve yöneticilerle uyumlu biçimde birleştirilemiyordu. Dolayısıyla, az bir eğitimle tezgahlara oturan işçi yığını, toplumsal ve kültürel gelişimin bu evresinin simgesi oldu.

Aynı çelişki siyasal alanda da söz konusuydu. Kentlerin “kırlaşması”yla beslenen iş ve nitelik arasındaki büyük oransızlık, Stalinci siyasal sistemin temel belirtisi olan “kültürel karşı devrim”i pekiştirdi.

Rusya'nın tarihsel gelişiminin önemli özelliği, Sovyet endüstrileşmesinin niteliğini de biçimlendiren, yayılmacıydı. Onun yüzyıllardır engin alanlar üzerindeki genişlemesi öncelikle tarımı kapsıyordu, ama aynı zamanda niceliksel endüstrileşme stratejilerini de belirlemekteydi.

Sovyetlerin hızlandırılmış endüstrileşme hareketi, geçmişin emek yoğun özelliklerini paylaşmaktaydı. Onlar da yine baskıcı-bürokratik aygıtla birlikte kırsal kökenli bir toplumsal temele dayanıyorlardı.

Aşırı merkezileşmenin yarattığı baskılar, her şeyi yukardan denetleme eğilimi (hatta zorunluluğu), anıtsal işler ve sürekli bunalım olgusu, tüm bunlar düzeni koruma ve vatandaşlara ait başka örgütlere hiçbir yetki bırakmama yönünde dev bir baskı yaratmışlardı. İktidar giderek yoğunlaştıkça, denetim daha da güçleşti ve tüm aygıt giderek daha verimsiz çalışmaya başladı.

NEP döneminde Stalin güçlü, ama devrilebilir bir liderdi. Bu dönem, “Stalinizm” despotizmini resmen başlatacak olan, Kirof’un öldürülmesiyle sona erdi. Yeni dönemin yalnızca tek bir lideri oldu.

Kişisel despotizm, tanım gereği, “aşırı merkezileşmiş” bir sistemdir. Ve dev bir ülkeyi çekip çevirme işinin giderek karmaşıklaşması böyle bir despotizmi yine tanım gereği, “olanaksızlaştırır”. Kişisel denetim böyle bir despotizm için mutlak bir zorunluluktur, ama etkili bir yönetim için de despotun yetki/güç devrinde bulunması gerekir. Ama aynı anda ikisi birlikte yapılamaz.

Stalin’in sistemin payandalarını oluşturan parti ve devlet bürokrasilerine karşı sistematik bir güvensizliği vardı. Bu payandaların bizzat kendilerinin de denetlenmesi gerekmekteydi ama böyle bir mutlak denetim fiziksel ve sosyolojik olarak olanaksızdı. *Aslında terör, sistemin önüne koyduğu büyük tarihsel görevleri fiilen başaramayacağını bir işareti idi.*

Son derece kısa bir zaman kesitinde baş döndürücü toplumsal değişimler (savaş, iç savaş, NEP, “büyük değişim,” plan döneminin tahripkarlığı), devletin karakteri ve işleyiş biçimi üzerinde silinmez izler bıraktı. Aslında beş yıllık planlar pek çok yönden iç savaş düşünce ve yönteminin anahtar özelliklerini sürdürmüştü.

Bürokrasi, Stalinizmin temelini oluşturur. Gerçekten de bürokrasi ve bürokratizm Stalin döneminde muazzam bir gelişme göstermiştir. Ancak o zamanın koşulları altında bürokratların ciddi bir yönetici katman oluşturmaları olanaklı değildi. Bu iş için fazla bölünmüş ve güvenlikten yoksundular. Yukarıdan sürekli bir tehdide açık olduklarından – gerçek bir yönetici katmanın yapması gerektiği gibi – görevlerini kendilerine güvenerek yapamıyor ve siyasetteki rollerini, kendilerine verilmiş formüllerin mantığına uyduruyorlardı.

Stalin’in ölümünden sonra bürokrasinin üst katları, bir önceki dönemde ellerindeki gücü kullanmalarını engellemiş öğeleri tasfiye ettiler. Yasal alanın genişlemesi ve polis keyfiliğine son verilmesi bürokrasiyi,

endüstrileşmiş dünyanın en kırılğan bürokrasilerinden biriyken en imtiyazlılarından biri yaptı. Ama aynı dönüşümler çok daha geniş bir toplumsal temele yayıldı.

Bürokrasideki ve halkın konumlarındaki bu değişiklikler Stalinizmin tam da özünü olumsuzlamaktaydı. Ama sonuç, sonradan yönetsel-komuta sistemi olarak ünlenecek olan farklı bir otoriteryanizm oldu.

Bu dönemde toplumsal yapı bir başka derin yeniden yapılanmaya maruz kalmaktaydı. Hummalı bir kentleşme hareketi, bir kere daha on milyonlarca köylüyü kentlere sürükledi. Bu akımın kapsamı ve çapı, mevcut kurumların bu insanları kentsel altyapı ve kültürle başarılı biçimde bütünleştirebilme yeteneklerinin çok üzerindeydi. Kırsal bir ülkenin kentselin egemen olduğu bir türe dönüşümü, yeni bir tarihsel yapılanmanın kendi mizacını, travmalarını ve toplumsal kargaşasını getirdi.

Öte yandan, Stalin'in ölümünün ardından devlet ve parti bürokrasisi, karmaşıklaşan ve hızla değişmekte olan toplumla tezat oluşturan istikrarlı bir yapı geliştirdi. Otuzlu yıllarda görülene benzemeyen bu daha yakın zamanlardaki toplumsal değişim, tarımsal-despotik biçimlerden pek çoğunu tasfiye etmek suretiyle, yeni bir sivil düzen arayan bir kent toplumu yarattı. "Sivil toplum"un doğuşu (gerçek yeniliğin adı budur), yönetsel-emir sisteminin temellerini sürekli olarak aşındırdı.

2.2. İdeolojik Revizyon

Stalin Leninizm'deki eylemci, iradi öğeyi vurguladı.

Bazı tarihsel nedenlerden dolayı "*determinizm ve özgürlük*" sorunu Marksist-Leninist düşünce ve eylemin gelişmesinde ana sorun oldu. Tüm toplumsal eylem ve toplumsal teoriler, kişinin ne derece eylem yapma özgürlüğü olduğu ve ne derece koşullar tarafından kısıtlandığı yargılarını içerir.

Stalin'in zaferi, Sovyet toplumunun geleceği için önemli sonuçlara yol açtı. 1) Bireyin çevresiyle ilişkisi yeniden tanımlandı. Bireyin kendi kaderine hakim olduğu görüşü resmi görüş oldu. 2) Planlamadaki ayrılıklar, çelişen felsefi konumların pratik sonuçlarının altını çizerek, felsefedeki ayrılıkları kristalize etti. 3) Planın eylem alanı, kendi neden-sonuç ilişkileri zincirini ortaya çıkaran bir dizi toplumsal krizleri, ihtiyaçları ve sorunları açığa çıkardı. Hızla büyüyen ekonomi için bireylerden daha fazla şey isteniyordu. Aynı zamanda devlet, bireyleri

denetleme konusunda daha sıkı olmak zorundaydı, çünkü büyük sayı tutan kesimlere karşı eylem yapmıştı.

1920'li yıllar bilim ve felsefede büyüyen çekişmelere sahne oldu. Tartışmanın iki sivri ucu vardı. Birisi, diyalektiğin ilkelerinin doğal bilimlere uygulanıp uygulanamayacağıydı. Ötekisi ise, diyalektiğin ilkelerinin nasıl tanımlanacağıydı.

Buharin ve sağ muhalefetin siyasal haklarının elinden alındığı 1929 Nisanında, “diyalektikçilerin” zaferi ilan edildi. İkinci Tüm Sovyetler Marksist-Leninist Bilim Kuruluşları Konferansında “mekanistlerle olan teorik tartışmanın bittiği” üstüne karar kabul edildi. Bunun hemen ardından Merkez Komite, diyalektik bakış açısının doğal bilimlere uygulanmaya başlanması üzerine bir emir yayınladı.

Bu felsefi tartışmalarda ilginç olan şeydu ki, her durumda “diyalektikçiler”, partiyi ve toplumu yeniden yapılandırmada ellerini serbest bırakacak konumu aldılar.

Felsefi çekişmenin en tepe noktaya ulaştığı durumu gözünüzün önüne getirin. Stalin parti lideri olarak yükseliyordu. Oysa ötekilere oranla ne bir teorisyen konumu ve ne de daha fazla deneyimi vardı. Ama, Sovyetler Birliğinin kriz noktasına geldiğini görüyordu. Aynı zamanda partide mücadele eden fraksiyonlar arasında daha iyi bir konum elde etmek için manevralar yapıyordu.

Diyalektikçilerin argümanları, Stalin'in kalan tek karşıtına, partinin belli başlı düşünürü Bukharin'e karşı çok güçlü silahlardı. Böylece, koşulların zorlamasıyla, teoriye en az yatkın liderler, en karmaşık ve belki de en sofist teorilerin destekleyicisi oldular.

Felsefede “Leninci çizgi”nin yerleşmesi, tüm bilimlerde “teori ve pratiğin birliği” gerekliliğinin çok güçlü ifadesi anlamına geldi. Lenin'in bilgi teorisi (epistemoloji) gibi yüksek derecede entellektüel bir temele dayanıyor görünümüne bürünerek bilimin böylesine ayaklar altına alınışı, tipik bir Stalin aldatmacasıdır.

2.3. Stalin ve “Marksizm-Leninizm”in Yaratılması

Sosyalist krizin ideolojik yönlerine bakarken, Sovyetik teorinin gözden geçirilmesinin, kendi başına, “nasıl oldu da böyle oldu” sorusuna yanıt vereceğini öne sürmüyoruz. Fakat teorinin bu çözülmeye temel bir rol oynadığı kuşkusuzdur.

Marks ve Lenin tarafından geliştirilen düşüncelerin bir sentezi anlamında kullanılan Marksizm-Leninizm kavramının esas içeriği, Stalin'in kendi yaptıklarını meşrulaştırma aracı olarak öne sürülmüştür.

Marks üretken güçlerdeki değişimi bir bütün olarak toplumda değişimin başlatıcısı olarak görmüştür. Ve kapitalizm bu varsayımı tekrar tekrar doğrulamıştır. Marks'ın materyalizmi, ütopyik sosyalizmin her çeşidini de reddetmiştir.

“Tarihin materyalist anlayışı, üretimin ve üretimle birlikte ürünlerin değişiminin, her toplumsal düzenin temelini oluşturduğu gerçeğiyle başlar. Yani tarih sahnesine çıkmış her toplumda ürünlerin dağıtımı ve bununla birlikte toplumun sınıflara (...) bölünüşü, neyin nasıl üretildiği ve ürünlerin nasıl değiştirildiğiyle belirlenir. Bu anlayışa göre tüm toplumsal değişimlerin ve siyasal devrimlerin gerçek nedenleri, insanların kafasında, ebedi adalet ve gerçekleri giderek daha derin anlamalarında değil, fakat üretim ve değişim biçimlerindeki değişmelerde aranmalıdır. Felsefede değil dönemin ekonomik yapısında aranmalıdır.”⁵¹

Öte yanda, Marks'ın işçi sınıfının rolü üzerine vurgusu, tüm toplumlarda ana sınıflar arası erk ilişkilerindeki köklü değişimlerin, üretken güçlerdeki değişimlerin *otomatik* bir sonucu olarak ortaya çıkmadığı anlayışını yansıtır. Bu değişimlere konumları tehdit edilen erk sahibi güçler direnirler. Bu nedenle, toplumsal devrim tarihsel sürecin zorunlu bir parçasıdır.

Marks'ın sosyalist toplum üzerine getirdiği en önemli teorik açılım, sosyalizmin kapitalizmle komünizm arasında bir “geçiş” aşaması olduğudur.

Marks tüm yaşamı boyunca, sosyalizmin kapitalist gelişme yasalarınca belirlenen tarihsel bir süreç yoluyla ortaya çıkacağı tezini savundu. Tarihsel materyalizm, insanın doğaya egemen olmadaki sonsuz gelişme yeteneği üzerine kurulmuştu. Yirminci yüzyıl kapitalizmi, *Manifesto*'daki öngörülerini doğrulayarak akıllara durgunluk verecek denli çarpıcı bir dizi yeni üretken güçler yarattı.

Lenin'in yaşadığı dönemde, feodal kalıntıların kapitalist gelişmenin önünde engel oluşturduğu ülkelerde, devrim potansiyeli yükseliyordu. Bunlar arasında en önde gelen ülke olan Rusya, hızla büyüyen kapitalist ekonomiyle feodal-otokratik devlet arasındaki çelişkilerle çalkalanıyordu.

---

⁵¹ *Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm*

Rusya gibi geri bir ülkede devrimin olgunlaşması, bazıların iddia ettiğinin tersine, Marks için hiç şaşırtıcı değildi. Çünkü Marks ve Engels, sosyalizm için en olgunlaşmış ülkelerle, devrimin en olası olduğu ülkeler arasındaki ayrımı çoktan yapmışlardı. Son yıllarında Marks, Rusya'ya da bu açıdan bakmaya başladı. Bu ülkedeki bir burjuva demokratik devrimin Avrupa'da proleter devrimi ateşleyebileceğini söyledi.

Lenin, 1917'ye dek Rusya işçi sınıfına burjuva demokratik devrimi hedef gösteriyordu. Çünkü, "Rusya gibi ülkelerde işçi sınıfı kapitalizmden daha çok, kapitalizmin yeterince gelişmemişliğinden çekiyor"⁵² Rusya koşullarında işçi sınıfı, baş hedefi toprak reformu olan köylülükle bağlaşıklık içinde erki ele geçirebilirdi.

Rusya'da işçi sınıfı iktidara gelebilirdi ama yine de kapitalizmin sınırlarını aşan bir ilerleme sağlayamazdı. Çünkü birincisi, sosyalizm uluslararası bir olguydu, hele hele az gelişmiş bir tek ülkede kurulamazdı. İkincisi, Rusya nüfusunun dörtte üçünü oluşturan köylülük içsel olarak kapitalistti. Bununla birlikte, Rusya'da yükselecek böyle bir devrimci dalganın, üretken güçlerin gelişme düzeyinin sosyalist ekonomi için yeterli bir taban oluşturduğu ülkelere sıçraması, sosyalizm davasını ilerletecekti. Lenin'in bu fikirleri, Marks ve Engels'in ortaya koydukları düşüncenin yinelenmesiydi.

İşçi sınıfının, başı çeken kapitalist ülkelerin birkaçında erki ele geçirmesi durumunda, ki Lenin 1914'de dünya savaşının patlamasıyla bunu giderek artan bir olasılık olarak görüyordu, Rusya'da da sosyalizme yürüme olanağı vardı. Avrupa'daki *sosyalist devletlerden yardım gelmesi koşuluyla*, Rusya'nın koşulları aşılabildi.

Rusya'da sosyalizmin olabirliğinin öteki ülkelerdeki sosyalist devrimlerin başarısına bağlanmasıyla birlikte, dünya kapitalizmi ve onun alaşağı edilmesi konuları Rusya devrimi için, bir de bu açıdan yaşamsal sorunlar durumuna geldi. Hızla olgunlaşmakta olan Rus devriminde savaşın oynadığını büyük rolü gören Lenin, savaşın aynı şekilde Avrupa'nın başka yerlerinde de devrimleri ateşleyebileceğini, dolayısıyla proleter devrimlerinin *pratik* bir sorun durumuna geldiğini gördü.

Aynı çerçevede, Şubat 1917'de patlayan devrimle Bolşeviklerin iktidara gelme yollarının açıldığını anlayan Lenin, gözünü devrimci şiddet, burjuva demokrasisi ve proletarya diktatörlüğü konularına çevirdi.

Görülüyor ki, sonunda Leninizmin temel ilkeleri olan fikirler hep somut tarihsel siyasal oluşumlara yanıt olarak ortaya çıkmıştır.

⁵² LTY, *İki Taktik*, C. 9, s. 50.

Marksizm-Leninizm kavramı ve bu kavramın içeriği ise, Lenin'in ölümünden sonra partide yaşanan şiddetli liderlik kavgasının ürünüdür. Baş çeken adaylar, Troçki, Stalin ve Buharin'di.

Lenin'in ölümünden üç ay sonra Stalin, Sverdlof Üniversitesi'nde, "Leninizmin Temelleri" adlı bir dizi ders verdi. Bu "Marksizm-Leninizm" in doğum habercisi oldu. İki yıl sonra Stalin, *Leninizmin Sorunları* adlı yazısıyla bu doktrinin resmileşmesini sağladı. Çünkü bu kez Stalin, Leninizmin ilkelerine bağlılığı, zorunlu bir kural durumuna getirdi:

Leninizm tüm ülkelerin devrimci hareketlerinin deneyimlerinin genellemesi değil mi? Leninizmin teori ve taktiklerinin temel ilkeleri, tüm ülkelerin proletarya partileri için uygun değil mi, zorunlu değil mi?⁵³

Marksizm-Leninizm, bir yanıyla Lenin'in maddeleştirilmesi demek olurken, öte yanda asıl olarak Stalin'in öne sürdüğü bir takım tezleri içine aldı. Bu tezler çoğunlukla Lenin'in içeriğinden koparılmış cümlelerinden alınmaydı. Ama, "sosyalist kuruculuk" gibi çok önemli bir alanda, Stalin, kendi başına teori üretmişti. Bu teorinin parçaları olan "tek ülkede sosyalizm", "kapitalizmden kopuş" ve "sosyalizmin yasaları", Sovyet sisteminin ekonomik ve siyasal yapılarını *ex post facto* yansıtır biçimde geliştirilmiştir.

Stalin yalnızca Sovyet sisteminin özünü oluşturan ideolojik ve siyasal totaliterliği cisimlendiren tarihsel kişilik olmakla kalmamış, aynı zamanda nesnel bir tarihsel sürecin simgesi olmuştur. Çünkü Stalinizm denen şey, o dönemin Rusya'daki *sınıf dinamiklerinin* yansıması ve sonucudur.

Bolşeviklerin iktidara gelişinden on yıl sonra Rusya hala küçük çaplı tarımın egemen olduğu, nüfusun büyük çoğunluğu köylülükten oluşan bir ülkeydi. Bu durumun sonuçları, ekonomiden siyasete, bilinçten kültüre ve beceriye dek, yaşamın her alanını belirliyordu. Bu koşullar altında, Stalin'in, nesnel temeli var olmadan, sosyalist üretim ilişkilerini kullanarak sosyalizmi "kurma" girişimi, yalnızca totaliter yöntemlerle yapılabilirdi.

Dünya bilinebilirse ve doğanın gelişme "yasaları" hakkındaki bilgilerimiz, nesnel gerçeklik denli güvenilir bilgi ise, o zaman toplumsal yaşam, toplumun gelişmesi de bilinebilir ve toplumsal gelişmenin yasalarıyla ilgili bilimsel veriler de nesnel gerçeklik denli geçerli verilerdir. Böylece, toplum tarihi bilimi, toplumsal yaşamın tüm karmaşıklığına

---

⁵³ STY, C. 9, s. 15.

rağmen, örneğin biyoloji denli kesin bir bilim olabilir ve toplum yasalarını pratik amaçlar için kullanmayı olanaklı kılar.⁵⁴

Bu bilim dışı yaklaşımın pratik sonuçları şunlardır: Yönetmel-emir ekonomisi, tek partili devlette partinin “öncü” rolü ve her çeşit muhalefetin bastırıldığı bir “proletarya diktatörlüğü”. Stalin’in yukarıdaki alıntıda yer alan saptamaları, geliştirdiği voluntarist çizgiyi “bilimsel” kılma çabasından başka bir şey değildi.

Lenin yaşasaydı, Stalin’in bu metafizik Marksizm anlayışına gerçekten çok şaşırırdı. Çünkü, Lenin, “Marks’ın teorisini *evrensel olarak zorunlu bir çeşit tarih şeması*, belli bir toplumsal-ekonomik oluşumun irdelenmesinin ötesinde” bir şey gibi görme anlayışını reddetmişti. Ve şunu söylemişti: “Marksistlerin Marks’ın teorisinden koşulsuz olarak alacakları, yalnızca, onlar olmaksızın toplumsal ilişkileri açıklamanın olanaksız olduğu paha biçilmez yöntemleridir.”⁵⁵

Bu yaklaşımın tam tersine, Stalin’in Marksizm-Leninizmi, tüm hukuk, siyaset, din, sanat ve felsefe konularında mutlak bir ideolojik otorite konumuna yükseltildi! Hatta, ünlü Lizenko^α olayında, ikisi arasında çelişki doğduğunda, devletin “bilimsel” otoritesi biyolojiye tercih edilebildi. Lizenko’nun görüşleri, uygulama denemeleri tarımda büyük gerilemelere yol açmasına rağmen, Stalin’in ölümünden bir süre sonrasına dek resmi yaklaşım olmaya devam etti.

Stalin, Marksizm-Leninizme, “sosyalist kuruculuk” teorisi yanında, bir de İkinci Dünya Savaşı sonrası “dünya durumunun değerlendirilmesi” katkısını yaptı. Sosyalist sistemin yıkılışına dek, komünist hareketin temeli olan bu değerlendirme şöyledir: Sosyalist kampın ortaya çıkışı, “her yeri saran tek dünya pazarının parçalanması (...) ve böylece

---

⁵⁴ *SBKP Tarihi*, s. 114.

⁵⁵ *LTY*, C. 1, s. 192-94. (abç)

^α Genç bir tarım bilimcisi olan Trofim Lizenko, 1930’ların ortalarında “ilerici biyoloji” teorisiyle ün kazandı. Teorisi, kazanılmış karakteristiklerin kalıtımla geçmesi tezine dayanıyordu. Lizenko’nun, geleneksel kalıtım teorisini savunanlar burjuva ideolojisi ile kirlenmişlerdir suçlamasını Stalin alkışlamış ve ideolojik tasfiyeciliğinde kullanmıştır. Lizenko’yla görüşleri uyuşmayan çok sayıda biyolog ve tarım uzmanı tutuklanmış ve bazıları öldürülmüştür. Lizenko 1938’de Lenin Tarımsal Bilimler Akademisi’nin başkanlığına tayin edilmiş, 1948’de “genetiğin topyekun katliamı” diye nitelenen girişimlerde bulunmuştu. (Roy Medvedyef, *Tarih Karar Versin*, Columbia University Press, s. 561)

dünya kapitalist sisteminin genel krizinin daha da derinleşmesi” anlamına gelir.⁵⁶

Stalin’den sonra, yönetsel-emir sisteminin sınırlayıcı etkileri ekonomide kendisini şiddetle hissettirmeye başlamıştı. Ülkedeki boğucu entellektüel hava da bilim ve sanat üzerinde kısırlaştırıcı bir etken oluyordu. Değişim gereksinimi kendini dayatmıştı.

Hruşçof, SBKP’nin 20. Kongresi’nde yaptığı gizli konuşmada, Stalin’i suçladı. Ancak, Stalin’in kurduğu sistemin yapısal normlarını sorgulamak ve sorunlarını dile getirmek yerine, terörün, katliamların ve “sosyalist normlardan sapış”ın, “kişiyi putlaştırma”dan doğduğunu söylemekle yetindi. Son çözümlemede resmi Marksizm-Leninizm, Stalin’i Sovyet tarihinden silip atarken bile, onun Marksist-Leninist teoriye yaptığı “katkıları” yüceltmekten geri kalmadı.

2.4. Sosyalizmde Özne Ögenin Yeri

Sınıf mücadelesinin her aşamasında (devrim öncesi ya da sonrası) iradi öğeleri son noktasına dek zorlayan Lenin, yine de, ekonomik süreçlerin emirle değiştirilemeyecek bir toplumsal mantıkla işlediği gerçeğini hiçbir zaman gözden kaçırmadı.

Siyasal erki ele geçirmek, yeni bir üretim biçimini yaşama geçirmekten çok daha kolay bir işti. Siyasal erki ele geçirmek, belli bir tarihsel anın eylemini anlatır ve belli koşulların ortaya çıkardığı durumlarla güçlerin ve örgütlenmenin kesiştiği noktada iradi müdahaleyle gerçekleştirilir. Fakat, ekonomik düzende büyük değişimler basitçe iradi müdahalelerle gerçekleştirilemez.

Sovyet Marksizmi ve onun üzerine inşa edilen “sosyalizm”, tarihsel materyalizmin bu temel doğrusunun, “sosyalizm öncesi” çağa ait olduğunu söyledi. Örneğin, Brejnev döneminin teorik yapıtlarına göre:

“Sosyalizmin yasaları kendiliğinden işlemez. Komünizmin zaferine giden yol ancak dev bir örgütsel çalışmayla temizlenebilir. (...) Sosyalizm altında, toplumun devrimci yeniden inşasında en önemli iradi öge, aktif bir rol oynayabilmesi ve Marksizm-Leninizmin sosyalist toplumun gelişmesini belirleyen yasalarla ilgili bilimsel önermeleri ve saptamaları ışığında

---

⁵⁶ SSCB’de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları, s. 30.

toplumu komünizme götürmenin öncülüğünü yapabilmesi için tüm koşullara sahip olan iktidardaki Marksist partinin çalışmasıdır. *Komünist partinin rolü, komünizme ilerlemeye paralel olarak giderek büyür.*⁵⁷

Böylece tarihte ilk kez, işleyebilmesinin koşulu insan bilinci ve “dev bir örgütsel çalışma” olan toplumsal yasalar ve üretim biçimi ortaya çıktı! Sovyet teorisine göre sosyalizm, kendinden önceki tarihte hiç bir oyuncuya tanınmayan bir “düşmez kalkmaz bir allah (pardon parti)” sıfatına sahip, sürekli yöneten bir otoriteyi barındıran bir sistemdi. “Sosyalizmin yasaları kendiliğinden işlemediğine” göre, işleyebilmeleri tamamen partinin sürekli çabasına kalıyordu. Bu nedenle de, komünizme yaklaştıkça partinin rolü büyüyordu!

“*Sosyalizmin yasaları kendiliğinden işlemez*” tezi, *yönetsel-emir sisteminin nesnel bir temele oturmadığının itirafıdır*. Böylece, proletarya diktatörlüğünün başta gelen işlevlerinden biri de, bu “sosyalizmin yasaları”nın, insan iradesinden bağımsız işleyen ve alınan kararlara ters gelen nesnel ekonomik süreçlerle karşı karşıya geldikleri zaman bile işlerliklerini yitirmemelerini garanti altına almaktır. Böyle bir işlev ise, örneğin verimsiz ve ekonomik olmayan işletmelere devlet yardımı, keyfi bir otorite olmadan uzun süre sürdürülemez.

Sosyalist “Kuruluş”: Sosyalizme Stalin Yolu

Marks ve Engels, kapitalizmden komünizme geçiş dönemi üzerinde ciddi olarak durdular, onun maddi ön koşulları, sınıf savaşımının oraya varmadaki rolü, sürecin bazı olası özellikleri gibi konuları ele aldılar. Marks, bir toplumsal-ekonomik formasyondan ötekine geçişte tarihin gördüğü tüm geçişlerde, yeni üretim biçiminin, önce, eski mülkiyet ilişkilerinin yanı sıra ve eski çerçevenin içinde ortaya çıktığına, bu sürecin hem siyasal devrimden önce ve hem de sonra işlediğine dikkati çekti.

Geçiş dönemi ile ilgili resmi Sovyet anlayışı ise Marks ve Lenin’in görüşlerine değil, asıl olarak Stalin’in “tepeden devrim”ine dayanıyordu: 1929-36’da tarımı zorla kolektifleştiren, endüstri ve ticareti *tümüyle*

---

⁵⁷ P. Novoselof, *Komünist Hareketin Sorunları*.(abç)

devletleştiren ve merkezi planlama ve yönetimde o artık çok iyi bilinen bürokratik sistemi yaratan program.

Kapitalizmden komünizme geçiş dönemini irdelerken Marks ve Engels *Manifesto*'da, “devrimde ilk adımın işçi sınıfını yöneten sınıf konumuna yükseltmek, demokrasi mücadelesini kazanmak” olduğunu söylüyorlardı. Bu bir siyasal devrimle gerçekleşecekti.

Marks ve Engels, bunun ardından gelecek olan ekonomik dönüşümün ise uzun bir süreç içinde derece derece gerçekleşeceğini söylediler. (Hem de bunu, sosyalizme belli bir hazırlığı olan ülkeler için düşündüler.) Tüm bir tarihsel çağı kapsayacak olan uzun bir dönüşüm dönemi geçirilecekti. Bu geçiş toplumunu da, sosyalizm ya da komünizmin alt aşaması olarak adlandırdılar.

Bu teorik çerçeveyi sözde kabul eden Stalin, onu tümüyle çarpıttı. Sovyet toplumuna “tepeden devrim”le dayatılan keskin tarihsel kopuş bir süre işe yaradı ama uzun dönemde de felaketin ana kaynağı oldu.

Rusya’da, hala feodalizmden kapitalizme geçişin tamamlanmasını bekleyen bir ülkede, komünistler, bu demokratik devrimin öncüsü olma açmazıyla karşı karşıya kaldılar. Lenin, yaklaşan devrimin sosyalizmle sonuçlanacağına inanan bazı RSDİP üyelerinin gerçekçi olmayan beklentilerini engellemek için 1905’de şu uyarıda bulundu: “Rus devriminin burjuva demokratik sınırlarının dışına çıkamayız, ama bu sınırları büyük ölçüde genişletebiliriz.”⁵⁸

Lenin’in bu olağanüstü çözümü, burjuva demokratik devrimi işçi-köylü bağlaşıklığı öncülüğünde gerçekleştirmeyi hedefleyen bir stratejiydi. Böyle bir bağlaşıklık ise, sosyalist bir gündem üzerine kurulamazdı:

“Köylülük özel mülkiyetin mutlak korunmasından yana olmaktan çok, özel mülkiyetin temel biçimlerinden biri olan toprak sahiplerinin elindeki toprağı gasp etmeyi istiyor. Bu, köylülüğün sosyalist olacağı ya da küçük burjuva olmaktan çıkacağı anlamına gelmez ama demokratik devrimin gönülden ve en radikal yandaşı olmasını sağlar. (...) Köylülük kaçınılmaz olarak devrimin ve cumhuriyetin en kararlı koruyucusu olacaktır, çünkü, yalnızca tamamen başarılı bir devrim köylülüğe hayal ettiği ve gereksinim duyduğu toprak reformu alanında istediği her şeyi verebilir. Kapitalizmin yıkılması için değil (...) fakat kendilerini yarı serfliğin bataklığından, zulüm ve esaretin karanlığından

⁵⁸ LTY, C. 9, s. 52.

kurtarabilmek için, yaşam koşullarını meta üretimi koşulları altında ne denli olanaklıysa o denli iyileştirebilmek için.”⁵⁹

1917 devriminde Bolşeviklerin gücü sayılarından ya da siyasal çevrelerinin büyüklüğünden gelmiyordu. 1917’de hızla büyümüşler, Şubat’ta 24 bin iken, Ekim’de 200 bin üyeye sahip olmuşlardı. Fakat en büyük siyasal blok olmaktan çok uzaktılar. Kasım’da Kurucu Meclis için yapılan seçimlerde iktidara geldiklerinde, oyların yalnızca %25’ini almışlardı. Fakat, günün siyasal açınımlarını en iyi kavramış ve bu açınımları sonuna dek götürme cesaretine sahip tek örgütlü güçtüler. Başarıları, Lenin’in, Rusya’nın burjuva demokratik devrimi, Batı sosyalist ülkelerinin yardımıyla, proleter devrime dönüştürme şansı vardır diyen stratejik saptamasını doğruluyordu.

Geçiş Teorisi

Kuşkusuz, hızlı bir endüstrileşme günün acil gereksinimiydi. Ve, o günün koşullarında, tarımı bu girişim için gereken sermayenin en azından bir bölümü için kaynak olarak görmek de anlaşılır bir şeydi. Fakat Stalin’in çok daha iddialı bir hedefi vardı, “*sosyalizmi kurmak!*”

Bu “*sosyalizmi kurmak*” kavramı komünist söyleme öylesine yerleşti ki, neredeyse kutsal bir tını kazandı. Oysa, Sovyetler Birliğinde uygulandığı ve giderek “evrensel yasa” yapıldığı biçimiyle bu kavram, materyalizmin, voluntarist ve ütöpik damgalı bir çarpıtmasını temsil ediyordu.

Lenin’in, Marks ve Engels’den aldığı, devlet kapitalizminin esas olarak kooperatifler yoluyla sosyalizme büyüyeceği uzun bir geçiş süreci anlayışı, sosyalizmin maddi koşullarının henüz olgunlaşmadığı bir ülkede, erki elinde tutan komünistlerin açmazını çözerdi. Fakat, bunun yerine Stalin, iki ilgisiz hedefi birleştirdi: Hızlı endüstrileşme ve sosyalizmin hemen “kurulması”.

Resmi teori bu “büyük değişim”i, sosyalizme geçiş “yasalarının” yansıması olarak alkışladı. Marks’la çelişerek yeni bir teori üretti: “*Sosyalizmin maddi ön koşulları, sosyalist üretim ilişkilerini kullanarak yaratılabilir.*” Lenin sosyalizmin koşullarının yaratılabilmesi için Rusya’nın daha fazla kapitalizme gereksinimi olduğunu savunurken,

---

⁵⁹ LTY, C. 9, s. 98.

Stalin kapitalizmi yönetsel yasaklamalar, askersel güç ve ideolojik zorlamalarla bir çırpıda yok etme yolunu tuttu. Onun yerine, “sosyalizm” adını verdiği emir ekonomisini yerleştirdi.

Stalin’in “sosyalizme geçiş”i, Marks’ı yadsıyan, Lenin’i çarpıtan, varlığını Stalin’e borçlu olan bir çorbaydı.

Sovyet deneyimini tarihsel gelişmenin “yasası” diye genelleyen resmi teori şunu iddia etti:

“İşçi sınıfının siyasal erki eline alır almaz ilk görevi, burjuva toplumuna özgü üretim ilişkilerini yok etmektir. Bu temelde proletarya diktatörlüğü en önemli yaratıcı işlevini, sosyalizmin kuruluşunu yaşama geçirir.”⁶⁰

İşte bu cümleler, yapılanların tek bir paragrafa sıkıştırılmış idealist özüdür. Sovyetler Birliğinde “en önemli görev” burjuva üretim ilişkilerinin sökülüp atılması değil, burjuva üretim ilişkilerinin sökülüp atılabilmesinin maddi temellerini döşemek için üretken güçlerin geliştirilmesi idi. Yukarıdaki formülde, yeni toplumsal düzenin, tarihsel materyalizmin öngördüğü, nesnel, ekonomik ön koşullar denen bazı şeylere gereksinimi olabileceğini aramak boşunadır.

Dönemin (ve daha sonrasının da) sosyalizme geçişle ilgili tüm kitaplarında şöyle cümleleri hepimiz defalarca okumuş ve ezberlemiştik: “Sosyalist üretim ilişkileri, kapitalist toplumun içinde biçimlenmez. Daha önceki toplumsal gelişme aşamalarından farklı olarak kapitalizmden sosyalizme geçişin ana özgülüğü burada yatar.”

Bu anlayış da, tarihsel materyalizmden kopuşun bir başka örneğidir. Tüm tarih reddedilemez bir biçimde gösteriyor ki, bir toplumsal düzenden ötekine geçiş her zaman eskinin içinde yeni üretim biçimlerinin gelişmesiyle oldu. Sosyalizm başka türlü gelecektir fikri, Stalin’in “yukardan devrim”inin *ex post facto* rasyonalizasyonudur ve ama işlemekte olan kapitalizm süreçleriyle hiç bir ilintisi yoktur.

Bu buluş kapitalizmin, üretimin toplumsallaşmasına dönük kendi eğilimlerinin, nasıl daha o zamanlardan sosyalist biçimleri yarattığını anlatan Marks’ın birçok gözlemlerini de yok saymaktadır. Lenin de, toplumsallaşma “kapitalistleri, kendi iradelerinin ve bilinçlerinin tersine, bir çeşit yeni bir düzene doğru sürükler” demiştir.⁶¹ Daha sonra düşüncesini daha da ilerleterek, “sosyalizm devlet-kapitalist tekelin

⁶⁰ Viladimir Stanis, *Tarımın Sosyalist Dönüşümü*, Progress, s. 11.

⁶¹ LTY, C. 22, s. 205.

yalnızca bir adım ilerisidir. Başka bir deyişle, sosyalizm yalnızca tüm halkın çıkarlarına hizmet eden devlet-kapitalist tekelidir” demiştir.⁶²

Başka bir yerde Lenin, kapitalist devletin üstlendiği posta servisini, “halen yürürlükte olan toplumsal yönetim mekanizması” olarak değerlendirmiştir.⁶³ Bu sözler, sosyalist örgütlenme biçimlerinin, ya da başka bir deyişle, hem kapitalizm hem sosyalizm için ortak olan örgütlenme biçimlerinin, kapitalizm altında toplumsal ve ekonomik yaşamda görülmeye başladığını daha da iyi anlatan devlet tekelci kapitalizmi ortaya çıkmadan önce söylenmişti.

En önemlisi de, Stalin’in ani tarihsel kopuş düşüncesi, Marks’ın sosyalizmin kuruluşunun “derece derece”⁶⁴ gerçekleşeceğine ilişkin derin öngörüsünü anlamsızlaştırmıştır. İşte tipik bir örneği:

“Sovyet rejimini ve sosyalist kuruculuğu iki farklı temele, en geniş çaplı birleşik sosyalist endüstri temeline ve köylülerin en dağınık ve geri küçük meta ekonomisi temeline ebediyen bağımlı kılamayız.”⁶⁵

Böyle konduğunda bu tez çürütülemez gibi gözüküyor. Ama düşünelim: 1929’da Sovyet endüstrisi bu “geniş çaplı ve birleşik” aşamaya ulaşmaktan çok uzaktı ve bunun sonucu olarak da geniş çaplı tarımsal üretimin teknik temelleri henüz hiç oluşmamıştı. Stalin, Marks ve Lenin’in, hem geniş çaplı tarımın, hem de işçi-köylü bağlaşıklığının yardımcısı olacak gönüllü kooperatifler anlayışını bırakıp, “köylülerin dağınık ve geri küçük meta ekonomisi”ne tek alternatif olarak, zorla kolektifleştirme planını öne sürüyordu. Ve, “ebediyen” sözcüğünü kullanmasına rağmen, çok geç kalındığına inandığı apaçıktı. Çünkü, kendi sözleriyle, “eğer bu görevden vazgeçer ve bunu başarmazsak (...) kapitalizme dönüş kaçınılmaz olabilir”⁶⁶ diyordu.

Oysa, Marks ve Engels’in, Avrupa’dan söz ederken bile görüşleri farklıydı:

“Soru: Özel mülkiyeti bir çırpıda kaldırmak olanaklı mıdır?”

Yanıt: Hayır, böyle bir şey, varolan üretken güçleri bir çırpıda toplumsal mülkiyeti kurumlaştıracak düzeye yükseltmek denli

⁶² LTY, C. 25, s. 358.

⁶³ LTY, Devlet ve Devrim, C. 25, s. 426.

⁶⁴ Gota Programının Eleştirisi.

⁶⁵ STY, C. 11, s. 263.

⁶⁶ Agy, s. 263.

olanaksızdır. Bu nedenle de, büyük bir olasılıkla yaklaşmakta olan proleter devrim, varolan toplumu ancak bir süreç içinde dönüştürecek ve özel mülkiyeti ancak gerekli nicelikte üretim araçları yaratıldığı zaman kaldıracaktır.”⁶⁷

Başka bir deyişle, Marks sosyalizme geçişi, kapitalist ve sosyalist ekonomik biçimlerin ve üretim ilişkilerinin, başlarda birlikte var olacağı bir yapı olarak görüyordu. Lenin’in NEP’le ulaştığı da tam bu noktaydı. Fakat, Sovyet “sosyalizmi”, toplumsal gerçekliği, kendi yasaları çerçevesinde gelişen organik bir sistem olarak değil, siyasal irade ve baskı aygıtları aracılığıyla, istenen biçime sokulabilecek bir hamur gibi algılayan Stalin tarafından biçimlendirilmişti.

Bu yaklaşım, hem voluntarist ve ütöpiktir, hem de toplumsal mühendislik girişimidir. Voluntaristtir çünkü, mülkiyet ilişkilerinde gerçekleştirilen değişimler, ekonomik olgunlaşmadan ya da ekonomik zorunluluklardan kaynaklanmıyordu. Ütopikti çünkü, böyle bir değişimin olabirliğine inanıyordu.

Böylece “sosyalizm”, daha başından onun sonunu getirecek olan voluntarist hastalıkla doğdu. Nesnel temelden yoksun olan bu sistem, yalnızca devrimin öncüsünden değil, aynı zamanda nüfusun büyük bölümünden olağanüstü düzeyde ve sürekli devrimci coşku ve ideolojik adanmışlık istiyordu. Elbette halkın coşkusu erkin ele geçirilme anında en kritik öğelerden birisidir; aynı zamanda devrimci kazanımları korumada da önemli bir güç kaynağıdır. Fakat hiç bir sistem yalnızca bu temelde ayakta duramaz. Sonuç, kendisini kendiliğinden yeniden üretemeyen bir sistemin ortaya çıkması oldu. Yığınsal devrimci coşku da zaman içinde yabancılaşma ve karamsarlığa dönüştü.

Tek Dünya Pazarı ve Stalin’in Hatası

Stalin’in tek dünya pazarının varlığını reddi ve iki dünya pazarı vardır demesi, Sovyetler Birliğinin dünya pazarında fiilen yer alamamasının “teorik” açıklaması olmaktan başka bir anlam taşımaz. Sovyetler Birliğinin dünya fiyatlarıyla ilintisiz, konvertibl olmayan bir parası vardı. Devlet inanılmaz sübvansiyonlar veriyordu. SSCB, tek dünya pazarını tanımamaya çalıştığı için büyük bir mali yük altına girmişti.

---

⁶⁷ METY, *Komünizmin İlkeleri*, C. 6, s. 350.

Her şey ucuz ya da bedavaydı ama bu, devlete büyük yük oluyordu. Ne zaman devlet onları ucuza ya da bedavaya üretir, tamam.

Toplumun elinde bulunan para, dükkanlarda satılan malın toplam değerinden daha fazlaydı. Tüketim hem de öylesine ihmal edildi ki, ekonomide aşırı bir dengesizlik doğdu. Ama para olup da mal olmadı mı, karaborsacılığı, kayıt dışı ekonomiyi engellemezsin. Ekonomik yasaların insan iradesi dışında işleyişine karşı durulamaz. Siyasal ve toplumsal zorlamalar olabilir ama uzun vadede ekonominin doğrularına döneceksin.

2.5. Stalin Değerlendirmesi

Lenin ve Stalin, parti içinde ideolojik mücadele konusunda değişik tutumlara sahiptiler. Lenin, her zaman bu mücadeleye en büyük önemi verdi ve “akıntıya karşı” düşünce öne sürmekten hiçbir zaman çekinmedi. Bu nedenle de, çoğu kez MK’da yalnız kaldı.

Stalin’in tutumu çok değişik oldu. Özellikle 1934’e kadar ki dönemde, büyük sorunlarda partideki en güçlü eğilimin temsilcisi olmaya gayret etti. Bu nedenle, Stalin’in partiye yabancı fikirleri ona dayattığı yolundaki eleştiri, dayanaktan yoksundur. Bu fikirler yalnızca Stalin’in değil, hemen hemen bütün parti üyelerinin fikirleriydi.

Lenin’in ölümünün ardından, Bolşevik liderlerin bazıları NEP’in sürmesinden yanaydılar. Bazıları da, yoğun bir endüstrileşme yanlısıydı ama bu endüstrileşmeyi sosyalizmi kurmaya taşırmıyorlardı. Stalin ise, Avrupa’da proleter devrimine bağlı olmadan SSCB’de sosyalizmi kurmak olanaklıdır, dedi.

Amacın bilim dışılığı, ona ulaşmada izlenecek yol ve alınacak somut önlemler konusunda da ciddi hatalar yaptırdı. Ne var ki bu hatalar o zamanlarda tam açığa çıkmadı. Bugün görebiliyoruz ki, bu hatalar, Stalin’in Sovyet Rusya ve Rus olmayan halklar arasındaki ilişkiler gibi önemli konularda Lenin’le ters düşmesine yol açan bazı genel siyasal ve teorik konularla bağlıdır.

Stalin’in ulusal soruna ilişkin olarak sunduğu devlet örgütlenmesi planına göre Rus olmayan Sovyet Cumhuriyetler, Rusya Sosyalist Federal Sovyet Cumhuriyeti’ne bağlanacaktı. Lenin’in müdahalesiyle bu plan değiştirildi ve 1922 yılı sonunda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kuruldu. Gürcistan’daki yerel Bolşevik liderler, “birleşik bir devlet aygıtı gereklidir” diye kendilerine dayatılan Transkafkasya

Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanmaya karşı çıkmışlar ve Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak kalmak istemişlerdi. Stalin, Orjokinidze ve Jerjinski projeye karşı çıkan yerel Gürcü Bolşeviklere büyük baskı yapıyorlardı. İş sarpa sarmış ve durum Lenin'e aksettirilmişti. Konuyu inceleyen Lenin, Stalin'lerin tutumunu şiddetle eleştirdi:

“Birleşik bir aygıtın gerekli olduğu söyleniyor. Bu gereklilik nereden geliyor? (...) Çarlıktan aldığımız ve bir miktar Sovyet yağıyla yağladığımız o aynı Rus aygıtından gelmiyor mu?

“Kuşkusuz bu önlem, bu aygıtın kendi öz aygıtımız olduğuna kefil olduğumuzu söyleyebilene dek ertelenmeliydi. Ama şimdi mutlaka bunun tersini kabul etmek zorundayız: Kendimizin diye adlandırdığımız bu aygıt, gerçekte henüz bize oldukça yabancıdır. Bu bir burjuva ve Çarlık türlüsüdür (...)

“Bu koşullar altında pek doğaldır ki, (...) “birlikten çekilme özgürlüğü”, o halis Rus'un, Büyük-Rus şoveninin, tipik Rus bürokratu gibi özünde alçak ve müstebitin saldırısından, Rus olmayanları kurtaramayan bir kağıt parçası olacaktır. (...) Halis Rus zorbaya karşı Rus olmayanlara gerçek bir güven sağlayacak önlemleri almakta yeterli titizliği gösterdik mi? (...)

“Sanıyorum ki, Stalin'in aceleciliği ve katıksız yönetim sevdası, onun “milliyetçi sosyalizm”e duyduğu kin ile birlikte burada vahim bir rol oynamıştır. Genel olarak siyasette kin en aşağılık rolleri oynar.”⁶⁸

Lenin'in Stalin için seçtiği şu sözleri dikkatle değerlendirmek gerekir:

“Bizzat kendisi asıl ve gerçek ‘milliyetçi sosyalist’ ve hatta kaba bir Büyük-Rus zorbası olduğu halde, pervasızca etrafa ‘milliyetçi sosyalist’ suçlamaları yağdıran bu Gürcü, özünde proleter sınıf dayanışmasının çıkarlarını ayaklar altına alıyor.”⁶⁹

Lenin'in eleştirilerine rağmen Stalin'in tarzını sürdürmesinin ardında onun genel sekreterlik konumunun da rolü vardır. Stalin genel sekreter olarak parti ve devlet aygıtının basıncı altındaydı. Bu nedenle kısa

---

⁶⁸ LTY, C. 36 s. 605

⁶⁹ Agy, s. 608.

vadede sonuç getirecek önlemlere yöneldi. Lenin'in düzeltici baskısı ortadan kalktıktan sonra, teorik çözümlere ve parti içi tartışmalara gereken önem verilebilseydi, Stalin tarzı "etkin" önlemlerin gelecek için ne denli büyük tehlikeler taşıdığı anlaşılabilirdi.

Vahim hatalar yapıldı ve çok kötü siyasal sonuçlar getirdi. Bunlar, dünya işçi sınıfına büyük dersler içermektedir. En başta gösterdi ki, kapitalizme karşı saldırının bazı biçimleri hayalidir ve ancak siyasal aygıtta ve ekonomik yönetimde burjuvaziye güçlendirmekle sonuçlanabilir. Böylece, Lenin'in "savaş komünizmi"nden çıkardığı dersler doğrulandı.

Stalin sistemiyle anılan kötülüklerin ne kadarı Stalin'in karakterine bağlanabilir ve ne kadarı Bolşevik Parti tarafından kabul edilen politikaların, köylü ülkesine çok hızlı bir endüstrileşme dayatılmasının sonucudur?

Anahtar, endüstrileşme ve siyasal iktidar sorunlarının birbirine bağlanmışlığındadır. Birkaç nedenden dolayı endüstrileşmeyi gerçekleştirmek zorunda olduklarını hissettiler. Birincisi, güçlü olmak için Rusya'nın modern ağır endüstriyi kurması gerektiğine inanıyorlardı. İkincisi, devrimin, askeri ve teknik olarak SSCB'den çok güçlü olan düşman kapitalist çevreden gelen sürekli bir tehlike altında olduğu inancıdaydılar. Üçüncüsü, "proletarya diktatörlüğü"nü, çoğunluğu köylü olan bir ortamda güvende olamayacağını düşünüyorlardı. Köylerde zengin "kulak" sınıfının yükselişi, kapitalizmin yeniden gelmesi için potansiyel bir tehlikeydi. Bunun karşısında da, proletaryanın sayısında büyük bir artış olmalıydı.

1927'lere kadar endüstri üretimindeki hızlı artış, iç savaş sırasında kullanılmayan ve harap olan devrim öncesi üretim kapasitesinin yeniden canlandırılmasının sonucuuydu. Ama o yıllardan sonra endüstriyel tabanı genişletmek için mali olanak ve materyal bulmak gerekiyordu. Devrim 25 milyon aileye toprak dağıtmıştı. Bunların çoğunluğu, pazara ancak küçük miktarda ürün sağlayabiliyordu. Kentler ve ihracat için yiyecek miktarı düşmüş ve köylü tüketimi artmıştı. Tarım dışına çıkan artık ürün hızla artmalı ki, ülke dışından büyük çapta kredinin beklene-meyeceği bir dönemde, endüstrileşme desteklenebilsin. "Sol" muhalefetin vurguladığı gibi, nüfusun büyük bölümü olan köylülük ürün ve para katkısında bulunmaya zorlanmalıydı.

Bu sorunlar çevresindeki argümanlar 1920'lerdeki siyasal mücadele ile iç içe geçmişti. Buharin'in başını çektiği ılımlı kanat endüstrileşmede yavaş ilerlemenin hem olanaklı, hem de zorunlu olduğuna inanıyordu. Hız, köylünün gönüllü olarak ne kadar istediğiyle belirlen-

endüstrileşmeyi finanse ediyorsa, bu çatışma bir biçimde ortaya çıkacaktır ve siyasal otorite fedakarlıkları dayatacaktır. Yığınlar da gerekli birikimi gönüllü olarak sağlamayacaklardır.

Hızlı büyümenin yol açtığı gerilimler ve öncelikler, kaynakların öncelikli olmayan ihtiyaçları karşılamada kullanılmasını engellemek için, yüksek derecede ekonomik merkezileşmeyi gerektiriyordu. Parti, büyük değişiklikleri yapmaya ve baskılara direnmeye yetenekli tek organdı. Bu durum onun yapısını etkiledi. Birkaç yıldır zaten, siyasal aygıttan, iktidar aygıtına dönüşüm sürecindeydi. Yukarıdan devrimin sorunları, partinin baskı ve denetim aracına dönüşüm sürecini hızlandırdı.

Bu durum, tartışmanın bastırılmasını ve hiyerarşik boyun eğmeyi getirdi. Tepede sorgulanamaz bir komutan olmak zorundaydı. Onun altında sevimsiz emirleri uygulayacak direngenlikte bir aygıt gerekiyordu. Emir demiri keser inadı parti örgütünde aranan en yüksek meziyet oldu. Stalin ve onun gibi zorba görevlilerin ortaya çıkışıyla, önceden yaşamsal rol oynamış olan kozmopolit gazeteci-aydın parti lideri tipi azalmaya başladı.

Stalin'in elinde büyük güç biriktirmesinde birçok parti üyesinin, onun böyle bir durumla başa çıkabilecek biri olduğuna inanmasının da rolü vardır. Stalin de, gücü arttıkça, partide tutulan kendine benzer insanları göreve getirdi.

Hızlı endüstrileşme yolunda adım atacaklarsa, bu adımlar öyle sorunlara yol açacaktı ki, siyasal ve ekonomik denetimi daha fazla sıkı-
mak gerekecekti. Parti aygıtının ve Rus yığınların siyasal ve düşünsel gelişmesinin o günkü doğası içinde ve polis yönetiminin de mantığıyla, bu yolun köylülükle çatışmayı getirmesi kaçınılmazdı. Bu nedenle, bu koşullarda, Stalinizm diye adlandırılan belirli öğeler nesnel bir "gereklilik" olmaktaydı.

Parti iktidarı ele geçirmeli ve iktidarı toplumu değiştirmek için kullanmalı görüşü, Lenin'in düşüncesinde önemli bir yer tutuyordu. Bu onu, önce toplumda sosyalizm için koşulların oluşması gerektiğine inanan Menşeviklerden ayıran noktaydı. Stalin'i gerçek bir Leninci olarak tanımlamak çok ileri gitmek olur ama Stalin, Lenin'in bazı politika ve düşüncelerinin mantıksal sonuçlarıdır.

Bu, yapılanları haklı çıkarmaz. Biz yalnızca Stalinizmin, ne derece Stalin'in kişisel katkısıyla ve ne derece ortam tarafından koşullandığını anlamaya çalışıyoruz. Bu hiçbir şekilde onu aklamayı getirmez.

Stalin'in kişisel sorumluluğu, verili bir tarihsel durumda parti çoğunluğunun sesi olmanın çok ötesindedir. Çünkü Stalin dönemindeki

2.6. Ekler

Lenin'in Stalin hakkında son düşünceleri

*“Stalin Elinde Sınırsız Yetki Biriktirdi”
25 Aralık 1922**

Partimiz iki sınıfa dayanmaktadır. Bu nedenle partide bir istikrarsızlığın ortaya çıkması mümkündür ve eğer bu iki sınıf birbiriyle anlaşamazsa, partimizin çökmesi kaçınılmazdır. Böyle bir durumda, şu ya da bu önlem ve merkez komitenin istikrarı üstüne bütün sözler boşunadır. Eğer bu iki sınıf arasında anlaşma olmazsa, hiçbir tedbir bölünmeyi önleyemez. Fakat inşallah bu çok uzak bir geleceğin ve çok zayıf bir ihtimalin tartışmasıdır.

Aklımı meşgul eden, acil gelecekteki bir bölünmeye karşı güvence anlamındaki istikrardır. Ve burada, kişisel özelliklere ilişkin olarak bazı düşüncelere değinmek istiyorum.

Bu bakış açısından istikrarın temel sorusu, Stalin ve Troçki gibi merkez komite üyeleridir. Bölünme tehlikesinin büyük bölümünü bu ikisinin arasındaki ilişkiler oluşturur. Bu tehlikenin, başka şeylerin yanında, merkez komite üye sayısını 50 ya da 100'e çıkararak önlenilebileceğini düşünüyorum.

Stalin yoldaş, genel sekreter olduktan sonra elinde sınırsız yetki biriktirdi. Bu yetkiyi her zaman yeterli itina göstererek kullanabileceğinden emin değilim. Öte yanda, Troçki yoldaş, İletişim Halk Komiserliği sorununda MK ile mücadelesinin gösterdiği gibi, parlak yetenekleriyle sivrilmiştir. Şu anda muhtemelen MK'daki en yetenekli kişidir. Fakat kendine aşırı güveniyor ve işlerin saf idari yanlarıyla zihnini aşırı meşgul ediyor.

Mevcut MK'nın göze çarpan bu iki liderinin özellikleri istenmeden bir bölünmeye yol açabilir.

---

* LTY, C. 36, s. 594-595.

Bazıları hırpalanıyor, kovuşturmaya uğruyordu ama başka bazıları da düşürülenlerin yerine yükseliyor ve başarılı bir kariyer yapıyordu. Kozmopolitliğe karşı kampanya bu bakımdan özellikle başarılı olmuştu. Yeni kesimlerin iştahını kabartan binlerce çekici makam boşaltılmıştı. Yeni gelenler kendilerini eğitip bu makamlara yerleştiren sisteme içtenlikle bağlanmışlardı.

Öte yanda, ne olup bittiğini anlamak giderek zorlaşıyordu. Partinin savaş açtığı olgunun toplumsal kökeni ve baskının nedeni bir muammaydı. Bunca emek vermelerine rağmen yaşamın niye gayet yavaş iyileştiğini halk kendi kendine soruyordu. Barış zamanına geçildiği halde niye hala askeri disiplin altında çalıştırıldıklarına kimse anlam veremiyordu. Bütün bunlar bazı mayalanmalara yol açtı ama muhalefet çok zayıftı.

Siyasal alanda, sosyalizme içkin olan demokratik yönetim ve açıklık yerine, Stalin ve çevresinde yoğunlaşan despotik güç kullanımı, keyfilik, hesap sorulamazlık ve geniş çaplı baskı uygulaması hüküm sürüyordu.

Ekonomik ve toplumsal alanda, yapılan işe göre düzgün gelir dağılımı yerine, kentlerin köyleri, büyük kentlerin küçükleri, merkez bölgelerin sınır bölgeleri açıkça sömürmesi vardı.

Bütün bu birbirleriyle bağlantılı olgular, Stalinizm diye bilinen sistemin görüntüsünü verir. Sistemin temeli üretim araçlarının devlet mülkiyetiydi. Devlet mülkiyeti dar bir tepe yöneticiler gurubunun elindeydi ve bu gurup devlet mülkiyetini hiç de halkın yararına kullanmıyordu.

Stalin Olgusu*

Stalin olgusu, Lenin'in ölümünden hemen sonra doğdu. Stalin'in ölümünden (1953) ve 20. Kongre'den (1956) sonra sönmeye başladı.

“Stalinci Dönem” ifadesi, olguyu çok dar bir zaman diliminde sınırladığı için elverişsizdir. Hatta Stalinci sıfatı bile sorun yaratır. Çünkü Stalin olgusu Stalin'in kişiliğine indirgenemez.

İkilem şudur: Stalin olgusu ya devrimin gerçekleştiği tarihsel koşullarla açıklanacaktır (ki bu durumda komünizmin rastlantısal bir ürünüdür), ya da komünizmin doğal ürünüdür denecektir.

---

* Jean Elleinstein'in aynı adlı kitabından özetlenmiştir.

Stalin olgusunun doğuşu. İç savaşın sonunda ülkeye egemen olan Bolşevikler devasa sorunlarla karşı karşıya kaldılar. Her şeyden önce ekonomiyi yeniden ayakları üstüne dikmek zorundaydılar. NEP'in amacı buydu.

NEP hem uzun dönemli siyaset açısından ve hem de acil durum açısından bir zorunluluktur. Lenin, devrimin ilk yıllarında komünist üretim ve dağıtımına yönelmeye kalkışmakla hata ettiklerini söyledi. Serbest ticarete dönüldü. Yirmi bir işçiye kadar olan küçük çaplı sanayi yeniden doğdu. On bin altın rubleye kadar miras hakkı tanındı.

Orta köylülüğün kırsal ekonomiye ve böylece bütün Sovyet ekonomisine egemen olduğu liderlerce anlaşıldı. Bunun üstüne, üretimi geliştirmek için köylüye maddi teşvik verme siyasetine yöneldiler. NEP bir yandan kapitalizmin yeniden doğuşuna, bir yandan da üretken güçlerin gelişimine hizmet etti. NEP ekonominin yeniden inşasının ve ekonomik canlanmanın siyasetiydi.

NEP döneminde dış güçlerle ilişkiler gelişti. SSCB, 16 Mart 1922'de İngiltere'yle ticaret anlaşması imzaladı. Bunu başka devletlerle yapılan anlaşmalar izledi. Fransa 1924'de SSCB'yi resmen tanıdı. ABD tanıma için 1932'ye kadar bekledi.

Bütün bunlara rağmen SSCB etrafındaki abluka devam etti. Yabancı güçler gerçek bir ekonomik yardıma yanaşmadılar, yeni rejimi yıkmak için hazırlık yaptılar. Çok az sayıda kapitalist firma Sovyet pazarına uygulanan boykota rağmen şansını denedi. Uygulanan boykot, Sovyetler Birliğine otarşiyi empoze etti.

1921'den sonra ekonomi siyaseti temelden değiştiyse de çıplak diktatörlük uygulaması devam etti. Hatta ekonomik alandaki serbestleşmeler yüzünden çıplak diktatörlük pekiştirildi. 10. ve 11. Kongrelerle parti disiplini güçlendirildi. Partideki “İşçi Muhalefeti” ortadan kalktı.

Bolşevik Partisi tek başına iktidardaydı. Başkalarının olmayışı partinin işini hem kolaylaştırdı ve hem de zorlaştırdı. Hemen sonuç alması açısından partinin işi kolaylaştı, ama gelecekte demokrasinin güçlenmesi açısından işi zorlaştı.

1922'de halk, Sovyet rejiminin savaş meydanlarında savaşı kazandığı için güçlü olduğunu düşünüyordu. Ama aslında rejim zayıftı. Lenin'in hastalanıp siyasal faaliyetten geri çekilmesi ve ardından ölümü durumu daha da ağırlaştırdı.

Lenin'in 54 yaşında erken ölümü Stalin olgusunu açıklamaya yetmez. Ama Lenin'in erken ölümünün Stalin olgusunu doğuran koşullara katkı yaptığı doğrudur. Devrim ve iç savaş boyunca Lenin can

alıcı rol oynadı. Lenin olayları yoktan var etmedi. Berrak görüşü, gerçekçiliği ve kırılmaz iradesiyle olayların akışını zorladı. Devrimin kaderinin pamuk ipliğine bağlı olduğu anlarda muazzam enerjisiyle önünde duran bütün engelleri devirip geçen bir tarihsel kişilikti. O zamana dek bütün devrimler hedefe doğru yönetilemediği için yenilmişlerdi. Lenin, barbar Rusya'da Batılı usullerin yerleştirilmesi için diktatörce yöntemlerden kaçınmamak gerektiğini anlamıştı.

Lenin sert uygulamaları halka değil, tekil durum ve bireylerle sınırlayarak burjuvaziye yöneltmişti. Devrim hazırlanırken ve Brest-Litovsk anlaşması öncesinde kendi partisinde azınlıktaydı. 1921'deki sendikalar tartışması gibi pek çok başka durumda da azınlıktaydı. Polemiklerinde ileri sürülen fikirleri acımasızca eleştirmekten çekinmezdi. Fakat asla görüşlerin tartışılması yerine baskıya yönelmedi. Kendisini eleştirenlere karşı da hiçbir zaman uzun süre dış bilemedi.

Lenin 1902'den 1914'e kadar Troçki'yle şiddetli tartışmasına rağmen, 1917'den 1923'e kadar onunla her gün çalıştı. Ekim devrimine karşı çıkan Kamenev ve Zinovyev'le çatışmasına rağmen onlarla birlikte çalışmaya devam etti. Buharin'i "solcu" olmakla itham etti ama yine onunla birlikte çalıştı.

Son yıllarında rejimi tehdit eden tehlikeleri anladı. Bazıları izlenen siyasetin sonuçlarıydı. Bu nedenle, Stalin olgusunun köklerini aydınlatığı için Lenin'in düşüncesinin gelişimini izlemek yararlıdır. Çarlığın hortlaması demek olan bürokrasinin aldığı boyutlar onu öncelikle endişelendiriyordu. Bu durum kültürel geriliğin bir sonucuydu. Lenin'in "kültür devrimi" dediği zihinsel ve davranışsal alışkanlıkları dönüştürmek en zoruydu. Lenin yaşamının son demlerine dek yazdığı her yazıda "Rus barbarlığı" fikrini hep işledi.

Lenin "*Kooperatifler üstüne*" makalesinde toplumu "kooperatifler sisteminde" örgütlemenin gereğine işaret etti. Köylü hala "Asyatik tarzda" ticaret yapıyor, "fakat iyi bir tüccar olmak için Avrupalı tarzı benimsemelidir"⁷⁰ dedi

Lenin'e göre 1917'den sonra vurgu eğitsel çalışmaya kaymıştı. Hiçbir işe yaramaz olan devlet aygıtı yeniden örgütlenmeli ve "köylülük arasında eğitsel çalışmaya" başlanmalıydı. Hatta "köylülüğün tümünü kooperatiflerde örgütlemek (...) kültür devrimini öngörür" diye yol gösterdi. "Yeterince kültürlü olmayan bir ülkede sosyalizmi uygulamaya kalkışmakla acelecilik ettik" diyerek devrime karşı çıkanlara şöyle cevap verdi. "Siyasal ve toplumsal devrim kültür

⁷⁰ LTY, C. 33, s. 470.

devrimine öngeldi. Yine de kültür devrimi şimdi karşımıza çıktı. Ama bu devrim, (okur yazar olmadığımızdan) saf anlamda kültürel ve (belli bir kültür seviyesi için de belli bir maddi temelin yani üretimin maddi araçlarının belli bir gelişmesi gerektiğinden) muazzam maddi zorluklara tosluyor.”⁷¹

Lenin’in gerçek vasiyeti şudur: Batıdan öğren. Devlet kapitalizmini kullan. Kooperatifler sistemi geliştir. Bürokrasiyle savaş. Bunun için gerçek kültür devrimi yap. Üretimi teşvik et. Sosyalist devlet temeli üstünde bütün bunlar ve sabır. Lenin “geçmişin, devrilmiş de olsa, henüz üstesinden gelinmediğinin”⁷² farkındaydı.

Tek partili sistemle, Çeka ve Kızıl Ordu’nun rolüyle, Sovyetlerin rolünün giderek azalmasıyla, parti ve devletin her katında demokrasinin yetersizliğiyle bürokratiklik olgusu arasında bir ilişki vardı. 1922’de bu faktörler birbirlerinden bağımsız işliyordular. Daha sonra bunların hepsinin birleşmesiyle Stalin olgusu ortaya çıkacaktı.

1922’ye kadar Stalin önemli ama ikincil bir rol üstlenmişti. Stalin öteki liderler kadar yurtdışında bulunmamıştı. Rusya’ya dönüşünden birkaç hafta sonra yakalanıp Sibirya’ya sürülmüştü. Çarlık 1917’de yıkılınca dek orada yaşadı.

Stalin devrimin öteki liderleri kadar iyi yetişmiş biri değildi. Ama yaşamı gelecekte can alıcı rol oynayacak karakteristiklikler gösteriyordu. Ötekilerden farklı olarak mütevazı bir geçmişi vardı. Halkı ve onun tepkilerini iyi biliyordu.

Çarlık yıkılıp serbest bırakıldığında Stalin 38 yaşındaydı. 27 Mart’ta Kamenev’le aynı zamanda ama ötekilerden çok önce Petrograt’a vardı. Hemen Kamenev’le birlikte Pravda’nın yönetimini ele aldılar. Ortacı bir siyasal çizgi izliyordu. Menşeviklerle sosyalist birlik görüşmelerine başlamayı ve geçici hükümete karşı eleştirel tarafsızlığı öneriyordu. Lenin Petrograt’a gelir gelmez bu “yatıştırıcı” tavrı mahkum etti. Stalin geri çekildi ve o andan itibaren Lenin’i sürekli destekledi. Mayıs ayında dokuz kişilik Merkez Komiteye seçildi. Temmuz ve Ağustos 1917’de pek çok liderin tutuklanması ve Lenin’in yeraltına geçişıyla kendini partinin başında buldu. Lenin’in Merkez Komiteye ilettiği ayaklanmayı hazırlama önerisini, Sverdlov ve Troçki ile birlikte destekledi. 2 Kasım 1917’de Lenin, Stalin, Zinoviev, Kamenev, Troçki, Sokolnikov ve Bubnov Politbüroya

---

⁷¹ Agy, s. 475.

⁷² Agy, s. 478.

seçildi. (Son beş üye daha sonra Stalin'in emriyle öldürüldü.) Petrograd Sovyeti Devrimci Askeri Komitede Troçki'nin yönetiminde çalıştı.

Stalin devrimden sonra Milliyetler Halk Komiseri oldu. Lenin'i desteklemesi sayesinde dört kişilik parti liderliğine (Lenin, Stalin, Sverdlov, Troçki) ve daraltılmış Halk Komiserleri Konseyi'ne (Lenin, Stalin, Troçki) seçildi. Kasım 1917'den iç savaşın sonuna dek kayda değer fakat ihtiyatlı bir rol oynadı.

On birinci Kongrenin sonunda toplanan Merkez Komite, 3 Nisan 1922'de Stalin'i genel sekreterliğe getirdi. İlk başlarda siyasal olmaksızın çok yönetsel bir işlev gören genel sekreterlik zaman içinde kadroların ve bütün parti eylemlerinin sorumluluğunu taşıyan bir makam oldu.

Lenin'in hazır bulunduğu 11. Kongrede seçilen Merkez Komite üyelerinin akıbeti:

Andreyev	.....	1972'de öldü.
Buharin	.....	1938'de idam edildi.
Jerjinski	.....	1927'de öldü.
Yaroslavski	.....	1938'de kayboldu.
Kalinin	.....	1946'da öldü.
Kamenev	.....	1936'da idam edildi.
Korotkov	.....	1937'de idam edildi.
Kuybişev	.....	1935'de öldü.
Lenin	.....	1924'de öldü.
Molotov	.....	
Orjonikidze	.....	1937'de intihar etti.
Petrovski	.....	20 yıl hapse mahkum edildi.
Radek	.....	1937'de hapse atıldı.
Rakovski	.....	1937'de idam edildi.
Rudzutak	.....	1938'de idam edildi.
Rikov	.....	1938'de idam edildi.
Sapronov	.....	1937'de idam edildi.
Smirnov	.....	1938'de kayboldu.
Sokolnikov	.....	1938'de idam edildi.
Stalin	.....	1953'de öldü.
Tomski	.....	1936'da intihar etti.
Chubar	.....	1938'de idam edildi.
Troçki	.....	1940'da suikasta kurban gitti.
Voroşilov	.....	1970'de öldü.
Zelenski	.....	1937'de idam edildi.
Zinovyev	.....	1936'da idam edildi.

ÇÖKÜŞÜN BAŞLANGICI: İDEOLOJİK REVİZYON

26 Ocak 1934'de toplanan On yedinci Kongredeki 1,966 delegeden 1,108'i daha sonraki yıllarda öldürüldü. Öldürülenler arasında seçilen 139 merkez komite üyesinin 98'i de vardı.

Tarihçi Medveyev, 1936 ile 1939 arasında beş milyon kişinin tutuklandığını ve bunun 400 bin ile 500 bininin idam edildiğini yazıyor. Bu rakamları Isaac Deutscher de kabul ediyor.

3. GERÇEK SORUNLAR - YANLIŞ REÇETELER

3.1. “Sosyalist Kuruculuk”

Stalin’in “Büyük Değişim”inin üç hedefi vardı: 1) Hızlı ve dev endüstrileşme, 2) Endüstrileşmeye sermaye sağlayacak tarımsal fazlalık yaratmak için kolektivizasyon, 3) Kısa sürede “sosyalizmin kurulması”.

Sosyalizm kuruculuğu, bu değişimin motoru olarak algılandı.

Bu nedenle NEP, zamanından çok önce durduruldu. Tarımda özel sahiplik kaldırıldı, yerini kolektif çiftlikler aldı. NEP döneminde endüstride yeşeren tüm özel şirket ve kooperatifler devlet mülkiyetine dönüştürüldü. Pek çok girişim de kapatıldı.

Bu adımlara bağlı olarak, endüstriyi, tarımı, küçük işletmeleri, perakende dağıtımı ve hemen hemen tüm ekonomik eylemi merkezi denetim altına alan dev bir “planlama” aygıtı ortaya çıktı. Bu aygıt, bütün yatırımları, kaynakları, fiyatları belirledi, öncelikleri, ücret düzeylerini ve çalışma normlarını saptadı.

Ve 1936’ya gelindiğinde (yani yedi yıl sonra!), Stalin şöyle dedi:

“Sovyet toplumumuz şimdiden temel öğeleriyle sosyalizmi kurdu. Marks’ın komünizmin ilk ya da alt aşaması olarak nitelendirildiği sosyalist sistemi yarattık.”⁷³

Stalin bundan üç yıl sonra da şöyle dedi:

---

⁷³ Stalin, *Sovyetlerin olağanüstü kongresinde nutuk*, 1936, Lisiçkin, “Mitleer ve Gerçeklik”, *Social Sciences*, 1990, No:2, s. 144.

“İkinci beş yıllık plan sonunda (...) sosyalist üretim sistemi tüm Sovyet ekonomisi üzerindeki rakipsiz egemenliğine başladı: Bu, brüt endüstri üretiminin %99.8’i, tarım üretiminin %98.6’sı (...) ve meta dolaşımının %100’ü demek olmaktadır.”⁷⁴

Zaman içinde Sovyet anlayışı bu sisteme “evrensel model”, sosyalizmin “nesnel yasalarının” somutlanması statüsünü yakıştırdı. Bu yakıştırma için ideolojik yetkiyi bulmak, biraz çarpıtma pahasına, pek zor olmadı. *Manifesto*, erki ele geçirdikten sonra proletaryanın, “bütün üretim araçlarını devletin elinde, yani yönetici sınıf olarak örgütlenmiş proletaryanın elinde merkezileştireceğini”⁷⁵ söylemiyor muydu? Engels de şöyle diyordu:

“Başlangıçta, endüstrinin ve üretimin tüm dallarının yönetimi (...) ortak bir plana göre (...) tüm toplum tarafından yapılacaktır. (...) Endüstrinin bireyler tarafından yönetimi özel mülkiyeti öngördüğünden (...) özel mülkiyet de kaldırılmalı ve yerini, tüm üretim araçlarının ortak kullanımını ve ortak bir anlaşmaya göre tüm ürünlerin dağıtımını almalıdır. (...) Özel mülkiyetin kaldırılması (...) bu nedenle komünistlerin başta gelen istemi olarak öne sürülmüştür.”⁷⁶

Bu alıntı *Komünizmin İlkeleri*’nin 1847’de yazılmış bölümünden alınmıştır. İlginç olan, “başlangıçta” sözcüğünün, metnin aslında yer almıyor olmasıdır. Onun yerine Engels’in kullanmış olduğu “her şeyden önemlisi” sözü, özel mülkiyetin kaldırılması, geçişte ilk somut adımdır anlamını değil, komünist toplumun “en yüksek ilkesi”dir anlamını taşıyor. Gerçekten de, aynı makalenin başka bir yerinde Engels, “özel mülkiyet bir çırpıda kaldırılmayacak”, devrim “varolan toplumu ancak süreç içinde dönüştürecektir” ve sosyalizmin “tek bir ülkede gerçekleşmesi” olanaksızdır vurgularını özellikle yapmaktadır.⁷⁷

Yinelensek, Marks ve Engels, endüstrileşmiş ülkeler için bile, merkezileşmenin “derece derece” ilerleyebileceğini söylemişlerdi.⁷⁸

Bu nedenle, “sosyalist kuruculuk” ve onu destekleyen “sosyalizmin yasaları”, Marksist teorinin tam anlamıyla tersyüz edilişini temsil eder. Marksizm her zaman, her yeni üretim biçimi gibi sosyalizmin de, ancak

⁷⁴ Agy.

⁷⁵ *MESY*, s. 52.

⁷⁶ Marks, Engels, Lenin, *Bilimsel Komünizm Üzerine*, Progress, 1967, s. 327.

⁷⁷ *METU*, C. 6, s. 351-7.

⁷⁸ *MESY*, s. 52.

toplumun üretken güçlerinin, varolan sınıf yapısını aşacak düzeyde ilerlemesi temelinde yükseleceğini savunmuştur. Stalin'in sosyalizm yolu ise, çizginin öteki ucundan işe başlıyordu: *Yeni "sosyalist" üretim ilişkileri, sosyalizmin maddi temeli için gereksinim duyulan üretken güçleri yaratacaktır!*

Bu çarpıtmanın önemi, açık ettiği entellektüel sorumsuzluğun çok daha ötesindedir. SBKP böylece, tam da Marks, Engels, Lenin'in uyardıkları yanlış yapmış, esas olarak ekonomik yaptırımlara bağlı bir sistem yerine, yönetsel emirlerle yürüyen bir sistemi koymuştur.

Bu sistem, ilk aşamada etkileyici başarılar kazandı. Stalin'in, bel kırıan "sosyalist kuruculuk" programı, geri Rusya'yı oldukça endüstrilemiş bir ülke durumuna getirdi. Aynı zamanda Sovyet yurttaşlarına iş garantisi, dünyada o güne dek görülmemiş bedelsiz sağlık hizmeti ve halka dönük eğitim olanaklarıyla birlikte daha eşitlikçi bir yaşam düzeyi getirdi.

Ancak, Sovyetlerin 1930'lardaki bu başarılarının bir de öteki yüzü vardı.

Endüstrileşme gereksinimi tartışma konusu değildi. Onsuz Sovyet toplumunun geriliği sürece ve işçi sınıfı nüfusun küçük bir parçası olmaya devam edecekti. Asıl sorun kaynağın nereden geleceği ve endüstrileşmenin hangi hızla yürütüleceği idi. Endüstrileşmede daha yavaş yol seçilseydi, bunun getireceği fark, biraz daha uzun süreyle, inanılmaz toplumsal acı ve özveri arasındaki fark olacaktı.

II. Dünya Savaşı, SSCB'nin hızlı endüstrileşme ve kolektifleşme için ödediği faturaları haklı çıkarmış gibi gözükmektedir. Ancak hem bu noktada söylenecek şeyler vardır, hem de yaşam o yıllarda durmamış ve 1990'a varmıştır. Yıkılışı hazırlayan, o yıllarda haklı çıkmış gibi görünen o faturalardır.

Tutulacak yola bir kez karar verildikten sonra, olaylar kendi mantığı içinde gelişecekti: En hızlı endüstrileşme için gereken artık köylüden gelecekse, onun ürünü yok pahasına elinden alınmalıydı. Köylü bunu kabul etmeyeceğinden, demek ki tahılın ondan zorla alınması gerekecekti. Tahıl zor yoluyla toplanacaksa, köylü de kaçınılmaz olarak üretimi sabote edecekti. Dolayısıyla, devletin de kıra karşı savaş açıp yerine başka bir örgütlenme koyması zorunluydu, çünkü ülke tahılsız yaşayamazdı. Tüm tarım kolektifleştirilecekti. Ve bu değişim, kolhozları, köylünün gözündeki çekici kılacak tarımsal gereçler olmadan yapılacaktı. Böylece, kolektifleşmenin kendisine bir ekonomik iyileşme getireceğine inanmayan köylü, kolhoza girmeden önce hayvanlarını kesecekti. Yiyecek kıtlığı ortaya çıkacaktı ve kentlerde yiyecek karneye

bağlanacaktı. Milyonlarca insan, inanılmaz derecede zor koşullarda endüstride çalışmaya katılacaktı. Ve de bireysel tüketim araçları hep yetersiz kalacaktı.

Her şey bittikten sonra Stalin ilginç bir yazı yazdı ve o güne dek belki çok kişinin sezdiği ama söylemeye cesaret edemediği bir şey söyledi. Tarımın kolektivizasyonu, “sonuçları açısından Ekim 1917 devrimine eşit (...) büyük bir devrimdi. Bu devrimin ayırt edici özelliği yukarıdan, devletin girişimiyle (...) yapılmasıydı.” (abç)

“Yukarıdan devrim”, Marksizm için hiç de hoş bir seda değildir.

3.2. Zorla Kolektifleştirme ve Yiyecek Sorunu

Sovyetler Birliği'nin tarihi, Bolşeviklerin şu inatçı sorunla nasıl boğuştuğularının öyküsüdür: *Bir köylü ülkesinde sosyalizm nasıl kurulacaktır?*

Tarımın bir noktada toplumsallaştırılması gerektiğini bilen Lenin, köylünün düşmanlaşması tehlikesini de aynı ölçüde biliyordu. Daha 1917'de, NEP'den de önce, Bolşevikleri şöyle uyarıyordu:

*“Toprakların ortak işlenmesi zor bir iştir ve yukarıdan kararnamelerle insanlara dayatılabileceğini hayal etmek deliliktir, çünkü yüzyılların kendi başına çiftçilik yapma alışkanlığı birden bire yok olamaz. (...) Halkın yaşamındaki değişimler, partinin öğütleriyle olmaz.”*⁷⁹

Stalin, Sovyet tarımını kolektifleştirdiğinde NEP'le birlikte Lenin'in bu uyarısını da kaldırıp atmış oldu.

Lenin tarımda özel mülkiyet dışında genel olarak üç ana kategori tanıdı: Kooperatifler, kolektif çiftlikler ve devlet çiftlikleri.

Kooperatifler pazar ekonomisine dayalıydı ve üyelik gönüllüydü. Köylüler, arazisinin tapusunu elinde tutma kaydıyla olanaklarını birleştirerek, ortak iş tugayları örgütleyerek, yeni makinelere yatırım yaparak ve ortak pazarlama mekanizmaları kurarak birbirlerine yardımcı olacaklardı. İsteyenin kooperatifi terk etme hakkı da vardı.

Kollektif çiftliklerde ise toprak zaman içinde kolektif mülkiyete transfer edildikçe, tapular giderek önemini yitirecekti. Köylünün geliri, kolektif hasadı sattıktan, masrafları çıktıktan ve gelecek yılın

⁷⁹ LTY, “Tarım Sorunu Üzerine Konuşma”, 4 Haziran 1917, C. 24, s. 502-3.
(abç)

alımlarına fon ayırdıktan sonra elde kalana bağlıydı. Kuruluş, tabandan seçilmiş bir kurul tarafından yönetiliyordu.

Devlet iftliđi, tarımın en mükemmel, uzun erimli hedefi olarak dűŐünölmekteydi. Toprak devletin olacak, çalıŐanlar, emeklerine karŐılık, iŐletmelerin baŐarı düzeyinden bağımsız olarak, önceden belirlenmiŐ bir ücret alacaklardı.

Lenin kooperatiflerin, uzun bir süre, Sovyet tarımında temel biçim olacağına inanıyordu. Kooperasyonun süreç içinde köylüleri kolektifleşmenin üstünlüklerine ikna etmesini ve böylece değişimin gönüllü olmasını istiyordu.

Stalin bu ayırımları dikkate almadı ve birkaç yıl içinde Sovyet kırını zor yoluyla kolektifleŐtirdi. Merkezi planlamaya bağımlı kılınan ve bağımsız pazarlama haklarından yoksun bırakılan bu kolektif çiftlikler, devlet çiftliklerinden yalnızca bir adım gerideki “sosyalist biçimler”di. Köylü ailelerine verilen tek ödün, küçük özel arazilerdi. Bu özel toprakların süregenliği ise, “yaşayan sosyalizmin” hiç bir zaman yok edemediği piyasa kategorileri yönündeki güçlü eğilimin kanıtıydı.

1952’de Stalin, tarımda, “devletin yalnızca devlet kuruluşlarının ürününi sattığını, kolektif çiftliklerin ürününi, kendilerine ait olması nedeniyle, kendileri tarafından satıldığını”⁸⁰ söyler. Gerçek durumu SSCB Bilimler Akademisinden bir araştırmacı şöyle çiziyor:

“Kolektif iftlikler, devletin zorunlu alımlar sistemine tamamen bağlanmışlarken, devlete ait makine-traktör istasyonlarına yaptır-dıkları işin karşılığını ürün olarak ödemekle yükümlendirilmiş-lerken, verilen fiyatlar ürünlerin toplama merkezlerine nakliyesini bile karŐılamazken (...) bunlar söylenebilmiŐtir.”⁸¹

Kolektifleşme hiçbir zaman üretken bir tarımsal taban yaratamadı. Tarımsal üretimi gerilette ve Sovyet kırını süregen bir durağanlığa itti. Stalin bile bu gerçeği, şu sözlerle tanımış oluyordu: Kolektivizasyonun başarısı, “asıl olarak bir yanda sosyalist tarımın büyümesi ve sađlaşmaŐması, öte yanda bireysel köylü tarımının ökmesindedir.”⁸²

Büyük çaplı insan trajedisi işte böyle özetlenmiştir! Bu darbenin etkilerinden Sovyet tarımı bir daha kendisini kurtaramamıŐtır. Yarım yüzyıl sonra, Gorbaçof durumu şöyle değerlendirmiştir:

⁸⁰ Stalin, *SSCB’de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları*, 1952, s. 15.

⁸¹ Boris Bolotin, *Moscow News*, No.34, 1987, s. 11.

⁸² Stalin, *Leninizmin Sorunları*, “SBKP 18. Kongresine Rapor, 10 Mart 1939”, s. 765.

ÇÖKÜŞÜN BAŞLANGICI: İDEOLOJİK REVİZYON

“Gerçek şudur: Biz yeterince tarımsal çıktı üretmıyoruz. Devlet dışarıdan büyük çapta tahıl, et, meyve, sebze, şeker, bitkisel yağ ve başka bazı ürünler almak zorunda kalmaktadır. Daha hala, emek üretkenliğinde, topraktan alınan ürün miktarında, hayvancılıktaki üretkenlikte, yiyeceklerin çeşit ve kalitesinde gelişmiş ülkelerin gerisinde kalıyoruz. Ara kapanmıyor, büyüyor. (...) Kötü yönetim, tarımda üretilen her şeyin %20'sine yakınıni ziyan ediyor. Bazı ürünler için bu oran %30 ile %40 arasına kadar yükseliyor.”⁸³

Sovyet halkına yeterli yiyecek sağlama sorununu, SBKP hiçbir zaman çözememiştir. Bu sorun 1917'den yıkılana dek devletin gündeminde kalmıştır.

Yiyecek sorunu yalnızca ekonomik bir sorun değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal bir sorundur. Çünkü köylülüğün tutumunu yansıtır. Yiyecek sorunu, köylünün devletle olan ilişkisiyle bağlıdır.

Yüksek düzeydeki Sovyet yetkililerinin kurduğu iddia edilen “Sosyalist Yenilenme Hareketi”nin 1986'da Batı basınında yayınlanan “Manifesto”su, “tüm kollektif çiftliklerin %80'inin kar etmediğini ve devletin sırtından yaşadığını”, ülkenin tahıl gereksiniminin dördte birinin ithal edildiğini, “SSCB'de 100 kilo buğday elde edebilmek için ABD'den yedi kat daha fazla emek harcandığını” ileri sürmüştür.⁸⁴

---

⁸³ *Rapor*, 15 Mart 1989, s. 3-4.

⁸⁴ *Guardian*, 22 Temmuz 1986.

Yukarıdan Kollektifleştirme

Sovyetler Birliğinde tarım ve yiyecek sorununun tarihsel nedenlerini değerlendiren ele alınması gereken temel öge, kollektifleştirmenin hızı ve biçimidir.

1928-1931'de kollektifleştirilen ev işletmeleri:⁸⁵

	<i>Bin</i>	<i>Yüzde</i>
Haziran 1928	417	1,7
Temmuz 1929	1.008	3,9
Ekim 1929	1.919	7,5
Ocak 1930	4.627	18,1
Mart 1930	14.980	57,2
Eylül 1930	5.495	21,5

Kollektifleşmenin, tarımın makineleşmesinden *çok önce* başladığını da unutmayalım. Başlangıçta, kollektifleşmenin, makineleşme ve traktör kullanımıyla elele gideceği anlayışı vardı. Bu, kollektif çiftliğin üstünlüğünü kanıtlayacak ve onu köylü için çekim merkezi yapacaktı. Oysa, kollektifleştirme sırasında traktör sayısı öyle yetersizdi ki, parti, "toprağın sürülmesinde at kullanımının küçümsememesi" için çağrıda bulundu. Vurguyu, durumu kapitalizmin manüfaktür aşamasına benzetenek, makinesiz yapılan ortak çalışmanın verimine vurdu.

Kolhozlar ve devlet çiftlikleri, tahıl üretimi ve endüstri bitkileri üzerinde yoğunlaştılar. Sebze ve hayvansal ürünleri (süt, peynir, yumurta) sağlamak asıl olarak köylülerin kendilerine kaldı. Bu genel "işbölümü" Sovyetler Birliği yıkılana dek sürdü.

1930'da büyük ölçüde kendiliğinden ortaya çıkan bu işbölümü, 1932'de çiftliklere ve köylülere ürettiklerini serbest pazarda ve serbest fiyatlarla satma hakkı verilmesiyle kalıcı bir durum oldu. 1935'deki Kolhoz Modeli Yasası, kollektif çiftlik üyesi ailelere 4.39 dönümlük toprağa sahip olma hakkı tanıdı. Bu aileler buzağlarıyla birlikte bir

⁸⁵ R.W. Davies, *Sovyet Rusya'nın Endüstrileşmesi I. Sosyalist Saldırı, Sovyet Tarımının Kollektivizasyonu, 1929-30*, Londra, 1980, s. 441-42.

ineğe, yavrularıyla birlikte bir dişi domuza, dört koyuna ve sınırsız sayıda kümes hayvanına sahip olabiliyordu. Bu hayvanlar kollektif arazi üstünde otlatılıp beslenebiliyordu.⁸⁶

Özel topraklar tarımsal alanların %3'ünü tutmasına rağmen tarımsal üretimin %25'ini karşılayarak Sovyet tarımının can alıcı bir parçası oldu. Özel topraklar ve ürünü serbest pazarda satma, zorla ve zamansız kollektifleşmeye ödenen bedeldi.

NEP'in Sonu ve Kollektifleştirme

1929 sonbaharında alınan zor yoluyla kollektifleştirme kararı, bu karar öncesinde yaşanan büyük olaylar çerçevesinde daha iyi anlaşılabilir. Bu olaylar sonucunda, 1927-28 kışında, devletle köylülük arasındaki pazar ilişkileri yıkılmıştır.

Ancak, daha bunun öncesinde, Stalin'in başında bulunduğu parti çoğunluğu, "sol" muhalefetin temel fikri olan endüstrileşmeyi mutlaka hızlandırmak gerektiği fikrini kabul etmişti. Bu fikir değişikliğiyle birlikte, planlamada yönetsel yöntemler hızla çoğalmaya başladı. 1927 sonbaharındaki tahıl krizinin yönetsel yöntemler kullanılarak başarıyla çözülmesi, bu yöntemlere inancı iyice arttırdı: Köylülere karşı şiddet uygulanması zorunluymuştu ve NEP içinde kalınarak uygulanamayacak olan hızlı endüstrileşme programı derhal başlatılmıyordu.

Stalin grubu 1928 yılı başlarında, hızlandırılmış ama hala tedrici ve gönüllü kollektifleştirme siyasetine bağlıydı. Ama 1929'un ikinci yarısından itibaren çok daha atak bir siyaset benimsediler. Parti yaz aylarında önceki yıllara göre daha hızlı ve daha fazla tahıl toplama kampanyası başlattı. Molotof, Kasım ayında, önde gelen tahıl alanlarının beş ay içinde kollektifleştirilmesi çağrısı yaptı. Bu tutum değişikliği nasıl ortaya çıktı?

Siyasal arka planda Buharin, Rykov ve Tomsy kanadının yenilgisi vardı. Buharin NEP çizgisinde ısrar edilmesini savunuyordu. Stalin ve çevresi uzun süren bir mücadele sonunda 1929 Nisan ayında parti içinde üstünlüğü ele geçirdi.

---

⁸⁶ A. Nove, *SSCB'nin Ekonomik Tarihi*, Penguin Books, 1976, s. 241.

Bu durum, zorla endüstrileşme ve yönetsel planlama isteyenlerin komünü güçlendirdi. Sağ kanadın yenilgisi partideki monolitik merkezi denetimi daha da pekiştirdi.

1928 Ocak ayından 1929'un ortalarına dek olan dönemde, ekonomide de önemli değişimler oldu. Endüstri hızla gelişti: Resmi sayılara göre, büyük ölçekli endüstri üretimi %21.6 arttı. Endüstrideki sermaye yatırımı da önemli ölçüde genişledi. Bu durum, üretim zorlamasından kaynaklanan kalitedeki ciddi düşüşe rağmen tutulan yolun doğruluğuna güveni arttırdı. Endüstrideki ilerlemeye giderek daha hırslı endüstriyel planlar eşlik etti.

1928 ve 1929'da, endüstriye sermaye yatırımının hızla artması, iç pazar dengesinin bozulmasındaki, devletle köylülük arasında gerilimin artmasındaki ve tarımsal üretimin gerilemesindeki en önemli etkendi. 1929 yazında belli oldu ki, endüstriye bu düzeyde bir yatırımı, endüstri içinde maliyetleri düşürerek finanse etmenin olanağı yoktur.

1929 Haziranına kadar ki bütün parti açıklamalarında kollektivizasyon on yıldan fazla zaman alacak bir süreç olarak algılanıyordu. Bu süre zarfında, kolhozlara sağlanacak muazzam makina-traktör parkıyla teknik temel güçlendirilecek ve böylece köylünün gönüllü katılımı sağlanacaktı. Ancak, parti liderliği bu açınımaya akıl yatıramamıştı. Çünkü, bu hırslı endüstriyel planlarla hızla büyüyen devlet endüstrisi ve kentli nüfus daha çok yıl köylüye yüklenmek durumundaydı.

Tarım siyasetinde keskin bir değişikliğe ortamı hazırlamak için 1929 Ağustosunda basında Buharin grubuna karşı bir kampanya başlatıldı. Böylece direniş odakları etkisizleştirilerek 1929 Kasım Merkez Komitesi plenumunda topyekun kollektifleştirme kararı alındı.

Kulaklara ne yapılmalıydı? Molotof Kasım plenumunda kulaklara "haa yenilmemiş sinsi düşman" muamelesi yapılmasını istedi. Andreyef ve Mikoyan ise kulakların zaman içinde kolhozlara alınabileceğini düşünüyorlardı. Bu noktada Stalin'in müdahalesi her şeyi belirledi. 1929 sonunda Stalin, kulakların hiçbir koşulda kolhozlara alınmaması gerektiğini ve onları sınıf olarak bertaraf etme zamanının geldiğini ileri sürdü. Böylece kulakların topraklarından yığınsal olarak sürülmesinin yolu açıldı.

Kollektifleşme sürecinin temel özelliği şiddet kullanımüdür. Şiddet, köylüler arasında yaygın huzursuzluk ve ayaklanmalara yol açtı. Böyle devam ederse, rejim tehlikedeydi. Telaşa düşen liderler 1930 Şubat sonundaki bir kararla kollektifleştirmede gönüllülük ilkesini hatırlattılar.

Stalin, "aşırınlıklar"daki sorumluluğunun üstünü örtmek için 1930 Martında yazdığı *Başarı Sarhoşluğu* adlı makalesinde "kağıt üstünde

emir üretme dejenerasyonu”ndan söz etti.⁸⁷ *Kollektif Çiftliklere Yanıt*’ta, kollektifleştirme kampanyasındaki üç yanlışa işaret etti: 1) Gönüllülük ilkesinin ihlali. 2) Bölgesel farklılıkların dikkate alınmaması. 3) Kişisel eşya ve hayvanların toplumsallaştırılması.⁸⁸

Gönüllülük ilkesi geri geldiğinde, kollektifleşmiş çiftçilerin üçte ikisinin geçen altı ay içinde çiftlikleri terk etmiş olmaları, şiddetin boyutunu ortaya koyar.

Stalin, yukarıda değindiğimiz iki yazıda, çarpıklığın suçunu ilgili yörelerde çalışan, “başarı sarhoşluğuna” kapılmış parti üyelerine, yerel örgütlere yükler. Oysa, Stalin ve öteki liderlerin konuşma ve demeçleri, hattın kendilerinden kaynaklandığını kanıtlar.

Marks, devrim sonrasında kırdaki basit meta üreticilerini sosyalizme kazanabilmenin yolunu şöyle öngörmüştür:

“Köylünün yığınlar halinde özel mülk sahibi olduğu yerlerde, hatta Batı Avrupa kıtasındaki gibi az ya da çok önemli çoğunluğu oluşturduğu ülkelerde, İngiltere’deki gibi ortalıktan kaybolup yerine tarım işçilerinin gelmediği ülkelerde şunlar olur: Ya, köylü şimdiye kadar Fransa’da olduğu gibi işçi devrimlerini engelleyip enkaz haline getirir, ya da proletarya (...) yönetirken *köylünün koşullarını doğrudan iyileştirecek önlemler almak suretiyle onu devrime kazanır*. Bu önlemler, daha başından, özelden kollektif toprak sahipliğine geçişi kolaylaştırmalıdır. Öylesine ki, *köylünün kendisi ekonomik yöntemler aracılığıyla bu geçişe gelmelidir*. Örneğin, *mülkiyet ya da mirasın ortadan kaldırılacağıın ilanı* gibi onu antagonize edecek tutumlardan titizlikle kaçınılmalıdır. Yalnızca kapitalist kiracının köylüyü yerinden ettiği yerlerde, fiilen tarlada çalışanın tarım işçisi kimliğiyle proleter kadar ücretli işçi olduğu ve bundan ötürü çıkarımın proletaryayla dolaylı değil doğrudan aynı olduğu yerlerde böylesi bir beyanda bulunabilir.”⁸⁹

Marks’a göre proletaryanın “bir başarı şansı yakalayabilmesi için, en az Fransız burjuvazisinin kendi devrimi sırasında Fransız köylüsü için yaptığı kadarını, *gerekli değişikliklerle doğrudan köylüye yapabileme yeteneğinde olması gerekir*.”⁹⁰

⁸⁷ *STY*, C. 12, s. 198, 203.

⁸⁸ *Agy*, s. 209, 212, 215.

⁸⁹ *MESY*, “Bakunin’in Kitabı Üstüne”, C. 2, s. 411. (abç)

⁹⁰ *Agy*, s. 412.

Engels bu fikri daha özgül olarak şöyle ifade eder: “Küçük köylüye yönelik görevimiz, ilk önce, özel işletme ve özel sahiplikten kooperatiflere, *zorla değil* fakat toplumsal yardım sunusu ve örnekler aracılığıyla, geçişini sağlamaktır.”⁹¹ Engels, küçük köylüyü kazanmak için çerçevesini çizdiği önlemlerin gerçekleştirilişini şu çok önemli koşulun belirleyeceğini söyler:

“Bunun pratikte, her tekil durumda nasıl gerçekleştirileceği, durum ortamına ve siyasal erki ele geçiriş koşullarına bağlıdır.”⁹²

Lenin’in sosyalizm anlayışının onunla birlikte gömülmesi, Sovyet devriminin önemli bir gerçeğidir. Stalin’in, tarımı zor yoluyla ve büyük bir hızla kollektifletirmeye başlamasıyla NEP’in sonunu getiren 1929-30 “*yukarıdan devrim*”i, Sovyet devletini, Lenin’in önemle gösterdiği tarihsel sınırlamalarla çatışmaya soktu. Böylece, ütöpik ve voluntarist bir Marksizm anlayışına hizmet edecek ve ancak terör, ideolojik, siyasal ve entellektüel baskı yoluyla ayakta durabilecek yeni bir tür “sosyalizm” yaratıldı.

Stalin’in NEP’i terk etme gerekçesi, tarımdaki kriz, özellikle hasadın pazarlanan bölümündeki keskin düşüştü. Oysa, tahıl darlığının önemli nedenlerinden biri tahılını satan köylünün, satın alacak tüketim malı bulamamasıydı. Ayrıca, köylünün devlete satmakla yükümlü olduğu tahıl fiyatları keyfi olarak *çok düşük* belirleniyordu. Bu nedenle, köylü - özellikle de en üretken olanlar - tahıl fazlasını sakladı ve fiyatları yukarı itme umudu ile beklekti, ya da hayvanlarını beslemede kullandı. Öte yanda Bolşevikler, NEP altında ilk başlardaki müthiş iyileşmeye rağmen, eskiyen makine parkı ve yetersiz altyapı yüzünden yavaş ilerlemekte olan ağır endüstri nedeniyle giderek daha fazla sabırsızlık duyuyorlardı.

Nasıl iç savaş Bolşeviklere savaş komünizmini başlatmak için yeşil ışık olduysa, 1920’lerin ortalarındaki ekonomik sıkıntılar da “gerçek sosyalist yol”a dönmeye yeşil ışık olarak kullanıldı.

Stalin bu bağlamda, “*sosyalist birikim yasası*” adını verdiği, Preobrajenski⁹³ tarafından daha önce geliştirilen tezi yeniden keşfetti.

⁹¹ MESY, “Almanya ve Fransa’da Köylü Sorunu”, C. 3, s. 470. (abç)

⁹² Agy. (abç)

⁹³ Preobrajenski, 1920’de parti Merkez Komite sekreterliği üyesi, sosyalizmin üretim ve dağıtım modeli olarak gördüğü savaş komünizminin ardıcıl bir savunucusu idi. NEP yürürlüğe girince NEP’i sosyalist ilkelerden sapma olarak ilan etti ve görevinden alındı. “Sosyalist birikim yasası” tezini,

Preobrajenski'ye göre sosyalist endüstrileşmenin gerekli kıldığı dev kaynakları elde etmenin tek yolu vardı: Köylünün ürettiği artık ürüne el koymak. Bu yol, çözüm üretilemeyen bir dizi soruna yanıt getirebilecek bulunmaz bir yaklaşımdı: Köylünün depoladığı tahıla el koymak, hızlı endüstrileşmeyi finanse etmek ve gerçek sosyalist misyona devam etmek!

Preobrajenski de, “Stalin ve parti çoğunluğunun, muhalefetin isteğini de aşan bir şiddetle endüstrileşme politikasına sarılmalarına hayranlık duyarak” Troçki'den koptu ve partiye geri alındı.⁹⁴

Kollektifleşme günün amacı oldu. Sovyet basını da kollektivizasyon hakkı çıkarma işlevini üstlendi. “Lenin’in kooperatiflerden söz ederken anlatmaya çalıştığı buydu” savını öne sürdü ve de zorla yapıldığını inkar etti.

Lenin yoksul köylülerin kooperatifleri cazip bulacağına inanıyordu, çünkü a) katılım gönüllü idi, istendiğinde terk edilebilirdi; b) köylüler kendi toprakları üzerindeki haklarını saklı tutacaklardı; c) kooperatifler otonomi sahibi olacak ve üretim ve dağıtım denetimini öz yönetimleri aracılığıyla ellerinde tutacaklardı; d) kooperatifler, dışında kalanlarla karşılaştırıldığında, daha verimli ve mali olarak daha doyurucu olacaklardı. Lenin, kooperatiflerin özellikle yoksul köylüler için çekici olacağını düşünüyordu, çünkü, bu yolla onlar da toprak sahibi kalmayı tercih etmiş olanlarla birlikte pazara girebilecek ve onlarla rekabet edebileceklerdi.

Stalin'in “bir sınıf olarak kulakları ortadan kaldırma taarruzu”nu⁹⁵ başlatma çağrısı üzerine kollektifleştirme fiziksel ve ideolojik bir zorlamayla dayatıldı. Zengin köylü mülkleri gasp edildi. Pazarın başta gelen sunucusu olma yeteneğindeki orta köylü “kulak” diye damgalandı ve onun da mülkleri elinden alındı. Sonuç olarak, kırsal kesimde topyekun bir savaş yürütüldü.

Kollektifleşmenin yol açtığı insan kaybı muazzamdı. Kollektifleşmenin dolaysız sonuçlarından biri kırsal kesimde çökertici açlıktı. Roy Medvedyef'in rakamlarına göre en azından on milyon kişi topraklarından koparılmıştı. Açlık altı milyon yaşama mal olmuştu.⁹⁶ Oysa, açlığın

---

1924'te ilk öne sürdüğünde reddedilmişti. 1927'de Troçki'nin öteki taraftarlarıyla birlikte partiden atılmış ve Sibiryaya sürülmüşü.

⁹⁴ H. Carr, *N. Buharin ve E. Preobrajenski, Komünizmin ABC'si*, Penguin, 1969, s 28.

⁹⁵ *SBKP Tarihi*, s. 303.

⁹⁶ *Pravda*, 6 Ocak 1989.

varlığı inkar ediliyordu. Bununla ilgili herhangi bir atıf bile Sovyet basınında 1956'ya dek yasaklanmıştı. 1930'larda bir çok insan, "Güney'de açlık var" dedikleri için "karşı devrimci ajitatör" diye tutuklanmıştı.

Kollektifleşmenin çapı ve hızı (işlenen toprakların 1929'da %3.6'sından, 1935'te %100'üne) ve yaşama geçirilmesindeki hırs, partinin, tarımdaki bu yolun endüstrileşmenin vazgeçilmez ilk adımı olduğu yolundaki inancının ne denli derin olduğunu anlatır. Endüstrileşmenin finansmanı nereden sağlanacaktı? Köylüden. Bu, kollektifleşmenin can alıcı noktasıydı.

Stalin, "yukarıdan devrim" tezini ortaya attığı sırada, sosyalizm altında sınıf savaşımının şiddetleneceği tezini de geliştirdi. Bu tezin arkasındaki ideolojik yetkiyi, Lenin'in, Bolşeviklerin iktidarı ele geçirdikleri ilk günlerde yaptığı şu uyarıya dayandıyordu:

"Sınıfların ortadan kalkması, sermayenin erkinin alaşağı edilmesinden sonra (...) ortadan kalkmayacak, yalnızca biçimi değişecek ve birçok yönüyle daha da şiddetlenecek olan, uzun, zor ve inatçı bir sınıf savaşımını gerektirir."⁹⁷

Ve bu Lenin alıntısına Stalin kendi "özetini" ekler: "Proletaryanın şiddetli sınıf savaşımı yoluyla, sınıfların ortadan kaldırılması - Lenin'in formülü budur."⁹⁸

İşte Stalin'in teorik yaklaşımına tipik bir örnek. Önce Lenin'den alıntı verir. Sonra o alıntıda söylenenleri bir "formül"ün içine sıkıştırarak "açıklar ve özetler!" Burada da aynı yöntemi uygular ve bunu yaparken, "birçok yönüyle" sözcüklerini çıkarır. Sonra Lenin'in, "uzun, zorlu ve inatçı" sözcüklerini atar ve "şiddetli" sözcüğünü koyar. En önemlisi ise, "cek olan" edilgen sözcüğünü (ki nesnel bir süreci anlatır), "yoluyla" sözcüğüyle değiştirir. Böylece, Lenin'in saptaması öznel bir girişimin kılıfı olur.

Stalin'in, Lenin'in söylediğini bozarak ulaştığı, sınıf savaşımı için basitleştirilmiş reçete, aslında kendi yaptıklarına sonradan teorik bir dayanak bulma çabasından başka bir şey değildir. Bir de, yaptıklarının sonucunda kaçınılmaz olarak ortaya çıkacak durumu açıklama çabası. Köylülüğün daha birkaç yıl önce tarımda girişimci bir yol tutması için cesaretlendirilen kesimine karşı yapılan vahşi saldırı doğal olarak sık sık şiddetli biçimler alan tepkilere yol açacaktı. Böylece, gelecek elli yıl için Stalin'in "sosyalizmde sınıf savaşımının şiddetlenmesi" tezi,

⁹⁷ *STY*, C. 12, s. 22-3.

⁹⁸ *STY*, C. 12, s. 22-3.

ortalığı saran zulüm, toplu katliam ve ideolojik terör için en geçerli mantık işlevini görecekti.

Savaş komünizmi fikirlerinin böylece yeniden diriltilmesi, serbest ticaret, meta-para ilişkileri gibi kategorilerin sosyalizmle bağdaşmadığına *doğru olarak* inanan ama o kategorilerin yok edilebileceği noktaya nasıl gelineceği hakkında hiçbir fikir sahibi olmayan Bolşevik çoğunluk için de doğal bir ideolojik eğilimi anlatıyordu.

Bu ilkel sol sapma, aynı zamanda uluslararası hareketteki radikal sol dönüşle de bağlantılıydı. Komintern, eşine rastlanmamış sekterlik içinde, ünlü, “Üçüncü Dönem”i başlatmıştı. Stalin SBKP içindeki “sağa kayışlara karşı” savaşımı, uluslararası alanda “sağcı” olarak değerlendirilen eğilimlere karşı savaşla bağladı. Her iki durumda da hedefi Buharin’di. Stalin ve Buharin, yalnızca SBKP’de değil, aynı zamanda uluslararası komünizmde de, daha geniş tarihsel güdüleri temsil eden, iki ayrı ideolojik ve siyasal yürüneydiler.

Stalin Buharin’in, “kapitalizm kendisini yeniliyor” görüşünü eleştirdi ve tersine, “Avrupa’da koşulların yeni bir devrimci yükseliş için olgunlaşmakta olduğunu” öne sürdü. “İşçi sınıfının, geleceğin sınıf savaşmaları için hazırlık döneminde olduğu” mantığıyla sosyal demokrasiye karşı savaş yükseltme çağrısı yaptı.

Stalin bu mücadeleyi kazandı. Ama bu, büyük kayıplar sonucu elde edilen, içi boş bir zaferdi. NEP’i bitirmedeki “başarısında” olduğu gibi, sola uluslararası keskin dönüş de trajik sonuçlar doğurdu. Çünkü faşizmin Avrupa’da yükselişte olduğu ve onu durdurmak için demokratik güçlerin birleşik, geniş bir cephesinin gerektiği bir dönemde, komünistler en yakın bağlaşıklarını, sol sosyal demokratları, birincil düşman olarak karşılıklarına almışlardı. Bu sekter sapma beş yıl sonra düzeltildi ama artık Hitler Almanya’da iktidara gelmişti.

3.3. Sosyalist Endüstrileşme: “Yukarıdan Devrim”

Tarımın tersine, endüstri “Büyük Değişim”den sonra büyük bir ilerleme gösterdi. Yalnızca birinci beş yıllık plan sırasında, bin 500 büyük işletme kuruldu ve Çarlık Rusya’sında olmayan endüstri dallarının temelleri atıldı: Mekanize gereçler, türbin ve jeneratör, oto ve traktör, uçak, kimya, azot, yüksek kaliteli çelik alaşımlar, sentetik lastik, suni elyaflar vb. Binlerce kilometrelik yeni demiryolu ve kanal yapımına başlandı. Modern savunma endüstrisi kuruldu.

Buna rağmen, bu başarılar tartışmasız bir zafer değildi. Bir kez, kollektifleştirmenin berbat sonuçları, tarımsal artığın endüstrileşme için sermaye yaratacağı yolundaki temel hareket noktasını yanlış çıkardı. Örneğin, birinci beş yıllık plan başlangıcında, tarımsal artığın yaklaşık %50'si endüstrileşme için kullanılmıştı. 1932'de ise bu oran %18.1'e düştü.

Sonra, 1930'ların ekonomik büyüme sayıları kuşkulu istatistik yöntemlere dayalıdır. Plan hedeflerinin üzerine çıkıldığı savlarının tersine, pek çok madde için konmuş hedeflere ulaşamamıştır. Pik demir, çelik, elektrik, kömür, inşaat malzemeleri, traktör, suni gübre, kamyon ve daha birçok dalda üretim arttı ama bu artışlar plan hedeflerinin önemli ölçüde altında kaldı. Tüketim maddeleri üretimi ise çok az bir gelişme gösterdi. Pek çoğu plan öncesi düzeyini hiç aşmadı ve bazıları ise bu düzeyin de altına düştü. Bu nedenle, birinci beş yıllık planın gerçekleştirilişi, brüt çıktılar temelinde değil, üretilen malların fiziksel göstergeleri temelinde incelenirse, sonuçların iddia edildiğinden daha mütevazı olduğu görülür. Planın sonlarına doğru, fiziksel birimler olarak konmuş optimum hedeflerin hiçbirine ulaşılmamıştır.

Günümüz ekonomistlerinden Nikolay Şimelyof şöyle diyor: “Türetilmiş sayılar yerine gerçek sayılar kullanılırsa görülür ki, 1930'ların yıllık endüstriyel büyüme oranı %5-7'yi aşmamıştır.” Oysa, 1921-28 NEP yıllarında bu oran, “tarihimizdeki en yüksek endüstriyel büyüme oranı olan yılda %18'di”.⁹⁹

Yine de, “sosyalist kuruculuğun” ilk döneminin önemli ilerlemeler sağladığı yadsınamaz. Bu ilerlemeler, kısa erimli ve tekil amaçları elde etmede mobilizasyon ekonomisinin üstünlüğünü göstermiştir. Ekonomik gelişmenin alt düzeylerindeki ülkelerde ekonominin devletçe yönlendirilmesini kullanarak ekonomik büyümenin hızlandırılması yaygın bir yöntemdir.

Bu ekonomik mobilizasyon biçimi, savaşın ve savaş sonrası yeniden yapımın gereklerine de uygun düşüyordu. Belki bu nedenle, ekonomik mekanizmada belirmeye başlayan sorunlara o yıllarda dikkat gösterilmedi. Ama 1950'lerin başlarında, sorunlar iyice önem kazandı ve artmaya başladı. Makineleşmedeki ilerlemelere karşın, tarım üretimi hala yetersizdi. İşgücü kıtlığı keskinleşmişti. Bu durum resmi söylemde savaştaki kayıplara bağlanıyordu ama ekonomistler de sorunun aynı zamanda emek yoğun üretimin egemenliği nedeniyle çıktığını anlamaya

---

⁹⁹ Aktaran Stephen F. Cohen ve Katrina Heuvel, *Glastnost'un Sesi*, New York, Norton, 1989, s. 146.

başlıyorlardı. Öte yanda, endüstride emek üretkenliği düşük düzeyini sürdürdü ve planla sonuçlar arasındaki açıklık olağanlaştı. Bu işle-yişlerin yarattığı ana sorun şuydu: Mobilizasyon ekonomisi, ayrıcalıklı konumu sistemi sürdürmeye bağlanmış olan dev bir yönetim aygıtı yaratmıştı.

3.4. Değer Yasası, Merkezi Plan ve Bürokratikleşme

Değer Yasası

Para-meta ilişkilerinin sosyalizme yabancı ama sosyalizme geçiş döneminde kaçınılmaz olduğunu, birinci kitapta ele almıştık. Hele üretken güçlerinin gelişimi sosyalizme hazır olmayan toplumlarda bu varoluşun uzun bir tarihsel dönemi kapsayacağını görmüştük. Şimdi, bu alanda Sovyetler Birliği’nde alınan tutumlara bakalım.

Devrimin ilk yıllarında, Marks ve Engels’in temel fikirlerinden olan, değer yasaının kapitalist ekonominin dinamiğini yansıttığı ve sosyalizmde yerinin olmadığı görüşü, Bolşevikler arasında da yaygındı. 1930’ların sonları, 1940’ların başlarından itibaren ise, sosyalizmde değer yasaının *dönüştürülmüş ve sınırlandırılmış* bir biçimde işlediği tezi yaygınlaştı. Sosyalizmde değer yasaının işlediğini söylemek birinci yanlıştı. Sovyetler Birliğini sosyalist olmuş kabul ederek, yasanın “sınırlı” işleyeceğini söylemek de ikinci yanlıştı. Yasanın işleyişinin bu şekilde sınırlandırılması, değer yasaının ekonomik gelişmenin çıkarları doğrultusunda işlemesine engel oldu. Erken zorlama anlamını taşıdı.

Endüstrileşme aşaması, değer yasaının işlemesini istiyor ama buna izin verilmiyordu. Sorun, sosyalizm öncesinde işlemesi zorunlu olan yasa ile, “sosyalist olduk” diyerek, yasanın işleyişini yok sayma arasındaki boğuşmada yatıyordu. Sovyet yönetimi, yetmiş yıl boyunca bu sorun hakkında ne yapacağını tam olarak bilemedi.

Bu tutum, özellikle köyle kent arasındaki ürün değişimine darbe vurdu. Çünkü ekonominin o gelişme düzeyinde bu değişim kendi doğallığı içinde ancak meta dolaşımı ile olabilirdi. Ve bu tutum, yersiz

ve zamansız, en ufak ürünü bile planlayan bir “emir ekonomisi”ne geçmeyi dayattı. Oysa söz konusu olan, *endüstrileşme* aşamasıydı. Fabrikası, yolu, elektriği, telefonu, postanesi olmayan bir toplumda, değer yasaının işlemleri zorunluydular.

Stalin’e göre değer yasası, etkisini asıl olarak tüketim malları üretiminde gösterdi. Ama genelinde, “bizim sosyalist ekonomimizde değer yasaının hiçbir düzenleyici fonksiyonu yoktur” oldu.¹⁰⁰ Gerçekte, merkezi planlama aygıtı, tüketim malları sektörünü bile, hiçbir zaman değer yasasına bağlamadı. Ağır endüstri, ekonominin öylesine üstün sektörüydü ki, onun etkisi kaçınılmaz olarak öteki alanlara da taşdı. Aynı zamanda, sistemin ilk yıllarda tükenmez bir el emeği kaynağına ve hammaddelere sahip olması, bu kaynakların maliyetlerine fazla dikkat edilmemesini getirdi.

Plan hedeflerinin yerine getirilmesinin, ekonomik performansı ölçmede her şeyin önüne geçen ölçüt olmasıyla, menajerler, işgücü, hammadde ve enerji istifleyerek kendilerini korumayı öğrendiler. Maliyetle çok az ilgilendiklerinden, gerektiğinden daha geniş işgücü tutarak, işe gelmeyenlerin üretimi etkilememesini sağladılar. Aynı şekilde, parça tedariki belirsizliğine karşı önlem olarak, hammadde ve enerji kaynaklarında geniş stok yaptılar.

Hızlı bir ilk endüstrileşme hamlesinden sonra, bu sistemi yürütmenin maliyeti çok yüksek oldu. Verimsiz işyerlerine verilen devlet yardımları, menajerlerin ekonomik performansı yükseltme şevklerini azalttı. Aslında, sistem ziyarı gerçekten teşvik etti.

Bu ölçüde bir zıyanın daha geniş ekonomik ve toplumsal sonuçları, kapitalist ve “sosyalist” ülkelerin verimlilikleri arasındaki korkunç uçurumda görülebilir. Üretilen mallar açısından, ABD ekonomisi sürekli olarak ve önemli oranda Sovyetleri aşmıştır, hem de çok daha az işgücü kullanarak. Tarım, Sovyet işgücünün %25’ten fazlasını, ABD işgücünün ise %3’ünü kullanıyordu. ABD tarım ürünlerinin net dış satımcısıydı, SSCB ise buğday ithalcisiydi. Sovyetler Birliği çöktüğü ana dek, GSMH’nın her bir milyar doları için, ABD’den iki kat fazla metal ve %23 daha fazla yakıt kullandı. Üretilen her ton yiyecek için %30 daha fazla hammadde tüketti.

Niteliğin niceliğe boyun eğmesinin maliyeti, sistemin kaynaklarına öldürücü bir darbe vurmakla kalmadı, daha da kötüsü, ekonominin ikinci sınıf düzeyde yerleşmesinin de üstünü örttü. Resmi istatistikler, GSMH’daki büyük artışları göstererek ve demir cevheri, çelik, pik

¹⁰⁰ Stalin, *SSCB’de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları*, s. 19, 23.

demir, ham petrol, gaz, yapay gübre, traktör, betonarme yapı malzemesi, yünl kumaş, ayakkabı vb. ürünlerde SSCB'nin dünya lideri olduğunu söyleyerek sosyalizmin başarılarını düzenli olarak kutladılar.

Oysa GSMH artışı, ileri teknolojiye dayalı emek verimliliğindeki artışa değil, sermaye ve emek girdileri miktarının artmasına dayanıyordu.¹⁰¹ Her yıl ABD'nin iki katından fazla 156 milyon ton çelik eritirken, ondan önemli derecede az miktarda çelikten yapılmış ürünle çıkıyorlardı.

Demir cevheri, kömür, gaz, petrol, kereste gibi kolayca elde edilebilen hammaddelerin ziyankar kullanımı da, ekonomiye başka ağır kayıplar ekledi. Bunun sonucunda, Urallar'ın doğusundaki topraklara, özellikle Sibiry'a'daki maden çıkarma endüstrilerine korkunç maliyetlerle kayış başladı.

Yıllar içinde, Sovyet endüstrisi, kaynakların kötü kullanımı ve düşük niteliğiyle ün yaptı. Ürünlerde düzelmeyi zorlamak için 1987'de getirilen kalite denetim programı, altı milyon ruble değerinde ürünü reddetti.¹⁰²

Sovyet gereçlerinin kötü kalitesinin bir sonucu da hemen her zaman önemli bir bölümünün tamirde olmasıydı. Çoğu zaman, makineler, sermaye yatırım maliyetlerini geri kazanmadan çok önce değiştirilmek zorunda kalıyordu. SSCB her yıl, ABD'nin iki mislinden daha fazla deri ayakkabı üretmekteydi ama bu yalnızca, bütçedeki büyük açıkları azdıran toplumsal olarak gereksiz harcamaların bir yansımasıydı.¹⁰³

Düşük kalite dışsatım olanağını yok etti. Böylece çok gereksinim duyulan döviz birikimini engelledi. En iyimser tahminler bile, 1988'de Sovyet ürünlerinin yalnızca %14.2'sinin dünya ölçütlerini tutturduğunu söylüyordu. Daha temkinli tahminler bu rakamı %7-8 arasına koyuyordu.¹⁰⁴

---

¹⁰¹ Bakınız: Abraham Bergson, *Sovyet Sosyalizmde Planlama ve Verimlilik*, Columbia Üniversitesi Basımevi, 1968 ve *Verimlilik ve Sosyal Sistem – SSCB ve Batı*, Harvard Üniversitesi Basımevi, 1977.

¹⁰² Devlet Standartlar Komitesi başkan yardımcısı Boris Sokolov'un verdiği rakamlar, *Izvestia*, 16 Aralık 1987 (Aktaran Aslund, *Gorbaçov'un Savaşı*, s. 79). Aganbegyan'a göre, yapım hataları nedeniyle, yalnızca Moskova'da her yıl, iki binden fazla televizyon patlayıp yanmaktaydı. (Aktaran Aslund, *Agy*, s. 17)

¹⁰³ Aganbegyan, *Ekonomik Meydan Okuma*, s. 36.

¹⁰⁴ Aslund, *Agy.*, s. 77.

Sonunda, ilk endüstrileşmenin ardından, aynı modelin sürdürülmesi, ekonomik olarak mantıksız kararlar vermeye neden oldu. Alex Nove, planın saptadığı (örneğin üretilen ve nakledilen malların kaç ton geldiği, cironun kaç ruble olduğu gibi) hedeflerin aslında daha ağır ve daha pahalı malzemelerin kullanımını cesaretlendirdiğini ve böylece kaynak ve enerjide tutumluluğu gereksizleştirdiğini söyler.¹⁰⁵

Tüm sistem niceliksel büyümeye uyarlanınca, daha az maliyetle üretim ikincil düzeye düştü. Sonuçta, Marks'ın şu önermesine dikkat edilmemiş oldu: Herhangi bir metanın değeri, onu yapmak için gerekli olan toplumsal olarak zorunlu emek zamanının miktarıyla belirlenir ve bu değer, değişim süreci içinde ortaya çıkar.¹⁰⁶

Sovyet toplumunda değer yasasının işlediği, en açık biçimde, onu yasaklama çabalarının sonuçlarında görülür. Örneğin, temel gereksinim maddelerinin fiyatlarına yapılan sübvansiyonlar ve bunların sonuçları iyi bilinir. Çiftçiler için hayvanlarını buğday yerine ekmekle beslemek dönem dönem daha ucuza gelmiştir.

Ne var ki, ekonomik yasalar inatçıdır. Bunlara uyulmadığında, bir süre için işler yolunda gibi görünebilir, fakat sonunda gereken bedel ödenir. Ekmeğin fiyatına, buğdayın taşınma, öğütülme ve pişirme giderlerinin katılmaması, ekonominin bir başka yanının bu farkı kapatacağı anlamına gelir. Yaygın olarak kullanılan sübvansiyonlar hem tüketim maddeleri üretimine (B grubu), hem üretim araçları üretimine (A grubu) ayrılan fonun azalması anlamına gelir.

Burada söylenmek istenen, belirli bir malın fiyatının sübvansiyonla desteklenip desteklenmemesi değildir. Değer yasasının, verilen karara göre sonuçlar üreteceğidir. Ekmeğin değerinin, buğdayın değerine aşağı yukarı eşit olduğu koşullar, pişirme emeğini ortadan kaldıran modern robotlu fırındır. Ekmeğin bu temelde üretilmesi için zorunlu olan üretken güçler gelişmesi, sosyalizmin temel ekonomik yasasıyla tutarlıdır. Üretken güçlerin gelişmesinin zararına olarak tüketim eşyalarının geneline yapılan sübvansiyon, bu yasayla çelişir.

---

¹⁰⁵ Brumberg, *Chronicle*, s. 53.

¹⁰⁶ *METY*, "Ücret, Fiyat, Kar", s. 202.

Merkezi Planlama

Sovyet ekonomik hedefleri basit ve niceliksel olarak ölçülür olduğu sürece merkezi planlama oldukça iyi çalıştı. Sonra, devletin öncelik verdiği sektörlerde ve gereksinimleri kolayca niceliğe vurulabilen sektörlerde planlama iyi çalıştı. Bu söylediğimize en iyi örnek silah endüstrisidir, ürününün homojen ve dolayısıyla kolayca planlanabilir olması nedeniyle elektrik enerjisidir. Bunların yanı sıra, petrol ve gaz üretimi, boru hattı döşeme ve benzeri endüstri dalları sayılabilir. Bu çeşit kolayca ölçülebilir üretim dallarında Sovyet sistemi büyük başarılar elde etmiştir.

Ne var ki, ekonomi karmaşıklaştıkça, ürün sayısı ve çeşidi genişledikçe ve üretim performansını geliştirmiş kapitalizmin ulaştığı nitelik ve verimlilikle ölçme zorunluluğu doğdukça, sistemin içsel sınırları ve olumsuz yönleri de giderek kendini gösterdi.

Bir kez şu ortaya çıktı ki, “plan” aslında gerçek bir sosyalist plan değildir. Merkezi aygıt, teknik açıdan, gerçekçi bir plan yapabilmesi için zorunlu olan bütün verileri (kaynaklar, verim, işleyiş, ulaştırma, depolama, teknoloji, tüketici istemleri vb.) bırakın değerlendirmeyi, toplayamamış ve işleyememiştir bile. (Bilgisayarlar bu bilgileri hiç olmazsa toplayabilir ve işleyebilirdi. Fakat Sovyet planlamacıları bilgisayar teknolojisini tam anlamıyla hiçbir zaman değerlendiremediler.)

Sovyet merkezi planlamasının en başarılı ürünü, planın doğasının gerektirdiği ve yarattığı dev yönetsel aygıttır. Zaman içinde plan, üreticilerle planlamacılar arasında bir çeşit pazarlık sürecine dönüştü. Üreticiler bir yanda hedefleri, onlara ulaşmayı kolaylaştırmak için kasıtlı düşük tutmaya çalışırken, öte yanda, yine aynı amaçla, üretim için kendilerine gereken kaynakları yüksek göstermeye çalıştılar. Buna karşılık planlamacıların hedef alt sınırı da, “ulaşmış düzeyden başlayarak planlama” ilkesi oldu. Yani, yeni hedef olarak bir önceki yılın çıktı miktarına belirli bir yüzdellik artış eklemek!

Bunun sonucunda ortaya çıkan bürokratik atalet altında (ve toplumda denetim mekanizmalarının olmayışı, demokrasisizlik, yığınların karar alma sürecinden uzak tutulmalarının da yardımıyla) sistemin zaafı giderek genişleyen bir biçimde kendini yeniden üretiyordu.

Araştırmacılar arasında, sistemin, bürokratların ayak oyunları sonucunda bürokratikleştğine inananlar vardır. Oysa, bu denli merkezileşmiş sistem göz önüne alınırsa, güçlü bürokrasi işlevsel bir zorunluluktur.

Sosyalizme hazır olmayan bir toplumda böylesi katı bir merkezi planlamanın işleyebilmesi, ancak totaliter bir despotizmle olanaklıdır. Oysa sosyalizme hazır olmayan ama sosyalizmi amaçlayan bir toplumda üretim ve dolaşım süreçleri üzerinde demokratik bir denetim kurmak yalnızca olanaklı değil, aynı zamanda bir zorunluluktur. Tabii bu dediğimiz, demokratik denetimin her çeşit mikro karar düzeyinde de gerekli olduğu anlamına gelmez. En tepedeki seçimle gelmiş planlama kurulunun, ya da yasama organının, örneğin üretilen vidaların nerelere verileceği konusuyla ilgilenecek zamanı olmayacağından kuşku yoktur. Sözünü ettiğimiz *demokratik denetim* şudur: Plan hazırlamakta uzman kişiler, bir dizi alması planlar hazırlayacak, demokratik yollarla seçilmiş organlar da bunların arasından birini tartışarak ve gerekirse değiştirerek kabul edecektir.

Üretim ve dolaşım süreçleri üzerinde *demokratik* bir denetim kurma noktasında, çoğunluk oyu ile karar vermenin sakınca yaratabileceği durumların da olabileceğini akılda tutmak gerekir. Çünkü, azınlığın tüketici tercihlerinin de tatmini gerekir. Örneğin, 29'a karşı 76 çoğunlukla dış fırçası üretmeme kararı vermek yanlıştır.

Özel Mülkiyet, Pazar Ve Tekel

Stalin ve ardından gelenler, Marks ve Engels'in, sosyalizme geçebilmek için gerekli minimum düzeye sahip ülkelerde bile özel mülkiyetin kaldırılmasının aşamalar halinde olacağını söylemelerini sessizce geçiştirdiler. Üretim araçları üzerinde özel mülkiyet tam olarak ve bir çırpıda kaldırıldı. Neden? Önemli ekonomik kararlar toplumda dağınık olarak (bireyler, işletmeler, vb.) alınmaya devam etseydi, devlet ülkenin insan ve madde kaynaklarını nasıl denetleyecek ve yönetecekti? Burada hem bir teorik yanılğı ve sapma, hem de ülkenin nesnel geriliğinin dayattığı bir açmaz söz konusuydu. Sapmayı yaratan da, dayatmaya yanlışı yanıt getirilmesiydi.

Perakende dağıtım belli bir pazar görünümündeydi çünkü tüketim maddeleri devlet dükkanlarında satıldığında para el değiştiriyordu. Oysa bu malların fiyatları merkezi planlama tarafından saptanıyor ve ne üretim maliyetleriyle ve ne de özellikle arz ve taleple bir ilinti taşıyordu. Pazar

ve rekabetin yokluğunda, üreticileri, dağıtımçıları kaliteyi yükseltmeye ya da tüketici tercihini dikkate almaya zorlayacak hiçbir nesnel zorlayıcı yoktu. Tüm sistem kullanıcıya dost olmayan bir sistemdi.

Sistemin bir başka ilginç yönü de, tekelin tuttuğu yerdire. Sistem tekeli sosyalizmin simgesi olarak ele almıştı. Sovyet sistemi tekeli teşvikte kapitalist ülkelerden de ileri gitmişti. Sovyet ürünlerinin toplamının yaklaşık %30-40'ı tümüyle ya da büyük çoğunluğuyla tek bir mekanda üretiliyordu.¹⁰⁷ Özel mülkiyetin aceleyle kaldırılması, pazarın yok edilmesi ve devlet tekelinin egemenliği.

Bu sistem ziyan, suiistimal ve ekonomik gerilik üretti. Ekonominin üzerindeki yönetsel-bürokratik aygıt tekeli, "devlet mülkiyeti"nin tüm toplumun ortak mülkiyeti olduğu yolundaki anlayışı yıktı. Onun yerine, toplumsal mülkiyetin hiç kimseye ait olmadığı anlayışı yerleşti. Tıpkı kapitalist özel mülkiyet gibi, devlet mülkiyeti de, emeğin yabancılaşmasını anlatır oldu.

İşin ilginç yanı, ülkenin ekonomik gelişme düzeyi nedeniyle, ne özel mülkiyet ne de pazar yok olmamıştı, olamazdı. Çoğunluğu yeraltına inmişti, o kadar! Devlet dükkanlarında bulunamayan mal ve hizmetleri ve yiyecekleri ya da nitelikli malları sunan dev bir *gölge ekonomi* ortaya çıkmıştı. Zaman içinde, hırsızlık, kaçakçılık, kaçak özel üretim, devlet gereçlerinin özel kullanımı ve yasadışı döviz ticaretine dayalı bu karaborsacılık, sistemin patlamasız işleyebilmesi için vazgeçilmez oldu.

Tüketici mallarının niteliğinin iyice düşük, tamir servislerinin iyice yetersiz olduğu servis sektöründe özel ticaret iyice yaygındı. Otomobil, buzdolabı, çamaşır makinesi ya da televizyon tamircileri en çok aranan kişilerdi. Bu tamircilerin gerek duydukları yedek parçalar ise devlet malını çalarak sağlanıyordu. Fabrika depolarından hırsızlığın olağanüstü yüksek düzeyini bu durum açıklar.

1970'ler ve 1980'lerde devlet malını çalma iyice yaygınlaştı. Bir Sovyet uzmanı, nükleer reaktörleri yapısal olarak güvenliksiz yapacak denli yüksek miktarlarda çimento ve başka yapım malzemeleri çalmıştı. Yakalandığında şunları söyledi: "Sovyet sisteminde, yapım malzemelerinin %30 oranında çalınacağı öngörülür ve bu oran inşaat başlamadan önce dikkate alınır."¹⁰⁸

Sözünü ettiğimiz bu küçük suçlar ağı, devlet malına el koyarak pazar için gizlice özel üretim yapan üst düzey yönetici ve direktörlerin kor-sanlığı yanında devede kulak kalır.

¹⁰⁷ *Economist*, 11 Ağustos 1990, s. 67.

¹⁰⁸ *New York Times*, 15 Kasım 1992.

“Herkesine Emeği Kadar”

Sistem, emeğe göre dağıtım ilkesine karşı da oldukça laubali bir tavır takındı. Teorik olarak, sistem bu kavramı korudu. Ama pratikte, harcanan emeğin toplumsal değerine ya da nitelik düzeyine ya da hatta toplumsal olarak gerekli ya da gereksiz emek olup olmadığına çok az bakılıyordu.

Bu nedenle doktorlar ve öğretmenler, en az para alanlar arasındaydı. Hatta endüstri içinde bile bu eşitleme eğilimi, nitelikli ve yarı nitelikli (hatta niteliksiz) işçiler arasındaki giderek kapanan arayla da kendini gösterdi. Ve mühendisler sık sık nitelikli endüstri işçisinden daha az ücret aldılar. Ekonomist Vsevolod Kulikof şöyle diyor:

“Çarlık Rusyasında, mühendislerin gelirleri işçilerin ücretinden on kat daha fazlaydı. Devrimden sonra, bu oran şöyle değişti: NEP sırasında, yaklaşık olarak 4'e 1; Büyük Yurtsever Savaşın arifesinde 2.15'e 1; ve 1960'ta 1.5'e 1. 1980'lerin ortalarında, işçilerin ve mühendislerin ortalama ücretleri pratik olarak eşitlendi.”¹⁰⁹

“Herkesine emeğine göre” ilkesi, çok açığa vurulmadan ama ekonomik olarak zararlı bir biçimde bozulmuştu. Kulikof şöyle der:

“Karsız ya da az kar getiren işletmeler sosyalist ülkeler için en yakıcı sorunlardan biri haline gelmiştir. Sovyet ekonomisinde, örneğin, 1980 ortalarında bunların payı %40 idi. Açıktır ki, hiçbir ekonomi böyle bir engel altında normal işleyemez. Doğal olarak soru geliyor: Bu işyerleri bu denli uzun zamandır nasıl oldu da yaşayabildiler? Cevap açıktır: Devlet, verimli çalışan iş kollektiflerinin karlarını aldı ve durumu iyi olmayanlara geçirdi. Bu koşullar altında, verimli çalışmak anlamsız oldu. Bu arada zarar da panik yaratmadı, devlet yardıma gelecekti. Sonuç olarak karsız işyerleri, bütçe gelirlerinin kayda değer bir bölümünü yuttular ve onun açıklı karakterinin bir nedeni oldular. Böylece emek ile gelir arasındaki doğal bağlantı bozuldu.”¹¹⁰

Yüksek oranda zararın önemli bir nedeni, tam istihdam garantisini koruma çabasıdır. Ama, bu güzel amaç, Marks'ın uyardığı “hiçbir zaman

---

¹⁰⁹ V. Kulikof, “Sosyalizmin Ekonomik Yasaları”, *Social Sciences*, No:4, 1990, s. 72.

¹¹⁰ Agy., s. 73.

toplumun ekonomik yapısından ve onun koşullandığı kültürel gelişmeden daha yüksek olamayan hak”lardan biriydi.¹¹¹

Herkese iş garantisini uygulama çabasıyla sistem ekonomik verimsizliğe mahkum edildi. Garantilenmiş istihdamın bir ironik sonucu, ortaya emek açığı çıkarmasıydı.

Ekonomik mantığın bu ihlallerine ödenen bedel, asalaklık, kaynaklara ve mallara ilgisizlik, girişim yokluğu, kötü çalışma ve bütçe açıklarıydı.

Uzun bir süre değeri görmezden gelmenin mali sonuçları, para basımıyla gizlendi. Bu uygulamanın enflasyonist etkisi de aynı şekilde sistemin denetim altında tutulan ücretleriyle gizleniyordu. Ama olgular ancak bir yere dek bastırılabilir. Dolayısıyla, bir nokta geldi, yaşanan altyapıyı yenilemek ve modernize etmek için kaynaklar gitgide azalmaya başladı.

3.5. Ekler

Endüstriyel gelişme sorunu*

1924-28 yılları Sovyetler Birliğinde çok önemli bir tartışmaya sahne oldu. Tartışma, değer yasasından günlük siyasal ayrıntılara dek geniş bir yelpazeyi kapsadı. Tartışmanın merkezinde oturan konu, ülkenin önündeki ekonomik gelişme modeli ve buna uygun hız sorunu idi.

NEP'in başarıları Sovyet ekonomisini çöküşten uzaklaştırmış ve devletin gelişmeleri etkileme gücünü arttırmıştı. Ancak, yaşanan ekonomik dengesizlikler, ekonomik iyileşmenin sonuna yaklaştığını ve bundan sonra büyüme için kapasite arttırımı gerektiğini gösteriyordu. Restore etmekten, yeni yapmaya geçiş zorunluluğu hızla yaklaşıyordu. Güçlü ve düşman bir dünya, bu büyümenin Çarlık Rusya'sında

---

¹¹¹ METY, “Gota Programının Eleştirisi”, s. 324.

* Alexander Erlich, *Stalin Devrimi*, D.C. Heath & Co., Lexington, Mass. 1965.

olduğundan çok daha fazla, ülkenin kendi kaynaklarına dayanmasını zorunlu kılıyordu.

1928 sonrası Sovyet ekonomik gelişmesi, 20. yüzyılın en önemli olgularından biridir. Modelin ana hatları biliniyor: Kapitalist ekonomilerde çok az rastlanan bir yatırım oranı; kaynak ayrımı açısından üretim araçlarına belirleyici öncelik; yiyeceğinin büyük çoğunluğunu kendi üretiminden sağlayan bir ülke için olmadık şekilde ve uzun süre tarım zararına ticaret hadleri.

Sovyet endüstri kapasitesi, eşi görülmemiş bir hızla genişledi. Sovyetler Birliğini süper güç yapan bu müthiş hamle Sovyet halkının refahından anlatılamaz fedakarlıklar istedi. Sürekli yaşanan toplumsal gerginlikler büyük yatırım uğraşlarının verimliliğini azalttı ve ekonominin dengesini zayıflattı. Gerçekten, sistemin defalarca patlama noktasına geldiğini gösteren çok gösterge vardır.

1920'lerin sonunda Sovyet ekonomisinin önündeki almasıklar nelerdi? Liderler, bu almasıkların ve bunların olası sonuçlarının ne ölçüde farkında idi? Sovyet ekonomisinin gelişme çizgisi önceden belirlenmiş bir rotayı mı izledi, yoksa, önemli oranda koşullara yanıt olarak anlık bulunan çözümler miydi? Bu sorular, Sovyet endüstrileşmesini değerlendirmede ana sorulardır.

Buharin'in Sol Komünizm dönemindeki yandaşı olan Yevgeni Preobrazhenski, Troçki'nin başını çektiği sol muhalefetin önde gelen ekonomik teorisyeni idi. Sol kanat komünistler, kapitalist ülkelerle çevrilmiş geri bir Rusya'daki sosyalist rejimin sorunlarını, Batıda devrimci eylemin yeniden yükselmesine ve içeride endüstri proletaryasının hızla büyümesine bağlayarak çözmeye çalıştılar. Birincinin şansı azaldıkça, ikinciye vurgu arttı. "Özel sektörle", öncelikle de, NEP'in "karma ekonomisini" dayatmış olan ve de toplumsal ve ekonomik ağırlığı azaltılmazsa kapitalizmi geri getireceği düşünülen köylülükle hesaplaşma zamanının geldiğine inanılmıştı.

Preobrazhenski'ye göre, devrim, Rus ekonomisinin dengesini yalnızca arz yönünden değil, talep yönünden de bozmuştu. Endüstri işçisinin ulusal gelirdeki payı artmıştı. Geleceğin daha da önemli bir habercisi, köylülüğün konumundaki değişimdi. Çarlık Rusya'sında, tarımsal üretimde oluşan gelirin önemli bir bölümü hükümete ve toprak sahiplerine yapılan ödemeler tarafından emilirdi. Köylüler bu ödemelere para sağlayabilmek için o miktardaki ürünü satmak zorundaydı. Bunun ikili etkisi vardı. Bir yandan büyük miktarlarda tarım ürünleri artıyordu, öte yandan da nüfusun büyük çoğunluğunun endüstri ürünlerine olan talebi, bu "zorunlu satışların" toplamı kadar azalıyordu.

Köylünün gelirinden kesilen bu miktar kuşkusuz yeniden harcanıyordu. Ancak, bu yeniden harcama, aynı miktarla köylülüğün satın alabileceği yerli üretimden çok daha azını satın alıyordu. Çünkü, bunun büyük bir bölümü (endüstri karının önemli bir bölümüyle birlikte) ya dış borçların ödenmesi için ya da lüks tüketim maddelerinin ithali için yurt dışına gidiyordu. Devrim bu sisteme son verdi. Kira ödemeleri kaldırıldı ve 1924-25'te tarım ürünleri vergisi (aynı vergi), köylülerin savaştan önceki ödemelerinin üçte birine indi. Bu olayın dengeleri bozucu etkisi çok büyüktü.

Bu nedenle ve tarımın büyük ölçüde bir orta köylü tarımına dönüşmesiyle, pazarlanabilir ürünün, devrim öncesine göre çok daha küçük bölümü, zorunlu satışa gidiyordu. Bunun anlamı, köylülüğün, endüstriyel ürünlere ve köylüler arası değişim ürünlerine olan efektif talebinin aynı oranda artmasıydı. Bu nedenle, endüstriyel ve tarımsal pazarlanabilir ürünlerin toplam hacmi arasındaki bağıın savaş öncesi oranlarda durması, köyün efektif talebi ile kent pazarlanabilir ürünü arasındaki dengenin ciddi biçimde altüst olmasını getirmişti. Bundan çıkartılması gereken sonuç açıktı: Artan talebi karşılayabilmek için endüstriyel üretim kapasitesinin savaş öncesi düzeyin çok üstüne çıkartılması zorunluydu. Bunda başarısızlık, işçi-köylü bağlaşıklığını zora sokacaktı.

Mevcut sermaye stokuna getirilecek eklemeler, gelecekteki arz durumunu yükseltecekti ama kısa erimde durumu daha kötü yapacaktı. Sabit sermayenin yeniden yapılanması, üretim araçlarının önemli bir bölümünün, üretim araçları üretmeye kaymasını gerektirecekti. Bunun sonucu ancak bir kaç yıl içinde alınacak ve bu arada da toplumun tüketim fonları yerinde sayacaktı. Dolayısıyla, çalışan işçi başına tüketim malları miktarının düşeceği kaçınılmazdı.

Bu bir durumda denetimsiz bir ekonomi, ücret-fiyat döngüsünden kaçınmazdı. Ama “işçi devleti” de, enflasyonu engellemek için ücretleri baskı altında tutamazdı. Özverinin ana yükünü nüfusun endüstri dışı bölümüne yıkmak, kalan tek almaşıktı. “İlkel sosyalist birikim” diyerek Probrzhenski'nin önerdiği buydu.

Ama, köylülerin harcama yeteneklerinin artması, “yatırımlar için en güçlü tek teşviktir” diye ısrar etmiş olan da kendisidir. Daha da önemlisi, endüstriyel ürünlerin yokluğu karşısında köylülerin her an grev yapabileceği tehlikesini de iyi anlıyordu. Köylülerin, öncesine göre daha fazla üründen, ellerine aynı oranda bir şey geçmediği halde üretimden vazgeçmelerinin beklendiği bir dönemde, bu tehlike gerçeğe dönebilirdi. Dolayısıyla, Preobrazhenski'nin önerisi şöyleydi: “Küçük

burjuva üreticilerden kapitalizmin aldığından daha fazlasını alın ama bunu oran olarak daha büyük bir gelirden alın.”

Ama yine de “küçük burjuva üreticiler” bu girişime, pazarı boykot ederek, yiyecek arzını ve dolayısıyla da, tarım ürünlerinin ihracı ile alınan yabancı endüstri ürünlerini keserek, böylece endüstriyel gelişmeyi öldürerek yanıt verebilirlerdi. Ya da devleti boyun eğmeye mecbur ederek, yiyecek fiyatlarının artmasını sağlayarak, enflasyonun bu taraftan başlamasına yol açarlardı, ki bunun tedavisi, hastalıktan daha tehlikeli olurdu. Bu nokta Preobrazhenski karşıtlarının ana noktası idi. Onlar için “super endüstrici” yolun çıkmaza gireceğini göstermek zor değildi.

Preobrazhenski bu ikilemden çıkabilmek için çok çırpındı. Sonunda şu sonuca vardı: “Bu çelişkilerin toplamı şunu gösteriyor ki, sosyalizme doğru gelişmemiz, sosyalist soyutlanmayı yalnızca siyasal değil, ekonomik nedenlerden dolayı bitirmemiz ve gelecekte öteki sosyalist ülkelerin maddi kaynaklarının desteğine yaslanmamız gerekliliği ile karşı karşıyadır.” Bu sözler, Preobrazhenski’nin, soyutlanmış Sovyet ekonomisi sınırları içinde çözüm bulamadığının anlatımıydı.

Buharin ise, “ekonomimiz tüketici için vardır, tüketici ekonomi için değil” diyordu. “Perşembe ve cuma günleri ne olacağını düşünmeden pazartesi ve salı ne kar ettiğini düşünmek yerine, yığınların gereksinimlerini sürükleyici ilke olarak kabul edişiyile eski sistemden ayrılan yeni ekonomiyi” övüyordu. Endüstri ürünlerinin fiyatlarını düşük tutarak, fabrika menejerlerinin masrafları düşürmeye zorlanacağını düşünüyordu. Aynı zamanda yeni bir açı daha getirmeye başlıyordu. Sovyet ekonomisinin “restorasyon döneminden” (ki bu NEP’tir), “yeniden inşa dönemine” (endüstrileşme dönemidir) geçişle karşı karşıya olduğunu kabul ediyordu. Başarısı, “ana olarak sermaye elde etme ve bu sermayeyi, üretim tabanını genişletmek için, büyük ölçüde yeni teknikle işletmeler kurmak için kullanmaya bağlı olan” bu görev, “en zor görevdi.”

Buharin ve Rykov, yüksek yatırım oranı ile kent ve kırsal nüfusunun düzenli artan tüketim düzeyini birleştiren “Amerikan yönteminin” Sovyet ekonomisine uyarlanabileceğini düşünüyorlardı. Yukarıda özetlediğimiz önlemler bunu sağlamanın araçları olacaklardı. Ama ısrarla şunu söylediler; “olası en yüksek tempoyu tutturma göreviyle, tüm ekonominin hareketli dengesini koruma görevinin birbirini dışladığı bir gelişme yolunu seçemeyiz ve seçmemeliyiz.” Ancak, hammadde, yiyecek, bitmiş ürün, altın ve benzerlerinin yeterli ölçüde yedeği olmadığı sürece, “geçici dengesizliğe karşı hiçbir garanti yoktur” demeleri, bu

önermenin gücünü önemli ölçüde düşürdü. Bu güvenlik marjlarını yaratabilmek, ancak sermaye birikimi hızını düşürmekle olanaklıydı. Dolayısıyla, bu politika kabul görmedi.

Öte yanda, Buharin-Rykov grubu “bastırılmış enflasyon” yöntemini tercih ederlerken, sol kanat tempoyu yüksek tutmaktan ve ana olarak köylülükten büyük miktarlarda toplanacak vergilere dayanma yanlısıydı.

Bu büyük tartışmanın sonuna doğru iki grup birbirlerine başlangıçta olduğundan daha yakındı: Preobrazhenski gittikçe artan biçimde politikasının risklerinden söz ederken, Buharin kesintili bir gelişmenin kaçınılmazlığını açıkça itiraf etti. Bu koşullarda orta bir yol bulmaya çalışmalarını beklemek doğaldı.

Ne var ki, gelişmeler bu yolu izlemedi. Ekonomik politika üzerine On Beşinci Kongre tarafından kabul edilen karar tasarısı, sağ kanat ve sol kanat anlayışların sentezine doğru bir adım gibi anlaşılabilir. Ancak, bu yaklaşım değişikliği çoğunlukla muhalefetle uzlaşmayla değil muhalefetin ezilmesiyle sağlandı. Tüm sol kanat partiden ihraç edildi. Yine de, bu hayret verici gelişme daha sonra olanların yanında çok önemsiz kaldı.

İki yıldan az bir zaman içinde bu “sentez” atıldı ve “süper endüstrileşmenin” en ateşli savunucularının bile hayal edemediği uçlara savrulan yeni politika benimsendi. Birinci beş yıllık plan, yatırım malları üretiminde öyle bir düzey amaçladı ki, ekonominin sabit sermayesi beş yıl içinde iki katına çıkarılacaktı. Bu tarihte eşi görülmemiş bir büyüme oranıydı. Ve açıklanan niyetlere göre bu büyümeye sermaye başına tüketimde ciddi bir artış eşlik edecekti. Gerçekleştirme sürecinde programın birinci bölümünün, ikinci bölümü silip geçtiği görüldü. Başka türlü de olamazdı.

Hızlı ve zorla endüstrileşme ve yine zorla ve topyekun kollektifleşme yalnızca ekonomik politikanın araçları değildi. Aynı zamanda, *olası en kısa zamanda, olası en geniş yığınları devletin doğrudan denetimi altına almasının yolları* idi.

Yönetenler açısından, bu genişletmenin *getiriş yolunun* da kendi başına yüksek bir değeri vardı. Girişimin hızı, kahramanlık yapmak isteyen milyonlarca gencin içindeki heyecanı kamçılardı. Dahası, çeşitli parti içi muhalefetlere mensup sadık parti üyelerinde şu duyguyu yarattı: Kurulmakta olan toplumsal yapı geri döndürülemez ölçüde geniş kapsamlıydı ve bu koşullarda, bu politikaların riskini azaltmak için safları sıkılaştırmak gerekirdi.

Ortallığı canlandıran bu büyük mücadele psikozuyla, ağırdan ağıra işleyen korkunun ilginç karışımı, Stalin'in "yukarıdan devrim"i için entelektüel ortamı yarattı.

Sovyet Tipi Ekonomilerin Yeni Bir Analizi İçin Deneme Notları*

Sovyet sisteminde, kapitalist sistemdeki metanın yerini, "planla üretilen meta" almıştır. Çünkü, tüm iddialar bir yana, Sovyet ekonomisinde, devlet sektöründe bile, değer yasası, meta ilişkileri ve piyasa kategorileri geçerliliğini korumuştur.

Sovyetler Birliğinde, değer yasası ve meta üretimi üzerine devrimden yıkılışa dek yapılan tartışmalar, SSCB'de metanın varlığını genel olarak kooperatif mülkiyetiyle bağlamıştır. Dolayısıyla, devlet sektörü üretimi içinde metanın varlığını görmek istememiştir.

Sovyet teorisi şöyle diyordu: Üretim araçları devlet mülkü olduğu için, mülkiyet toplumsaldır. Üreticiler kullandıkları araçların ortak sahibidirler. Dolayısıyla, üretken güçlerle üretim ilişkileri uyum içindedir. Üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti, üretimin toplumsal karakterine denktir.

Bu biçimsel bir yaklaşımdır. Marks, *Grundrisse*'de hukuksal düzeyde ortak mülkiyet olduğu halde, üreticinin bireysel olarak pratikte nasıl mülksüz kalabileceğini göstermiştir.

Sovyetler Birliğinde üretici, üretim araçlarının sahibi olmamıştır. Bu nedenle, devletin rolü mülkiyet ilişkisinde belirleyicidir. Sovyet devleti, bu rolünü, anti demokratik yollardan, emir ekonomisiyle, azınlığın çıkarlarını yansıtan merkezi direktiflerle yürütmüştür.

Ekonomik işleyişin merkezi planlanışı, metada maddeleşen emek miktarının değişim değeri yoluyla pazarda realize olmasını olanaksızlaştırmıştır. Metada maddeleşen emeğin toplumsal olarak gerekli emek miktarı pazarda değişim aracılığıyla, başka bir metada yansıyarak ölçülmediği için, doğrudan ölçülmeye çalışılmıştır. Üretim sürecinde ise, planlama merkezi, her işletmeye, her çeşit malın üretimi için ayrı ayrı somut emeklerin ne kadar süre kullanılmasi gerektiğini bildiremeyeceğinden, toplumsal emek süresini daha genelleşmiş şekilde, plan

---

* Ali Bayar, *Marksizm ve Gelecek*, Güz 1990

göstergesi olarak bildirmiştir. Böylece, plan göstergesi, özünde, metalarda maddeleşecek olan toplumsal emeğin, yani plan-değerinin nesnel bir varlık biçimi olmuştur. Sovyet ekonomisinin fiyat oluşumundaki bu irrasyonel tutum, ekonomik sorunların önemli kaynaklarından biridir.

Marks'ın *Grundrisse* ve *Kapital*'de değişim değeri için vurguladığı özerkleşme olgusu burada plan değerinin nesnel biçimi olan göstergelerin özerkleşmesi şeklinde kendini göstermiştir. Plan değeri, kullanım değerini yadsımıştır.

Sovyet ekonomisinde üretici, *plan* için değer üretiyor. Üretici için önemli olan, planın emirlerini yerine getirmiş sayılmak oluyor. Üretici, toplumun ihtiyaçlarına yanıt verme kaygısında değil, devletin iletmiş plan hedeflerine ulaşma kaygısında. Kullanım-değeriyle, plan değeri arasındaki çelişki gittikçe derinleşiyor. Üretici ürettiğine yabancılaşıyor. Plan değeri tam fetiş bir nitelik kazanıyor.

Sovyet sistemi, üreticilerin ortaklığı temeline, kullanım değerleri üretimine, üreticilerin ekonomik ve siyasal yaşamda iktidar sahibi olmasına dayanan *sosyalist* bir düzen değildi. Ama *kapitalist de değildi*. Sovyet sistemi, bir *ara oluşumdu, sosyalizme geçemeyen bir geçiş ekonomisiydi*.

*Ex Ante Yanılsaması**

Marks, planla piyasa anarşisi arasındaki uyumsuzluğu gösterdi. Sosyalist bir ekonomide, emek "doğrudan toplumsal" olacak, yani toplum önceden belirlenmiş gereksinmelere göre üretim yapacaktır. Bu işleyiş, emeğin harcanmasının daha sonra değişim süreciyle doğrulandığı kapitalist piyasa ekonomisinin tersidir. Ama bunu az gelişmiş bir ülkede uygulamaya kalkışmak, gerçek dışıdır.

Sonradan doğrulanacağı bir araç olmadıkça, planların doğruluklarını bilemeyiz.

Kapitalist ekonomide de kararlar belli ölçüde *önceden* hesaplar sonucunda alınır. Eldeki bilgiler, piyasa araştırmasının ya da yürütülen tahminlerin sonucu olabilir.

Sosyalizme hazırlıksız bir toplumda, planlamacılar, ekonominin geneli hakkında, kapitalist ekonomiye göre daha az bilgi sahibidirler.

---

* Alex Nove, *SSCB'nin Ekonomik Tarihi*, Penguin Books

Öyleyse, üretken çabının sonuçlarının *sonradan* doğrulanması zorunludur.

Önceden ve *sonradan*'ın birbirine denk düşmesini sağlamanın tek yolu vardır: Üretimi tüketicilerin belirlemesini sağlamak. Böylece tercihin önemi tanınmış olur. Ancak öte yanda, fazla seçme şansı olursa, kestirebilirlik azalır. SSCB'de yurttaşların genelde "almak ya da almamak" dışında alternatifi yoktu. Sovyet yöneticiler malı aldıkları yere bağlıydılar, müşterileri planda belirtilmiştir. Merkezi olarak planlanmış bir ekonomide, tüketici, üretilen şeyi ayrıntılarına kadar nasıl etkileyebilir? Basit bir sorun değildir bu.

Kapitalist ekonomide parçalar arasındaki ilişki özgürce sözleşmelere temellenir (özerklik ve meta üretimi demektir). Sosyalist ekonomide planlama bürolarından gelen bağlayıcı direktiflere temellenir. Sosyalizme hazır olmayan toplumda ise iki ana yolun bir bileşimi söz konusudur: Bazı kararlar direktiflerle uygulanırken, bazı kararlar da özgür görüşmeler sonucu olmalıdır. Bu ilkelerin bir arada yaşamaları gerekir.

Darlıklar ve satıcı piyasası: Darlık, kıtlıktan farklıdır. Darlık, yanlış hesaptan (talebin eksik, arzın fazla hesaplanması gibi), politikadan (talebin arzı aştığı bilirse de, perakende fiyatların sabit tutulması gibi), ya da mevcut kaynakları aşan aşırı hırslı bir plandan kaynaklanabilir.

Darlık, özünde eksik öngörü sonucu ortaya çıkar. Beğenilerde, tekniklerde, tercihlerde oluşan değişiklikler, mikro ekonomik düzeylerde önceden görülemez. Gerekliklerle kaynaklar arasında makro düzeyde bir denge varolsa, tam istihdamdan ötürü hızla giderilemeyecek bir takım darlıklar yine olacaktır. Müşteri karşısında (ister darlık nedeniyle, isterse topraka özel olarak o mal sağlayana bağlılıktan dolayı olsun) güçlü konumda olduğu yerlerde, satıcı, kullanıcı gereksinmelerini göz ardı eder. Sovyet sisteminde mal sağlayıcı mutlak bir tekel konumundadır.

Darlık, bir de sektör, departman, bakanlıkların kaynak edinme çabalarından ileri gelir. Herkes stok yapma eğilimindedir. Bu da darlıkları getirir. *Darlık, enflasyonun Sovyetler'deki çeşidinin ürünüdür.*

İyi bilinen bir sorunun çözümlenmemesi, çözümün gerçekten zor oluşunun kanıtıdır. Sorun, merkezin, müşteri tercihini gerçekte tam bilememesinden kaynaklanır. Kullanıcının üretim üstündeki etkisi yetersizdir, üstelik "kullanıcı", yalnız tüketici-yurttaş değil, aynı zamanda işletmelerdir de.

Sovyet deneyimi, niteliği planlamanın ne kadar zor olduğunu gösterir. 200 bin çift ayakkabı üretin emri uygulanabilir. Ama "iyi üretin" belirsiz bir emirdir. Aynı miktardaki tonlar, çok farklı kullanım değer-

leri taşıyıp, çok farklı gereksinimleri karşılayabilir. Seçimler kullanıcılardan çıkmıyorsa, bu sorun nasıl aşılabilir? Bu durum hem üretim, hem de tüketim malları için geçerlidir.

Bu durum, büyük bir sorunun ayrılmaz parçasıdır. Talebin, üst mevkilerden gelen direktiflerle nasıl bütünleştirileceği, toplam miktarlar halinde nasıl planlanacağı. Ürün bileşimi için mal sağlayıcıyla müşteri arasında “yatay” ilişkilerden başka hangi alternatif vardır? (VARDIR! - RY) Ama bu da bir piyasa çözüdür.

Teknik ilerleme, daha doğrusu değişikliğin her çeşidi güçlük çıkarır. Ya yeni tip bir ürün, ya da yeni bir imalat biçiminde olsun teknik ilerleme, genellikle girdilerde ya da çıktılarda değişiklikler yapılmasını gerektirir. Bu da işletme yönetiminin yetkisini aşar, bir ya da bir kaç planlama kuruluşunun iznine bağlıdır. Yenilikler risk taşır ve riske ödül verilmez. Dolayısıyla, sistem, riske girmemeyi ödüllendirmiştir. SSCB’de yenilik “sokulmak” zorundadır.

Sovyet üretiminde görülen savurganlık, üretimin inanılmaz derecede parçalara ayrılması ve böylelikle nitelikli emeğin verimsiz kullanımı, sistem hakkında çok şey anlatır. SSCB’nin büyük çapta teknoloji ithaline neden gereksindiğini açıklamamıza yardımcı olur.

Merkezi planlamanın işleyiş mantığının, hiyerarşik örgütlenmiş bir despotizmle sıkı sıkıya bağlantısı vardır. Devletin üretim ve dağıtım aygıtı sayesinde bir güç kullanabilmesi, devlet işlevlerinin büyük bölümünün ekonomik-yönetimsel nitelik alışı, kitlelerin oylarının hiçbir anlam taşıması, devleti denetleyenlerin ekmeğine yağ sürer. Ancak bunun, ayrıcalıkların kurumsallaşması da içinde olmak üzere, derin toplumsal sonuçları vardır.

Plandaki çeşitli boşluk, tutarsızlık ve belirsizlikler, özellikle girdilerin sağlanmasına güvenilememesi, yalnız “kendi girdini kendin bul” tutumuna yol açmakla kalmaz, aynı zamanda, işletmeler arasında gayri resmi bağlara, “iş bitirici” denen malzeme araçlarına ve rüşvete de yol açar.

Bu planlama mıdır? Buna nasıl “planlama” diyebiliriz? Ekonomi, anlamına uygun biçimde planlı olmamıştır. Bakanlıklar ve yöneticilerin koşullara bakıp en iyisini seçtikleri bir durum vardır. Ve bu yüzden ekonomi *planlı değil, güdümlü bir ekonomidir.*

Atamayla geldiğine ve kendi işçileri karşısında sorumlu olmadığına göre, Sovyet yöneticilik modeli otoriter niteliklidir. Denetim yukarıdandır, aşağıdan değil. İşletme yönetimi, yukarıdan alınan plan emirlerini uygulamaktadır.

Bu durumda ücret ve maaş cetvellerinin belirlenmesi çeşitli sorunlar doğuracaktır. Birinci sorun, hangi ilke ya da ölçütün benimseneceğidir. "Herkesine emeğine göre" demek, sözden başka bir şey değildir artık. Ücret cetvellerinin beceriyi, sorumluluğu ve çalışmanın yorucu ya beğenilmeyen yanlarını yansıtmaması gerekir. Bunu kim hangi temelde söyleyecektir? Ücret emeğin serbestçe hareket ettiği bir sistemin parçasıdır.

Tarım ve köylüler: En önemli boyut, tümüyle kentli bir partinin köylülüğe yaklaşımıyla ilgilidir. Köylünün çoğunluk oluşturduğu geri bir ülkede "sosyalizm kuruculuğu" sorunuyla bağlıdır. Felaketle sonuçlanan bir yöneliştir bu. Ekonomik açıdan üretim ve etkinlik sekteye uğramış ve siyasal açıdan yığınsal terör gelmiştir.

Kooperatifle, Sovyet tipi kolektifleşmeyi birbirinden ayırmak önemlidir. Yaşamsal önem taşıyan farklılıklar, zorunlu üyeliğe karşı gönüllü üyelik ve yukarıdan denetime karşı özyönetimdir.

Kolektifleşmenin 1930'larda sermaye birikimine katkıda bulunmadığı ortadadır ama niyet oydu. Süreç maddi teşviklerle yürümedi. Çünkü, tüm çabaların ağır endüstrinin kurulmasına yöneltildiği bir sırada elde verilecek maddi teşvik yoktu. Ancak, son yıllarda yaşanan deneyler, özendiricilerin olmayışının tam bir açıklamaya yetmediğini de gösterir. Son yirmi yılda tarımsal ürün fiyatları ve gelirlerinde önemli artışlar görülmüştür. Tarımdaki kötü durum, diyelim 1960'a dek, ihmale, eksik ödemeye, eksik yatırıma ve endüstri yararına sömürüye bağlanabilirken, durum artık değişmiştir. Durum, dev yatırımlara, üreticiler için çok daha iyi gelir ve büyük sübvansiyonlara karşı sürmektedir.

Nedenleri gözden geçirirken, Sovyetlere özgü yöntem ve politikaların, genelde sosyalizmle ilintili olmadığını anlamamız gerekmektedir. Ölçeğe göre ekonomik olamama konusuna geliriz. Çiftlikler büyüktür. O da önemli olmakla birlikte, olay bir arazi büyüklüğü sorunundan ibaret değildir. Geniş çiftlikler genellikle pek çok ürün eker, çeşitli türden çiftlik hayvanları yetiştirir ve köy ve mezralara dağılmış 500'ü aşkın işgücüne sahiptir. Tarımsal çalışmanın niteliği göz önüne alınırsa, temel güçlük denetimdedir.

Etkili çözümlerin uygulanabilmesi için, üretimin yapıldığı yerdeki insanların karar yetkileri geniş tutulmalıydı. Köylülerin yaptıkları işin sonuçlarına ilgi duymaları, çiftliklerin gereksindikleri girdileri satın almalarına olanak sağlanmalıydı.

NEP'in bırakılmasını, 1925-27'de ağır endüstri yatırımlarındaki artış izledi. Bu, ardından gelene göre ılımlı artış bile ciddi darlıklar doğurdu. Sonra, Stalin'in ilk beş yıllık plan döneminde, yaşam standartlarında keskin bir düşüşe neden olan, eşi benzeri görülmemiş bir yatırım

ÇÖKÜŞÜN BAŞLANGICI: İDEOLOJİK REVİZYON

patlaması görüldü. Aşırı yatırım, politik ekonomik krizlere yol açmış, kronik satıcı piyasasına ve darlıklara katkıda bulunmuştur. Güncel gereksinmelerle geleceğe dönük yatırımlar arasındaki denge, ikincisi lehine çok ağır basmıştı.

Bu strateji, demokratik kurumların işlevsiz bırakılmasıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Stalin'in 1930'da tecrit ve dış tehdit nedeniyle, önceliği ağır endüstriye vererek muazzam bir yatırım programı yürütmesinin meşru nedenleri olduğu öne sürülebilir. Ama aynı aşırılıklara daha sonra Romanya, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya'da rastlandı; üstelik bir kez değil, defalarca.

Parti devleti, sansür, hiyerarşi, ayrıcalıklar, işçi örgütlenmelerinin bastırılması, milliyetçilik ve militarizm: Bunlar, Sovyet rejiminin "reel" ideolojisinin öğeleridir. Meşruluğu, ustaların söylediklerine gönderme yaparak savunulur ama gerçekler, ustaların söylediklerinin, alınan kararları belirlediğini değil, etkilediğini bile göstermez.

4. YANLIŞ REÇETELERİN SONUÇLARI

4.1. Yanlış Reçetelerin Toplumsal ve Ekonomik Sonuçları

Tarımın Altyapılarını Geliştirme

NEP'ten sonraki *tüm kongreler*, tarımsal üretimi arttırmak için *tarımın altyapılarını geliştirmeyi* ana halkalardan biri olarak seçtiler. Ancak, tarımda üretimi, üretimde verimliliği ve niteliği arttırabilmek, genel olarak ülkenin altyapılarıyla doğrudan bağlıydı.

Tarımın altyapılarını geliştirmek için “yol ağı” gerekirdi. Hızlı ve düzenli, soğutmalı ulaşım gerekirdi. Silolar, depolar, soğutucular, paketleme ve yükleme istasyonları vb. gerekirdi. Bunları yapabilmek, ülkenin genel gelişme düzeyiyle bağlıydı.

Sosyalizme hazır olmayan, yani üretken güçleri geri olan bir ülkede bu düzeye ulaşmak, doğru siyaset, toplumsal bilinç ve *zaman* işidir. Meyvenin ağacın altında, sebzenin bostanda çürümesi, halka götürüle-memesi ne kapitalizmle, ne sosyalizmle ilgili bir durumdur, az gelişmiş-lik denen şeydir.

SBKP kongre raporlarında hep şu önlemler sayıldı: Parti ve hükümet görevlileri, çiftliklerin ekonomik eylemlerine gereksiz yere karışmama-caklardır.

Maddi ve moral özendiriciler sisteminde önerilen ikinci önlem de şöyledir: *Yan kişisel mülkiyeti geliştirmek*. Vatandaşları yan tarıma, özellikle de hayvancılık ve tavuk yetiştirmeye daha çok özendirecek maddi ve moral koşulların yaratılması.

Bu önlemede, ülkenin gerçek durumu gizlidir. Voluntarizm sözcüğüyle anlatılmak istenen, burada tam olarak önümüze çıkıyor. Kapitalist devlette kooperatif (tarımdaki, endüstrideki ya da değer üretmeyen dallardaki çeşitli biçimlerdeki kooperatifler) *kollektif kapitalist* örgütlenmedir. Ama devlete işçi sınıfının sahip olduğu koşullarda, kullandığı toprağın ve kullandığı temel üretim araçlarının devlete ait olduğu bir ortamda, kooperatif çiftlik, “aşağı yukarı her zaman sosyalizmle denk düşer.”¹¹² Ancak *iki koşulla*: Birincisi, devlete işçi sınıfının gerçekten sahipliği. İkincisi, bu gelişimin kararnameyle değil, üretken güçlerdeki gelişmeyle ve gönüllü olarak ortaya çıkması koşuluyla. Pek çok yazarın, Lenin’in, bu söylediklerimizi varsayarak yazdığı cümleleri, varsayılan gelişme düzeyini atlayarak kullanmaları, ancak ideolojik çarpıtma olarak nitelendirilebilir.

Sosyalizme geçişte, devlet mülkiyeti yanında bir de kooperatif mülkiyetin varlığının nedeni, kapitalist toplumda proletarya yanında bir de basit meta üreticisinin (kır ve kent küçük üreticisi) varlığıdır. Sosyalizme geçecek her ülkede bu iki mülkiyet biçiminin başlangıçta var olacağı kesindir. Örneğin, İngiltere sosyalizme geçtiğinde tarımda kollektif çiftlikler olmayacaktır, çünkü tarım, nüfusun çok küçük bir kesiminin büyük topraklarda yüksek teknikle üretim yaptığı bir alandır. Ancak, bir de yapım, servis ve ticaret sektörlerindeki çok sayıda küçük işletmede yaşamlarını sürdürenler ve artizanlar vardır. Bunların sosyalizme geçişi yine kooperatifler eliyle olacaktır.

“Voluntarizm” sözcüğüne dönelim. Kollektif çiftlikler, proletarya diktatörlüğü altında, küçük üreticinin sosyalist üretime çekilişinin “en basit, en kolay ve köylü tarafından en kabul edilebilir” (*Lenin*) yoludur. Ancak, *gönüllü ve yavaş* olursa.

Sovyet tarımında kollektifleştirme sürecinde, gönüllülük ve tedricilik ilkesi uygulanmamıştır. Kullanılan teknolojinin gereken düzeye ulaşmasından çok önce tarımda ve endüstride özel mülkiyet ilişkileri tümüyle kaldırılmıştır. Sovyetler Birliğinde her zaman üretim ilişkileri, kendine uygun üretken güçler düzeyinden önde gitmiştir. Bir anlamda, önce çadır kurulmuş ve sonra içi döşenmeye çalışılmıştır.

---

¹¹² *LTU*, C. 33, s. 473.

Bu yaklaşım dev gibi güçlükler getirmiştir. Örneğin 1970'lerin ikinci yarısında *endüstri işçilerinin yüzde kırkı*, tarım ve inşaat sektörlerinde çalışanların ise çok daha büyük bir yüzdesi hala *kol emeğiyle* çalışmaktaydı! Böyle bir teknolojik temelde sosyalizmden söz edilebilir mi?

Bir başka örnekle sözumü özel topraklara bağlayalım. Bir yanda üretim araçlarının, üretimin teknik düzeyinin göreceli geriliği, öte yanda (temelde buna bağlı olarak) sosyalist bilincin zayıflığı en iyi *özel küçük topraklar* konusunda ortaya çıkar. Özel küçük topraklar, ekilebilir toprakların küçük bir yüzdesidir. Buna karşın 1965'lerde bu küçük özel topraklar, *tüm Sovyet nüfusunun toplam reel gelirinin %17'sini sağlamıştır!* Bu büyük oranda, tarım ürünlerinin yetmezliği yanında, özel mülkiyet anlayışı ve alışkanlığı da gömülüdür. Bu oranın daha sonraki yıllarda düştüğünü gösteren bir istatistik de görmedik. Hatta, her yeni kongre, bu toprak parçalarına daha büyük bir önem yüklemiştir.

Özel küçük topraklarda yapılan tarıma, hayvancılığa “özendirici devlet desteği” vermek, bireyci bilincin kökünün kazınmasına en azından yardımcı olmamış ve devlet çiftlikleriyle kolektif çiftliklerin verimliliğini ters etkilemiştir. Voluntarizm sözcüğünün anlamı buradadır. “Yaparım olur”la olmuyor. Gerekli makine tabanı olmadan, köylünün gönlü de olmadan kolektifleştiririm dersin, yaparsın. Sonuç böyle olur.

Sosyalizm, kapitalizmin geliştirdiği taban üzerinde kurulur. Ondan daha ileri bir üretken güçler-üretim ilişkileri aşamasını temsil eder. İşçi sınıfının var olduğu her ülkede beliren uygun bir siyasal ortamda işçi sınıfı devleti ele geçirebilir. Ama birincisi, tek başına kaldığı sürece ve ikincisi, üretken güçler hazır değilse, sosyalizmi kuramaz. Ancak, doğru kararlar alırsa, kapitalizmin yetersiz hazırladığı tabanı hızla döşer, çadırın içini hızla doldurabilir.

Üretken güçlerin en önemlisi olan insanın bilincini ise, tek başına propaganda, eğitim, öğretim veremez. Bunlar, çözümün ikincil öğeleridir. Asıl belirleyici öğe, bilincin yeşereceği ekonomik toplumsal tabandır.

Düşünelim ki, insan arka bahçesinde inek besliyor. İneğin kafası her an mutfak penceresinde. Her akşamüstü yem veriyor, her sabah işe gitmeden sağıyor. İstendiği zaman, istendiği kadar ve ineğin bakım giderinden daha ucuza süt bulursa o ineği besler mi? Keser yer, o iş orda biter.

Sovyetler Birliğinde sosyalizme uygun üretken güçlerin ve kültürün zayıflığı ve toplumsal ilişkilerin yetersiz yoğunluğu, sosyalizmi kurmayı engellemiştir. Devrim, tarihsel olarak sosyalizmi çağırarak gelişmeleri kendisi sağlamak durumunda kalmıştır: Endüstrileşme, tarım

emeğinin bir çeşit endüstri emeğine dönüştürülmesi, üretimde ve tüketimde teknoloji kullanımı, eğitim ve kültür sorunlarının çözümü, ülke çapında kentleşme, yaygın haberleşme ağı, ülke çapında merkezi muhasebe. Bunlar, tarihsel olarak kapitalizmin çözmesi gereken ve çözdüğü sorunlardır.

Ekonomide Tabanın Dışlanması

Sovyetler Birliğinde parti kongreleri ardı ardına bir de şunu istemişlerdir: İşletme menajerliklerinin bağımsızlığının ve yetki ve sorumluluğunun giderek artması.

Bu konu, sosyalizmin bürokratik merkeziyetçiliğe olan farkını ilgilendiren karmaşık bir konudur.

Üretim hacmi zaten düşük olan ve savaşın bunu iyice düşürdüğü az gelişmiş bir ülkede seferber edilen toplumsal dinamizm, gelişme hızını çok yükseklerle çıkarabilir. Oysa, zaman ilerleyip, ekonomi büyüdüğünde ve yaşam tekdüzeleştiğinde hızın düşmesi kaçınılmazdır. (On birimlik üretim yüzde yüz arttığında 10 birim artar. Oysa 1000 birimlik üretim yüzde bir arttığında yine 10 birim artar.) Bu süreçte az gelişmişliğin tüm öğeleri etkisini artırır. Herhangi bir ögenin sosyalizmin yapısal özelliği olması başka, bir somut ülkede ve belli bir zaman dilimi içinde varolması başka şeylerdir.

İşyeri menajerlerinin yetki ve bağımsızlığını arttırmanın, üretimin niceliğini ve niteliğini yükseltme endişesiyle nasıl bir bağı olabilir? Sovyetler Birliği dev bir ülkeydi, milyonlarca tonluk üretim yapıyor ve merkezi plan uyguluyordu. Baltık'dan Tayga'ya dek tüm işletmelerin neyi, ne kadar, hangi nitelikte üreteceğine, kaçta satacağına karar veriyordu.

Ülke ekonomisi küçükken, dünyada ekonomik tempo düşükken, yazışma yoluyla merkezi bir plan (o da gerçek sosyalizmin planı değildir) bir ölçüde işleyebilir. Üretim büyük boyutlar aldıkça, çeşitlendikçe, nitelik öne çıktıkça, dünya pazarında rekabet her ülkeyi doğrudan etkiler bir önem kazandıkça, bilimsel-teknolojik devrim açılıp serpildikçe gerçekten merkezi bir planın başarıyla işletilebilmesi *en başta* çok yüksek bir teknolojik düzey ister. Tüm ülkeyi kavrayan elektronik haberleşme, bilgisayar sistemi ister. Sovyet ekonomisi bu düzeye hiçbir zaman ulaşamamıştır. Plan uygulamasında beliren yetersizliklerin başlıca nedenlerinden birisi bu teknolojik gerilik olmuştur.

Parti yönetimleri, plan işleyişinin rahvanlaşımını görmüş, bunun karşısında, işletme yönetimlerine daha geniş bağımsızlık ve yetki getirmişlerdir. Desantralizasyon (merkez dışılık). Biliyoruz ki, işletmelerde “tek yetkili” sistemi, meta üretiminin, kapitalist üretim ilişkilerinin ayrılmaz bir özelliğidir.

Sosyalist ekonominin merkeziliği, merkez dışılığı ve demokratik merkeziyetçilik noktasında neler söylenebilir? Bir kere, şunu iyi biliyoruz ki,

“Komünizm ülke çapında büyük ölçekli üretimin *olabilen en yüksek merkeziliğini* gerektirir ve varsayar. (...) Tüm-Rusya merkezini ülke çapında belirli bir işkolundaki tüm işletmeler üstünde doğrudan denetim hakkından alıkoymak (...) komünizm değil, bölgesel anarko-sendikalizm olur.”¹¹³

Böyle bir merkezileşme, “olabilen en yüksek merkezilik”, üretim sürecinin yatay ve dikey gelişmesinin *zorunlu kıldığı* bir merkezilik olduğu için, bürokratik merkeziyetçilik değildir. Bürokratik merkeziyetçiliğin disiplini biçimsel ve dayatmacıdır. Sosyalist toplumun ve sosyalist ekonominin merkeziliği, *demokratik merkeziyetçiliktir*.

“Demokratik merkeziyetçiliği bürokrasi ve rutincilikle karıştırmaktan daha yanlış bir şey yoktur. Bizim şimdi görevimiz, demokratik merkeziyetçiliği ekonomik alanda uygulamak, demiryolları, posta ve telgraf hizmetleri, öteki taşımacılık araçları, vb., ekonomik girişimlerde mutlak bir uyum ve birlik sağlamaktır. Aynı zamanda, gerçekten demokratik bir anlamda anlaşıldığında, merkeziyetçilik, tarihte ilk kez yaratılan bir olanağı, yalnız özgül yerel özelliklerin değil, ayrıca yerel yaratıcılığın, yerel girişimciliğin, ortak amaca ilerlemenin çeşitli yol, yöntem ve araçlarının tam ve önü kesilmeyen bir gelişimini varsayar.”¹¹⁴

Sosyalizme geçiş aşamasında, ekonominin gelişmesine paralel olarak merkezi otoritenin etkinliği, merkezileşme arttıkça tabanın etkinliği, demokrasi de artmak zorundadır:

“Tabanda yaratıcı eylem, yeni kamu yaşamının temel unsurudur. (...) Sosyalizm tepeden fermanla yerleştirilemez. Mekanik

---

¹¹³ LTY, C. 42, s. 96. (abç)

¹¹⁴ LTY, C. 27, s. 207-208.

bürokratik yanaşım, onun ruhuna terstir; canlı, yaratıcı sosyalizm, yığınların kendi ürünüdür.”¹¹⁵

Sosyalizme hazır olmayan, meta üretiminin sürdüğü bir ülkede, menajerlerin yetkilerinin arttırılması önlemini, NEP’i anımsatan bu önlemi yanlış bulmayız. Ama bu mantığı ekonominin her alanında, en başta planlama sürecinde de uygulamaya koymak koşuluyla. “Gelişmiş sosyalizmi kurduk, komünizme gidiyoruz” tezlerinin geri çekilmesi koşuluyla.

Sonra, neredeyse tüm kongre kararları, menajerlerin yetkilerinin arttırılmasını ısrarla istemişlerdir ama ne ilginçtir ki bu kararlarda, yığınların *ekonomik yaşama* daha aktif ve daha etkin katılımı yönünde bir *somut önlem* yoktur. Oysa, birim yönetimlerinin yetkilerinin arttırılması, tabanın hak ve yetkilerinin, denetiminin de arttırılmasını *zorunlu* kılar. Ancak böyle bir dengelemeyle demokratik merkezîyetçilik düzgün işler, demokrasi gelişir. Ancak böyle bir dengelemeyle işgücü, yetkileri artan menajerlik karşısında savunmasız kalmaz. Ancak böyle bir dengelemeyle milyonlar plan hedeflerini gerçekleştirmeye gerçek bir ilgiyle katılabilir.

Her Alanda Kaynak İsrافی

Sovyetler Birliğinin dünya pazarında gerçekten yer alamamasının teorik açıklaması olmaktan başka bir anlam taşımayan, Stalin’in tek dünya pazarını reddi ve iki dünya pazarı vardır demesi, Sovyet ekonomisine zarar vermiştir. Sovyetler Birliğinin, dünya fiyatlarıyla ilgili olmayan, konvertibl olmayan bir parası vardı. Çeşitli mal ve hizmetlerin fiyatları, bunların dünya pazarındaki karşılıklarından tamamıyla bağımsız olarak saptanıyor, bu nedenle devlet, sonucunda halkın cebinden, inanılmaz sübvansiyonlar veriyordu. Pek çok mal ve hizmetin fiyatı bedavaya yakındı. Oysa ancak ne zaman devlet onları bedavaya yakın maliyetlerle üretirse, ancak o zaman o fiyatlardan satabilirdi. (Tabii bu noktada toplumsal devlet olmaktan gelen kaçınılmaz bazı sübvansiyonları kabul ederek söylüyorum.)

Toplumun elinde, tedavülde bulunan para, hele son dönemlerde, arzdaki mallardan, dükkanlarda satılan malın toplam değerinden çok

---

¹¹⁵ LTY, C. 26, s. 288. (abç)

daha fazla oldu. Bunun önemli nedeni mal kıtlığı idi. Tüketim öylesine ihmal edildi ki, ekonomide aşırı bir dengesizlik doğdu. İkinci nedeni ise, çok sayıda mal ve hizmetin ya bedava olması, ya da maliyetleriyle hiç bir karşılaştırma yapılmadan çok ucuza satılmasıydı. Ancak, para olup mal olmadı mı, karaborsa oluşur. Ekonomik yasaların insan iradesi dışında işleyişine karşı durulamıyor.

Bu israfın toplumsal etkisi kaçınılmaz olarak hissedildi. Yıllarca, iyi işlemeyen endüstrilerin ve toplumsal olarak gereksiz emeğin desteklenmesinden sonra, yaşam standartlarında kötüleşme başladı.

En yadsınamaz gerilemelerden birisi, sağlık hizmetlerinin niteliğinde ve kullanım olanaklarında ortaya çıktı. 1950'den 1985'e, sağlığa ayrılan ulusal gelir payı kabaca %10'dan %4'e düştü. 1985'de ölüm yaşı Sovyet erkeğinde 63, kadında 73 olarak tüm ileri kapitalist ülkelerin ve pek çok üçüncü dünya ülkesinin rakamlarının altındaydı. Sovyetler, çocuk ölümlerinde her 1000 doğumda 26 ölümlle, dünyada 50. Sıradaydı.¹¹⁶

Bu rakamlar, yalnızca sağlık sistemindeki değil, çevre sorunları, iş güvenliği ve çevresel ve mesleki kazalara karşı alınan tutumlardaki şiddetli yetersizliklerle de bağlıdır. Örneğin, 1980'lerde Sovyetler Birliğinde, çoğunluğu kirli içme suyu nedeniyle olmak üzere, kabaca yıllık ateşli tifo olayı 10.000-13.000'dir (Amerika'da 100-300). Kırsal alanda, köy hastanelerinin %69'unun sıcak suyu, %27'sinin kanalizasyon sistemi yoktu.¹¹⁷

Sovyetlerin emek yoğun kömür havzaları, yüksek kaza oranı ve düşük verimle, iki ayrı alanda da en kötüsüydü: 1979'dan 1989'a, ABD rakamlarının kabaca 8 katı olarak, 10 bin Sovyet madencisi iş kazasında öldü. Amerikan madencisinin ölüm yaşı 70'e kıyasla Sovyet madencisinin ölüm yaşı 49'du. Aynı zamanda, 2.5 milyon Sovyet madencisi bir yılda 800 milyon ton kömür çıkartırken, 140 bin Amerikan madencisi 1 milyar ton kömür çıkartıyordu.¹¹⁸ 1950-1985 arası, ayrılan fonların ulusal bütçenin %10'undan %7'sine düştüğü eğitimde de, sermaye yatırım oranının 1960'da %21'den, 1985'de %14-15'e düştüğü konut alanında da ciddi eksiklikler ortaya çıktı.¹¹⁹

Fakat sistemin toplumsal refah alanındaki başarısızlığını, doğurduğu çevresel ve ekolojik yıkımdan daha canlı hiçbir şey anlatamaz. Bir

¹¹⁶ Aslund, *Gorbaçof'un Savaşı*, s. 19.

¹¹⁷ *US News & World Report*, 3 Nisan 1989, s. 43.

¹¹⁸ *New York Times*, 22 Ocak 1990.

¹¹⁹ Aganbegyan, *Ekonomik Meydan Okuma*, s. 16.

İzvestiya araştırması (1990), Sibirya'daki Novosibirsk'in zehirli artıklarla yüzdüğünü haber verir ve sorar: “Ya bitkileri yokeden atıklarla tepesine kadar doldurulan Moldovya? Ya civa, kadmiyum, kurşun ve arsenik gibi ağır metallere zehirlenmiş Moskova bölgesi? Ya nitrat ve yaprak döküren ilaçlarla baştan sona dolan Orta Asya?”¹²⁰

En ağır sorunlar, Rus olmayan cumhuriyetlerdeydi. Özbekistan'ın uçsuz bucaksız yeni pamuk arazileri yaygın sulamaya gereksinim duyduğu için, Aral Gölü'ne (dünyanın dördüncü büyük gölü) dökülen iki ana nehir pamuk tarlalarına çevrilmişti. 1970-90 arası yirmi yıl içinde Aral, suyunun yarısından fazlasını yitirdi. Balığın tükenmesiyle tekneler, balık işleme fabrikaları, balıkçı köyleri terk edildi. Bugün hala bu kalıntılar, çekilmiş sahil hattının 40 mil ötesinde görülebilir.

Aynı zamanda, pamuk tarlaları kimyasal maddelerle kirletildi. Sonunda zehirli maddeler çevre nehirlere ve hendeklere geri sızdılar. Bu, bölgenin su rezervlerine felaket derecesinde bir etki yaptı. Özbekistan'ın bir parçası olan Karakalpak Özerk Cumhuriyeti'nde nüfusun üçte ikisi karaciğer bozukluğu, ateşli tifo ya da yemek borusu kanserinden şikayetçidir. Bebek ölüm oranı, dünyada en yüksekler arasındadır.

Sovyet nükleer endüstrisinin ekolojik olarak dünyada en güvenlisi olduğunu Sovyet liderlerinden çok dinledik. Ama sonra öğrendik ki, gerçekte kapitalist ülkelerdeki karşılıklarından daha fazla kazaya eğilimli ve tehlikeliydiler.

Her alan için sürekli kulakta çınlayan sözcük “ziyan”dı. Enerji ve hammadde ziyarı, kötü üretilmiş gereç ve mallarla devlet fonlarının ziyarı, toplumsal olarak gereksiz iş nedeniyle insan ve mali kaynak ziyarı, işgücü ziyarı, vb. Dolayısıyla, emir ekonomisinin kendisi, yenmeyi hedeflediği hastalığın, yani, kapitalizmin üretim anarşisinin yarattığı ziyarın, Sovyetler Birliğindeki temel nedeni olmuştur. *Sovyet “sosyalizmi”, devlet tekeli koşullarında ve güvenilir siyasal denetimler olmadan, öznel yargılar temelinde ve bürokratik aygıtın çıkarları doğrultusunda işledi.* Sonuçta, darlıklarıyla ün salmış olan sistem, kuşku yatırımlar, üretim fazlalıkları, çevresel sorunlara duyarsızlık, emek verimliliğinin düşüklüğü ve muazzam bütçe açıklarıyla uğraşmak zorunda kaldı.

İster sistemle uyuşmayan komünist, ister küçük burjuva, isterse de ajan olsun, hakkında ne denirse densin, Roy Medvedyef'in 1971'deki şu söyledikleri gerçekleri en çarpıcı biçimde anlatmıyor mu?

---

¹²⁰ *İzvestia*, 26 Mayıs 1990.

“1948 ve 1964 arasında, üretken yatırımların verimliliği, metal işleme ve elektro enerji dışında endüstrinin her kesiminde, iki-üç katı düştü, ki Sovyet erki kurulduğundan beri böyle bir şey olmamıştı. Yedi Yıllık Plan sonucunda eksik maddelerin listesi çok büyükse de ve büyümeye devam etse de, fabrikalar pazarı muazzam miktarlarda satılmayan mallarla doldurdu. Perakende ağında satılmamış ürünlerden oluşan bir yıllık stok birikmişti, her çeşit kumaş, örgüler, giyecekler, dikiş makineleri ve altı aylık oyuncak. (...) Pek çok işletmenin depoları, perakende sistemi tarafından reddedilen mallarla doluydu (...) 1964’de, yalnızca perakende depolarında birikmiş, (yiyecek dışında) satılmamış tüketici mallarının değeri 20 milyar rubleye yaklaşmaktaydı, ki bu miktar ABD’de gerileme yıllarındakinden daha büyüktür.”¹²¹

Bilim ve Teknoloji

Yanlış yaklaşımlar sonucu oluşan yönetsel emir ekonomisinin başarısızlığının çarpıcı bir göstergesi, Sovyet ekonomisinin, bilim ve teknolojinin son gelişmelerini içermeye ve uygulama yetersizliği idi:

“Batı ülkeleri ekonomilerini, kaynakları koruyarak, en son bilim ve teknolojiye önem vererek, büyük çapta yeniden yapılandırılmaya başladıklarında, Sovyetler’de bilimsel-teknik gelişme yavaşladı (...) çünkü asıl olarak ekonomi buluşlara duyarlı değildi.”¹²²

Bu sorun Sovyetler Birliğinin son dönemlerinde ortaya çıkmadı. Yirmi üç yıl önce, *Literary Gazette* bir yazısında şöyle diyordu:

“Yeni buluşların sadece %30’u endüstride kullanıma giriyor. Her yıl 16 bin buluşun kayıtlara geçtiği ve her birinin küçük bir işyerinde kullanılmasının ortalama 50 bin rublelik bir tasarruf demek olduğu gerçeği akılda tutulursa (tabii ki büyük bir çoğunluğu

---

¹²¹ Medvedev, *Sosyalist Demokrasi*, s. 242.

¹²² Mikail Gorbaçof, *SBKP Merkez Komitesi Plenumuna Rapor*, 25-26 Haziran 1987, s. 37.

birden fazla işyerinde kullanılabilir), söz konusu zararın çapını anlamak daha kolay olacaktır.”¹²³

Hatta 1976’da 25. Kongrede Brejnev bile, “bilimsel ve teknik ilerlemelerin uygulanışı pek çok bölümün önünde darboğaz yaratmaktadır” ve “el emeği oranında keskin bir azalma ve üretimin gelişmiş makineleşmesi ve otomasyonu” gelişme için “zorunludur” uyarısında bulunmuştu.¹²⁴ Beş yıl sonra, 1981’de 26. Kongre de, “umut vaat eden buluşların üretime sunulmasındaki dayanılmaz gecikmeleri” eleştiriyordu.¹²⁵

1982’de Oleg Bogomolov, o günün Dünya Sosyalist Sistemi Ekonomi Enstitüsü direktörü, son yirmi yıldır sosyalist ülkelerin “bilimsel ve teknik ilerlemeleri dikkate almada başarısız olduğunu” söyledi. “Bunun, verimliliğin temel ölçütü olan kalite ve güvenilirlik, enerji ve üretimin maddesel yoğunluğu üzerinde olumsuz etkisi olmuştur” dedi.¹²⁶

Ancak nedense, bu değerlendirmelerin hiçbiri, kapitalist ve sosyalist ülkeler arasındaki büyüyen teknolojik açığın nedenlerine değinmemiştir. Yalnızca sistem karşıtlarından Roy Medvedev, “sosyalist ülkelerde ekonomik yaşamın en önemli yönlerinin, *teknolojik ilerlemeyi kolaylaştırmak yerine engellemek yönünde çalıştığını*” söylemiştir.¹²⁷

Sovyetler Birliğindeki üretken güçlerin gelişme düzeyine denk düşmeyen katı hiyerarşik merkezi planlama sistemi, tam da şu reformlardan korkmuştur: Endüstride işlevli otonomi, tarımda gurup sözleşmesi, hizmet sektöründe kooperatifler. Oysa bunlar, ekonomiyi bilimsel teknolojik devrime daha duyarlı yaptı. Bu reformların can alıcı özü, merkezi mekanizmayı ancak en önemli kararlar düzeyine daraltmak, üretim ilişkilerini üretken güçlerin düzeyine uyumlu bir noktaya geri çekmekti. Böyle bir değişiklik kaçınılmaz olarak, demokratikleşme için sistem üzerindeki baskıyı da arttıracaktı.¹²⁸

¹²³ Roy Medvedev’den aktarma, *Sosyalist Demokrasi*, New York, Norton, 1975, s. 393.

¹²⁴ *SBKP 25. Kongre Belge ve Kararları*, Novosti, 1976, s. 47, 52.

¹²⁵ *SBKP 26. Kongre Belge ve Kararları*, Novosti, 1981, s. 42, 56.

¹²⁶ *WMR*, Mayıs 1982, s. 48.

¹²⁷ Medvedev, *Sosyalist Demokrasi*, s. 93. (abç)

¹²⁸ Fyodor Burlatski, *Literary Gazette*, Temmuz 1990.

Sonuç olarak, sistem, *yoğun* gelişmenin zararına, *yaygın* gelişmeye kilitlenmiştir:

“Planlama mekanizması, bilimsel ve teknolojik gelişmeyi karsız yapıyor ve üretimin kalitesini yükseltenleri daha avantajlı bir hale getirme garantisini vermiyor. Yeni inşaatları destekliyor ama teknik yeniden inşa üzerinde çalışmayı karsız hale getiriyor. Sistem aşınma fonlarını istifliyor, eski ürünlerin üretimini sürekli kılıyor ve işletmeleri fonlarını ve ürünlerini yenilemeleri için iteklemiyor.”¹²⁹

Sovyet ekonomik örgütlenmesinin önemli bir özelliği olan dar departmanlaşma ve uzmanlaşma, niceliksel hedefleri gerçekleştirmek için kullanışlıydı ama teknik buluşlar açısından fırsatların kaçması sonucunu verdi. Örneğin, termal enerji üretimi için yeni, daha güvenilir ve verimli bir fırının kullanılabilmesi yıllar aldı. Yeni fırının kazanı küçüktü, daha az yer tutuyordu, yüklemeye zamanını yarıya indiriyordu, hava kirlenmesini ve yakıt kullanımını azaltıyordu ve onarımı daha kolaydı. Tek “kusuru”, kazanın üretimi için %25 daha az metale gerek duyulmasıydı. Kazan fabrikalarının plan hedefleri, kullanılan metal miktarına dayandığından, fabrikalar eski modelleri sürdürdüler.¹³⁰

Bu ve benzeri örnekler buzdağının ancak tepesidir. Sovyetler Birliği uzayda insanlığın öncülüğünü yaparak bilimsel kapasitesini sergiliyordu ama bilgisayar teknolojisi, sibernetik, robotlaşma, yeni enerji kaynakları, kimyasal-üretilmiş yapım maddeleri, biyo-teknik ve bunun gibi bir çok konuda gelişmenin çok gerisinde kaldı.

Sovyetler Birliğinin 1970’lerin başında ABD’yle nükleer eşitliğe ulaşması, aslında sistemin çelişkili yönlerini açığa çıkardı. Yönetimsel emir ekonomisi, sıkı bir odaklaşmayla ülkenin tüm kaynaklarını belli noktalara seferber edebilmede başarılı olabiliyordu. Örneğin, askersel amaçlı araştırma, geliştirme ve üretimde başarılıydı. Ordu komutanlığı da, planlamacıların kendi gereksinimlerine öncelik vermesi için etkili baskı yaptı ve nitelik denetimi oluşturdu.^{α, β} Sivil ekonomideki

¹²⁹ Aganbegyan, *Ekonomik Meydan Okuma*, s. 20.

¹³⁰ Agy, s. 85.

^α Tabii ki, zaman içinde, Sovyet ordusuna yapılan kaynak aktarımının maliyeti, ekonominin geri kalanı üstünde çok olumsuz etki yaptı. Uzun dönemde, ABD askeri gelişmesinin çok daha gelişkin bir üretim tabanına dayanıyor olması, soğuk savaşın sonul çözümlenmesinde önemli bir faktör oldu.

araştırma, geliştirme ve özellikle üretim ise ayrı bir konudur. Bürokratik aygıtın denetimsiz bir güç kazandığı bu alanda, durgunluk ve atalet egemen olmuştur. “Yaşayan sosyalizm” kapitalizmle olan ekonomik yarışını asıl bu alanda kaybetmiştir.

Sistemin, yeni teknoloji kullanımını teşvik etmediğini Andropof da şu sözlerle dile getirmişti:

“Ne yazık ki yoldaşlar, hepimizin bildiği gibi bizim için güç olan, bilim ve teknolojinin kazanımlarını pratiğe sokmaktır. Yenilikten uzak duran hiçbir şey kaybetmezken, kaybeden, “risk” alıp da kendi işletmesine yeni teknoloji sokan, yeni makineler kullanan ya da üreten menajer oluyor. Dolayısıyla, görev, öyle bir örgütsel, ekonomik ve moral önlemler sistemi oluşturmaktır ki, hem menajerler, hem işçiler, hem de doğal bilimciler ve desinatörler makine yenilemeye ilgi duysunlar ve eski moda çalışma karsız olsun.”¹³¹

Ama artık çok geç kalınmıştı!

“Gelişmiş Sosyalizm”

Parti, apaçık bir biçimde olgunlaşmakta olan krize karşı ne yaptı? Gerçekleri kabul ve onlara göre siyaset belirleme yerine, kriz yeni bir teorik bulgu (!) ile gizlenmeye çalışıldı: Sovyet toplumu bir üst aşamaya, “*gelişmiş sosyalizm*” aşamasına yükseldi!

1970’lerin başlarında teorisyenler Sovyet sistemini karakterize etmek için bu kavramı kullanmaya başladılar. Brejnev’in resmi açıklaması, “*gelişmiş sosyalizm*”i şöyle tanımladı:

“Yeni toplumun olgunlaşmasında bir aşama (...) sosyalizmin yaratılışında var olan kollektivist ilkeler üstünde yükselen

---

^β Merkezi planlamanın bu olağanüstü gücü, yapılan planlamanın yapılış ve uygulanış biçiminin, kapsamının ve hedeflerinin, ülkeyi başarıya ya da başarısızlığa götürebilecek en önemli olgu olduğunun da altını çizer. Üretken güçlerin gelişme düzeyinin böyle bir merkezi bir planlama için son derece yetersiz kaldığı bir ortamda iradi kararların eline büyük bir güç verilmiştir. Dolayısıyla, Sovyet deneyiminin başarısızlığı büyük ölçüde planlamanın niteliğiyle bağlıdır.

¹³¹ Andropof, Haziran Plenumunda Yapılan Konuşma, *İşçinin Sesi*, Sayı 242

toplumsal ilişkilerin bütünüün yeniden biçimlenmesiyle ulaşılan (aşama) tamamlanmıştır. Sosyalizmin yasalarının işlenmesi için tam çerçeve, bunun yararlarının toplumsal yaşamın tüm alanlarında ortaya çıkması, toplumsal sistemin dinamizmi ve organik bütünlüğü, siyasal dengesi ve bozulamaz yapısal birliği. Bunlar gelişmiş toplumun ortaya çıkan belirli özellikleridir.”¹³²

Bu noktada önemli olan, bu açıklamayı izleyen gelişmelerin de ışığı altında, Sovyet liderliğinin neden bu kendini beğenmiş pozunu takınmayı gerekli gördüklerini anlamaktır.

Bir anlamda bu, Hruşçof döneminden miras kalan daha da uygunsuz bir formülasyonu düzeltme çabasıydı: “Komünist toplumu kurma, Sovyet insanı için hazır, pratik bir görev haline gelmiştir.” Hruşçof’un bu değerlendirmesi, Sovyet gerçeğinden o denli farklıydı ki, giderek büyüyen bir sorun olan halktaki inançsızlığı güçlendirmekten başka bir şeye yaramıyordu.

Öte yanda, SBKP’nin, dünya komünist hareketinde otoritenin nihai kaynağı olduğunu temellendirecek ve Sovyetler Birliğinin önder rolünü güçlendirecek bir teorik dayanağa gereksinim vardı. Bu özellikle 1968’den sonra, Çekoslovakya olaylarının, hem dünya komünist hareketinde hem de sosyalist kampta merkezkaç eğilimleri beslediği dönemde önem kazandı. Gelişmiş sosyalizm teorisi, yönetimde olmayan komünist partileri arasında Sovyet hegemonyasını tehdit eden Avrupa komünizmi virüsünü etkisizleştirme savaşımında da SBKP’nin elini güçlendirecekti.

“Gelişmiş sosyalizm”in ana özelliği, “Marksist-Leninist partinin yönetici rolünün *büyümesi*”ydi. Böylece, partiyi güçten düşürecek herhangi bir çaba ya da başka siyasal güçleri meşrulaştırarak onun “yönetici rolü”nü sorgulama, sosyalizme ihanet olacaktı.

Karl Marks’a göre, sosyalizmin kapitalizme üstünlüğü, toplumsal artığın daha eşit dağıtılacağı vaatleriyle gösterilemez. Yalnızca kapitalizmin üretebildiğine eşit miktarda zenginlik üretip dağıtacaksa, sosyalizm başarıya ulaşamaz. Sosyalizmin, ekonomik olarak kapitalizmden üstün olduğunu kanıtlaması gerekir. Kaynakların kullanımında daha verimli, üretim sürecinde maliyete daha duyarlı, üretken güçleri devrimcileştirmede daha yetenekli olduğunu kanıtlaması gerekir.

“Yaşayan sosyalizm” bu can alıcı çerçevede hiçbir zaman kapitalizme üstünlüğünü sergileyemedi. Bunun böyle olduğu uzun süre

---

¹³² WMR, Aralık 1977, s. 7.

YANLIŞ REÇETELERİN SONUÇLARI

gizlenebildi çünkü, devrim öncesi Rusya'yla karşılaştırıldığında, Sovyetler Birliği önemli ekonomik kazanımlar sağlamıştı. Ancak, aradan yetmiş yıl geçince, bu karşılaştırma önemini yitirdi. Dahası, gelişmiş ve bazı orta gelişmiş kapitalist ülkelerin aynı dönemlerinin gösterdiği gibi, bir burjuva demokratik devrim de, ulaşılan çoğu sonuca ulaşabiliyordu.

“Sosyalist sistem” başarısız oldu çünkü yönetsel emir ekonomisi, kapitalizmden daha az verimli, daha katı, yeniliğe dirençli ve daha dengesiz bir ekonomi doğurdu. Bürokratik aygıtın öznel ekonomik yargıları nesnel denetimlerden yoksun olduğu için ve bu aygıt üretim sürecinden uzak ve kendi kararlarının sonuçlarından doğrudan sorumlu olmadığı için, merkezi planlamanın düşünülen tüm yararları tersine döndü. Bürokratiklikten boğulmuş bir sistem, kalite, verim, üretkenlik ve ekonomik süreçte kaynakların verimli kullanımı gibi yaklaşımları ortaya getiremeyen bir sistem doğdu.

Sistemin temel aksağı, onun *ütöfik voluntarizmini* yansıtır biçimde, üretim ilişkilerinin, üretken güçlerin gelişme düzeyiyle sürekli çelişki içinde olmasıydı. Devlet-parti yönetim aygıtı, inatçı bir biçimde kendi otoritesini ve ayrıcalıklarını savunarak, gerçek olasılıkları daha doğru yansıtacak yeni düzenlemelere izin vermedi. Merkez ayakta duramıyordu ama onun yerini alacak sistem içi bir güç de yoktu.

Asıl felaket siyasaldı, asıl suçlu siyasal yaklaşımdı. Ve bunda SBKP temel sorumluluk taşımaktadır. Yalnızca yönetsel emir ekonomisini yaratmakla kalmadı, sistemin işlemediğinin açık olduğu bir durumda, yenilenme için siyasal irade ortaya koyamadı. Bunun yerine, sürekli olarak, Sovyetler Birliğinin giderek büyüyen, krizsiz bir topluma ulaştığını iddia etti.

4.2. Yanlış Reçetelerin Devletteki Sonuçları

Sosyalizmden Komünizme Geçiş

SBKP'nin 1961'de kabul edilen programında, 1980'lerde komünizmin kurulmuş olacağı yazılıydı. Bu yalnızca bir zamanlama yanlışı olamazdı. Komünizm kavramı ilkel bir biçimde anlaşılmadan böyle bir zamanlama yanlışı yapılamazdı.

Söz konusu sav yaşamda gülünç duruma gelince, program değişikliği gündeme geldi. Ancak hala kavramın doğru anlaőıldığına ilişkin ipuçları yoktu. 26. Kongrede bu konu üstü kapalı ele alındı. Bir yanlış geri çekildi, bir başka yanlış öne sürüldü. "Biz komünizm değil gelişmiş sosyalizm aőamasındayız, ama sınıfsız homojen toplum ana hatlarıyla gelişmiş sosyalizmin çerçevesi içinde kurulacaktır" dendi.

Sovyetler Birliğinin son dönemlerinde bu konuda bazı gelişmeler oldu. Andropof'un plenum konuşmasında yaptığı çözümlenmeye göre, "gelişmiş sosyalizm", sosyalizmin kendi kolektivist temelinde gelişiyor olmasını anlatmaktaydı. Başka bir deyişle, mülkiyet biçimlerinin artık tümüyle sosyalizme uygun olduğunu anlatıyordu.¹³³ Bu koyuőa göre, Marks'ın sosyalizm tanımını da anımsarsak, "gelişmiş sosyalizm" dediklerinin, sosyalizm olduğu anlaőılmaktadır.

Önce 1930'ların ortalarında proletarya diktatörlüğü bitti, yerini "tüm halkın devleti" aldı dendi. 1960'larda 1980'de komünizme geçiyoruz dendi. 1970'lerin ortalarında "gelişmiş sosyalizm" dendi. Ve sonunda Andropof "sosyalizm" dedi. Böylece, yaşam voluntarist kurguları çökerttikçe, gerçeğe doğru bir adım geri atıldığı görüldü. Andropof ya da SSCB daha uzunca yaőayabilseydi, belki "sosyalizm"den de bir adım geri atılarak tam gerçeğin üzerinde konum alındığını ve SSCB'nin hala sosyalizme geçiş döneminde olduğunun söylendiğini görecektik.

---

¹³³ Andropof, Haziran Plenumunda Yapılan Konuşma, *İşçinin Sesi*, Sayı 242

YANLIŞ REÇETELERİN SONUÇLARI

Yaşayan Sosyalizm'deki biçimsel ve gerçek sosyalizm ayırımına geliyoruz.¹³⁴ Andropof'un, "mükemmelleşme"den kastı, el emeğinin kaldırılması, emek verimliliğinin arttırılması, mekanizasyon ve otomasyon gibi konuları kapsadığına göre, gerçekte söz konusu olan tam da, *Yaşayan Sosyalizm*'de belirtildiği gibi çadırın içinin doldurulmasıdır.

"Komünizme daha çok uzun süre var" anlayışı Andropof'un konuşmalarında önemli bir yer tutmuştur. Marks'ın 165. doğum ve 100. ölüm yıldönümünde yaptığı konuşmada da, "komünizmin ikinci evresinden bizi ayıran tarihsel mesafe"den söz etmiştir. Ardından, 26. Kongrenin gelişmiş sosyalizm kavramını öne çıkardığını söylüyor ve şunu ekliyor:

"Bu kavrama dayanarak, parti önümüzdeki yıllar ve daha uzak bir perspektif için strateji ve taktiklerini biçimlendirdi ve ülkemizin, komünizmin en yüksek evresine ne kadar yakın olduğunu *abartmaya karşı* uyarıda bulundu."¹³⁵

1961 programının 1980'lerde komünizme ulaşılacağını söylemesi eleştirilmiş ve bunun açıkça eleştirilmesi gerektiği de vurgulanmıştır.

"Gelişmiş sosyalizmin mükemmelleştirilmesi" kavramından ne kastedilmiştir?

Marks'ın yıldönümü konuşmasında Andropof, yalnızca endüstride hala %40 el emeği kullanıldığını, bunun kabul edilemez olduğunu, mekanizasyon ve otomasyonun koyduğu görevleri ardıcıl olarak yerine getirmek gerektiğini vurgular. Mekanizasyon ve otomasyonun toplumsal ve siyasal önemi olduğunu, bunun yığınların üretimin yönlendirilmesine ve devlet yönetimine daha aktif katılabilmelerini, siyasal ve demokratik haklarını daha iyi kullanabilmelerini getireceğini söyler. *Yaşayan Sosyalizm*'de de bunlar böyle vurgulanmıştır.¹³⁶

Plenum konuşmasına gelince, burada "gelişmiş sosyalizmin mükemmelleştirilmesi, hem üretken güçler ve üretim ilişkileri açısından, hem de toplumsal-siyasal yaşam açısından tüm olarak ele alınmıştır. Üretken güçlere ilişkin, emek verimliliğinin yükseltilmesi, teknoloji yoğun üretimin önemi, el emeğini azaltmak üzerinde durulmuştur. Üretim ilişkileri konusunda, kolhoz mülkiyetinin, üretken güçlerdeki gelişmeyle de paralel olarak, zamanla, devlet mülkiyetine dönüşmesi ve sosyalist ülkeler arasında entegrasyonun gelişmesi vurgulanmıştır.

---

¹³⁴ R. Yürükoğlu, *Yaşayan Sosyalizm*, s. 100.

¹³⁵ *Sovyet News*, 2 Mart 1983.

¹³⁶ R. Yürükoğlu, *Yaşayan Sosyalizm*, s. 102.

“Tüm Halkın Devleti”

Stalin için sosyalizm, sınıf kavgasını içeren bir dönem değil, “sınıflar arasında dostça işbirliği” dönemidir. Proletarya diktatörlüğü kavramı da, Stalin’in teorisinde, komünizme geçiş dönemiyle değil, sosyalizme geçiş dönemiyle sınırlanır. Ne var ki, bu yetmez. Çünkü Lenin, proletarya devletinin çelişkili doğasının altını çizmiş ve bu devletin bir yanda işçi sınıfını düşmanlarına karşı koruduğunu ama öte yanda işçi sınıfının kendisini ona karşı savunması gerektiğini söylemiştir: “İşçi örgütleri işçileri kendi devletinden korumalıdır.”¹³⁷ Stalin’in teorisi, proleter devletinin bu çelişkili konumunu kabul edemez. Stalin, proletarya diktatörlüğünü tarihsel bir eğilim olarak değil, basit bir devlet kurumları toplamı olarak ele almak zorundadır.

SBKP programı şöyle der:

“Proletarya diktatorası, komünizmin birinci safhası olan sosyalizmin tam ve kesin zaferini ve cemiyetin enine boyuna komünizm kuruculuğuna geçmesini sağlamak suretiyle tarihi ödevini yerine getirdi ve iç gelişme ödevleri bakımından SSCB’de lüzumlu olmaktan çıktı. Proletarya diktatorası devleti olarak doğan devlet, yeni çağdaş safhada genel halk devleti haline, bütün halkın menfaatlerini ve iradesini ifade organı haline geldi (...) Partinin görüşü, devletin yok olmasından evvel, işçi sınıfının diktatorasına lüzum kalmayacağı merkezindedir. Devlet, genel halk teşkilatı olarak, komünizmin tam zaferine kadar muhafaza edilecektir. Halkın iradesini ifade ederek, devlet, komünizmin maddi-teknik temelini yaratma, sosyalist münasebetleri komünist münasebetlerle değiştirme işlerini teşkilatlandırmak, emek ve tüketim ölçülerini kontrol etmek, refahın arttırılmasını sağlamak, Sovyet vatandaşlarının hak ve hürriyetlerini sosyalist hukuk düzenini ve sosyalist mülkiyeti korumak, halk kitlelerini şuurlu disiplin ve emeğe komünistçe yaşmak ruhunda terbiye etmek, memleketin güçlü savunmasını ve güvenliği garantilemek, sosyalist memleketlerin kardeşçe işbirliğini geliştirmek, genel barış davasına dört elle sarılmak ve bütün memleketlerle normal münasebetler kurmak ödevleriyle yükümlüdür.”

---

¹³⁷ *LTY, C. 32, s. 25.*

Demek ki, Sovyetler Birliğinde 1936'dan itibaren proletarya diktatörlüğü yoktur. Marksist devlet teorisine göre *her* devlet özünde bir sınıfın diktatörlüğüdür ama Sovyetler Birliğinde bu devlet bir diktatörlük değildir.

Sovyetler Birliğinde sınıf ve katmanların ekonomik düzeyde gösterdiği yeni varoluş biçimleri ve karşılıklı ilişkileri üzerinde hiçbir dönemde yeterince durulmamıştır. Bu bir rastlantı ya da unutkanlık değildir. Stalin'in, "tüm halkın devleti" anlayışını ilk kez formüle ettiği On Sekizinci Kongre Raporu'ndaki çerçeveye bağlılığın sonucudur. Bu anlayışa göre, sömürücü sınıflar ortadan kalktığı için sınıf kavgası bitmiş, devletin ülke içinde baskı rolü yok olmuştur. İşte bu anlayış, "tüm halkın devleti" fikrinin kaynağıdır.

Stalin'in 18. Kongre konuşması şöyle demektedir:

"Lenin şu sözleri söylediğinde kesinlikle haklıydı:

'Burjuva devletlerinin biçimleri son derece çeşitlilik gösterir ama özünde hepsi aynıdır: şu ya da bu biçimde ama son çözümlemede tüm bu devletler, kaçınılmaz olarak burjuva diktatörlüğüdürler. Kapitalizmden komünizme geçiş de mutlaka çok çeşitli ve zengin biçimler yaratacaktır. Ama bunların özü kaçınılmaz olarak aynı olacaktır: Proletarya diktatörlüğü!'

"Ekim devriminden bu yana, sosyalist devletimiz belli başlı iki gelişme aşamasından geçmiştir.

"Birinci aşama, Ekim devriminden sömürücü sınıfların ortadan kaldırılmasına kadar ki dönemdir. Bu dönemde ana görev, alaşağı edilen sınıfların direnişini bastırmak, saldırganların saldırılarına karşı ülkenin savunmasını örgütlemek, endüstri ile tarımı yeniden canlandırmak ve kapitalist öğelerin ortadan kaldırılmasının koşullarını hazırlamaktı. Buna uygun olarak, devletimiz bu dönemde belli başlı iki işlev görüyordu. Birinci işlevi, ülke içinde alaşağı edilen sınıfları bastırmaktı. Bu yönüyle devletimiz, ondan önceki devletlerle yüzeysel bir benzerlik taşıyordu. Onların da işlevleri başkaldıranları bastırmaktı. Ancak ikisi arasında temel bir fark vardı. Bizim devletimiz emekçi çoğunluğun çıkarları doğrultusunda sömürücü azınlığı bastırırken, önceki devletler sömürücü azınlığın çıkarları doğrultusunda sömürülen çoğunluğu bastırıyorlardı. Devletimizin ikinci işlevi, ülkeyi yabancı saldırıya karşı savunmaktı. Bu yönüyle de devletimiz önceki devletlerle yüzeysel bir benzerlik taşıyordu. Onlar da ülkelerinin silahlı savunusu-

nu üstlenmişlerdi. Ancak ikisi arasında temel bir fark vardı. Bizim devletimiz, emekçi çoğunluğun kazanımlarını yabancı Saldırıya karşı korurken, önceki devletler bu gibi durumlarda sömürücü azınlığın zenginliğini ve ayrıcalıklarını koruyorlardı. Devletimizin bir de üçüncü bir işlevi vardı: O da devlet organlarımızın yeni sosyalist ekonomik sistemin yavru filizlerini geliştirmek ve halkı sosyalizm ruhunda yeniden eğitmek için yürüttükleri ekonomik örgütlenme ve kültürel eğitim çalışmasıydı. Ancak söz konusu dönemde bu yeni işlev sözü edilir bir gelişme gösteremedi.

“İkinci aşama, kentte ve kırdaki kapitalist öğelerin ortadan kaldırılmasından sosyalist ekonomik sistemin tam utkusuna ve yeni anayasanın kabulüne kadar ki dönemdi. Bu dönemin başlıca görevi, sosyalist ekonomik sistemi ülke çapında yerleştirmek, kapitalist öğelerin son kalıntılarını ortadan kaldırmak, bir kültür devrimi gerçekleştirmek ve ülkenin savunması için baştan aşağı modern bir ordu oluşturmaktı. Sosyalist devletimizin işlevleri de buna uygun biçimde değişti. *Ülke içinde askersel baskı işlevi kalktı, öldü gitti. Çünkü sömürü kaldırılmıştı, ortada sömürücüler kalmamıştı, böylece bastırılacak kimse de yoktu.* Bu baskı işlevinin yerini, sosyalist mülkiyeti, halkın mülkiyetini çalıp çırpanlara karşı koruma işlevi aldı. Ülkeyi yabancı saldırıya karşı savunma işlevi olduğu gibi kaldı. Dolayısıyla Kızıl Ordu ve Donanma, bunların yanı sıra, yabancı casusluk servislerinin ülkemize gönderdiği casusları, suikastçıları ve bozguncuları ortaya çıkarıp cezalandırmada yeri doldurulamayacak bir görev gören ceza organları ve istihbarat servisi de olduğu gibi kaldı. Devlet organlarının yürüttükleri ekonomik örgütlenme ve kültürel eğitim işlevi de kaldı ve sonuna dek geliştirildi. Şimdi devletimizin ülke içindeki temel görevi, barışçı ekonomik örgütlenme ve kültürel eğitim çalışmasıdır. Ordu, ceza organları ve istihbarat servisimize gelince, bunların sivri ucu artık ülke içine değil, dışarıya, dış düşmanlara yönelmiştir.

“Gördüğünüz gibi, bugün tarihte örneği olmayan ve birinci aşamadaki sosyalist devletten biçim ve işlevleri yönünden oldukça farklı, yepyeni bir sosyalist devletimiz vardır.” (abç)

Stalin’in, alıntının başında Lenin’den yaptığı aktarma bir an için şöyle düşündürüyor: Acaba Stalin, bu “yeni” devletin, proletarya devletin bir biçimi olduğunu mu söylüyor? Ancak alıntı dikkatli

okunduğunda bunun böyle olmadığı, Stalin'in "yeni" devleti Lenin gibi anlamadığı ve Lenin aktarmasını da yalnızca söylediğinden geri kaçabilmeye bir köprü olarak kullandığı ortaya çıkıyor. Çünkü Stalin, ülke içinde bu devletin *baskı rolü bitmiş*, hırsızları, dolandırıcıları cezalandırma düzeyine düşmüştür demektir. Devletin baskı rolünü, işbölümünden doğan tüm *sınıfsal farklılaşmaların varlığıyla* değil, kapitalist sınıfın varlığıyla bağlamaktadır.

Sovyet komünistleri, 1936'da, yeni Sovyet Anayasası'nın kabulü sırasında proletarya diktatörlüğü kavramını terk ettiler. 1936 Anayasası, Ekim devriminden yirmi yıldan az bir zaman geçmişken, Sovyetler Birliğinde sınıf kavgasının bittiğini ilan etti. Stalin'e göre, Sovyetler Birliğinde farklı sınıfların varlığı sürüyordu ama bu sınıflar artık antagonist değillerdi, birliğin eşit üyeleriydiler. O tarihten itibaren Sovyet devleti, "tüm halkın devleti" oldu.

"Sınıf uzlaşmazlıkları ortadan kalkmıştır" savı, bilimsel bir saptama değil, hamasetti, yalandı. Bu saptama, olağanüstü keskin sınıf çatışmaları yaratan kolektivizasyonun yalnızca bir iki yıl ardından gelmişti. Dahası, bu saptama, "Moskova duruşmaları"nın ancak küçük bir parçasına ışık tuttuğu kanlı yığınsal terörün başladığı sırada gelmişti. Sürmekte olan sınıf kavgasıyla ilişkilendirmesek, (haklı ya da haksız olması bir yana), bu baskı ve terörü nasıl açıklayacağız? Sınıf kavgasının sona erdiğini söylemek ve proletarya diktatörlüğünü "ortadan kaldırmak" büyük bir teorik sahtecilikti.

"Tüm halkın devleti" kavramı, Sovyetler Birliğinde sınıf kavgasının, hem de keskin biçimlerinin var olduğunu görmezden geldi. Sınıf farklarının ortadan kalkmasıyla, "devletin sönüp gitmesi" tek bir tarihsel sürecin iki birbirinden ayrılmaz yönüdür. Proletarya diktatörlüğü ancak sınıflar gerçekten yok olduğunda, *türdeş* topluma ulaşıldığında ortadan kalkacaktır.

Bu doğrulara yanıt verebilmek için Stalin, "tek ülkede sosyalizm" tezini kullandı. Bir ülkede sosyalist devrim gerçekleşir ve sosyalizme doğru yürüme başlayabilir. Bu devrimi yeni devrimlerin izleme olasılığı vardır ve bunun için devrimini yapmış ülkelere düşen görevler vardır. Ancak, tek ülkede sosyalizm sonul zaferi kazanamaz, sosyalizmi kuramaz. Stalin ise, kapitalist dünyada ne olursa olsun sosyalist devrim SSCB'de sonul zafere ulaşabilir diye iddia etti. Dolayısıyla tek sosyalist ülke (daha sonra sosyalist kamp) bir kapalı dünya olarak değerlendirildi. Ama dışarıdan tehdit sürüyordu. Emperyalizme karşı sosyalizmi savunmak için devlete hala gereksinim sürüyordu.

Stalin, SSCB'nin Anayasa taslağı üzerine raporunda şöyle diyordu:

“Ulusal ekonominin tüm alanlarında sosyalist sistemin tam zaferi şimdi gerçekleşmiş bir olgudur. Bu, insanın insan tarafından sömürülmesinin bastırıldığı, kaldırıldığı ve üretim araçlarıyla gereçlerinin sosyalist mülkiyetinin, Sovyet toplumumuzun tartışma götürmez temeli olduğu anlamına gelir (...) İşçi sınıfımızı proletarya olarak adlandırmak hala olanaklı mıdır? Açık ki, değildir. (...) SSCB’nin proletaryası tam anlamıyla yeni bir sınıf olmuştur. Kapitalist ekonomik sistemi yıkan, üretim araçları ve aletlerinde sosyalist mülkiyeti getiren ve Sovyet toplumunu komünizm yolunda yürüten SSCB işçi sınıfı olmuştur.”

Bu söylenenler konunun en önemli yönüdür. 1936 kararının altında yatan teorik sapmayı bu fikir aydınlatmaktadır. Söz konusu sapma evrimci türden bir sapmadır. Devrimci sürecin çeşitli yönleri birbirinden koparılmış ve birbirini izleyen momentler, aşamalar olarak sunulmuştur. Stalin’in sunuşuna göre devrimin birinci aşaması burjuvazinin alaşağı edilmesi, kapitalist mülkiyetin kaldırılması ve eskisinin yerine yeni devlet aygıtının oturtulmasıdır. Bu aşama, proletarya diktatörlüğü aşamasıdır. Bu aşama tamamlanınca, sosyalizm aşamasına girilir. Sosyalizm belirli bir üretim biçimine dayalıdır ve devleti de tüm halkın devletidir. Üçüncü aşama da komünizm aşaması olacaktır. Yani birbiri ardından gelen üç aşama!

Bu yaklaşım, Marksizmin diyalektiğini bir yana iterek sorunlardan “kurtulma”nın örneğidir. Bu yaklaşımda diyalektik yok olur çünkü Stalin, birbirini izleyen aşamalar teorisinde, Marks ve Lenin’in defalarca dikkat çektikleri bir çelişkiyi görmezden gelir. Proletarya devrimi hem proletaryanın yönetici sınıf haline gelmesidir (devlet bunun aracıdır), hem de devrim, sınıf yönetiminin her çeşidini yok etmeyi, dolayısıyla devleti yok etmeyi üstlenir. Bu gerçek bir çelişkidir. Stalin süreci değişik aşamalara bölerek bu çelişkiyi çözmüştür!

1936 Anayasası böylece, belirli bir pratikle belirli bir teoriyi kaynaştırmıştır. Ne var ki, sınıf mücadelesini yok saymak, onun gerçek yaşamda da ortadan kalkmasına yetmez. Ama işçi sınıfının tarihsel girişimi elinden kaçırması sonucunu vermiştir.

Anti Demokratik Yapılanma

Marks, proletarya diktatörlüğünü, “*halkın, halk için hükümeti*”¹³⁸ olarak tanımlamıştır. Sovyet sistemi ise partiyi proletarya diktatörlüğünün ve işçi sınıfı çıkarlarının kalıcı ve tek sözcüsü olarak görmüştür. Böyle olunca da, demokrasi iddiaları, burjuva demokrasilerinden daha az yalan olmamıştır.

Tek parti sistemi, tipik özelliği olan tek adaylı seçimleriyle, oylamayı bir oyun yapmıştır. Hatta, bu oyun seçimler bile yöneticilerin ancak küçük bir azınlığını “seçebilmiştir”. Bunlar genellikle yerel Sovyetlerin temsilcileridir. Yerel Sovyetler de yerel hükümet görevlilerini atamışlar ve daha üst organlara delegeleri seçmişlerdir. Ne var ki, hükümet görevlilerinin çoğunluğu ve ekonomik kuruluşların direktörleriyle, menajerlerinin tamamına yakını (*nomenklatura*) atanmıştır.

Aktif yığın demokrasisi kavramının, halkın parti otoritesini denetleyebileceği gerçek ve genel seçimlerle yan yana getirilmesi hem teorik, hem pratik bir zorunluluktur. Bu yapılmamışsa, düşünce özgürlüğü, toplumun bilgiye ulaşma hakkı, bireysel özgürlükler gibi demokratik kavramlarla işçi demokrasisinin bir ilgisi kalmaz. Bu haklar, tüm Sovyet Anayasalarında yer almıştır. Ancak, tüm toplumsal iletişimi parti elinde tutarsa ve kendisini eleştirenlerin aynı zamanda hem savcısı, hem yargıcı, hem de polisi olursa, orada tüm haklar yok olur.

İşçi sınıfının elinden seçim hakkının alınması: Proletarya diktatörlüğünün Sovyetik algılanışı, sosyalist toplumun temeli olması gereken gücün elinden seçim ve karar verme haklarını almıştır. Bu uygulamanın savunusu, bunun işçi sınıfının çıkarları yönünde bir yönetim olduğunu söyleyerek yapılır. Oysa anahtar soru şudur: Belirli bir anda bu çıkarların neler olduğuna kim karar verir? İşçi sınıfı mı, kendinde o yanılmazlığı gören bir elit yönetim kadrosu mu?

Sovyet uygulamasında her soruya tek bir yanıt vardır: Parti karar verir. Oysa şunu görmek gerekir ki, proletarya diktatörlüğünün bu uygulama biçiminde, onu giderek adına iş gördüğü işçi sınıfı çıkarlarına karşı tutum almayan dürtüler kaçınılmaz olarak işler. Bunun sonucunda, partinin iktidar tekeli, kaçınılmaz olarak, toplumun üzerine çıkan ve onun tarafından denetlenemeyen bir toplumsal katman yaratır.

¹³⁸ *Fransa’da İç Savaş.*

Öyle de olmuştur. Bu ayrıcalıklı konumu sonucunda, parti-devlet hiyerarşisi, işçi sınıfınıninkinden farklı çıkarlar geliştirmiştir. Burada iktidar tekelinin kaçınılmaz olarak yarattığı suiistimallerden söz etmiyoruz. Daha temel bir çıkar farklılaşması, parti-devlet-işletme liderliğinin giderek artan biçimde, yaratıcılığı, ehliyeti ve açık sözlü eleştiriyi değil, kendisine sadakati ödüllendirmesiyle ortaya çıkar.

Dahası, Sovyet teorisi, halkın ya da işçi sınıfının *çoğunluğu*, uygulanan siyasetleri değiştirmek, parti yönetimini değiştirmek istese de, ya da iktidarı bir başka siyasal güce vermek istese de, bu yapılamaz, partinin yönetimi hiçbir biçimde zayıflatılamaz der. Her adımı inceden inceye hesaplanmış “seçimler” oyununun altında bu anlayış yatar. Ne var ki, yeni siyasal güçleri demokratik, barışçı ve toplumca meşru kabul edilen yollardan öne getirmeye izin veren bir yasal sistem olmadıkça, tüm siyasal farklılıklar toplumsal patlama potansiyeli taşımaya başlarlar. Böylelikle, totaliter yönetim biçimini daha da haklı gösterecek bir ortam gelişir.

Bu söylediklerimize şunu da eklemek gerekir ki, partinin kendisi de demokratik çizgiler içinde çalışmamıştır. Partinin toplum karşısında konumu neyse, parti liderliğinin üyeler karşısındaki konumu da o olmuştur. Bunun sonucunda, önce parti diktatörlüğüne dönüşen proletarya diktatörlüğü, ikinci olarak parti yönetiminin diktatörlüğüne dönüşmüştür. Dolayısıyla toplum, devlet yönetiminden her adımda biraz daha uzaklaştırılmıştır.

Sansür altında toplum: Sovyet sisteminin savunusu son çözümlemede onun “çoğunluk yönetimi” olduğuna dayanır. Sovyet sisteminin gerçekten çoğunluğun yönetimine dayalı olup olmadığı sorusunu bir an için bir yana bırakalım, böyle bir demokrasi anlayışı da yetersizdir. Toplumda değişik enformasyon kaynakları, birbirleriyle rekabet eden siyasal düşünceler ve baskı görmeyen eleştiri olmadıkça, resmi hattın sağladığı “çoğunluk desteği” demokrasinin göstergesi olamaz. Yaşayan sosyalizm, farklı görüşleri ve eleştiriyi boğan bir *kapalı toplum* yaratmıştır.

Proletarya diktatörlüğünün bu uygulanma biçiminin uzun dönemde kendisini yıkıcı olmasını yaratan öge, tüm bağımsız toplumsal eylemi yok etmesidir. Böyle bir toplumda, parti-devlet aygıtının izni ve denetimi olmadan, meşru düzeyde hiçbir şey yapılamaz. Hiçbir örgüt özgür karar alamaz.

Bu ideolojik güdümün ve enformasyon denetiminin bilimler ve sanat üzerindeki sonuçları sözcüğün tam anlamıyla yıkıcı olmuştur. Sovyetler

Birliğinin bilimsel-teknolojik devrime katılmada ve sonuçlarını uygulamada gösterdiği geri kalışta da bunun önemli payı vardır.

Özellikle bilim, her çalışma alanından daha fazla özgür bilgi değişimi, akıl yürütme ve tartışma ister. Oysa, düşüncelerin, araştırmaların ve test sonuçlarının ideolojik ölçütlerle sansürü, yaratıcılığın ve eleştirinin önünü tıkaştırır.

Denetim dışı haberleşmeden duyulan korkunun, bilgisayar teknolojisinin ve kültürünün Sovyetlerdeki geri kalışında hiç mi payı yoktur? Tabii bunu ölçme olanağı yoktur ama önemli payı olduğu kesindir. Hele kişisel bilgisayarların toplumda yayılması önüne geçilemez bir bilgi ve haberleşme ağı yaratır. Kapitalist ülkelerde gördüğümüz gibi, bu bilgi ağının bir bölümü yararsız, hatta zararlı bir biçimde doldurulmaktadır. Ama ne olursa olsun, bunlar yeni nesilleri bilgi çağında iş görebilecek biçimde yetiştirmektedir. ABD ile Sovyetler Birliği arasında emek üretkenliğindeki farkın 1970'ler ve 1980'lerde, kapanacağı yerde, giderek açılmasının altında bir de bu gerçek yatmaktadır.

Boğulan sanat: Katı ideolojik denetim sanatı da boğmuştur. Nasıl Stalin'in "sosyalist kuruculuk" kavramı çok yönünü savaş komünizmi anlayışından almışsa, sanata yaklaşımı da çok şeyi "proletkült"ün kaba yararcı anlayışından almıştır. Sınırlanmamış kendini anlatımdan duyduğu korku ile toplumsal mühendisliğe olan yakınlığını birleştiren parti, sanatsal üretimi yönlendirmede yeni bir ilke getirmiştir: Sosyalist gerçekçilik!

Buna göre, bilimsel sosyalizm sanattan, yaşama "gerçekçi" bir yaklaşım ister. Durumu olduğu gibi yansıtan geleneksel gerçekçilik bu amaca uygun değildir! Sovyet anlayışı daha fazlasını ister. Gerçekliği devrimci gelişmesi içinde ister! Bu amaca ulaşmak için sanatçının yalnızca varolanı değil, tarihin yolunu, gelecek olanı da göstermesi gerekir.

Sosyalist gerçekçiliğin tek doğru sanat biçimi olarak kabulüyle, binlerce sanatçı, sürgünlerin ve emek kamplarının yolunu tuttu.

Hruşçof döneminin özelliklerinden birisi, bilim ve sanat üzerindeki denetimin önemli oranda azaltılmasıydı. İlya Ehrenburg'un 1954 romanı *Buzların Çözülüşü*, 1956'daki ünlü gizli konuşmanın ardından geleceğin habercisi oldu. Vladimir Dudintsef gibi sanatçıların çalışmaları, *Yalnızca Ekmekle Değil*, sosyalist gerçekçiliğin aşılmasınları parçaladı. Yasaklanmış pek çok yazarın "itibarı iade edildi". Yeni bir Sovyet sanatçı kuşağı, anti-Semitizm, evlilik dışı seks, emek kampları, yoksulluk ve resmi suistimaller gibi daha önceleri yasak olan pek

çok temayı işlemeye başladı. Soljenitsin'in *Ivan Denisovich'in Bir Günü* gibi yapıtlar gün ışığı gördü.

Ne var ki bu açıklık, Sovyet toplumunu gerçekten demokratikleştirmekten çok, Stalin'i gözden düşürerek Stalincilerin elinden iktidarı alma amaçlıydı.

Ne olursa olsun bu adımlar, amacı o olmasa da, partinin otoritesini sınırlama tehdidi taşımaya başlayınca, parti de bu ideolojik kalelerini teslim etmeyeceğini gösterdi. "Buzların çözülüşü" kısa ömürlü olmuştu. 1964'de Hruşçof'un bir Politbüro darbesiyle alaşağı edilmesinin ardından, Brejnev hızla rotayı yeniden eskiye döndürdü.

Yahudi yazarlar Andrey Sinyavski ve Yuli Daniel'in 1966'daki mahkemeleri dönüm noktası oldu. Yapıtlarını yurtdışında bastırmakla suçlanan bu iki yazarın biri beş, ötekisi yedi yıl emek kampı cezası aldı. Ardından gelen bir iki yılda çok sayıda yazar aynı kaderi paylaştı.

Parti liderliğinin sanata olan iki yüzlü yaklaşımını, sık sık resmi ağzlarla da dile getirilen şu cümlelerle özetleyebiliriz: Sovyetler Birliğinde her sanatçının hiçbir sınırlama olmadan özgürce çalışma, istediği gibi yazma hakkı vardır. Fakat, parti ve devlet kurumlarının da istedikleri eserleri yayınlama özgürlüğü vardır!

Bireyin yasal konumu: Bu koşullar altında, yasal sistemi oyuncak yapmak, otoriteler için her zaman kolay olmuştur. Yasal sistemi istekleri doğrultusunda yapılandırmak kolay olmuştur. Ardında da, siyasi rakiplerin yok edilmesini, yasaların uygulanması olarak gösterebilmişlerdir.

Bireyin yasal korunumu ile adalet sisteminin pratiği arasında da uçurum var olmuştur. Bireyin korunmasının başlangıç noktası, bağımsız bir yargının varlığıdır. Fakat, bağımsız yargı parti kararlarına tehdit yaratabileceği için, devlet-parti aygıtı tarafından kesinlikle reddedilmiştir. Yedi yıl bu sisteme hizmet etmiş eski bir yargıcın tespiti şudur: "Polis, savcı ve yargıçlar, yasaları uygulamada herkesin birbiriyle mesai arkadaşı olduğu ortak ilkesinden hareket ederlerdi."¹³⁹

Sovyet mahkeme sistemi yukarıdaki alıntıdaki "ilkeyi" yaşama geçirme yönünde kurulmuştur. "Kişinin, tersi kanıtlanmadıkça suçsuz sayılması", yasadışı yollardan elde edilen delillerin ve yasadışı yollardan elde edilmiş ve daha sonra reddedilmiş itirafların geçersizliği gibi kavramlar ancak 1980'de yasal yapıya girmiştir. Bunun öncesinde, 1930'ların ünlü mahkemelerinin savcısı Andrey Vişinski tarafından dile

¹³⁹ Dmitri Plushkov ile Moskova'da mülakat, *New York Times*, 11 Mayıs 1992.

getirilen görüş egemendi. Vişinski'ye göre, tersi kanıtlanmadıkça suçsuzluk ilkesi “burjuva görüşü” idi.¹⁴⁰

Tarihsel yenilgi: Sovyetler Birliğindeki “proletarya diktatörlüğü”, sınıfta kaldı. Proletarya iktidarı adı altında, işçi sınıfının seçim ve yönetim hakkını elinden aldı. Toplumu komünistlerden uzaklaştırdı.

Tek parti sistemi, siyasal özgürlüklerin yok edilmesi, topluma keyfi olarak tek bir ideolojinin dayatılması, tüm toplumsal eylemin denetimi, sivil toplum örgütlenmelerine izin verilmemesi ve sistemin çerçevesi içinde siyasal değişime olanak tanınmaması. Tüm bu özellikler nedeniyle proletarya diktatörlüğü, iktidardakiler kendi kendilerini düzeltmedikçe, koşullara uyma ve hat değiştirme yeteneği taşımadı. Bu da, sistemin, kendisine en çok zarar veren yönü oldu.

Proletarya Diktatörlüğü ve Sosyalizm

Proletarya diktatörlüğünün yukarıdaki özellikler çerçevesinde Sovyetik algılanışı, ne yazık ki, komünistler arasında derece derece yaygındır. Yaygınlık doğruluğa ölçü olamayacağı için bu konuyu biraz genişçe ele alalım:

Proletarya diktatörlüğü tarihsel bir eğilimdir. Keyfi bir istem değil, insan isteğinden bağımsız nesnel bir oluşumdur. Komünizm bir tarihsel eğilimse, yani eninde sonunda komünizme gidiyorsa dünya, pembeleşmiş bazı kesimlerin söylemiyle sosyalizme bir ütopya demeyeceksek, devlet sınıf kavgasının ürünüyse ve ancak tek bir sınıfa ait ise, burjuvazinin devletinden sonra gelecek devlet, işçi sınıfının devletidir. Dolayısıyla, proletarya diktatörlüğü, “sosyalizme geçişin” bir biçimi değil, sosyalizmin ta kendisidir, komünizme geçiş döneminin devletidir.

Bir başka deyişle, proletarya diktatörlüğü bir siyasal rejim değildir. *Diktatörlük devletin özüdür, her devletin özüdür.* Proletaryanın devletin de özü proletarya diktatörlüğüdür. Her devlet bir diktatörlüktür. Farklı biçimler olabilir. Avrupa'da, Amerika'da devrim olduğunda, devletin ne güzel demokratik biçimler aldığını göreceğiz. Rusya gibi tarihin karanlığından çıkmakta olan bir ülkede çıplak bir siyasal diktatörlük olmuş. Ancak, proletarya diktatörlüğü bir siyasal rejim değildir, devletin özüdür.

---

¹⁴⁰ Vişinsky'nin kitabından, *Sovyet Hukukunda Kanıt Teorisi*.

Proletarya diktatörlüğü, kapitalizmden komünizme geçiş aşamasıdır. “Sosyalizme geçiş” aşaması değildir, sosyalizme geçişin özgün bir yolu da değildir. Proletarya diktatörlüğü sosyalizmdir. Bağımsız bir hedef değil, biçimleri çok değişerek de olsa, süregelen bir devrim ve sınıf mücadelesi dönemidir. Bu nedenle, proletarya diktatörlüğü daha en baştan komünizme referansla tanımlanmak zorundadır.

Bu sorunu incelemek, Lenin’in görüşlerinin biçimlendiği tarihsel koşulları anlamada da çok yardımcı olur. İki olguyu, devrimci sürecin iki momentini örnek olarak kullanacağım.

1) 1917’de Lenin, Rus Devrimini proletarya diktatörlüğü çerçevesi içinde koydu. Böyle koydu çünkü devrim, birçok kendine özgü karakteristikleri ve paradoksal koşullarına karşın, bir proleter devrimi idi. “Saf” bir proleter devrimi değildi, zaten tarihte “saf” devrimler hiç olmamıştı. Bu, yönetici gücü proletarya olan bir devrimdi. Bu nedenle Lenin, *Devlet ve Devrim*’de doğrudan proleter devriminin sorunlarını işlemişti.

Lenin’in Rusya’ya döndüğünde yaptığı konuşma tüm yoldaşlarını şaşkına çevirmişti. Bu konuşma, *Nisan Tezleri* adıyla *Pravda*’da yayımlandığında, editörler kurulu, ki en yakın yoldaşlarını içeriyordu, yazının başına, yazının Lenin’in kişisel görüşleri olduğunu söyleyen bir not eklemişti. Tartışmalar sırasında yoldaşları Lenin’e saldırdılar, onu anarşist ve deli olmakla suçladılar. O günlerde, eski çizgisini tam tersine çevirmiş görünen Lenin, partisi içinde yalnızdı. Partiyi bu yeni görüşlere kazanması bir ay aldı ama böylece, devrimin öznel koşullarının ortama uyan bir olgunluğa yükselmesinde önemli bir aşama geçildi.

Lenin’in yeni tezleri, Rusya’da başlayan devrimin, tüm özgün yanlarına karşın, bir proleter devrimin başlangıcı olduğu çözümlenmesinden kaynaklanıyordu. Dolayısıyla, devleti ele geçirmek zorunlu olmuştu. Devleti ele geçirmek de, proletarya diktatörlüğü dönemini açacaktı. Sovyetler, proleter devletin embriyonunu temsil ediyordu.

Lenin neden 1917’ye dek, gelecek devrimin siyasal görevlerini çözümlenebilecek için, çok yönüyle ancak “hibrid” bir kavram olarak değerlendirilebilecek, “işçi-köylü devrimci demokratik diktatörlüğü” kavramını ortaya getirdi? Çünkü Lenin, Rusya gibi geri bir ülkenin sosyalist devrime hazır olmadığını, bunun için uzunca bir burjuva devrimi sürecinden geçilmesi gerektiğini biliyordu.

Fakat daha sonra iki nokta giderek belirginleşti: Bir yanda, Avrupa’da yeni bir toplumsal devrim döneminin başladığı ortaya çıktı. İkincisi, emperyalizmin etkisiyle devrimin nesnel koşulları sosyalizme hazır olmayan Rusya’da birdenbire olgunlaştı. O noktadan itibaren Lenin düşüncesini ortama uydurdu. Tabii ki, devrimin ve yeni toplumun

nesnel koşullarının kapitalizmin kendisi tarafından yaratıldığı yolundaki materyalist anlayışını değiştirmedir. Yalnızca, devleti ele geçirerek proletarya diktatörlüğünü kurmak için sosyalizmin koşullarının olgunlaşmasını beklemek gerektiği yolundaki düşünceyi reddetti.

2) İkinci olgu, birinciden de önemlidir ve birincinin kanıtlanmasıdır. Lenin 1922'de devrimin ilk beş yılının sonuçlarını değerlendirdiğinde, Sovyet devriminin yaşayabilmesinin bile büyük bir tarihsel zafer olduğunu söyledi. Sovyet erki, iç ve dış düşmanlar bağışıklığını yenibilmiş, uluslararası yalıtılmaya, savaşın ve kıtlığın yıkımlarına karşın varlığını sürdürmüştü. Ancak, "savaş komünizmi" anlayışı, neredeyse Sovyet erkinin yıkımına yol açacak çok ciddi sonuçlar doğurmuştu: *Proletarya, var olduğu kadarıyla, yok olmuştur!* Yüz binlercesi cephe ölmüş, önemli bir bölümü askersel ve yönetsel görevlere geçmiş ve üretim alanını bırakmıştı. *Proletarya ile köylülük arasındaki bağışıklık yıkılmıştı.* Sovyet devleti içinde bürokrasi hortlamıştı. Un ufak olmuş proletarya, "yukarıda" hala yerinde duran eski devlet aygıtı ile, "aşağıda" köylü yığınları arasında sıkışmıştı.

İşte bu nedenle Lenin, komünistleri, kapsamlı bir özeleştiriyeye çağırmıştır. Ortam, kimsenin değiştirmeye gücünün yetmeyeceği nesnel verilerle açıklanabilirdi. Ancak, nesnel veriler, *pratik* aracılığıyla belirli sonuçları doğururlardı. Lenin, kapitalizmden doğrudan komünizme geçmenin olanaklı olduğunu düşünmenin, kaçınılmaz "gecikmeleri" küçümsemenin, dolayısıyla geçişin aşamalarını görmezden gelmenin ve komünizmi devlet kapitalizminin şu ya da bu biçimiyle karıştırmanın büyük bir yanılğı olduğunu gösterdi. Ve bu tartışmalar içinde çok önemli, hepimizi sosyalizm üzerine olan düşüncelerimizi gözden geçirmeye yönelten bir açıklama yapmıştır: "*Tüm sosyalizm anlayışımızda radikal bir değişim olduğunu itiraf etmeliyiz.*"¹⁴¹

Lenin'in hangi noktada bu *özeleştiriyeyi* yaptığını anlamak, *özeleştirinin* onu götürdüğü yönü de anlamak demektir. Bu ise, Lenin'in Sovyet devriminin izlemesi gereken yol üzerine olan son düşüncelerini kavramak anlamına gelir. *Bu özeleştiriyeyi, komünizm yolunda her çeşit voluntarizmi reddetme özeleştirisidir.* Öte yanda Lenin, proleter devrimini gerçekleştirmek ve proletarya diktatörlüğünü kurmak için sosyalizmin koşullarının "olgunlaşmasını" beklemeyi öneren mekanik anlayış da her zaman reddetti. Bu nedenle, komünizm yolunda her çeşit voluntarizmi reddeden özeleştirisi, devrimci atılımın, iradi müdahalenin reddi değil, tam tersine, nesnellikte ileri doğru büyük bir adımdır.

---

¹⁴¹ *LTU*, C. 33, s. 474. (abç)

Lenin'in proletarya diktatörlüğü ve sosyalizm üzerine yazdıkları ne bitmiş bir teoridir ve ama ne de yalnızca somut durumlara verilmiş basit ampirik yanıtlardır. Lenin'in proletarya diktatörlüğü teorisi, somut ve çelişkili gerçeklik karşısında getirilmiş bir yanıtlar sistemidir. Bu nedenle de, proletarya diktatörlüğü çözümlenmesini geliştirmede, Lenin'in temel bir fikri vazgeçilmez önemdedir. (Stalin sapmasının altında da zaten bu temel fikri unutmak yatmaktadır.) Lenin'in fikri şöyledir: Sosyalizm ancak komünizm açısından bir anlam taşır.

Bu temel fikirden iki sorun doğar:

1. Lenin, birkaç vesileyle, özellikle de *Sol-Komünizm*'de¹⁴² sınıfları ilgilendiren önemli bir soruna değinir: Kapitalist ilişkiler yalnızca basit meta üretiminden yeniden doğmaz. Aynı zamanda, devlet aygıtı ve üretim aygıtı içinde varolan burjuva ilişkilerin beslediği "alışkanlıklar"dan da doğar. Tüm sınıflar bu ilişkiler içindedir. Burada, ekonomik ilişkilerle doğrudan bağlı olan ve tüm bir eğitim ve meslek sistemi tarafından yaratılan ve beslenen, kararnamelerle kaldırılamayacak ilişkiler söz konusudur.

Lenin'in bu söyledikleri şu anlama gelir ki, kapitalizmden miras kalan işbölümü biçimlerini, her *ortak mülkiyete ve planlamaya geçiş ortadan kaldırmaz*. Bu ortak mülkiyete ve planlamaya geçişe, bunlara uygun, bunları çağıran bir üretken güçler düzeyinin de eşlik etmesi gerekir. Çünkü, işbölümünü belirleyen, üretken güçlerdir, kullanılan gereçler ve kullanılan teknolojidir.

İşte bu nedenle, sosyalizmi, toplumsal emeğin basit bir rasyonalizasyonu olarak tanımlamak, kafa karışıklığından başka bir sonuç vermez. Böyle bir tanımlama sosyalizmin can alıcı yönünü dışarıda bırakır: Tarihsel bir süreç olarak sosyalizm, ancak Marks'ın "her yönlü gelişme" olarak tanımladığı, işbölümünün muazzam ilerici dönüşümü temelinde gelişebilir. Sosyalizm, kapitalist toplumda varolan "emekçi sınıf ve katmanların" ortak çıkarlarını gözetmek temelinde, bu sınıf ve katmanların bir sürekli birliği değildir. Sosyalizm, sınıf farklılıklarını eriten, dolayısıyla kapitalist anlamdaki rekabetin temelini ve dolayısıyla da ücretli emeğin ve meta üretiminin temellerini yok eden bir süreçtir.

Proletaryanın bir sınıf olarak oluşum süreci ancak proletaryanın yönetici sınıf olmasıyla "sona erer". Demek ki, sosyalizm, proletaryanın koşullarının giderek genelleştiği ve aynı zamanda dönüştükçe yok olduğu bir süreçtir. Bu, kavramın her iki anlamıyla da, proletaryanın oluşumunun sonul noktasıdır.

---

¹⁴² LTY, C. 31, s. 114.

2. Bu birinci sorun bizi ikinci soruna, daha net bir soruna, sosyalizmle devlet kapitalizmi arasındaki ilişki sorununa getirir.

Lenin, kapitalizmin aşılmaz çelişkilerinin bir sonucu olan devlet kapitalizmini, “sosyalizmin eşiği” olarak değerlendirmiştir. Ancak, sosyalizmle devlet kapitalizmi arasındaki ilişkinin pratik sonuçlarını keşfetmek, 1917 devriminin deneyinden geçmeyi gerektirmiştir. Ekonomik alanda sosyalizm, önce devlet kapitalizmi biçimini alır. *Yaklaşan Felaket*'de yazılanları hatırlayalım:

“Sosyalizm devlet-kapitalist-tekelden yalnızca bir sonraki adımdır. Ya da, bir başka deyişle, sosyalizm, *tüm halkın çıkarlarına hizmet etmeye koşulmuş* ve bu ölçüde de kapitalist tekel olmaktan çıkmış devlet-kapitalist tekeldir.”¹⁴³

Kapitalist tekelin kapitalist tekel olmaktan çıkması, burjuvazinin sınıf tekelini olmaktan çıkması anlamına gelir. Ama bu onun anında tüm kapitalist karakterini yitirmesi anlamına gelmez. Kapitalist karakterinin tümünü, ancak üretim araçlarına bütün halkın *gerçek anlamda* sahip olmasıyla yitirecektir. Çünkü bu, toplumdaki işbölümünün uzlaşmaz biçimlerinin ortadan kalktığı anlamına gelecektir.¹⁴⁴

Marksistler yukarıdaki alıntıyı ele aldıklarında, genellikle onun yalnızca bir yönüne değindiler: Üretken güçlerin ve üretimin toplumsallaşması anlamında sosyalizmin nesnel temellerinin kapitalizmin içinde olgunlaştığı düşüncesine değinildi. Bu alıntının sosyalizm açısından sonuçları genellikle unutuldu. Kapitalist toplumsallaşma sürecinin çelişkilerinin kaçınılmaz olarak sosyalizm tarafından devralındığı, sosyalizme taşındığı gerçeği üzerinde durulmadı. Oysa bu çelişkiler, iktidarın el değiştirmesiyle bir anda yok olmazlar.

Tabii, devlet kapitalizminin sosyalizm altında aldığı biçimler, son derece çelişkili ve hiç görülmedik biçimlerdir. Lenin bunu 1922'de şöyle ele alır:

“Devlet kapitalizminin nasıl yorumlanacağı hakkında felsefe yapıyoruz, ve eski kitaplara bakıyoruz. Oysa bu eski kitaplarda tartıştığımız şeyi bulamayacaksınız. Onlar, kapitalizm altındaki devlet kapitalizmiyle ilgilidirler. Komünizm altındaki devlet kapitalizmiyle ilgili tek sözcük yoktur. Bu konu üzerine bir şey yazmak Marks'ın bile aklına gelmemiştir.”

---

¹⁴³ *LTY*, C. 25, s. 362.

¹⁴⁴ 1921'de yazılan *Aynı Vergi* broşürü, 1917 ve 1918 argümanlarını yineler, özetler ve düzeltir. *LTY*, C. 32, s. 319 ve sonrası.

Ve Ŗöyle ekler:

“Devlet kapitalizmine proleter devlet tarafından izin verileceği yolunda karar aldık, ve devlet biziz. (...) Proleter bir ülkede devlet kapitalizminin, kendisi için proletaryanın koyduğu çerçevenin ve koŖulların, proletaryaya kazandıran koŖulların ötesine geçmemesini, geçememesini sağlamayı öğrenmeliyiz.”¹⁴⁵

Sosyalizm altındaki devlet kapitalizminin taŖıdığı çeliŖkilerin karmaŖıklığı Ŗu sorularda yatar: Devlet kapitalizmi aynı zamanda hem meta üretimi üzerinde sosyalizmle kapitalizmin genel kavgasını temsil eder ama hem de sosyalizm tarafından denetlenmesi, sınırlandırılması ve nihayet yok edilmesi gerekir. Devlet kapitalizminin hangi biçimleri, ya da hangi yönü sosyalizmi “temsil eder”? Devlet kapitalizmi hangi açıdan kapitalizmin tüm temel çeliŖkilerinin “yođunlaŖtıđı” ve proletaryanın mutlaka mücadele etmesi gereken ana dűŖmandır? Ve belli bir ülkede, belli bir anda bu iki yön nasıl birleŖir?

Böylesi sorular, komünizm açısından yaklaŖılmadıkça yanıtlanamaz. Lenin, Rusya'nın somut koŖullarından kalkarak bu noktaya varmıŖtır. Sosyalizm öncelikle üretim araçlarının ortak mülkiyetidir. Devlet mülkiyeti biçimi bunun en tutarlı biçimidir ama biçimdir. Asıl olan ortak mülkiyettir. Sosyalizmi yalnızca devlet mülkiyetiyle tanımlamak, iŖçiler açısından, bu mülkiyetin biçimsel kalması demektir, çünkü iŖçiyle üretim aracı ayrılığını yok etmez. Fakat aynı zamanda devlet mülkiyeti, önceki duruma oranla büyük bir deđiŖikliği ortaya getirir. Kapitalizmin bir karakteristiği olan, ekonomik alanla (emek alanı) siyasal alan arasındaki ayrılığı ortadan kaldırır. Bir koŖulla: İŖçi sınıfının devlete egemen olması koŖuluyla, yani aktif yığın demokrasisiyle.

Marks için proletaryaya diktatörlüğu nesnel bir olguydu. Kapitalizmin siyasal özünü burjuvazinin diktatörlüğu olarak gören Marks, proletaryaya diktatörlüğünün de, kapitalizmden komünizme dönüşüme “siyasal alanda denk düşen dönem” olacağını söyledi.¹⁴⁶

Bu soyutlama, Komün deneyinin ardından çok daha somutlaŖtı. Bu kısa ömürlü ayaklanmanın yarattığı eylemlerde ve kurumlarda^a Marks,

---

¹⁴⁵ *LTY, C. 33, s. 278, 310-312.*

¹⁴⁶ *Gota Programı.* Marks'ın proletaryaya diktatörlüğüne bilinen ilk deđiniŖmesi, *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*, 1848-1850'dedir.

^a Örneğin, tüm halk görevlilerinin seçimle gelmesi ve geri çağırılabilmesi, yürütme gücünün halk tarafından seçilmiŖ temsilcilere doğrudan bağımlılığı, devlet görevlisinin gelirin normal iŖçi geliri ile aynı olması, vb.

“altında emeğin ekonomik kurtuluşunun sağlanacağı siyasal biçimin nihayet keşfedildiğini” gördü. Engels de yirmi yıl sonra, “Paris Komününe bakın, o bir proletaryaya diktatörlüğüydü” diyecekti.¹⁴⁷

Ne yazık ki, sonraki Marksistler, Engels’in bu cümlesini bir olgunun anlatımı olarak değil, bir doktrinin anlatımı olarak değerlendirdiler. Komünü, proletaryaya diktatörlüğünü kurmada bir çeşit şablon gibi ele alarak, gereksiz yere önermenin öznel yanını vurgulamış oldular. Bu yaklaşım, Marks’ın, proletaryaya diktatörlüğünün asıl olarak sosyalist ekonominin nesnel siyasal dışa vurumu olduğu yolundaki ana fikrinin üzerini örttü.

Belirli bir üretim biçimi üzerinde yükselen her tarihsel çağ, belirli bir devlet biçimi yaratır. Yönetici sınıf her çeşit devlet aygıtını kullanamaz; sınıf mücadelesinin yeni biçimlerine koşut, tarihsel olarak zorunlu biçimler içinde kendisini örgütlemek zorundadır. Örneğin, burjuvazinin sınıf yönetimini örgütlemek için feodal-dinsel tip devlet tamamıyla yetersiz kalır. Aynı durum proletaryaya diktatörlüğü için de geçerlidir. Burjuva hukuku, yürütmenin egemenliğindeki parlamenter sistem, halkın her çeşit denetiminden uzak bürokrasi, eski eğitim sistemi, bunlar işçi devletinin içinde örgütlenebileceği biçimler değildir.

On dokuzuncu yüzyıldan bu yana, ama hele günümüzde bürokrasi çok büyümüştür. Bu büyüme, devletteki işbölümünde muazzam bir büyümeyi anlatır. Bu işbölümü maddi toplumsal ilişkilerdir, kurumlardır, belirli uygulamalardır ve ideolojik alışkanlıklardır. Siyasal ve toplumsal devrim gerçeklik kazanacaksa, bu işbölümü uzun, zor ve inatçı bir sınıf mücadelesiyle parçalanmalıdır. Proleter devriminin *ana sorunu*, parlamentoya, hükümete ve yüksek memurluklara emekçi halktan insanları yetiştirerek getirmek değildir; işçi ve emekçi halk kendisini (ve dolayısıyla devleti) nasıl yönetebilecektir sorunudur.

İşçi devrimi, erkini koruyabilmek için ne tip bir devlete gereksinim duyar? Burjuva tipi devlete değil, yeni tip devlete, Lenin’in sözleri ile “Komün tipi, Sovyet tipi, *ya da belki üçüncü bir tip devlete*”¹⁴⁸ gereksinim duyar.

Burada önemli olan “*belki üçüncü bir tip*” belirlemesidir. Dünya komünist hareketinin yaptığı çok büyük yanlışla düşmemizi engeller. Proletaryaya diktatörlüğünü bir iki modele ya da bir iki örgüt biçimine sınırlamaktan bizi kurtarır.

¹⁴⁷ Agy, s. 262.

¹⁴⁸ LTY, C. 28, s. 321.

Lenin, özellikle Sovyet Anayasası ve burjuvazinin oy verme hakından yoksun bırakılması gibi konulara ilişkin olarak sürekli bir noktayı vurguladı ki, Sovyet devlet kurumları, bir "model" değildir. Proletarya diktatörlüğü bir tarihsel eğilimdir demiştik. İşte Sovyetlerde ortaya çıkan kurumlar da, eksik ve hatalı da olsa, bu eğilimin dışı vurumudur. Daha büyük anlamlar yüklememek gerekir. Sovyetlerin önemi, proletarya diktatörlüğünün bir tarihsel eğilim olduğu gerçekliğini kanıtlamış olmasındadır. Daha önceki Komün gibi. Daha sonraki tüm devrim ya da devrim girişimleri de bu eğilimi başka kurumlarla kanıtlamıştır: İtalyan fabrika konseyleri, Şili işçi kordonları, Çin halk komünleri vb.

Proletarya Diktatörlüğünün ÖzÜ Belirli Kurumlar Değil, Sınıf Mücadelesidir

Proletarya diktatörlüğünün özÜ, belirli kurumlar değil, sınıf mücadelesidir belirlemesi, yaşamsal önem taşıyan bir noktadır. Proletarya diktatörlüğünü ve sınıf mücadelesini bizim devrimci hareketimizin anladığı gibi tek yanlı anlamamayı dayatır. Sınıf mücadelesi, ekonomik, siyasal, kültürel vb. her alanda ve çok uzun süre gidecek bir mücadeledir. Proletarya diktatörlüğü ise, belirli kurumlar değildir, sınıf mücadelesidir.

Burjuva devlet aygıtının yıkılması, el değmedik tek bir köşe bırakmayan zorlu bir mücadeledir. Tüm devlet aygıtının yıkımı ve yerine toplumun maddi ve kültürel yaşamının yeni siyasal örgüt biçimlerinin konması bir anda tamamlanamaz, bir anda ancak başlayabilir. Lenin, *Devlet ve Devrim*'de bu düşünceyi bürokrasi bağlamında ele alır.¹⁴⁹ 1920'de, Rus devriminin evrensel geçerlilik taşıyan yönünü anlatırken, bu soruna yeniden döner. Eski devleti yıkım sürecinin uzun bir sınıf mücadelesinden başka hiçbir yolla başarıya ulaşamayacağını söyler. Dönüp dönüp aynı şey söyleyeceğim, proletarya diktatörlüğü sınıf mücadelesidir.

Burjuva kurumlarının bir anda kaldırılması ve yerine "saf" proleter kurumların konması gibi düşünceler işçi sınıfının davasına zarar verir, vermiştir. Böyle düşünceler, parlamenter yaklaşımın tersyüz edilmiş biçiminden başka bir şey değildir. Çünkü belirli örgüt biçimlerini

---

¹⁴⁹ *LTU*, C. 25, s. 430.

YANLIŞ REÇETELERİN SONUÇLARI

(Komün, Sovyet, işçi konseyleri, işçi denetimi, vb.), kapitalizmden sosyalizme geçişte her derde deva olarak ele alır. Proletarya diktatörlüğü nedir dediğimizde, hepimizin kafasına bazı örgüt modelleri gelir. Bu modeller önemsiz değildir ama bunlar yalnızca biçimlerdir. O biçimlerin, asıl önemli öğesi ortada olmaz ise, hiçbir işe yaramadığını tarih göstermiştir. Lenin'in düşüncesinde ilk sırada kurumlar değil, sınıf mücadelesi vardır.

Yığınları devlete karşı mücadele içinde eğitirken, çeşitli eğitim ve eylem biçimlerini, çeşitli taktikleri birleştirmek zorunludur. Çünkü devlet aygıtı (özellikle siyasal ve ideolojik aygıtlar) yalnızca ve basitçe "yönetici sınıfın örgütü" değildir. Yığınların önündeki görev, tümüyle kendilerinin dışında olmayan bir şeyi yıkmaktır. Kendilerinin de içinde yaşadıkları dünyayı yıkacaklardır. Bu görev inanılmayacak kadar zordur, çünkü yıkılan eski biçimler, yeni getirilen biçimlerin içinde tekrar tekrar ortaya çıkabilir. Örneğin, Sovyetlerin içinden parlamentarizmin yükseldiği gibi. Bakın Lenin ne diyor:

"Sevgili boykotçular ve parlamento karşıtları, "muazzam devrimci" olduğunuzu düşünüyorsunuz. Oysa gerçekte, işçi sınıfı hareketi içindeki burjuva etkilere karşı mücadelenin, görece küçük zorluklarından korkuyorsunuz. Görmüyorsunuz ki, burjuvazinin alaşağı edilmesi ve siyasal erkin proletarya tarafından zaptı, bu aynı zorlukları ölçülemeyecek denli büyük boyutlarda yaratacaktır. (...)

"Sovyet yönetimi altında sizin ve bizim proleter partimiz çok daha fazla sayıda burjuva aydınına istila edilecektir. Sovyetlere, mahkemelere ve yönetime sızacaklardır. Komünizm kapitalizmin yarattığı insan malzemesi dışında kurulamayacağına göre, burjuva aydınları sürülemez ya da yok edilemezler. Mutlaka kazanılmalı, yeniden biçimlendirilmeli, asimile edilmeli ve yeniden eğitilmelidirler. Tıpkı, kendi küçük burjuva önyargılarını bir vuruşta, bir mucizeyle, (...) bir slogan buyruğuyla, bir karar ya da direktifle terk etmeyen proleterleri, ancak küçük burjuva etkilere karşı uzun ve zor bir yığın mücadelesi sürecinde yeniden eğitmek zorunda olduğumuz gibi. Sovyet yönetimi altında, Sovyetlerin içinde, Sovyet yönetiminin içinde bu aynı sorunlar (...) yeniden yükselmektedir. (...)

"Sovyet mühendisleri, öğretmenler ve fabrikalarda ayrıcalıklı, yani en yüksek nitelikli ve en iyi konumlardaki işçiler arasında, kesinlikle burjuva parlamentarizmine özgü tüm olumsuz özel-

liklerin sürekli canlanışını izliyoruz ve ancak proleter örgüt ve disipline dayalı yorulmak bilmez, uzun ve sürekli bir mücadeleye bu belayı adım adım yeniyoruz.”¹⁵⁰

Bundan daha açık söylenemez. Biçimlere, kurumlara takılırsak, kurumları kurduk tamamdır artık, diyoruz. Oysa öyle değil, o kurumlar da tam tersine dönebiliyor. Lenin bir başka yerde de, “Sovyet devleti kurduk ama altından Çarlık devleti çıktı” diyor.

Parlamentarizm ve bürokratzimin yeniden doğması sorunu, yani, burjuva devlet aygıtının devrimci yıkıma karşı direnişi sorunu, bireylerle ilgili bir sorun değildir. Burjuva aydınlara öfkelenmeyle, onları toplama kamplarına yollamayla, onların yerine eski toplumun mikropolarına karşı “aşılı” işçileri getirmeyele çözülebilecek bir sorun değildir. Sorun bireyleri değil, yığınları, yığınların içinde bulunduğu pratiği, ekonomik ve toplumsal ilişkileri ilgilendirmektedir. Bu durumu değiştirebilmek için, yığınların önce bunu anlaması gerekir.

Geriyeye bakınca daha iyi görülüyor ki, işbölümü, sınıflı toplumda sürekli olarak yeniden üretilen ve sosyalizme “insan malzemesi”yle birlikte miras kalan toplumsal ilişkiler sisteminin bu maddi temeli, burjuva devlet aygıtına o şaşkıncu direnme yeteneğini veren kaynaktır. Bu nedenle, yine bugün daha iyi anlaşılıyor ki, bu işbölümüne karşı üretimin içinde ve dışında (“şiddetli ve barışçıl, askersel ve ekonomik, eğitsel ve yönetsel”) mücadele, devrimci dönüşüm için kilitlidir.

Yinelensek, tüm devrim deneyimlerinin gösterdiği gibi, *proletarya diktatörlüğünün özü*, sınıfsız topluma geçiş dönemi boyunca hiç değişmeden sürecek ve devrimci rolünü oynamaya devam edecek belirli tip kurumlar değildir. Kurumlar, örgütler, kendi başlarına, devrimin her somut aşamasında proletarya diktatörlüğünün gereksinimlerini ancak bir ölçüde karşılarlar. Tüm bu kurumların, örgütlerin, biçimlerin yanı sıra başta gelen öge, sınıf mücadelesidir. Bir başka deyişle, yığınların her alanda aktifleşmesi ve erke iradesini yansıtmasıdır. Demek ki, tüm bu kurumların, örgütlerin, biçimlerin yanı sıra başta gelen öge, *aktif yığın demokrasisidir*.

---

¹⁵⁰ LTY, Sol Komünizm, C. 31, s. 114.

Aktif Yığın Demokrasisi

Aktif yığın demokrasisi yasayla, kararnameyle yaratılamaz, kurumlara, örgütlere bağlı değildir. Ancak yığınların siyasal sahneye çıkmasıyla kazanılır. Bu söylediğim, *proletarya diktatörlüğü teorisinin de özüdür.*

Aktif yığın demokrasisi konusunda Rus devriminin dersleri sürekli olarak, yığın demokrasisinin gelişmesinin dayandığı ama hiçbir zaman çözülemeyen iki büyük pratik soruna işaret eder.

1) İlk sorun işçi sınıfı ile aydınlar, üreticiler ve memurlar olarak küçük burjuvazinin bağlaşıklığı sorunudur. Bu bağlaşıklık ancak işçi sınıfını küçük burjuvaziyle karşı karşıya getiren çelişkileri aşmak için mücadeleyle yaratılabilir. İşçi sınıfı küçük burjuva yığınları yanına çekemezse, proletarya diktatörlüğü de olamaz.

2) Yığın demokrasisi anlayışı içinde, ilk sorunun yanıtını belirleyen ikinci bir sorun yatar: Proletaryanın yığın örgütleri konusu. Rus devriminin erki ele geçirmesini olanaklı kılan, görülmedik bir yığın hareketinin varlığı ve bu hareketin, gereksinim duyduğu örgüt biçimini Rus devrimci geleneğinde bulmuş olmasıdır. Bu, Sovyetlerin, birbiriyle çelişen ikili yapısını anlatır: Yeni tip devlet aygıtının embriyonu olmak ve devletten ayrı olarak yığınların doğrudan örgütü olmak. İşte bu nedenle Ekim devrimi burjuva devlet aygıtını yıkabilmiştir.

Ne zaman ki Sovyet devriminde yığın hareketi zayıflamaya başladı ve yine ne zaman ki, öznel hatalar sonucu yığın hareketi devrimci amaçlarından saptırıldı, yığın örgütlerinin içi boşaltıldı ve bu örgütler yığınları denetlemede bürokratik araçlar durumuna dönüştü, işte o zaman karşı-devrimci eğilimler devlet düzeyinde gelişmeye başladılar.

Sorunlar değişir, mücadelenin yönü değişir, bir süre önce devrimci rol oynamış örgütler, tıpkı Sovyetler gibi, yönetsel kurumlara dönüşükleri için, eski rollerini oynayamaz olurlar. Tüm bunları dikkate alınca Sovyet deneyinden net bir sonuç daha ortaya çıkmaktadır. Günümüz dünyasında (yarınlarda bu durum da değişebilir) *komünist partisinin proletarya diktatörlüğündeki “yöneticilik rolü”nü yerine getiriş biçimi,* başarının ya da başarısızlığın başta gelen ögesidir.

Lenin için, partinin, proletarya diktatörlüğünün tek aracı olması zorunluluğu, Bolşeviklerin iktidarı almalarının hemen ardından gelen ortama en gerçekçi yanıtı. Ne var ki, proletarya diktatörlüğü, iktidarın ele geçirilişinin, sağlamaştırılması kavgalarının yer aldığı göreceli kısa

bir döneme özgü bir yönetim sistemi değildir. *Kapitalizmden komünizme* geçişin tüm tarihsel çağı boyunca süren siyasal iktidar biçimidir.¹⁵¹

Hemen devrimin ardındaki dönemde Lenin'in, iktidarı elde tutabilmenin dayattığı zorunlulukları vurgulaması ve diktatöryal bir yapı kurması son derece doğrudur.¹⁵² Ancak, ardından gelenlerin, partinin eline verilen diktatöryal yetkileri bu geçici ve göreceli kısa dönemle sınırlamamaları, faturası çok pahalı ödenen bir yanlış oldu. Lenin oysa tüm yazılarında buna işaret etmişti. Çeşitli vesilelerle bunlara kitabın değişik yerlerinde değindik, yeri geldikçe yine değineceğiz. Bu nedenle, Rosa Lüksemburg'un şu değerlendirmesi haklı ve adaletli olmamıştır:

“Bu koşullar altında en iyi demokrasiyi, örnek proletarya diktatörlüğünü ve mükemmel bir sosyalist ekonomiyi getirmelerini beklemek, Lenin ve yoldaşlarından insanüstü bir şey istemek olurdu. (...) Tehlike, zorunluluğu meziyet katına yükselterek, bu öldürücü koşulların onlara dayattığı tüm taktikleri bütünleşmiş bir teorik sistem olarak dondurmak ve enternasyonal proletaryaya sosyalist taktiklerin modeli olarak önermek istedikleri zaman başlar.”¹⁵³

Lenin bu yönlerdeki önerisini, devrim ve karşı-devrimin ateşleri içindeki Avrupa'ya yapmıştır, barışçıl bir dönemdeki Avrupa'ya değil, tüm ortamları kapsar biçimde tüm dünyaya hiç değil.

¹⁵¹ Marks'ın Weydemeyer'e mektubu, 5 Mart 1852, *Seçilmiş Mektuplar*, s. 86.

¹⁵² Bunlara ve benzeri zorunluluklara bakarak, Lenin'in demokrasi düşmanı olduğunu kanıtlamak amacıyla, kütüphaneler dolusu kitap yazılmıştır. Bu yalana kitabın bölümleri içinde yeri geldikçe değiniyoruz. Burada şunları eklemek yerinde olacaktır. Lenin gerçekten demokratik inancılı ve davranışlı bir liderdi. Yaşamı boyunca çok değişik ideolojik yapıdaki devrimcilerle, değil aynı partide, aynı organlarda çalıştı. (İlk akla gelen önemli adlar: Plehanof, Martof, Kamenef, Zinovyef, Buharin, Troçki, Preobrajenski, vb.) *Hiç birisini öldürtmedi*. Öldürtmek ne söz, *partiden atmadı*. Partinin gizli aldığı ayaklanma kararını ertesi gün burjuva basınına sızdıran Zinovyef ile Kamenef'e bile dokunmadı. Lenin'in nasıl bir lider olduğuna bundan daha iyi kanıt olur mu? Ama görüşlerini tüm açıklığı ve sertliğiyle ortaya koydu, yanlışları da, o yanlışları yapanları da yerden yere vurdu. Doğunun o ünlü iki yüzlülüğüne, yalancılığına ve “politikacılığına”, nabza göre şerbetle hiç prim vermedi.

¹⁵³ Rosa Luxemburg, *Rus Devrimi ve Leninizm mi Marksizm mi?*, Ann Arbor, Michigan Üniversitesi Basımevi, 1961, s. 79.

YANLIŞ REÇETELERİN SONUÇLARI

Devrimin hemen ardından gelen olağanüstü karmaşık ortamda proletarya diktatörlüğünün Komünist Partisi eliyle uygulanması zorunluluğuna Lenin'in yaptığı vurgu, daha sonra haksız yere, "yaşayan sosyalizm"ün siyasal sistemini rasyonalize etmede Stalin'e "dayanak" sağlamıştır. Tabii ki bu durum, Lenin'in yaklaşımını değil, Stalin'in niyetlerini yansıtmıştır. Burada can alıcı öge, Stalin'in savunduğu bu siyasal sistemin, iktidarın mutlak ve merkezi yoğunlaşmasını kendi iç mantığı gereği isteyen yönetsel emir ekonomisinin doğal bir uzantısı olmasıdır.

Bu sistem NEP döneminde tabii ki uygulanmadı. Ekonominin çeşitli sektörleri devlet denetiminden oldukça bağımsız işlediği sürece, parti-devlet aygıtının otoritesi kaçınılmaz olarak mutlağın çok altında kalıyordu.

Bu durum, Stalin'in "yukarıdan devrim"iyle kökten değişti. Merkezi planlama, yapım endüstrisinde, ticaret ve maliyede, tüm devlet dışı kuruluşları ortadan kaldırdı. Tarımın kollektifleştirilmesi, kırsal alandaki neredeyse tüm özel işletmeleri yok etti. Bunların sonucunda, tüm ekonomik yaşam devlet denetimi altına girdi. Ve devlet de tek partinin denetiminde.

Belirli bir süre için bu sistemin pratik avantajları da oldu. Karar alma ve kararı uygulama hızlı işledi. Seçilen politikalara halkın açık karşı çıkışı engellendi. Ancak, sistemin çöküş biçiminin gösterdiği gibi, komünist partisinin tüm gücü kendi elinde toplamada, her çeşit siyasal muhalefeti yok etmede gösterdiği başarı, çok sahte bir başarıymış. Diktatöryal yönetim 1930'ların endüstrileşme furçasının yararlı bir eklentisi olmuş olabilir ama uzun dönemde sosyalist sistemin yıkılmasına yardım etmiştir.

Partinin siyasal liderlik rolünün, partiyle devletin birleşmesine varmaması, tersine, devletin işleyişi üzerinde yığınların sürekli genişleyen denetimini sağlaması için ne yapılabilir?

Yığınların kendi deneyimi temelinde, bu deneyimin karşılaştığı engellerin çözümlenmesi temelinde, Lenin, sürekli olarak partiyle devleti ayırmanın, yönetimde devlet tekeline kaldırmanın ve bu görevleri toplumsal örgütlere devretmenin araçlarını aradı.

Bürokratik deformasyona karşı tek gerçek silah, yığınların girişimi, kültürü ve örgütlenmesiydi. Bu nedenle, emekçi halkın doğrudan temsilcilerinden oluşan "İşçi ve Köylü Denetimi"ni yeniden örgütlemek ve onunla yönetsel aygıtı sürekli denetlemek, Lenin'in, ölümünden önceki son çabalarından birisiydi. Her şeyden önce bu, partinin kendisini bir devlet organına dönüştürme eğilimini durdurma girişimiydi.

Çünkü “bürokratik deformasyon” bir rastlantı değildir. Değişik derecelerde ve değişik ve değişen biçimlerde, her devlet için söz konusudur. İşin gerçeği, çelişki proleter devletin kendi içindedir.

Burada, eklenmesi gereken iki önemli nokta daha vardır.

Birincisi, devlet aygıtını “yıkma” amacı, yalnızca olumsuz bir amaç gibi gözüküyor. Oysa, gerçekte, tarihte benzeri olmayan bir yaratıcılık ve örgütlenme çabasını anlatır. İkincisi, proletarya diktatörlüğü, bu devletin aktif yığın demokrasisi ile olan bağı sonucunda ortaya çıkan bir devlettir. Proletarya diktatörlüğü budur, yalnızca bir devlet aygıtının bir başkasıyla değiştirilmesi değildir. Hem yeni devlet aygıtının kurulması ve hem de daha ilk andan devletin ortadan kalkması sürecinin başlatılmasıdır. Birinci yönün anlamını veren bu ikinci yöndür. İki yönü birbirinden ayırmak büyük bir yanlış olmuştur. Burjuva devletin “yıkılması” ile devletin “sönüp gitmesi” ayrı tutulduğu sürece, Marks’ın, proletarya diktatörlüğü aynı zamanda “*devlet olmayan devlet*”tir sözleri muammaya döner. Daha ilk andan “sönüp gitme” yoluna girmemiş (yani ancak deneyle öğrenilebilecek çeşitli yollarla siyasal liderliği topluma terk etmeye başlamamış) devletin, hiçbir şekilde yeni tip devlet olma şansı yoktur: Olacak olan, eski devletin dirilmesidir.

Parti işçi sınıfının en ileri kesimlerini örgütler, sınıfa öncülük eder, sınıf da devlet olarak örgütlenir ve tüm halkı devlet işlerine çeker. Demek ki, devlet ve parti birbirine geçmeden işleyecektir.¹⁵⁴, ^α Ancak, işçi sınıfının zaten çok küçük olduğu dev bir ülkede proletaryanın büyük bölümü iç savaşta ölmüş. Ekonomi çöktüğü için bazı kesimleri de deklase duruma düşmüş. Öte yanda, ülke, dolayısıyla kültürel düzey çok geri. İşçi sınıfı devlet olarak örgütlenme hakkını alıyor ama bu hakkı nasıl kullanacağını bilemiyor. En iyi bilenler partide toplanmış. Kaldı ki, Lenin onlardan da şikayetçi. Güzel yasalar çıkardık ama, bunların tanıdığı hakları, partililer bile kullanmıyorlar diye yakınıyor.¹⁵⁵

---

¹⁵⁴ LTY, C. 33, s. 314.

^α Ancak hemen şunu belirtelim ki, Marks, Paris Komünü’nde, Merkez Komitesini yönetimi Komüne çok çabuk bıraktığı için eleştirmiştir (C. 2, s. 212). Demek ki, başlangıçta böyle bir süreç Sovyetler Birliği için de normal kabul edilebilir.

¹⁵⁵ LTY, C. 33, s. 75.

Bu durumda, devlet geri kayıyor, parti öne çıkıyor. Parti üst organları, devletin en ayrıntı işlerini bile görüşür oluyor. Lenin, partiyle devleti ayırmak için uğraşüyor ama olamıyor.¹⁵⁶

Lenin, yaşamının son yıllarında devlet konusuna eğildiğinde görüyor ki, bu devlet, sosyalist bir devlet olmak bir yana, düpedüz Çarlık kalıntısı¹⁵⁷ bir devlettir ve baştan sona yeniden kurulması gereklidir. Ve devleti yeni baştan örgütlemek için bir plan yapıyor.

Plana göre, devletin yeniden kurulması, *İşçi-Köylü Denetimi Halk Komiserliği*'nden başlayacaktır. Varolan durumun zaafı şudur: İleri işçiler partide toplanmış ve parti devletin önüne geçmiş. Öyleyse, partinin otoritesinden yararlanarak devlet düzeltilmeli, ki partiden ayrılabilirsin. İşçi-köylü Denetimi, partinin, MK ile aynı yetkilere sahip Merkez Denetim Komisyonu'na bağlı olarak çalışmalı, bu yapıya alınacak işçiler sıkı bir eğitimden geçirilmeli, yeni yapı büyük bir saygınlık kazanmalı ve çeşitli yollardan toplumun ve devletin her alanını didik didik eleştirmeli ve düzeltilmesi için yol göstermelidir.¹⁵⁸

Bu planın da, olması gerekenle olabilecek olan arasında bir uzlaşma olduğu açıktır. İşçi-köylüyü eğiterek, ileri partili işçilerin denetimine vererek, taban denetimi örgütleyerek devleti düzeltmeyi amaçlıyordu. Aynı zamanda, partinin de bu yoldan halkın nabzını daha iyi tutabileceğini düşünüyordu. Bu plan, parti ile devleti birbirinden ayırmamaktadır ama bunu, devlet ileride partiden ayrılabilirsin diye yapmaktadır.

Lenin devleti yeniden örgütlemek için plan yaparken, sürekli olarak Avrupa ölçütlerinden söz eder. Bu ölçütler gerçek bir işçi devleti için çok mütevazı olabilir ama Çarlık-serflik kültürüyle yoğrulmuş bir ülke için büyük ilerlemedir, der.¹⁵⁹ “Rusya uygar değil, sosyalizm uygarlık ister” diyen Kautski'ye, öyleyse biz de önce uygarlığı yaratırız diye yanıt verir. Sovyet devletinin de, “*bürokratik deformasyonları*” olan, “*geçici tipte bir proleter devleti*” olduğunu söyler.¹⁶⁰

Lenin “geçici”yi, bugünden yarına anlamında kullanmaz.

---

¹⁵⁶ Agy, s. 315.

¹⁵⁷ Agy, s. 474, 487-488.

¹⁵⁸ Agy, s. 481-502.

¹⁵⁹ LTY, C. 33, s. 487.

¹⁶⁰ Agy, s. 187.

Devlet - Yığın Örgütleri İlişkisi

NEP'e geçildikten sonra parti, sendikaların işlevlerine ve rolüne ilişkin uzun bir bildiri çıkarır. "Devletin bürokratik deformasyonları", "*geçici tipte proleter devlet*" fikirleri, Lenin'in kaleme aldığı bu bildiriye yer alır.¹⁶¹ Bildiriye ayrıca Şu fikirlere yer verilir:

- Verimliliğı arttırmak için devlet işletmeleri karlılık temelinde çalışacaklardır. Sendikalar da üyelerinin haklarını korumalı, işletme yönetimlerinin yanlışlarına karşı çıkmalıdırlar.
- Bunu yaparken, sendikalar sorunları, kapitalizmdeki gibi yığınsal mücadele yöntemlerine olabildiğince başvurmadan çözmeye çalışmalıdırlar. Grev, ya devletin bürokratik deformasyonuna ve resmi dairelerdeki kapitalist artıklara karşı yapılır, ya da işçi yığınlarının yeterli siyasal olgunluk kazanmadığını anlatır.
- Daha önce getirilen otomatik sendika üyeliğı, sendikaları resmileştiriyor. Üyelik yine gönüllü olmalıdır.
- Toplu sözleşme çerçevesinin dışına çıkmadığı sürece, işletme yönetiminin disiplinine uyulmalıdır.
- Sendikalar, devletin ekonomik ve yönetsel organlarına personel için adaylar göstermeli, işçiler arasından menajer yetiştirmeli, planlamada aktif rol üstlenmeli, ücret skalasının, malzeme stokunun hazırlanmasında ve emek disiplininin işletmelere uygulanmasında yardım etmelidirler.
- Sendikalar yığınlarla canlı bağlar kurmalı, sınıf bilincini bir önkoşul gibi getirmeden, onların güvenini kazanmalıdırlar.
- Sendikalar, bir yandan, eğitim ve iknayı ana yöntem olarak uygulamalı, öte yandan devletin düşmanlara uygulayacağı şiddete katılmalıdır. Bir yandan üyelerinin haklarını korumalı, öte yandan devletin çıkarlarını dikkate almalıdır. Bir yandan kendilerini yığınların düzeyine göre ayarlamalı, öte yandan yığınların geriliğıne ve önyargılarına kapılmamalıdır. (...) Bu çelişik durum daha on yıllarca

---

¹⁶¹ Agy, s. 184-196.

sürecektir. Bu yüzden hünerli davranmalı, içinden çıkamadıkları durumlarda partiye ve Komünist Enternasyonale başvurmalıdır.

- Uzmanlar ekonomimiz için çok önemlidir. Sendikalar uzmanların gereksinimlerini düşünmeli, onların iyi koşullarda yaşamaları gerektiğini kabul ettirmelidirler.
- Ülkede küçük burjuvazi çoğunlukta ve NEP uygulanmaktayken, sendikaların işçi sınıfını küçük burjuva etkilere karşı korumaları can alıcı önem taşımaktadır.

Görüldüğü gibi, bildiri özünde sendikaların, canlı, gerçek örgütler olmaları, üyelerinin haklarını savunmaları, toplu sözleşme yapmaları, gerekirse greve başvurmaları, ekonominin yönetimine katılmaya başlamaları ve sınıfı küçük burjuva etkilere karşı korumaları gibi can alıcı önemde maddeler içeriyor. Ve, “geçici tipte proleter devlet” çerçevesi içindeki bu durumun, on yıllarca böyle gideceğini söylüyor.

Lenin NEP’in endüstriyi geliştirerek işçi sınıfını da güçlendirmesini bekliyor.¹⁶² Öte yandan, işçi sınıfının NEP’e karşı bir güvence olabilmesi, sınıf bilincini ve örgütlenmesini geliştirmesi için çabılıyor. Aynı çabayı, parti düzeyinde daha da şiddetli görüyoruz.

Lenin, önceleri, sorumluluk taşımak isteyen tüm işçileri, köylülere partiye üye olmaya çağırıırken, NEP’ten sonra sık sık partiyi arındırma çağrısı yapıyor. Parti üyesi olmak için çeşitli ek koşullar öneriyor.

Lenin’in, *Partide Temizlik* adlı yazısı,¹⁶³ “açıktır ki, partiyi arındırmak, ciddi ve çok önemli bir görev olmuştur” diye başlıyor. Küçük burjuva etkilere karşı partiyi korumak gerektiğini, yığınların partideki çıkarıcılar, bürokratlar, vb., hakkında söylediklerinin can alıcı önem taşıdığını belirtiyor. Küçük burjuva öğelerin partiye sızdığından şikayet ediyor.

Zinovyef, işçiler için altı aylık, öteki kategoriler için bir yıllık adaylık süresi öneriyor. Lenin buna karşı çıkıyor ve on yıl ağır endüstride çalışmış işçiler için altı ay, öteki işçiler için 18 ay, köylüler ve Kızıl Ordu askerleri için iki yıl, öteki kategoriler için ise üç yıl adaylık süreleri öneriyor.¹⁶⁴

Kurulan devlet, teorideki proletarya diktatörlüğü değil, geçici türden bir proleter devleti olduğu için, Lenin, tüm işçi örgütlerinin ve en çok da partinin niteliğine büyük önem veriyor.

¹⁶² LTY, C. 33, s. 66.

¹⁶³ Agy, s. 39-41.

¹⁶⁴ LTY, C. 33, s. 254.

Sovyet devletinin tarihinde, sivil toplumu, dolayısıyla toplumsal denetimi geliştirme çabaları görülmemiştir. Böyle yorumlanabilecek bazı çabalar da aslında sivil toplumu, toplumsal denetimi geliştirmekten çok, devlet işleyişini geliştirme çabası olmuştur.

Oysa gerçek bir işçi devletinde, sosyalist devlette on binlerce, yüz binlerce örgütlenme gerekir. Ve bu sivil toplum örgütlenmelerinin, devlet işleyişinde ve toplumsal yaşamın *her alanında* giderek daha fazla yer tutması gerekir. Sosyalist demokrasi ancak böyle sağlanır ve geliştirilir. Ancak böylece, kağıt üzerindeki haklar, yığınların aktif katılımı-denetimiyle yaşama geçebilir. *Sivil toplum, ekonomik gelişme ve kültürel gelişme*, Sovyetler Birliğindeki geçici tipteki proleter devleti ancak bu üçü birlikte, ve doğru yönlendirmeler eşliğinde, teorik modelde öngörülen düzeye ulaştırabilirdi.

Proletarya diktatörlüğü genel ve soyut olarak burjuva diktatörlüğünden bin kat daha demokratiktir. Çünkü biri emekçi çoğunluğun, ötekisi sömürücü azınlığın diktatörlüğüdür. Ancak, söz konusu olan iki sınıfın devletleri arasındaki genel-soyut bir karşılaştırma değil, somut bir anda, somut bir ülkede var olan bir devletin durumu olunca, çok değişik durumlarla karşılaşılabilir.

Lenin'in, devrimin ilk yıllarında burjuva diktatörlüğüyle Sovyet Rusya'daki proleter diktatörlüğü arasında yaptığı somut karşılaştırmalar da ayrı bir konudur. O dönem devrimin ateşi içinde bir dönemdi. *Devrim* yapılmıştı, yığınlar ayaktaydı. En başta bu en demokratik ortamı yaratıyordu. Sonra yıkılan devletin yerine yenisini kurma görevi, demokratikliğin sürmesinin en önemli nesnel gereği oluyordu. Koca bir devlet, yüz binlerce insanın *aktif* girişimiyle kurulabilirdi. Sonra, Lenin yaşıyordu. Ayaklanan toplum oturmaya, yeni bir düzen içinde günlük yaşantıya dönmeye başlayınca, kurumlaştıkça, az gelişmişliğin, kültür eksikliğinin, emperyalist kuşatmanın ağır etkileri kendini göstermeye başladı. Bürokrasi yeniden dirildi. Lenin bu gelişmeyi *Az Olsun, İyi Olsun* adlı makalesinde (ki son yazılarından biridir) acımasızca eleştirdi.

Zor koşullar altında *her* devlet, demokratik yönlerini azaltır, otoriter yönünü artırır. Koşullar daha kötüye giderse, tüm demokrasiyi kaldırır, geride çıplak diktatörlük kalır. Koşullar normale döndüğünde çıplak baskıyı tekrar geri çeker, demokratik yönü artırır. Ancak hangi durum olursa olsun, her devlet bir diktatörlüktür. Somut bir ülkedeki devletin demokratikliğini değerlendirirken, yukarıda değindiğimiz *dönem farkları* (ki bunlar kısa ve orta dönemlerdir) yanında, bir de, *uzun dönem farklarını* dikkate almak gerekir. Uzun dönem farkları ancak kuşaklar

boyu çalışma içinde kapatılabilecek farklardır. Bunlar azgelişmişlik-gelişmişlik farklarıdır. Az gelişmiş bir ülkede sosyalist devrim gerçekleştirilebilir ve gelişmişlik farkı nedeniyle bu ülkedeki devlet, olması gerekenden çok daha *nominal* bir demokratik işleyişe sahip olabilir.

SSCB'de kurulan devlet, az gelişmiş bir ülkede kurulmuş devlettir. Anayasa ve yasalardaki demokratik hak ve güvencelerin yaşama geçebilmesi için bunları uygulayabilecek bir gelişme düzeyinin olması gerekir: Ekonomik gelişme, kültürel gelişme, sivil toplum ve bunların karşılıklı etkileşmesi.

SSCB'nin demokratik olmayışı, sosyalizmin bir özelliği değil, o ülkenin *gerçeğidir*. Biz bu konuda daha önce şöyle demiştik:

“Sovyetler Birliğinde kurulan sosyalizm, her somut uygulamada olacağı gibi, iki ayrı özellikler bütünü birliktedir. Bir yanı sıra sosyalizmin evrensel özelliklerini, nerede kurulursa kurulsun taşıması gereken özelliklerini, teoriyi tam yansıtan özelliklerini barındırır. Öteki yanı sıra Sovyet toplumunun kendi gelişme özelliklerinden kaynaklanan *geçici* özellikleri içinde barındırır. İşte bu özgül yanların bir başka sosyalizmde olması gerekmez. Çünkü onlar o toplumun gerçeğinde beliren özelliklerdir.”¹⁶⁵

Sovyet toplumunun demokrasi anlayışı, sosyalizmin zorunlu tuttuğu ölçüde yüksek değildi. Gelişime bağlı olarak yükseltilmeliydi. Partinin, bu gelişmenin önünde bilinçle yürümesi gerekirdi. Ama olmadı.

Sosyalizm öncesi toplumlarda şu ya da bu düzeyde uygulanabilen demokrasi, hep *rıza demokrasisi* olmuştur. Çeşitli oyunlarla emekçi halkın şu ya da bu egemen sömürücü sınıf temsilcisine desteği sağlanmış, ama kendisi devlet yönetiminden uzak tutulmuştur. Sosyalizmin demokrasisi bu değil, aktif yığın demokrasisi olmak zorundadır.

Buraya dek tüm söylenenlerden çıkan en önemli ders, demokrasinin sosyalist bir toplum için “istenir” değil, “zorunlu” bir koşul olduğudur.

---

¹⁶⁵ R. Yürükoğlu, *Sosyalizm Üstün Gelecektir*.

Ekler

*Sosyalizm ve Sendikalar**

Sosyalizmde sendika sorunu, en başta bir demokrasi sorunudur. Proletarya diktatörlüğü ile demokrasi arasındaki ilişki sorunudur.

Marks, Engels ve Lenin, sosyalizmin ekonomik alanda en gelişmiş üretken güçleri varsaydığını vurgularken, siyasal düzeyde ise devlette yığınsal katılıma dayalı en geniş demokratikliği varsaydığını söylüyorlar. Lenin'in 1919'da yazdığı ve partinin Sekizinci Kongresi'nde kabul edilen programa temel oluşturan RKP(B) Program Taslağı yazısı, demokrasiyi, halkın büyük çoğunluğunun “devlet yönetimine fiili katılımı” olarak tanımlıyor.¹⁶⁶

Demokrasi konusundaki bu anlayış, *Manifesto*'dan bu yana, sosyalizm teorisinin en önemli öğelerinden birisidir. Ve Marksizmin devlet teorisinin “temel noktası” ile doğrudan bağlıdır. Bu nokta şudur: devrim, burjuva devletini, Marks'ın deyimiyle, “korkunç bürokrasisiyle toplumun (...) vücudunu saran ve nefes almasını önleyen bu korkunç asalak varlığı” yıkıp, yerle bir etmek zorundadır.¹⁶⁷

Bu açıdan bakınca, şunu diyebiliriz: Sosyalizm altında demokrasi sorunu, devleti yönetmenin bürokratik biçimini (yani “ayrıcalıklı bir azınlığın” yönetimini) kaldırıp, yerine karşıtı, yani önce çoğunluğun, daha sonra tüm halkın yönetimini geçirmenin yollarını ve araçlarını bulma sorunudur. Bu ise, devletin sönmesi sorunuyla özdeştir.

Bunun birkaç yılın işi olmadığı açıktır. Özellikle Rusya gibi geri bir ülkede, halkın çoğunluğunu devlet işini üstlenebilecek düzeye yükseltmek on yıllar, nesiller alacaktır. Bu ise, koca bir tarihsel dönemi kapsayan eğitim ve hazırlık anlamına gelir. Bu süre içinde sendikalara kilit bir rol düşmektedir.

Bolşevikler devrimle birlikte, halk yığınlarının devlet yönetimine katılmalarını sağlayacak organın Sovyetler olduğunu söylediler. Lenin Sovyetler için “yeni tip demokrasi” diyordu. Onların “yaşayan ruhu”nu,

---

* Ayla Antepi'nin 8 Mart 1982 tarihli *İşçinin Sesi*'ndeki yazısından özetlenmiştir

¹⁶⁶ LTY, C. 29, s. 107.

¹⁶⁷ LTY, C. 25, s. 410.

YANLIŞ REÇETELERİN SONUÇLARI

“erkin emekçi halka geçmesi, sömürünün ve baskı aygıtının yok edilmesi” olarak niteliyordu.

Bolşevikler, Sovyetlerin yanı sıra çok sayıda genel yığın örgütü kurulmasında başı çektiler. Devlet örgütü olmayan bu örgütlerin ikili işlevi vardı: Bir yandan var olan devlet organlarının çalışmalarına katılmak, öte yandan tüm üyelerini, bu örgütlerin belli bir süre sonra devlet organlarının işlevlerini üstlenerek, kendi alanlarında onların yerini doldurmalarını sağlayacak bir düzeye yükseltmek.

Bu genel yığın örgütleri, en başta sendikalar olmak üzere, parti dışı işçi ve köylü konferanslarını, kooperatifleri, gençlik ve kadın örgütlerini vb. kapsıyordu.

Devlet organı olmadan devlet yönetimine katılım biçimindeki bu ikili işlevin yanı sıra, genel yığın örgütlerinin bir genel siyasal görevi daha vardı: yığınları Sovyet erkinden yana kazanmak. Bu çalışmada başarının önkoşulu, onların yığınlarla bağlı olmalarıdır. Lenin’in bu yığın örgütleri açısından “ karmaşık bir transmisyon sistemi” olarak söz etmesi bu anlamdadır.

Burada önemli bir noktayı vurgulamak gerekiyor. Ne Lenin, ne de Bolşevikler, hiçbir zaman sendikaları, diğer genel yığın örgütleriyle eşit düzeyde ele almadılar. Çünkü sendikaların proletaryanın başlıca yığın örgütü ve proletarya diktatörlüğünün örgütlü sınıfsal tabanı olmalarından ve ülke ekonomisindeki nesnel konumlarından dolayı, genel demokratik yığın örgütlerinin demokratik görevlerinden farklı siyasal ve ekonomik rolleri ve görevleri vardır.

Emekçiler arasında yoldaşça disiplini geliştirmeye ve güçlendirmeye, her alanda girişimlerini ve sorumluluk duygularını kamçılamaya özel önem vermek. Kapitalizmi ve üretim araçlarının özel mülkiyetinin egemenliğinde oluşan alışkanlıkları tamamen yenmenin en önemli, belki de tek yolu budur. Bu amaca, ancak yığınları yeniden eğitmeye yönelik yavaş ve ardıcıl bir çalışmayla ulaşılabilir. Emekçi halkın sendikalarda daha da geniş örgütlenmesi için çalışmak, bu açıdan aşırı öneme sahiptir.

Sendikal hareketin eski, kalıplaşmış biçimleriyle kendimizi sınırlamamalıyız. Bir yandan sendikaları sistemli bir biçimde ekonomiyi yöneten organlara dönüştürmeliyiz.

Öte yandan sendikalar daha büyük ölçüde emekçi yığınların bir bütün olarak emek eğitimi ve sosyalist eğitimi sağlayan organlar

olmalıdır. Böylece yönetime katılmanın pratik deneyimi, işçilerin daha geri kesimlerine işçilerin öncüsünün denetimi altında yayılacaktır.¹⁶⁸

Ocak 1919'daki İkinci Tüm-Rusya Sendikalar Kongresinde Lenin, Menşeviklerin sendikalar için öne sürmüş oldukları “ünlü bağımsızlık belgesi”ni eleştirerek, sendikaların proletarya devletinden “bağımsız” olmaya uğraşacaklarına, devletin “ana siyasal organı”, “işçi sınıfı siyasetinin kurucuları” olmayı hedeflemeleri gerektiği fikrini öne sürdü.

“Bugün artık proletarya diktatörlüğünü yalnızca ilan etmekle kendimizi kısıtlayamayız. Sendikalar hükümetleştirilmelidir. Devlet organları ile kaynaştırılmalıdırlar. Büyük ölçekli endüstrinin kurulması işi tümüyle onlara emanet edilmelidir.”¹⁶⁹

Sendikaların yeri ve rolü sorunu, kolay “çözülür” cinsten basit bir sorun değildir. Sendikalar, kapitalizmden komünizme geçiş aşaması olan sosyalizmin bağrında yatan bir çelişkiyi barındırmaktadırlar.

Sendikalar, bir yandan tüm işçileri, ileride tüm ekonominin yönetimini üstlenebilecek bir düzeye yükseltmekle görevlidir.

Öte yandan, sendikalar ve işçiler bu düzeye erişene dek (ki bu en başta üretken güçlerin gelişmesine bağlıdır), ekonomide sorumluluk ve yetki devlette ya da menajerlerde yatar. Bu böyle olduğu sürece sendikaların görevi, işçilerin maddi ve manevi çıkarlarını devlete ve menajerlere karşı savunmaktır. Bu görev, devlet işletmeleri kar temelinde çalıştırıldığında özellikle öne çıkar.

Lenin, bu çelişkinin varlığını ve nedenlerini açıkça tartışmıştı. Ve bunların yol açacağı bunalımı çözebilecek tek güce de işaret etmişti.

Buraya dek tüm söylediklerimizden açıktır ki, sendikaların çeşitli işlevleri arasında birtakım çelişkiler vardır. Bu çelişkiler rastlantısal değildir ve daha birkaç on yıl sürecektir. Çünkü kapitalizmin ve küçük üretimin kalıntıları var olduğu sürece, bunlar ile sosyalizmin genç filizleri arasında toplumsal sistem çapında çelişki kaçınılmazdır.

*Yaşayan sosyalizm ve ‘Yaşayan Sosyalizm’ kitabı**

Yirmi Altıncı. Kongrede menajerlerin yetki ve bağımsızlığının artırılması vurgulanıyordu. *Yaşayan Sosyalizm*'de buna karşı iki nokta

¹⁶⁸ *LYT*, C. 29, s. 111-113.

¹⁶⁹ *LYT*, C. 28, s. 424.

* Emine Engin'in 19 Eylül 1983 tarihli *İşçinin Sesi*'ndeki yazısından özetlenmiştir.

YANLIŞ REÇETELERİN SONUÇLARI

belirtmişti. Bunlardan biri, menajerlerin yetkisi artıyorsa, yığınların da ekonomik yaşama daha aktif katılımlarının sağlanması gerekliliği idi:

“Raporda, yığınların ekonomik yaşama daha aktif, daha etkin ve daha yetkili karışımı yönünde bir somut önlem yoktur. Bu bizce, 26. Kongrenin en önemli eksigidir. Oysa, birim yönetimlerinin yetkilerinin artırılması, tabanın hak ve yetkilerinin, denetiminin de artırılmasını çok daha zorunlu kılmalıdır. İşçi kolektiflerinin ve sendikaların ekonomiye yaratıcı etkinlikle, otoriteyle katılımı sağlanmalıdır. Bu örgütlenmelerin ve toplulukların göstermelik olmayan gerçek birer sınıf örgütü olmaları yönünde somut önlemler alınmalıdır. Ancak böyle bir dengelemeyle demokratik merkeziyetçilik düzgün işler, sosyalist demokrasi gelişir.”¹⁷⁰

Buharin’in *Dönüşüm Aşamasının Ekonomisi* adlı kitabına yazdığı kenar notlarda, Lenin, “antagonizm ve çelişki kesinlikle aynı şeyler değildir, sosyalizmde birincisi yok olur, ikincisi kalır” diyor.

Andropof, Marks’ın 165. doğum ve 100. ölüm yıldönümünde *Komünist*’de yayınlanan yazısında şöyle diyor:

“Evet, çelişkilerimiz ve güçlüklerimiz vardır. ... O, ‘antagonizm ve çelişki’ dedi, ‘kesinlikle aynı şeyler değildir. Sosyalizmde birincisi yok olur, ikincisi kalır.’ (Lenin Külliyyatı, C. 11, s. 357) Şimdi bu doğru pratikte kanıtlanmıştır. Ancak bundan şu sonuç çıkmaz ki antagonist olmayan çelişkiler boşlanabilir ve siyasette görmezlikten gelinebilir. Yaşam, böyle boşlamanın bir sonucu olarak, doğası gereği antagonist olmayan bu çelişkilerin de ciddi çatışmalara yol açabildiğini öğretiyor. Sorunun bir başka en önemli yanı sosyalizmin çelişkilerini, onun ileri gelişmesinin bir kaynağı ve itkisi olarak, doğru bir biçimde kullanmaktadır.”¹⁷¹

Yaşayan Sosyalizm kitabında, Sovyetler Birliğinde demokratik hakların yaşama geçemediği, çünkü demokrasinin ekonomik ve kültürel gelişmeyle bağlı olduğu söyleniyordu.¹⁷²

Yine *Yaşayan Sosyalizm*’de, “kısa bir zaman içinde demokratikleşme Sovyetler Birliğinin ana sorunu olacaktır” deniyordu.¹⁷³ Ayrıca

---

¹⁷⁰ R. Yürükoğlu, *Yaşayan Sosyalizm*, s. 55-56.

¹⁷¹ *Sovyet News*, 2 Mart 1983, s. 69.

¹⁷² *Yaşayan Sosyalizm*, s. 127, 129.

¹⁷³ Agy, s. 150.

“sosyalizmin demokrasisi (...) eylem demokrasisi (aktif demokrasi) olmak zorundadır” deniyordu.¹⁷⁴

Andropof, 1982 Kasım ayındaki Merkez Komite plenum konuşmasında şöyle dedi:

“Emekçi halk yığınlarının aktivitesine bir canlılık vermek gereklidir. Bugün, bu, parti komitelerinin, sovyetlerin, sendikaların ve Komsomol organlarının anahtar görevidir.

“Ve bu demektir ki en geniş anlamıyla sosyalist demokrasiyi daha da geliştirmek, yani emekçi halk yığınlarının devletin ve toplumsal işlerin yönetimine daha da aktif katılımını sağlamak, çok önemlidir.”¹⁷⁵

Andropof, gazilerle yaptığı ve gençlerin bir kesimi arasında “orta sınıf virüsünün” yayılmasından şikayet ettiği bir konuşmada, bugüne dek hep yarım önlemler aldık ve zaman yitirdik, atalete kapıldık diyor.¹⁷⁶ İşte Andropof döneminde gözlenen, bu ataleti atmaya yönelik bir silkinmeydi. Nitekim 1983’ün ilk yedi ayındaki endüstri üretimi, bir önceki yılın aynı döneminden %3,8 daha fazla olmuş ve bunun %84’ü emek verimliliği artışından kaynaklanmıştı!

*Siyasal veriler**

Sosyalist demokrasi

“Örneğin, devlet ve kamu yaşamının başlıca konuları üzerine karar almadaki varolan işleyişi alalım. Bunu daha çok demokratikleştirmek için olanaklar vardır. Böyle karar taslaklarının, emek kolektiflerinde daha geniş tartışılmasını, uygun durumlarda, sendikaların, Komsomol’un, kadın örgütlerinin çıkarttıkları sonuçların aksatılmadan incelenmesini, emekçi halkın önerilerine en dikkatli bir yanaşımı kastediyorum. Ve önde gelen yürütme organlarının çalışmasında ve düzenli hesap vermesinde nüfusa daha açık olmak, parti ve devlet organlarının eylemlerini, halkın

¹⁷⁴ Agy, s. 131.

¹⁷⁵ Y. Andropof, SBKP MK Plenum Konuşması, *Novosti Basın Bülteni*, 22 Kasım 1982.

¹⁷⁶ *Sovyet News*, 17 Ağustos 1983.

* 17 Ekim 1983 ve 19 Eylül 1983 tarihli *İşçinin Sesi*’nden.

YANLIŞ REÇETELERİN SONUÇLARI

gereksinim ve çıkarlarına daha yakınlaştırmaya yardımcı olmayacak mıdır?”¹⁷⁷

“Bu sivil toplum örgütlenmelerinin, devlet işleyişinde ve toplumsal yaşamın her alanında giderek daha fazla yer tutması gerekir. Sosyalist demokrasi ancak böyle sağlanır ve geliştirilir. Ancak böyle, kağıt üzerindeki güzel maddeler, haklar, yığınların aktif katılımı-denetimiyle yaşama geçebilir.”¹⁷⁸

“SSCB’de çeşitli tarihsel-kültürel-ekonomik-toplumsal-uluslararası nedenlerle aktif yığın demokrasisinin işleyişleri geri kalmıştır.

“Ne var ki, bir yandan da toplumun her yönüyle gelişmesi ilerlemektedir. Eski anlayışlar, eski örgütlenmeler, eski işleyişler giderek dar gelmektedir. Kısa bir zaman içinde demokratikleşme Sovyetler Birliğinin ana sorunu olacaktır. Daha bugünden, karşılaşılan pek çok güçlük bu yönü göstermektedir.

“Sovyet toplumunun demokratik kurumlaşması, demokratik anlayışı toplumun gelişimine paralel olarak mutlaka ama mutlaka yükseltecektir. Partinin bu gidişin önünde yürümesi, bu gelişmeden korkmaması zorunludur.”¹⁷⁹

Partide demokrasi

“Parti, parti içi demokrasinin daha da gelişmesinde, komünistlerin yaratıcı eyleminin, inisiyatif ve sorumluluklarının artırılmasında büyük bir rezerve sahiptir. Komünistler parti ve ülke yaşamını ilgilendiren ivedi sorunları ne kadar cesaretle ve özgül olarak tartışırlarsa, benimsenmiş kararları uygulamakta o kadar aktif olacaklar, partimiz tarihsel görevini o kadar başarıyla yerine getirebilecek.”¹⁸⁰

“Fosilleşme, formalizm (biçimcilik), tıkanıklık. Bunlar hep, toplumun her alanında olduğu gibi, partide de demokratikleşme hızının

---

¹⁷⁷ Andropof yoldaşın plenum konuşmasından

¹⁷⁸ R.Yürükoğlu, *Yaşayan Sosyalizm*, s. 127

¹⁷⁹ Agy, s. 150.

¹⁸⁰ Andropof yoldaşın plenum konuşmasından

arttırılması gereğine işaret etmektedir. Sosyalist demokrasinin geliştirilmesi, yönetim kadrolarının iyi niyetinden kurtarılmış nesnel mekanizmalara dönüştürülmesi gereklidir. Bu Sovyetler Birliğinin bugün bulunduğu yerden ileri gidebilmesinde giderek ana halka olacaktır.”¹⁸¹

Sosyalist demokrasi

“Sosyalist sistem, emekçi yığınların haklı istemlerini dile getirecek bir demokratikleşmeye girişmek zorunda kalacaktır.’ (s.34) Bu satırlar da ‘insan hakları’ üzerine demagoji kampanyası hazırlayan bir anti komünizm uzmanının kaleminden çıkmış değildir!”¹⁸²

“Reel sosyalizmin ülkelerinde demokrasinin olmadığını söylemek, gerçekten de emperyalizmin, gericiliğin sosyalizm düşmanı uğraşlarına yapılmış büyük bir katkıdır. Yürükoğlu da, İKP yönetimi de, ‘sosyalist ülkelerde demokrasi yoktur’ derken, gerçekte sosyalist düzene karşı çıkanların emperyalizmle işbirliği içinde bu düzene karşı eyleme geçme özgürlüklerinin olmamasından yakınıyorlar.

“Yürükoğlu’nun Sovyetler Birliğine ilişkin söylediği her şey, Sovyet gerçeğini değil, emperyalizmin anti-Sovyetik propagandasını yansıtıyor.”¹⁸³

“Şimdi, sık sık olduğu gibi, eğer bir toplantı önceden hazırlanmış bir senaryoya göre yapılıyorsa, eğer ilgi duyulan, samimi bir tartışma yoksa, eğer konuşmacıların konuşmaları önceden redakte edilip, insiyatifler ve özellikle eleştiri hizaya sokuluyor, boğuluyorsa bir toplantının ne yararı olabilir? Ve çalışan halkın çıkarlarını savunmak için, üretimdeki bu ya da başka düzensizliklere karşı sesini yükseltmeye cesaret edemeyen bir sendika örgütünün çalışmasının ne değeri olabilir? Ya da, işaretleri dikkate alınmaz

---

¹⁸¹ Agy. s. 144.

¹⁸² *Atılım*, Kasım 1980.

¹⁸³ *Atılım*, Mayıs 1982.

ve çok ihtiyaç duyulan önlemler alınmazsa, halk denetimcilerinin çalışmasının ne değeri olabilir?”¹⁸⁴

“İşçi kolektiflerinin ve sendikaların ekonomiye yaratıcı etkinlik- le, otoriteyle katılımı sağlanmalıdır. Bu örgütlenmelerin ve toplu- lukların göstermelik olmayan gerçek birer sınıf örgütü olmaları yönünde somut önlemler alınmalıdır. Ancak böyle bir dengele- meyle demokratik merkeziyetçilik düzgün işler, sosyalist demok- rasi gelişir. Ancak böyle bir dengelenmeyle milyonlar plan hedef- lerini gerçekleştirmeye, komünizmin maddi ve teknik temellerini kurmaya gerçek bir ilgiyle katılabilir.”¹⁸⁵

Sosyalist ekonomi

“Buna karşılık Yürükoğlu, *İşçinin Sesi*'nin 169-170 sayısında ‘Sovyetler Birliğinin gelişme hızı son yıllarda giderek düşen bir eğri çiziyor’, ‘Üretimin niteliği’, ‘iş disiplini gelişmemiştir’, ‘top- lumsal bilinç-kültür geridir’, diyor.”

“Onun (Yürükoğlu yoldaşımızı kastediyor-İ.S.) öteden beri ısrarla vurguladığı şey, SSCB'nin, örneğin ABD'den geri olduğu kimi üretim alanları.”¹⁸⁶

“Sovyetler Birliğinde üretim niteliği ileri kapitalist ülkelerden geridir. Bunu düzeltmek gerekir. Malın teknolojik düzeyinden, çeşidine ve ambalajının niteliğine dek düzeltmek gerekir.”¹⁸⁷

“Tarımda üretimi, üretimde verimliliği ve niteliği arttırabilmek, genel olarak ülkenin özel olarak tarımın altyapısıyla doğrudan bağlıdır.”¹⁸⁸

---

¹⁸⁴ Andropof yoldaşın Haziran plenumu konuşmasından

¹⁸⁵ Agy, s. 55-56.

¹⁸⁶ *Atılım*, Kasım 1981

¹⁸⁷ R.Yürükoğlu, *Yaşayan Sosyalizm*, s. 39.

¹⁸⁸ Agy, s. 39.

4.3. Yanlış Reçetelerin Partideki Sonuçları

SBKP - Sovyet Toplumunun Öncüsü

“Yoldaşlar, Yirmi Beşinci Kongrede, *gelişmiş sosyalizmde partinin toplumdaki rolünün büyüdüğü* sonucuna varılmıştı. Son beş yıl bunu doğrulamıştır.”

Bu fikrin gerekçesi olarak şunlar öne sürülmektedir: “Gelişmiş sosyalizm”de varolan sınıf ve katmanlar arasındaki çelişkiler ortadan kalkmış, yerini “önemli ayrılıklar”a bırakmıştır. Bu nedenle, artık çiftçiler ve aydınlar, işçi sınıfının ideolojik ve siyasal konumlarını benimsemişlerdir. Böylece, Komünist Partisi, “*tüm halkın partisi*” olmuştur. Tüm halkın işçi sınıfının konumunu kabul etmesiyle, partinin toplumdaki rolü daha da artmıştır!

Gerekçedeki kelime oyunlarını, mantık hatalarını bir yana bırakalım. Ana fikir şudur: Sınıf farkları ortadan kalktıkça, partinin toplumdaki rolü artmaktadır.

Bu akıl yürütme, başlı başına bir çelişkidir. Bir yanda, partinin rolünün arttığını görüyorlar, öte yanda sosyalizm, proletarya “devleti” ve sınıfların kalkması konularında yanlış bir çerçeveye bağlıdırlar. Yapılacak tek şey elmayla armudu birleştirmek ve *sınıf farkları kalktıkça partinin rolü artıyor* demek oluyor. “Tüm halkın devleti” de öyle değil miydi? Bir yanda diktatörlük kalkıyor, öte yanda geriye kalan bu tuhaf devlet giderek güçleniyordu.

Oysa devletin ve onun bir ögesi olan partinin varlığı da, rolü de sınıfların varlığıyla bağlıdır. Sınıf farkları kalktıkça, toplum kendini yönetme yolunda ilerledikçe devlet ve partiye olan gereksinim de azalır ve sonunda ortadan kalkar.

Sovyetler Birliğinde partinin rolünün giderek arttığı doğrudur ama öne sürülen gerekçe ve “tüm halkın partisi” kavramı yanlıştır. Sovyetler Birliğinde devlet ve proletarya partisi güçlenmek zorundadır. Çünkü

emperyalizmin üstünlüğü kırılmamış ve sınıfların ortadan kalkmasının nesnel koşulları sağlanmamıştır.

Sovyet toplumunda Komünist Partisinin oynadığı rol: Sovyet teorisinde, “partinin sürekli öncü rolü” kavramı ile “Sovyetler Birliği usulü proletarya diktatörlüğü”nün yan yana gelmesi, bu tek partinin, toplumun önündeki yolu aydınlatabilecek tek ve şaşmaz güç olduğu ütopyasına vardı.

Bu toplumsal mühendislik özentisi, yalnızca üretim ilişkileriyle ilgili alanda kalmadı, kalamazdı.

Sovyetlerde demokratik bir düzen var olabilseydi, bu kuruntu, trajik değil komik olurdu. Oysa, tek parti diktatörlüğü, ideoloji ve kültürün biçimlenebileceği tüm öteki süreçlerin önünü kapatmıştı. Dolayısıyla, sistem her çeşit “doğal” denetimden uzak kalmıştı.

Sovyet devriminin ilk yılları “halka karşı anlayışlı” bir çıplak diktatörlüğü zorunlu kılmıştı. Fakat o dönemde iktidarı koruyabilmek için haklı olarak kullanılan bu mekanizma, daha sonraki dönemlerde toplumsal gelişmenin önünde yıkıcı bir engel durumuna dönüştü.

Devrimi izleyen ilk on yılda, partinin toplum üzerindeki gücü mutlak değildi. NEP döneminde, dikta yönetimine yatkın olmayan mülkiyet ve ekonomik eylem biçimleri, partinin etki alanına nesnel bir sınır getiriyordu. Parti de, daha sonraları ulaştığı “monolitiklik”ten çok uzaktaydı. Hatta Lenin’in ölümünden sonraki dönemde bile, parti içi iktidar mücadelesi nedeniyle, siyasal tartışmayı yok etmenin olanağı olmamıştı.

“Sosyalist kuruculuk”la birlikte, partinin toplumdaki gücü mutlak oldu. Çünkü artık yatırımlara ve toplumsal artığın dağıtımına ilişkin tüm önemli kararları parti aygıtı veriyordu.

Partinin tüm ülkede tek ve mutlak otorite olmasının sonuçları yıkıcı oldu. Toplumda partinin otoritesini denetleyebilecek bir kurumun olmayışı, partinin toplumun üzerinde durduğu bir yapıya yol açtı. Bu mutlak iktidar, partinin de niteliğini değiştirdi. Parti giderek hem çıkarıcı kişilikleri kendine çekmeye başladı, hem de parti bütününde kendi çıkarlarını gözetten bir eğilim gelişti.

Yine de, Stalin döneminde bu kariyerist-bürokratik eğilim belli bir baskı altındaydı. Bir kez, 1930’ların endüstrileşme çabası içinde ve daha sonraki savaş ve savaş sonrası dönemde dağıtılabilecek çok az maddi zenginlik vardı. Sonra, Stalin, bu yolları kullanan bir lider değildi, ne kendisine, ne başkasına. Fakat zaman içinde partinin sınırsız iktidarı, bu duruma uygun sosyolojiyi üretti. Stalin’in ardından gelenler, terör yöntemini bir yana koymak zorunda olduklarından, giderek artan

biçimde maddi ayrıcalık dağıtma yolunu tuttular. *Sistemin gerçek toplumsal tabanını oluşturan ve giderek büyüyen bir katman olan parti ve devlet bürokrasisinin bağlılığı, maddi çıkar ve terfi yoluyla garanti altına alındı.*

Bu işleyiş, “*nomenklatura*” denen mekanizmayla sağlandı. Nomenklatura, toplumun her düzeyinde en önemli görevlere adayların ilgili parti komitesinde onaylanmasına verilen addır. Sistemin asıl iktidar koltukları bu biçimde doldurulan görevlerdir. Bu mekanizma, özellikle Brejnev döneminde, geniş bir ayrıcalıklar ağı yarattı. Bunun sonucunda, giderek genişleyen yolsuzluk ve çürüme, toplumda sisteme karşı derin bir inancsızlığın yeşermesini getirdi.

Parti liderliği üzerinde herhangi bir demokratik denetimin yokluğu bir yana, parti içinde ve dışında özgür bir tartışma da olanaksızdı. Bir kez, sistemin tek siyasal kurumu olarak parti, üyesini kendisi seçme hakkına sahipti. (Burada karşı çıktığımız, üyesini kendisinin seçmesi değil, partinin, sistemin tek siyasal kurumu olmasıdır.) Bu, parti üyesi olmayanları siyasal eylemden uzak tutma anlamına geliyordu. İkincisi, parti içinde demokrasi yoktu. Parti içi tartışma liderliğin kesin denetimi altındaydı. Tartışmanın sınırlarını ve yönünü o belirliyordu. Bu sınırların dışına çıkmak, sistemin dışına atılma riskini taşıyordu.

Demokratik merkezîyetçiliğin “demokratik” yanı, anlamsız bir formaliteydi. Merkez Komitesini seçen ve programı kabul eden parti kongresi biçimsel olarak en yüksek otoriteydi. Oysa gerçekte, bir dizi ara katlar aracılığıyla seçilen kongre delegeleri, Politbüroya onay vereceği baştan belli kişiler arasından seçiliyordu.

Medvedyef bu durumu şöyle anlatır:

“Normal parti üyeleri pratikte siyasal karar alma sürecinden dışlanmışlardır. Taban örgütlerine, ta Merkez Komitesine dek üstlerindeki parti organlarının çalışması hakkında aşağı yukarı hiçbir bilgi verilmez. Parti toplantılarında siyasal sorunlar çok ender görüşülür. Görüşüldüğünde de, ancak söz konusu sorun daha yüksek bir katta karara bağlandıktan sonra görüşülür. Oysa bilindiği gibi, üzerinde karar alınmış bir konunun artık tartışılmayacağı, yalnızca uygulanacağı, demokratik merkezîyetçiliğin temel ilkesidir. Bu nedenle, parti toplantılarında önceden üzerinde karar verilmiş konuların tartışılmasının, genel olarak

tam bir ilgisizlik havası içinde geçen içi boş bir formalite olması şartıdır.”¹⁸⁹

“Yeni Tip Parti”

1900’lerin hemen başlarında Lenin tarafından geliştirilen “yeni tip parti”, özellikle onun ölümünün ardından tek ve tartışmasız örgüt kabul edilmiştir. Teoriyi yorumlama ve geliştirmede de tek yetkili olmuştur.

“Parti, işçi sınıfının örgüt biçimleri içinde en yükseğidir ve onun, işçi sınıfının tüm öteki örgütlerini yönlendirme misyonu vardır. Sınıfın, ileri teoriyle, sınıf kavgası yasalarının bilgisiyle ve devrimci hareketin deneyimiyle silahlanmış en iyi üyelerinden oluşur.”¹⁹⁰

Bugün bu partiler artık yok! Yaşanan acı olayları, sosyalist ülkeler partilerini saran çok yönlü ve inatçı kriz dışında anlayabilme olanağı yoktur ama komünist hareketin krizinin, “yaşayan sosyalizm”in çöküşünden önce başladığını da görmek gerekir.

Bolşevik utkusunu izleyen yıllarda, yeni kurulan bazı komünist partiler, ülkelerinin sınıf kavgası içinde önemli bir etkinlik sağladılar. Komünistler, birçok sömürge ve yarı sömürge ülkenin ulusal kurtuluş hareketlerinin de liderliğini kazandılar. Bu kazanımlar bir ölçüde 1930’lar dünya kapitalist krizine, Sovyetler Birliğinin başarılarına ve faşizmin yükselişine bağlıydı. Bir yanı sıra da, komünist hareketin sıcak ortamlara, rakibi sosyal demokratlardan örgütsel olarak daha iyi hazırlanmışlığını yansıtıyordu.

İkinci Dünya Savaşı ve ardından gelen savaş sonrası dönem de, komünist partilerinin başarılarının arttığı bir dönem oldu. Fransa, İtalya ve Balkanlardaki olağanüstü güçlenmeleri (ki asıl olarak Nazilere karşı direnişteki rolleri nedeniyleydi ama Sovyetler Birliğinin yükselen prestijinin de etkisi büyüktü), Truman doktrinini ve soğuk savaş başlattı. Çin, Yugoslavya, Kuzey Kore, Arnavutluk ve Vietnam’da komünistler,

---

¹⁸⁹ Roy Medvedev, *Sosyalist Demokrasi*, New York, Norton, 1975.

¹⁹⁰ *SBKP Tarihi*.

Doğu Avrupa ülkelerinin tersine, iktidarı asıl olarak kendi çabalarıyla kazandılar.

Ne var ki, 1950'lerin sonlarında bu yükseliş süreci tersine dönmeye başladı. Kapitalist ekonominin yeniden canlanması ve Hruşçof'un Stalin'i deşifre etmesiyle, Avrupa'nın küçük komünist partileri sürekli bir düşüşe girerken, büyük partiler de gelişmelerinin son sınırına vardılar. Az gelişmiş ülke partilerinin durumunda ise pek bir kötüleşme olmadı. Ancak, Çin-Sovyet bölünmesi, tüm partilerde bölünme getirdi.

1970'lerin ortalarında, iktidarda olmayan komünist partileri bir açmaz içine girdiler. 1968 Çekoslovakya olaylarında Sovyet tutumunu savunmaları, Stalin'in yaptıklarının açığa çıkmasıyla başlayan üye kaybını daha da hızlandırmıştı. Kapitalist dünyanın yığınsallaşabilmiş tüm partilerinde yüro komünizmin yükselişi, çeşitli yönleriyle daha gerçekçi ve bağımsız bir dünya bakışı sergileyerek, ortaya çıkan düşüşü geri çevirme çabasıydı.

1986'da Gorbaçof Sovyet krizinin çapını dünyaya duyurduğunda, iktidarda olmayan Komünist Partilerin büyük çoğunluğu zaten marjinalleşmişti ve iktidar partileri de kendilerini yok edecek olayların eşiğindedi.

Dünya komünist hareketinin böylece tarihinin en büyük dağınlığı içine düşmesi, yeniden örgüt sorununu öne getirdi. Öncü parti deneyinin ciddi biçimde gözden geçirilmesi zorunlu oldu. Bu gözden geçirme içinde, yalnızca Lenin'in parti teorisini ele almak yeterli olmaz, mutlaka pratikte ortaya çıkan işleyişleri de ele almak gerekir. Çünkü asıl bunlar gerçek siyaset alanında ortaya çıkan ve komünist partilerinin yapılarını ve pratiğini belirleyen işleyişlerdir.

Lenin'in öncü parti teorisi uluslararası harekette çarpıcı bir yenilikti. Daha önceki komünistler de siyasal örgütlenmeler yarattılar ama 1890'larda sosyalistlerin iktidara ağırlık koyma şansları oluşana dek parti sorunu yeterli acillik kazanmadı. Sosyalistlerin iktidara ağırlık koyma şansı, kapitalizm giderek büyüyen bir işçi sınıfı yarattıkça ve böylece işçi partilerinin burjuva seçimlerinde iddialı olmaları için gereken siyasal taban oluştuğça, ortaya çıktı. Seçim süreçlerine katılan partiler, ki II. Enternasyonal içinde en büyük ve en etkin partilerdi, örgüt yapıları açısından düzen partilerden pek farklı değillerdi.

Çarlık Rusya'sında ise mücadele çok farklı koşullarda biçimlendi. Rus sosyalistleri yasadışı koşullarda, sürekli polis tehdidi altında, işçi sınıfıyla bağlanamamış bir biçimde ve siyasal bir güç olmaktan çok, entellektüel bir güç olarak çalışmalarına başladılar. Toplumsal sıkıntılar ve dolayısıyla yığın hareketliliği arttıkça, işçi hareketiyle bağ kurmaya

başladılar. 1898’de Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi’ni (RSDİP) kurdu- lar. Partinin başlangıçta örgütsel biçim ve siyasal strateji konularında berrak bir anlayışı yoktu. İşte Lenin bu koşullar altında, üyelerinin yaşamlarının tümüyle devrimci çalışma çevresinde örgütleneceği “yeni tip parti” anlayışını geliştirdi.

O zamana dek hiçbir sosyalist parti, üyelerinden bu denli çok şey isteyen ve liderlerine böyle büyük otorite veren, böyle sıkı örülmüş bir örgütlenme getirmemişti.

Lenin, Çarlık Rusya’sının devrimci hareketliliklerle çalkalandığı bir ortamda, işçi sınıfının, iyi eğitilir ve bir “profesyonel devrimciler partisi” tarafından yönetilirse, yaklaşan burjuva demokratik devrimi, proletaryanın iktidar sürecine dönüştürme şansı olduğuna inanıyordu. Bu nedenle, örgütlenmeyi, “hareketin en acil sorunu” olarak adlandırdı. RSDİP’i “yeni tip parti”ye dönüştürmeyi günün en önemli devrimci görevi olarak gördü.¹⁹¹

İşçi sınıfının “öncü müfrezesi”: Lenin’in temel hareket noktası şuydu: Proletarya Rusya’nın en devrimci gücünü temsil ediyordu ama kendi başına devrimci bilince ulaşamaz ve devrimci görevleri sırtlanamazdı. Yalnızca kendi acil ekonomik kavgasına odaklanmış olan işçi sınıfı, ancak, siyasal bakışını, strateji ve taktiğini yükseltecek bir “öncü”nün, yeni tip bir partinin liderliği altında misyonunu yerine getirebilirdi.

Lenin’e göre böyle bir parti ancak, işçi sınıfının önemini ve tarihsel misyonunu anlamış sosyalist hareketten yükselbilirdi. Ancak, sosyalizmi gerçek bir siyasal güce dönüştürmeye yetenekli işçi hareketiyle bağlanmayan bir sosyalist hareket de başarısızlığa mahkumdu.¹⁹²

Lenin “öncü parti”yi, bu iki kanalın kaynaşması olarak gördü. Bu kaynaşma sürecinde parti işçilerden giderek büyüyen sayıda üye kazanacak ve böylece işçi sınıfı hareketinin “örgütlü müfrezesi” durumunu alacaktı.

Monolitik parti: Lenin, Rusya’nın sosyalist hareketini tek bir parti içinde birleştirmeye çalışırken bu hareketin değişik eğilimlerini parti içine taşıma yanlısı olmadığını da açık etti. “Birleşmeden önce ve birleşebilmek için, ayırım çizgilerini net ve kesin olarak belirlemeliyiz” dedi.¹⁹³

Lenin’e göre, ancak stratejik amaçları, siyasal değerlendirmeleri, felsefeyi, örgütsel yöntemleri vb. ilgilendiren bir dizi ideolojik yargıda

¹⁹¹ LTY, C. 4, s. 221.

¹⁹² LTY, C. 4, s. 257.

¹⁹³ LTY, Ne Yapmalı, C. 5, s. 367.

en baştan anlaşmış bir parti, tarihin dayattığı devrimci görevleri üstlenebilirdi.

Kendisine biçilen rolü oynayabilmesi için partinin disipline ve hiyerarşik bir yapılanmaya gereksinimi vardı. Yoksa, Rusya koşullarında, üstlenmesi gereken görevleri üstlenemez, işçi sınıfının güvenini kazanamazdı. Öte yanda Lenin hiyerarşi ve disiplinin bir siyasal partideki sınırlarının da bilincindeydi. Ordudaki gibi bir ortam siyasal partide işlemezdi.

Profesyonel devrimciler ordusunun disiplini, kendini sürdürme gücü, kendini feda etme azmi ve bireyin kollektife bağımlılığı ancak ortak bir amaç çevresinde sağlanabilirdi. Bu ortak amaç, en ileri toplumsal bilime, Marksizme dayanmak durumundaydı:

“Tüm bilgilerin dahilinde doğru olarak kabul ettiğin böyle bir teoriyi, onu bozmak isteyen temelsiz girişim ve saldırılara karşı savunmak, senin tüm eleştirilerin düşmanı olduğun anlamına gelmez. Biz, Marks’ın teorisini bitmiş ve dokunulmaz bir şey olarak değerlendirmiyoruz. Tam tersine, sosyalistlerin, yaşamla birlikte ilerlemek istiyorlarsa mutlaka her yönde geliştirmeleri gereken yalnızca bir temel taşı koyduğuna inanıyoruz.”¹⁹⁴

Lenin’in bu söyledikleri, yaşanan deneyimler, komünist hareketin belirleyici özellikleri durumuna giren dogmatizm, tahammülsüzlük ve yaftacılık karşısında, bir çeşit hiciv gibi kalmıştır. Ve “monolitik parti” Stalin’in bebeğidir.

Demokratik merkezîyetçilik: 1899 makalelerinde Lenin, devrimci bir örgütün, onun demokratik karakteri korunurken, nasıl etkin bir örgüt durumuna getirileceği sorunuyla boğuştu. Devrimcilerin en çok gereksinim duydukları şey, merkezileşmiş bir parti idi. Lenin’in merkezîyetçilik üzerinde bu denli ısrarla durması bir yanıla Rusya’daki devrimci hareketin aşırı bölünmüşlüğü ve güçsüzlüğünden kaynaklanıyordu. Fakat asıl nedeni, Rus devrimcilerinin çalışmak zorunda oldukları ortamın aşırı baskıcı koşullarıydı.

Bu kapsam içinde Lenin parti içi demokrasi sorununu ikincil bir sorun olarak görmek zorundaydı. Yönetim organlarını seçilmiş delegelerden oluşan bir kongrenin seçmesi, partinin demokratikliğini sağlamada yeterli olmak durumundaydı. Ayrıca, devrim öncesi dönemde, daha doğrusu Lenin’in ölümüne dek parti içinde yürüyen yoğun tartışmalar hatırlandığında, parti içinde oldukça geniş bir açık ve özgür tartışma

---

¹⁹⁴ LTY, C. 4, C. 211.

uygulandığı da görülür. Ancak, “geniş demokratik ilke”nin, partinin temel örgütsel ilkesi olması gerektiğini savunanlara karşı Lenin şunları söylemiştir:

“Otokrasinin karanlığı ve jandarmanın boyunduruğu altında, parti örgütünde geniş demokrasi, yararsız ve zararlı bir oyuncaktan başka bir şey değildir. Yararsız bir oyuncaktır çünkü, işin gerçeği, ne denli isterse istesin hiçbir devrimci örgüt geniş demokrasiyi uygulamamıştır, uygulayamazdı da. Zararlı bir oyuncaktır çünkü ‘geniş demokratik ilke’yi uygulama yönünde her girişim, polisin geniş çaplı baskınlar yapmasını kolaylaştıracak, hüküm süren ilkeliliği sürdürecektir ve pratik işçilerin düşüncelerini, kendilerini profesyonel devrimciler olarak yetiştirme gibi ciddi ve acil bir görevden, seçim sistemleri için detaylı “kağıt” ilkeler belirlemeye saptıracaktır. (...) Hareketimizin aktif işçileri için tek ciddi örgütsel ilke, en kesin gizlilik, üyelerin en titizlikle seçimi ve profesyonel devrimcilerin eğitimi olmalıdır.”¹⁹⁵

RSDİP’nin İkinci Kongresi sıralarında (1903), uzun bir tartışmanın sonucunda belirmeye başlayan sistem altı temel örgütlenme ilkesine dayanıyordu:

“1) Azınlık çoğunluğa bağlı olmalıdır. 2) Kongre, yani tüm yetkili örgütlerden gelen seçimli delegelerin toplantısı, partinin en üst organı olmalıdır; dahası, bu seçilmiş delegelerin tüm kararları sonul olmalıdır. 3) Parti merkez organına (ya da organlarına) seçimler doğrudan oylamayla ve kongrede yapılmalıdır. Kongre dışında seçim, iki aşamalı seçim vb. kabul edilemez. 4) Hem yerel, hem merkezi, tüm parti yayınları hem parti kongresine ve hem de ilgili merkezi ya da yerel parti örgütüne tamamiyle bağımlı olmalıdır. Örgütsel olarak partiyle bağlanmamış parti yayınlarının varlığı kabul edilemez. 5) Parti üyeliğinin ne anlama geldiğinin tam anlamıyla açık bir tanımı olmalıdır. 6) Aynı biçimde, *herhangi bir parti azınlığının hakları* da parti tüzüğünde açıkça tanımlanmalıdır.”¹⁹⁶

Daha sonraki pratik ışığında bakıldığında, bu sonuncu noktanın özellikle önemi büyüktür, çünkü yalnızca azınlıkların varlığını değil,

---

¹⁹⁵ LTY, C. 4, s. 479.

¹⁹⁶ LTY, C. 9, s. 166. (abç)

onların “haklarının” da olacağını kabul eder. Bunu Sovyet teorisiyle karşılaştırdığında aradaki büyük uçurum hemen görülür: Resmi Sovyet parti teorisi, “azınlığa bir çeşit özel haklar verilmesi istemi, parti disiplini gerekleriyle uzlaşmaz” der.¹⁹⁷

1905 devrimci dalgasının otokrasiden önemli siyasal ödünler koparmasının ardından, 1906’da RSDİP’in Birlik Kongresi, parti içi yaşamda bir dizi yeni, daha demokratik işleyişler kabul etti. Ve o tarihten itibaren “demokratik merkezîyetçilik” terimi yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Kongrenin hemen ardından bu nedenle Lenin şöyle dedi:

“Demokratik merkezîyetçilik ilkesi üzerinde, tüm azınlıkların ve (partiye-RY) sadık muhalefetlerin haklarının garantiye alınması üzerinde, parti örgütlerinin otonomisi üzerinde, tüm parti görevlilerinin seçilmeleri, partiye hesap vermeleri ve geri alınabilmeleri üzerinde hepimiz anlaşıyoruz. Bu örgüt ilkelerine pratikte uyulmasını, bunların sürekli ve samimi uygulanmasını, bölünmelere karşı bir garanti olarak, parti içi ideolojik mücadelenin mutlak örgütsel birlikle tümüyle uygun olabileceğinin ve olması gerektiğinin bir garantisi olarak görüyoruz.”¹⁹⁸

Lenin’in demokrasiye bağlılığı – partide ya da toplumda olsun – tabii ki mutlak değildi. Demokrasi her zaman varolan koşullarda ele alınmalıydı. Ancak şunu da kesinlikle söylemek gerekir ki, Lenin, ardından gelenlerin tersine, parti demokrasinin sınırlanması gereken bir durumla karşılaştığında bunu daima açıkça söylemiştir.

Bu söylenene güzel bir örnek, daha sonra demokratik merkezîyetçiliğin temel ilkesi durumunu alan, parti içi hizipler yasağıdır. Hizipleri yasaklayan karar ilk olarak RSDİP’in 1921’deki Onuncu Kongresinde alındı. Bu karar parti içi işleyişlere bir dizi geçici sınırlamalar getiren “parti birliği” üzerine daha geniş bir kararın parçası olarak geçti. Söz konusu acil önlemler, köylülerin, işçilerin ve askerlerin savaş komünizmine karşı yığınsal eylemlere girerek, Sovyetlerin gördüğü en ciddi krizi yarattıkları bir ortamda alınmıştı. Lenin’in NEP programı önerisi, bu kriz ortamına yanıt olarak getirilmişti. Ancak NEP’e karşı parti içinde önemli bir örgütlü “sol muhalefet” ortaya çıkmıştı. İşte, hizipler yasağı bu koşullar altında önerilmişti. Bakın Lenin bu gerçeği nasıl anlatmaktadır:

---

¹⁹⁷ *Fund*, s. 339.

¹⁹⁸ *LTY*, C. 10, s. 314.

“Parti içinde muhalefetin yasaklanması, içinde bulunduğumuz anın siyasal mantığından kaynaklanmaktadır. (...) Şu anda muhalefetsiz de olabiliriz yoldaşlar, şimdi zamanı değil! (...) Nesnel durumdan kaynaklanıyor, sızlanmanın bir yararı yok. (...) Şu anda parti dışı yığın, Rusya’nın bugünkü ekonomik konumunda kaçınılmaz olan küçük burjuva dalgalanma içindedir (...) ve biz yalnızca biçimsel değil, derin, geniş bir birlik göstermeliyiz.”¹⁹⁹

Lenin bu kararın olağanüstü ve sınırlı yapılarını başka yollardan da vurguladı. Örneğin, hiziplerin yasaklanması kararının gelecek parti kongresi için de geçerli olmasını isteyen bir önergeyi reddetti. Dahası, şunu da söyledi ki, kararın, merkez komitesinin kendi üyelerini Merkez Komiteden çıkarmasına izin veren bölümünün,

“demokrasıyla de, merkeziyetçilikle de hiçbir ilgisi yoktur. (...) Kongre Merkez Komitesini seçer ve bunu yaparak ona liderliği verir ve en yüksek güvenini gösterir. Merkez Komitesinin kendi üyelerine ilişkin olarak böyle bir hakka sahip olabilmesi, partimizin hiçbir zaman izin vermediği bir şeydir. Bu, içinde bulunduğumuz durumun bilinciyle yapılmış aşırı bir uygulamadır.”²⁰⁰

Bu söyledikleri ve yaptıkları Lenin’in amacını tartışmasız bir biçimde sergilemektedir. Ne var ki, daha sonraki Sovyet anlayışı, 10. parti kongresinin parti birliği üzerine olan geçici kararının, “hiziplerin kabul edilmezliğinin”, parti yaşamının vazgeçilemez kuralı olduğu anlayışına dayandırıldı.

Değerlendirme

Lenin’in yeni tip parti görüşleri, Bolşevikler iktidarı alana dek, Rusya’ya özgü olarak kaldı. Bolşevik iktidarıyla birlikte Lenin bir yanlış adım attı. Üçüncü Enternasyonal’in kurulması üzerine yapılan bir toplantının ardından, öncü parti kavramını evrenselleştirdi. Komintern’e girmek isteyen partilerin ve hatta Komintern’in kendisinin öncü parti olarak örgütlenmesini koşul koydu. (Ama Avrupa devrime gidiyordu!)

---

¹⁹⁹ *LTU*, Rusça, C. 41, s. 108.

²⁰⁰ *Agy*.

Böyle yaparak, yalnızca Çarlık otokrasisi koşulları altında değil, fakat aynı zamanda, büyük ağırlığıyla bir köylü toplumunda ortaya çıkmış bir biçimi kurumlaştırmış oldu. Bolşevik örgütünün başarısı büyük ölçüde, “biçimin işlevi izlediği” ilkesiyle, (ki bu ilke doğada, toplumda, mühendislikte ve sanatta da geçerlidir) tam bir uyum içinde olmasındandı. Ya da, Lenin’in dediği gibi, “her örgütün karakteri, doğal ve kaçınılmaz olarak, onun eyleminin içeriğiyle belirlenir”di.²⁰¹

Bolşevik örgüt yapılarının mantığı, partinin temel görevinin bir ayaklanma hazırlanma ve örgütlenme olduğu anlayışına dayanıyordu. Bu örgütlenmenin gücü, Çarlık Rusya’sının durumunu gerçekten de doğru yansıtmamasından geliyordu. Parti işleyişinin gizliliği, Rusya’daki siyasal baskı koşullarıyla uyuyordu. Merkeziyetçilik ve disiplin, silahlı mücadeleye hazırlanan bir parti için doğrudur. Ve de küçük bir işçi sınıfına sahip bir ülkede (bunların da büyük çoğunluğunun topraktan yeni kopmuş olduğunu düşünün), misyonu proletaryayı siyaset sanatında “eğitmek” olan bir “öncü”ye gerçekten gereksinim vardı.

Peki, bu koşullar gelişmiş kapitalist ülkeler için de geçerli miydi? Lenin farklılıkların tabii ki farkındaydı ama bunları son çözümlemede anlamsız olarak değerlendirdi, çünkü Avrupa devrimine yürüyordu. Bu ülkelerde burjuva demokrasisi hüküm sürüyor olabilirdi ama bu demokrasi de özünde, sistem sıkıştığında hiç düşünmeden bir yana atılacak bir gösteriş olduğundan, komünistlerin örgütsel yapılarını bu demokrasi üzerine kurmaları yanlış olurdu. Sosyalist partiler seçim kazanarak iktidara gelebilirlerdi ama erkin gerçek bir sınıf değişimi girişiminde, kapitalist devletin tüm askersel gücünü ortaya koyacağından hiç kuşku yoktu. Ayrıca, gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıfı toplumun en büyük sınıfıydı ve uzun bir örgütlenme tarihine de sahipti ama hala oportünizmin derin etkisi altındaydı ve yeniden devrimci bir eğitime gereksinimi vardı.

Son çözümlemede tüm argümanlar, Avrupa’nın proleter devrimi eşliğinde olduğu varsayımına dayanıyordu. Ve Lenin bunu da açıkça söylemişti:

“Komünist Enternasyonal’e üye partiler mutlaka demokratik merkeziyetçilik ilkesi üzerinde kurulmalıdırlar. *İçinde yaşadığımız keskin iç savaş döneminde* komünist partisi ancak en merkezi bir biçimde örgütlenmişse, içinde askersel disipline iyice yaklaşan bir demir disiplin egemense ve eğer parti merkezi, parti üyelerinin

---

²⁰¹ LTY, C. 5, C. 440.

genel güvenine ve geniş yetkilere sahip güçlü bir otorite merkezi ise görevini yerine getirebilir.”²⁰²

Yüksek merkezileşmeye, sıkı disipline dayalı partiler, sıcak kavga ortamlarındaki değerlerini tarih önünde kanıtladılar. Şunu da eklemek gerekir ki, böyle ülkelerde böyle örgütsel biçimleri uygulamaya sokanlar yalnızca komünistler de değildi. Ancak, sıcak kavga ortamlarının gerçekten oluşmadığı ülkelerde yeni tip partinin uygulanma değeri oldukça tartışmalıdır.

Ancak bir şey açıktır, bu yaklaşım işçi sınıfı hareketi içinde sekterizmi besleyen önemli bir rol oynamıştır. Marks ve Engels şöyle demişlerdi: “Komünistler, öteki işçi sınıfı partilerine karşıt ayrı bir parti oluşturmazlar.”²⁰³ Oysa bu yeni partiler öteki işçi sınıfı partilerinden yalnızca ayrı değildiler, onları aynı zamanda “sınıf düşmanı” olarak da gördüler.

Ancak, yeni tip partiyi hiçbir şey, parti içi demokrasiyi yok ediş kadar gözden düşürmedi.

Demokrasi mi? Öncü parti demokrasinin en yüksek biçimiydi! Parti içsel olarak demokratikti, çünkü toplumun çoğunluğu olan işçi sınıfının çıkarlarını temsil ediyordu. Dahası, demokratikti, çünkü çoğunluk yönetimine dayalıydı ve demokratik olarak seçilen liderliğin kararlarına müdahale etmeye kalkan azınlıklara hoşgörü göstermezdi.

Bu öncü partiler için demokrasi, üyelerinin haklarını ve örgütün canlılığını koruyan bir sistem değildi. Demokrasi uygulaması örgütün istikrarını tehlikeye düşürmemesine çalışılacak bir sorundu. Hatta Lenin’in zamanında bile kongreler, kararlar, büyük çoğunlukla, üyelerin haklarını genişletmekle değil, bu hakları ve özellikle eleştiri hakkının kullanılmasını kısıtlamakla uğraşmıştır. “Parti Kongresinin kararlarının eleştirinin sınırları” üzerine bir 1906 Merkez Komitesi kararı, bakın Lenin nasıl yerden yere vurmaktadır:

“Kararı kaleme alanlar, parti içinde *eleştiri özgürlüğü* ile partinin *eylem birliği* arasındaki ilişkiyi tamamen yanlış anlıyorlar. Parti programı *ilkelerinin* sınırları dahilinde eleştiri, yalnızca parti toplantılarında değil, fakat halka açık toplantılarda da her yönüyle serbest olmalıdır. Böyle eleştiri ya da böyle ‘ajitasyon’ (çünkü eleştiri ajitasyondan ayrılmaz) yasaklanamaz. Partinin siyasal eyleminde birlik olmalıdır. Belirlenmiş eylemlerin birliğini bozan

---

²⁰² LTY, C. 31, s. 210. (abç)

²⁰³ *Manifesto*, s. 46.

hiçbir ‘çağrı’ya, ne halka açık toplantılarda, ne parti toplantılarında, ne de parti basınında izin verilemez.

“Merkez Komitenin eleştirisi özgürlüğünü isabetsiz ve çok dar, eylem birliğini ise isabetsiz ve çok geniş tanımladığı açıktır. (...) Demokratik merkezîyetçilik ve yerel parti örgütleri için otonomi ilkesi, belirli bir eylemin birliğini bozmadığı sürece, genel ve tam *eleştirisi özgürlüğü* demektir. Bu ilke, partinin karar verdiği bir eylemdeki *birliği* bozan ya da zorlaştıran *bütün* eleştirileri dışlar.”²⁰⁴

Lenin’den sonra gelenlerin ellerinde, demokratik merkezîyetçilik, demokrasiyi sınırlama ve parti hiyerarşisinin yetkilerini arttırma aracı olmuştur. Oysa Lenin’e göre demokratik merkezîyetçilik, parti içi demokrasinin genişlemesidir. Ona göre, demokratik merkezîyetçilikte “genel ve tam eleştirisi özgürlüğü” net bir ilkedir. Bu ilkeye getirilecek sınırlamalar ancak *belirli* bir eylem çevresindeki birliği garanti altına almak için gereken *geçici* sınırlamalardır. Bu nedenle Lenin yukarıdaki alıntıda “belirli” sözcüğünü vurgulamaya özel önem vermiştir, ki liderliğin eline, teorik tartışmayı bastırarak, belirli görüşleri “sapma” diye damgalayarak yetkilerini kötüye kullanabilmesi yönünde bir açık çek verilmiş olmasın. Lenin, parti içinde siyasal sorunların tartışılmasını da hiç bir zaman engellememiştir.

Ne var ki, liderliğin yetkileri arttıkça, akıl ve öngörü parti liderliğine ait bir alan oldukça, liderlerin yaptıklarından hesap verme sorumluluğu unutuldukça, “yeni tip parti” de giderek özgür düşüncüyü boğan bürokratların üreme alanı durumuna girmiştir.

Demokratik merkezîyetçilik, uygulanma pratiği içinde, kararların uygulanmasındaki birliği sağlamanın aracı olmamıştır. Dünyadaki örgütlerin büyük çoğunluğu, çoğunluk kararlarına azınlıkların uymasını zaten ister. Tersine, demokratik merkezîyetçilik, parti liderliğinin kendisini tabana karşı koruyabilmesinin örgütsel aracı olmuştur. Eleştirinin sınırını eleştirilme durumunda olanlar belirlerse, bunun sonucunun eleştirisi hakkının yok edilmesi olacağı açıktır. Demokratik merkezîyetçilik, dünya komünist partilerinde uygulandığı biçimiyle, liderlikte gevşeklik, orta düzeylerde evet efendimcilik ve alt düzeylerde pasiflik üreten bir sistem olmuştur.

Demokratik merkezîyetçiliğin bu uygulanışı dogmatizmi beslemiş, teorik ve siyasal girişimi söndürmüş, parti işleri hakkında üst organlara bilgi tekeli sağlamış ve yolsuzluklara kapıyı açmıştır. Liderliğin parti içi

---

²⁰⁴ LTY, C. 10, s. 442-43.

tartışmayı bastırmasını, ayrıcalıklar dağıtabilmesini, eleştiriyi cezalandırabilmesini getirmiştir. Partinin “birliğini” sağlamak şöyle dursun, itirazları yer altına inme zorunda bırakmış ve böylece belirli aralarla yıkıcı patlamalara ve bölünmelere ortam hazırlamıştır. En kötüsü de, sekterizmi güçlendirmiş, voluntarist maceralara izin çıkarmıştır.

Yeni tip partinin uzun dönemli getireceği zararlı sonuçlar Lenin zamanının önde gelen devrimcilerinden Rosa Lüksemburg tarafından açıkça görülmüştü. Daha bu zararlı sonuçlar belirmeden çok önce Lüksemburg, o sıralarda hala hızla güçlenmekte olan komünist hareketi şöyle uyarıyordu:

“Rus partisi için Lenin’in örgüt planından daha büyük tehlike tasavvur edemiyoruz. Genç işçi hareketini, iktidara susamış entellektüel elite bu bürokratik mendenen daha çok köle edecek başka bir şey yoktur. Bu bürokratik mengene, hareketi hareketsizleştirecek ve Merkez Komitenin manipüle ettiği otomata döndürecektir. (...) Bugün yalnızca Lenin’in tasarımında dolaşan hayalet, yarın gerçeklik olabilir.”²⁰⁵

Ne yazık ki, Lüksemburg’un sözünü ettiği hayalet gerçek oldu. Partiye ve sosyalizme, onun düşünebildiğinin de çok ötesinde zarar verdi. Lüksemburg, öncü parti kavramı ve yapılanması içinde totaliter bir kültürün tohumlarını seçmişti. İşte bu totaliter tohumlar büyüdü ve “yaşayan sosyalizmin” ve Dünya Komünist Hareketinin siyasal normları oldular.

Ancak bütün bunlar, devrimin Avrupa’nın kapısını gerçekten çaldığı koşullarda Lenin’in Komintern’e önerdiği örgütlenme modeli nedeniyle olmadı. Lenin’in, Bolşevik modeli öne sürerken, “yaklaşan devrim ve karşı-devrim ortamı nedeniyle” demesi önemli bir göstergedir ki, Lenin bunu nesnel ortam nedeniyle istemiştir. (Bir kanıt daha: Koşulların farklı olduğu İngiltere için Lenin, komünist partisinin, legal İşçi Partisi’ne üye olmasını, parlamento seçimlerine katılmasını istemiştir.) Daha sonra ortaya çıkan durumun sorumlusu, dünya komünist hareketinin Lenin’den sonraki liderleridir. Avrupa’da devrimci durumun ortadan kalkmasıyla birlikte, özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde partilerin örgütlenmesi, o partilerin eylemlerinin içeriğiyle tutarlı bir duruma konulması gerekirdi.

---

²⁰⁵ Rosa Luxemburg, *Rus Devrimi ve Leninizm mi, Marksizm mi?*, Ann Arbor, Michigan Üniversitesi Basımevi, 1961, s. 102.

5. SON PERDE: ÜST YÖNETİMİN PARTİDEN KOPUŞU

5.1. Merkezi Ekonomiyi “Akılcılaştırma”: Pazar

Stalin, Sovyet ekonomisinin bazı sorunlarına 1952’de yazdığı SSCB’de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları adlı kitabında değindi ve ne ilginçtir ki, Sovyet ekonomik yönetimindeki “voluntarist” eğilimleri eleştirdi. Fakat hiçbir zaman sistemin kendisinin yanlış olabileceği olasılığı üzerinde durmadı. Suçu, bilgisi ve anlayışı yetersiz yöneticilere ve menajerlere yükledi.

Stalin sonrasında Hruşçof, ekonomik mekanizmada yapılabilecek değişiklikleri ve belli ölçüde siyasal liberalizasyon içeren bir program hazırladı. Ancak, çok yönüyle yirmi yıl sonrasının Gorbaçof perestroykasına ön gelen reform programı, parti-devlet birliğinin karşı koyuşuyla durduruldu.

Yine de, bu ekonomik reform çabası, “yeni nesil” ekonomistlerin yetişmesine yardımcı oldu. 1965’de, sonraki yıllarda Gorbaçof’un en üst ekonomik danışmanı olacak olan Abel Aganbegyan, bir grup Leningrad editörlerine sunduğu o güne dek görülmemiş açıklıkta yazılan gizli raporunda şöyle dedi:

“Son altı yılda ekonomimizin gelişme oranı aşağı yukarı 3 faktörlük gerileme göstermiştir. Tarımda, yaklaşık 10 kat düşüş vardır. (...) Endüstriyel yapımız, endüstriyel açıdan gelişmiş tüm ülkeler arasında en kötüsü ve en geri olanıdır. (...) İki milyon kadar olan yapım gereçlerinin ancak yarısı işler durumdadır, öteki yarısı ya kullanılmaz durumdadır ya tamirdedir. (...) Üretilen kerestenin yarısı kayboluyor; geri kalan yarıdan, ABD’den üç kat az, Batı

Almanya'dan beş kat az ve İsveç'den sekiz kat az madde üretiyoruz. (...) Öteki ülkelerle ticaretle sürekli bir dezavantajımız var. Sattığımız asıl olarak hammaddelerdir çünkü pek çok ülke (sosyalist ülkeler de dahil olmak üzere) kalitesi yüksek olmadığından bizden mamul madde almada isteksizdirler. (...) Bir ton çelik eritmek için, ABD'nin harcadığından üç kat fazla kömür harcıyoruz. (...) Ekonomimizde fiyat ve değer ilişkilerinin düzenleyici rolünden söz etmek olanaksızdır.”²⁰⁶

Bu söylenenler karşısında sistem, yapması gerekenleri yapmadı. Onun yerine, sorunlarını, emek yoğun üretim yöntemlerini alabildiğine arttırarak ve petrolün yükselen dünya fiyatından yararlanarak gizledi. Abartmalı ekonomik raporlar, yalnızca üretim miktarlarıyla ilgilendi, dağıtım, satış, kullanım süresi ve nitelik gibi yönlerle hiç ilgilenmedi.

Oysa, durum giderek kötüleşiyordu. Düşen büyüme hızı, düşük emek üretkenliği, teknolojik gerilik, kilit ürünlerde kıtlıklar, gizli enflasyon ve benzeri pek çok sorunun ağırlaşması karşısında Sovyet yönetimi, sistemin bir o yanını bir bu yanını onarmaya çalıştı. Ancak, en başta kendi çıkarını kollayan bürokrasi nedeniyle, bu çabaların hiçbiri bir iyileşme getirmede.

Bir süre sonra artık Brejnev'in ölümünü beklemeye başladılar. Nihayet Brejnev 1982'de ölünce yerine geçen reform yanlısı Yuri Andropof yeni ve büyük bir çaba başlattı. Onun bilgisi dahilinde hazırlanan bir çalışma, ilk kez, yönetsel-kumanda sisteminin artık “toplumun entellektüel ve emek kaynaklarını tam ve etkin kullanma”yı sağlayamayacağını öne sürdü.²⁰⁷ Raporun yazarları, cesurca, gerekli değişimlerin, kendi ayrıcalıklı konumunu koruyabilmek için bürokratik aygıt tarafından bastırıldığını söylediler.

Bir süre sonra Andropof da aynı yönde konuştu:

“Neden yaptığımız dev sermaye yatırımlarından almamız gereken sonuçları almıyoruz? Neden üretim, bilimsel-teknolojik kazanımlardan çok yavaş bir tempoyla yararlanıyor? (...) Koşullar öyle ki, Marks'ın kollektif üretimin temel yasası olarak değerlendirdiği ekonomik yasa, iş zamanını azaltma yasası, bizde tam anlamıyla işlemiyor. (...) *Endüstride bile, mekanize olmamış kol emeği %40'lara varıyor.* İşte bu nedenle, bilimsel-teknolojik gelişme

²⁰⁶ Aktaran Stephen F. Cohen, *Suskunluğa Son*, New York, Norton, 1982, s. 223-6.

²⁰⁷ *Washington Post*, 14 Ağustos 1983.

temposunun her yönlü hızlandırılması ve sonuçlarından çok daha aktif yararlanılması günümüzün istemidir.”(abç)

Söz konusu sorunları aşabilmek üzere çeşitli merkezkaç denemeler başladı. Ancak, Andropof'un göreve geldikten 15 ay sonra zamansız ölümü, bürokrasinin Çerniyenko'yu başa getirerek yenilenme sürecini bir kez daha geri devşirmesine olanak sağladı. Bir yıldan biraz fazla bir zaman sonra Çerniyenko da öldü ama artık bir yanda ülkenin ekonomik zorlukları taşınamaz bir noktaya varmış, öte yanda endüstri-devlet-parti bürokrasisi, kendi bağımsız sınıflığını ilan etmek için ortamın yeterince olgunlaştığı düşüncesine varmıştı. Ve SBKP Politbürosu Gorbaçof'u genel sekreter yaptı.

1985 yılında, Sovyet ekonomisi yaklaşık yirmi yıldır yerinde sayıyordu ve tufanın eşiğindeydi: Hızla düşen büyüme oranı, düşen emek üretkenliği, kaynakların olağanüstü ziyarı, plan hedeflerine ulaşamamanın süregenleşmesi, ürünlerin düşük niteliği, müthiş yetersiz bir hizmet sektörü, her yeri dökülen dağıtım aygıtı, bireysel girişimi körelten, işe devamsızlığı ve yabancılaşmayı körükleyen ücretleri eşitleme süreci, resmi ekonomiden elde edilemeyen mal ve hizmetleri yüksek fiyatlarla sunan “gölge ekonomi”nin artan rolü ve yaygın suiistimal, çürüme ve bürokratik atalet.²⁰⁸ Yönetsel-kumanda sisteminin ilk başlarda ekonomik amaçları elde etmeyi sağlayan avantajları, sonunda sistemi yıkan sorunlar durumuna gelmişti.

Yine konumuz açısından bir başka önemli nokta şudur. Bu bölümde görüleceği gibi, sistemi yenileme çabaları önce iyi niyetli sosyalist yaklaşımlar olarak başlamış ama adım adım oportünist, revizyonist ve en sonunda da açık kapitalist önerilerin üzerine oturmuştur. Ekonomik sistemi yenileme çabalarının çizdiği bu eğri, bizce, iki temel nedenle bağlıdır.

Birincisi, Stalin, sosyalizme hiç hazır olmayan Rusya'yı on yılda (1926-1936) “sosyalist” yapmıştı! Ve tabii ki, bunu da ancak zorla kollektifleştirme ve bel kırıcı hızda endüstrileşmeyle yapabilmisti. Bunun sonucunda ortaya çıkan yapay ve güdümlü sistemi, onun temel parametrelerini yıkmadan yenileme ve toplumun gereksinimlerine yanıt verir bir duruma getirmek olanaksızdı. Kurulan sistemin temel parametrelerini yıkmaya ve NEP ilkelerine dönme ise her geçen yılla bir o denli zorlaştı. (Sistem oturdu, sistemden çıkar sahibi olan bürokrasi güçlendi, sosyalist olduk düşüncesi bilinçlerde derin yer etti vb.) Bu

---

²⁰⁸ M. Gorbaçof, *SBKP MK'ya Rapor*, 27 Ocak 1987.

dediklerimi, sistemi yenilemeye çalışanlar da böyle algılıyorlar mıydı bilinmez ama bu durumun sonucu olarak, yıllar içinde getirilen önlemlerin hiçbirisi yarar sağlamadı. Bu arada toplumdaki Marksist bilgi birikimi de, eğitim kurumlarının tuttukları yola bağlı olarak, düşüyordu. Bu durumun da katkısıyla, sosyalizme hazır olmayan bir toplumu sosyalizme götürmek için ne yapılması gerektiğini tam bilemeyen kadrolar, her reform önerisinin sınıfta kalmasının ardından, yüzünü biraz daha piyasa kategorilerine dönmüş önerilerle geldiler. Böylece, “sosyalizmde piyasa olmaz”dan, “bırakalım, sorunları piyasa çözsün”e vardılar.

İkinci neden de, devlet-parti-işletme bürokrasisinin, yukarıda çizdiğimiz sürece denk gelen bir biçimde, giderek güçlenmesi, kesimsel çıkarlarının daha iyi farkına varması ve üzerindeki vesayeti atarak “tam teşekküllü” bir sınıf olarak ortaya çıkma sürecidir.

Sonuç olarak denebilir ki, 35-40 yıllık ekonomik reform süreci, aynı zamanda, devleti ve dolayısıyla üretim araçlarını işçi sınıfı adına yöneten ve kullanan bürokrasinin, üretim araçlarını başkası adına yönetmekten, kendisi adına sahipliğe geçiş sürecidir.

Ekonomik Reform Arayışları

Sovyetlerde merkezi ekonominin yönetimini “akılcılaştırma” üzerine tartışmalar çok uzun bir zamanı kapsamıştır. 1930’larla 1960’lar arasındaki can alıcı bilgi farkı, 1950’lerin sonlarından itibaren optimal planlamanın yaratılmış olmasıydı.

Optimal planlamanın ilk Kantoroviç-Novojilof formülasyonu, hiyerarşik monolit devlet mülk sahipliğinin rasyonelleşmesi üzerinedir. Bu yaklaşım, ürün çeşidinin maksimize olmasını nasıl belirlemeli sorusuyla ilgilenmiyordu. Asıl ilgilendiği, optimal toplumsal mühendislik yaklaşımını bulmaktı.

Optimal planlamanın daha geliştirilmiş versiyonu, doğrudan emir-kumandanın, parametrik yol göstermeyle değiştirildiği *mükemmel dolaylı merkezileşme* fikrini öne sürmüştür. Mükemmel dolaylı merkezilikte, tüm parametreler optimal bir plandan gölge fiyatlar olarak türetilmekteydi. İşletmeler, saptanmış amaçların yerine getirilmesine doğru, doğrudan emir yerine, ekonomik parametreler ya da “meta-para ilişkileri” aracılığıyla yönlendiriliyordu. Merkezin seçimlerine tanınan mutlak öncelik sürer. Ancak amaç, doğrudan kumandanın “kaos”u,

yetersizlikleri ve keyfilikleri yerine, bilimsel olarak kanıtlanmış bir işbölümünü geçirmektir. Mükemmel dolaylı merkezilik, totaliter modelin simüle pazar yoluyla işlemesi modelidir.

Ekonomik reformun bu aşaması, her şeyi kapsayan toplumsal mühendislik ile hiyerarşik vasilikten kurtulma çabasıdır. Bu nedenle, aynı zamanda hem gerçek merkezizeti ve hem de yerinden yönetimi sağladığını iddia etmektedir. Ancak, her şeyi kapsayan merkezi planlamanın, belirsizlikten, planlamanın çapından, ya da sosyalizme hazır olmamanın getirdiği bin çeşit başka nedenden dolayı olanaksızlığı kabul edildikten sonra, mükemmel dolaylı merkezileşme de, mükemmel doğrudan merkezileşme kadar olanaksızdır. Böyle toplumlarda tüm parametreleri plandan çıkarabilmenin yolu yoktur. Dolayısıyla, hiç değilse bazı piyasalara izin vermek zorunludur. İşletmeler, merkez tarafından konulan parametrelerden başka karar verme ölçütlerine de sahip olmalıdırlar.

Nemçinof'un "ekonomik muhasebe ekonomisi" fikri, 1960'ların reformistlerinden çıkan en radikal reform önerisidir. Ama bu bile mülkiyet sahipliği biçimleri konusunda sessizdir. Görevini planlamanın rolünün azaltılması değil, güçlendirilmesi olarak görmekte ve "serbest piyasa ve pazar rekabeti toplumun planlı ve dengeli gelişmesiyle gelişir" demektedir.

Nemçinof, işletmelerin sınırlı bağımsızlığı yanında merkezi planlamayı savunmuştur. Nemçinof için planlamanın özü olan zorunlu plan göstergeleri ortadan kaldırılmayacaktı ama sayıları şiddetle azaltılmıydı. Plan göstergelerine ek olarak, işletmelere 10-15 yıllık dönemler için saptanmış normlar (ya da dolaylı merkeziliğin parametreleri) rehberlik edecekti. Bu sınırlamalar içinde, işletmeler eylemlerini örgütlemeye özgür olacaklardı. Nemçinof'un ekonomisi böylece bir dereceye kadar doğrudan planlama ve normlarla yaratılan taklit piyasalar sahibi olacaktır.

Yirmi yılı aşkın bir zaman sonra, 1987'de, sabit normlar yoluyla planlama Gorbaçof'un ekonomik "reformunun" temel taşı yapıldı. Gorbaçof, Nemçinof'un reformun teorik babası olduğunu söyledi. Oysa, Nemçinof'un sabit normlar fikri Sovyet pratiğinde bir yıl kadar yaşadı. Bakanlıklar işletmeler karşısında üstün konumlarını sürdürdüklerinden normlar aracılığıyla yönetim, hemen geleneksel emir-kumandaya dönüştü. Bürokratik karışma, hem normları hem de fiziksel plan hedeflerini değiştiriyordu.

Gerçekten de, planlamayla pazar arasında normlar yoluyla planlama diye üçüncü bir yol olamazdı. Ekonominin belirleyici özellikleri, Sov-

yet plan dönemleriyle tutarlı bir biçimde tam tamına beşer yıllık aralarla değişmiyordu.

Nemçinof'un teorisi çift şeritli planlama sistemi için ilk Sovyet önerisidir. Üretimin bir bölümü plan emirlerince değişmez biçimde planlanacak, geri kalan serbestçe satılabilecekti. Nemçinof, 1964'te bunun planlama ve piyasalar arasında bir ikilik anlamına gelmeyeceğini öne sürmüştür. Plan fazlası ürünlerin fiyatları hala yakından düzenlenecektir.

Gennadi Lisiçkin, Volkonski'den sonra, 1960'ların Sovyet ekonomistlerinin en açık piyasa yönelimlisidir. 1966'daki kitabının adı, *Plan ve Pazar* idi. Lisiçkin, optimal planlamacıların tersine, muhasebe ve denetim aygıtı olarak gerçek piyasalar ve "para-meta ilişkileri" kullanımını istedi. Merkezi planlama ve pazar ayrı seçeneklerdir ve herbirinin ayrı bir mantığı vardır dedi. Birinin öğelerini ötekisiyle karıştırmaya çalışmak başarısızlığa mahkumdur, çünkü bir çatışma durumunda baskın seçenek, öteki "yabancı" öğeyi yutar ve etkisizleştirirdi.

Lisiçkin'e göre, 1920'lerin NEP'i pazar, merkezi planlama da sosyalizmin modelidir. Lisiçkin'e göre NEP ilkeleri, "komünizm tam olarak kurulana dek, ekonomik ilişkilerin tek doğru sistemi" idi.

Bir kişi daha var. 1971'deki kitapları, zamanının reformistleri içinde en iyileri olan Nikolay Petrakof. Devlet çıkarlarının önceliğini vurguladı, ama aynı zamanda o zamanlar tanınmamış genç bir Leningrad'lı olan Vadim Medvedyef'i de, pazarların ve sosyalizmde "değer yasası"nın rolünü küçümsediği için eleştirdi. Petrakof, planların yalnızca planlamacılara bırakılmayacak kadar önemli olduğunu söyledi. Öyle basitçe bir toplumsal amaç yoktur. "Belirleme, belirtme, ve düzeltme için bir mekanizma" olmalıdır. Bu söylenenler, siyasal temsil için bir argüman olarak anlaşılmalıdır. Piyasalar ve çıkarların dile getirilmesi, toplumsal çoğulculuğu varsayar. Optimal planlama teorisinin toplumsal mühendisliği yerine, Petrakof, siyasette çoğulculuğun temeli olarak pazarları ele aldı.

Şatalin gibi optimal planlamacılar, planlama ve pazarlar arasındaki seçimin etkinlik tabanında yapılması gerektiğini iddia etmeyi sürdürürken, Petrakof'un pazar için argümanı onun anti-totaliter yaklaşımını anlatır. Bu onun özellikle denge fiyatları tartışmasında belirgindir. Kıt arzı birbiriyle yarışan talep arasında bölüştürmek her zaman ya fiyatlar ya da bürokratik kararlar yoluyla olur. Petrakof, ilk yöntemin demokratik, ikincinin anti-demokratik yol olduğunu söyler.

Petrakof "kuyruklar ekonomisi" adını verdiği olguya şiddetle karşı çıktı. Kıt malların kuyruklar yoluyla dağıtımı, verimlilik kaybına ve

insanları plancının seçimleri altına koymaya yol açar. Her şeyi kapsayan bir merkezi planlamaya karşı öne sürdüğü sayısız itiraz dikkate alındığında, bunların pazar fiyatlandırmasına ulaşmak için öne sürüldüğü belli olur. Pazarlarla ilgili düşüncesi, pazarla yönetsel fiyatlandırma arasında bir seçimden çok daha derindi. Pazar, çoğulculuk ve demokrasiyi birleştirmişti.

Petrakof'un pazar demokrasisi (1971) argümanının Sovyet ekonomik reformcuları arasında (Popov, İyasin, Şmelyef, Abalkin) rastlanırsa hale gelmesi 1988'e kadar zaman aldı. Bu düşünce, tüm piyasa ekonomilerinin demokratik olduğu gibi bir iddiaya da kapıyı aralar.

Petrakof 1973'de, modern kapitalizmde serbest rekabet olmadığına göre piyasa sosyalizmini hayal edebilecek tek insanların Batıdaki gerici küçük burjuva profesörler olduğunu söyledi. Optimal planlamacılar, hem Marksist-Leninist tekelci kapitalizm teorisinden, hem de Galbraith'çi pazarsız ve rekabetsiz kapitalizm görüşlerinden etkilenmişlerdi.

“Sosyalist Pazar” – “Normal” Pazar

Vadim Medvedyef 1966'da kişisel ve grupsal çıkarlara ek olarak toplum çapında çıkarların varlığının topluma sosyalist özelliğini verdiğini iddia ettiğinde, daha sonra siyasal ekonomide egemen olacak tonu yerleştirdi. Sosyalist toplumun öncelikleri zorunlu plan hedefleriyle sağlanır ve dolayısıyla onları ortadan kaldırmak bir hata olurdu.

Ama Medvedyef, para-meta ilişkisi vardır itirafında da bulunmuştur. Sosyalizme hizmet ederler, çünkü planlıdır: Arz önceden belirlenmiştir, fiyatlar merkezi olarak konulmuştur ve hatta talep bile hükümet politikalarından güçlü biçimde etkilenmiştir. 1970'ler boyunca, bu para-meta ilişkilerinin *planlı sosyalist piyasalar* olduğu görüşü genel olarak kabul görmüştür. Özellikle Abalkin bu konu üzerinde çok yazmıştır.

Abalkin, 1980'lerin sonuna dek sosyalist pazarlar konusunda yazmaya devam etti. Yazdıkları, Sovyet ideolojisinde bir tür pazarı kabul edilebilir yaptı. Bir yanda, 1987 sosyalist işletme yasasının yaptığı gibi, işletmelerin hem meta üreticileri, hem de hiyerarşiye bağlı birimler olduğu iddia etti. Öte yanda, hiyerarşik ilişkiler yasayla düzenlenebilir dedi. Üçüncüsü ve en kötüsü, sosyalist pazarların pazarın tüm “olumsuz” özelliklerini kapitalizme bırakarak yalnızca “olumlu” özelliklerini kullanacağı görüşü ortaya çıktı.

Bu sonuncu yaklaşım, hak ettiği eleştiriyi almadı. Kimse de çıkıp demedi ki, pazar pazardır, kapitalist ya da sosyalist pazar yoktur.

Ağustos 1989 ekonomik reformu için Abalkin raporu, ekonomik öznelere eylemini eşgüdümlemede pazar mekanizmasından daha iyi başka bir seçenek yoktur, aynı zamanda en demokratik biçimdir demiştir. Rapor, pazar mekanizmasının normal işleyebilmesi için farklı mülkiyet biçimlerinin şart olduğunu söylemiş ve pazarların yalnızca serbest fiyatlar ve rekabet durumunda etkin olduğunu bildirmiştir. Meta pazarlarına ek olarak, finansal ve emek pazarları da gereklidir. Artık “sosyalist pazar” değil, “normal” pazarlardan söz edilmektedir.

Abalkin raporunun üslubu tipik Sovyet korkak reformist üslubudur. Pazar mekanizmasına, öteki almaşıkları dışlama yöntemiyle varır. Bu argüman 1970’de Petrakof tarafından öne sürülmüştü.

Bu demektir ki Sovyet reformizmi sonunda ekonomik reformun birinci aşamasını tamamladı ve ikinci aşamaya geçiş başladı. 1990’da meta pazarlarının, üretim faktörleri pazarları olmadan iyi işleyemeyeceği ortaya getirildi ve bunun mülkiyet hakları için anlamı hararetle tartışıldı.

Bu arada, küçük bir sektör ekonomistler grubu, Sovyet ekonomisinin hastalıklarının, az değil, çok fazla para-meta ilişkileri ve pazar sahibi olmasından geldiğini öne sürdü. Pazarın, özel mülkiyetin, kar motifinin, rekabet ve piyasa fiyatlandırmasının yanı sıra sermaye ve emek piyasalarının da varlığını öngördüğünü söylediler. Reformistler de aynı düşüncedediler ama öncekiler bunu pazara karşı bir argüman olarak görürken, sonrakiler Rus kapitalizmi için bir argüman olarak gördüler.

Leonid Abalkin gibi ortacı reformcular piyasa ekonomisini savundular ama aynı zamanda piyasa sosyalizminin de olanaklı olduğunu iddia ettiler. Sömürü olmamalıdır. Dahası, modern kapitalizmde tüm işlemlerin yarısından çoğu hiyerarşik olduğuna göre, aynısı pazar sosyalizmi için de mutlaka böyle olacaktır.

Abalkin tekelleri üretimle pazarların birlikte yaşayamayacağını belirtir. Sonuç olarak, Sovyet reform programları anti-tekelleri öneriler içermektedir.

Abalkin’in pazar betimlemesi üç özellik taşır:(1) Üretici ve tüketici arasında doğrudan bağlantı, (2) Ortakların serbestçe seçimi, (3) Üreticiler arasında rekabet. Abalkin, bu üç özellik her yerde pazarların temel özellikleridir der. Sosyalist pazarları sosyalist yapan, onların sosyalist üretim ilişkileri içine oturmuş olmalarıdır. Dolayısıyla sosyalist pazarların ortaya çıkan özellikleri (a) özel ücretli emeğin olmayışı, (b) sosyal garantilerin varlığı, (c) pazarları planlı düzenleme sisteminin varlığıdır.

Böylece Abalkin, kapitalist ve sosyalist pazarların mekanik olarak birbirine karşı konulamayacağını söylemektedir. Sosyalist pazarların tam biçimi uzun bir gelişme sürecinin sonucu olacaktır ve kimse tüm özelliklerini önceden koymayı denememelidir.

Petrakof'un yaklaşımı, Abalkin'den farklıdır. 1970'de olduğu gibi, esnek denge (yani pazar) fiyatları gereği üzerinde durmaktadır. Pazar fiyatları olmadan pazar olamaz. Bu, sağlam para ve rekabeti öngörür. Bu gereklilikler en iyi, geçici olarak konvertibl paralel bir para yaratarak sağlanır. Sovyet reformcularının çoğu meta pazarlarının işlemesi için finans, sermaye ve emek pazarlarının gereğini ileri sürmeye yoğunlaşırken, Petrakof para pazarlarının gerekliliğini de eklemektedir. Petrakof için, Albakin'in tersine, sorun sosyalizmde pazarların neden gerekli olduğunun gösterilmesi değil, pazarlara geçiş yolunun nasıl oluşturulacağıdır. Petrakof için sosyalist pazar diye bir kavram hiçbir zaman var olmadı.

Sonuç olarak, sosyalizme hazır olmayan toplumda yapılan biçimsel toplumsallaştırmaya oturan ekonominin merkezi yönetimini nasıl keyfilikten uzaklaştırıp akılcılaştırırız diye yola çıkan arayış, fikirlerin teker teker iflası süreciyle 1988-89'da pazar ekonomisinin "zorunluluğunu" kabule vardı.

5.2. Üst Yönetimler Kopuyor: 1989 ve 1990'da Kilit Kadrolarda Değişmeler

---

1985'ten Bu Yana Kurumsal Değişimlerin Mirası

1985'in son aylarında, Sovyet hükümetinde ülke çapında siyaset belirlemeyi SBKP MK'sının zararına genişleten önemli personel değişiklikleri gerçekleşti. Başbakan olmasının ardından Nikolay Rijkof, Bakanlar Kurulu Sekreteryasını siyaset yapma aygıtıyla donattı. Dr. Petr Katsura "ekonomik mekanizma" ile ilgilenen yeni bir bölümün başkanlığına atandı ve Profesör Anatoli Miliyukof yardımcısı oldu.

1987 baharında, Profesör Vadim Kirişenko ekonomik siyaset üzerine yeni bir bölümün başına getirildi.

Reform konularının görüşülerek çözülmesi için, Aralık 1985'de bakanlar kuruluna bağlı olarak “Yönetim, Planlama ve Ekonomik Mekanizmaların Geliştirilmesi Komisyonu” kuruldu. Bu komisyon bakanlar kuruluna bağlı olsa bile, aslında Devlet Planlama Komitesi (Gosplan) tarafından denetleniyordu. İlk başkanı o sırada Gosplan'ın başkanı olan birinci başbakan yardımcısı Nikolai Talyzin'di. Bilimsel bölümleri akademik çevreden gelen reformistlerce denetleniyordu. Bunun sonucunda, komisyon ve bilimsel bölümü sürekli bir mücadele içinde kilitlenmişlerdi.

Dış ekonomik önerilerin temel kaynağı olan Bilimler Akademisi Ekonomi Bölümü, 1985 ve 1986'da yeniden örgütlendi. Bilimler Akademisi Ekonomik Bölümünü 1986 yazından itibaren yöneten Abel Aganbegyan, ülkenin başlıca ekonomisti olarak ortaya çıktı. İkinci etkili ekonomist, Leonid Abalkin, 1986 baharında Moskova Ekonomi Enstitüsü müdürü oldu. Talyzin komisyonuna bağlı bilimsel bölüm, Abalkin'in yardımcılığında, Aganbegyan tarafından yönetiliyordu.

Öteki iki etkili ekonomist Oleg Bogomolov (Dünya Sosyalist Sistemi Ekonomileri Enstitüsü müdürü) ve Novosibirsk'ten Tatyana Zaslavskaya idi. Siyasal önemde bunların ardından Nikolay Petrakof ve Stanislaf Şatalin geliyordu. Her ikisi de Moskova'daki ekonomi enstitülerinin yardımcı müdürleriydi. “Reformist” profesörlerin yükselişi dikkate değerdi.

Bu süre içinde Politbüro ya da Merkez Komitesinde pek az değişiklik oldu. MK ekonomik bölümü, 100 kadar profesyoneliyle, sabit kaldı. Ocak 1987'de, Nikolay Sliyunkof MK Ekonomik İşler Sekreterliğini ve MK Ekonomik Bölümü başkanlığını aldı. Haziran 1987'de, Politbüro üyeliğine seçildi. Aganbegyan'ın yardımcılarında biri, Professor Vladimir Mojin, MK Ekonomik Bölümü birinci başkan yardımcısı olarak atandı. Bölüme bu atamalardan önce, bu görevler bir yıl kadar boş kalmıştı. Bu uzayan boşluk, bakanlar kurulunun rolünü güçlendirirken, Merkez Komitenin ekonomik bölümünün gücünün düşüşe geçtiğini gösteriyordu.

1987'nin ilk yarısında, ekonomik reform yolunda yoğun çalışmalar sürdü. Gorbaçof önde gelen reform ekonomistlerini (Aganbegyan, Abalkin, Bogomolov ve Zaslavskaya) gayri resmi tartışmalara davet ederek, bu çalışmalara aktif olarak katıldı. Geleneksel olarak, SBKP genel sekreterinin ekonomik işler için kişisel bir yardımcısı olurdu. Ama Gorbaçof, ekonomik işlerde gayri resmi danışmanlara yaslandı.

Sonuçta, Talyzin komisyonu, Gosplan ve merkezi ekonomik kurumlar, stratejik konularda bilimsel bölümün üstünlüğüyle karşı karşıya idi. Ancak iş uygulamaya geldiğinde merkezi ekonomik kurumlar durumlarını yeniden düzelttiler.

İlk “reform” dalgası, Haziran 1987’de Merkez Komitesi Plenumu ve onu izleyen Devlet İşletmeleri Yasasının Yüksek Sovyet’te kabulüyle son noktasına ulaştı. Öteki iki önemli reform yasası, Kasım 1986 Kişisel Çalışma ve Mayıs 1988 Kooperatifler Yasası idi. Ancak, “reform”dan konuştuğumuz zaman, esas olarak Ocak 1988’de yürürlüğe giren Devlet İşletmeleri Yasası’nı anlamalıyız.

Devlet işletmeleri yasasının yıkıcı etkilerinin ortaya çıkması uzun sürmedi. Başlangıçta tartışmalar kamunun işletmelerden satın alımlarını düzenleyen devlet emirlerine odaklandı. Sorumluluk Talyzin’deydi. Onunla koruyucusu Rijkof arasındaki çatışma Talyzin’in görevden alınmasını getirdi.

Şubat 1988’de, Yuri Masliyukof, Gosplan’ın yeni başkanı olarak Talyzin’in yerine geçti. Masliyukof, reform komisyonunun başkanlığını da aldı ve Gosplan’ın, Talyzin’in liderliğinde kaybettiği bazı güçleri yeniden topladı.

Ekonomik Siyaset Üretiminde Değişimler

Kısa sürede, reformun ekonomiye getirdiği en büyük değişimin ücret ve gelirlerin denetimden çıkması olduğu açıkça görüldü. 1988’de, ortalama devlet ücretleri, planlanandan iki kat daha hızlı artarak, %8.3 yükseldi.²⁰⁹ 1989’da hem yönetsel araçlar ve hem de cezai vergilerle ücret artışlarına engel olma girişimlerine rağmen bu süreç hızlandı. Toplumun gelirleri %12.9 arttı.²¹⁰ Ücretler, reform sonucunda, fiyatlardan daha az düzenlenir bir duruma girmişler ve büyük finansal denge-sizlikler yaratılmıştı.

Karar düzeyinde fiyatlar sabit kaldı ama işletmeler bunları ortama uyarlamada oldukça serbesttiler. Sonuç olarak, ucuz mallar üretimden kalktı, üreticiler için avantajlı olan pahalı ürünler ise giderek çoğaldı. Planda değer hedeflerine ulaşılırken, üretimin fiziksel hacmi düştü. Ciddi bir krizin tüm işaretleri ortadaydı.

---

²⁰⁹ *Pravda*, 20 Ekim 1987.

²¹⁰ *Pravda*, 28 Ocak 1990.

Ekonomideki büyük dengesizlikler nedeniyle, birçok pazar parasızlaşmış ve efektif olarak işlemeyi kesmişti. *Takas ekonomisi* coşmuştu. Aynı zamanda reform yasası, merkezi yönetimi işletmelerin işine karışmaktan açıkça men ediyordu.

Ekonomi çıkmazdaydı. Kumanda ekonomisi işlemiyordu, sistem çöküyordu. Ama bir pazar ekonomisi için ön koşullar da yaratılmamıştı. Büyük makro dengesizlikler baş göstermiş, pazarlaşma başarısızlığa uğramıştı. Masliyukof'un sözleriyle, "sonuç olarak devlet yönetim yapıları, nüfusun parasal gelirlerinin düzenlemesi de dahil olmak üzere, ekonomik gelişmenin birçok önemli yönünde denetimi yitirdiler".²¹¹

Alarm veren duruma yalnızca siyasal yanıtlar yeterli olamazdı. Ne var ki, 1988 Haziran-Temmuzda 19. Parti Konferansı yalnızca siyasal reforma odaklandı. Mali kriz tam olarak 1988 sonbaharında fark edildi. Mart 1989 Merkez Komite Plenumunda tartışılan tarımsal reformlar hariç, Gorbaçof tüm ekonomik konularla ilgisini kesmişti. İç siyasete, partinin ve siyasal sistemin reformuna yoğunlaşmıştı. Zamanının geri kalanını da dış siyasete ayırdı.

Gorbaçof reform konularına arkasını dönünce, Gosplan ve bakanlar kurulunun öteki merkez organları reform komisyonu üstündeki denetimlerini güçlendirdiler. 5 Ocak 1989'da, bakanlar kurulu "SSCB Bakanlar Kurulunda Ekonomik Mekanizmanın Geliştirilmesi için Komisyon" olarak yeniden adlandırılan Aralık 1985 Reform Komisyonu üzerine bir kararname yayınladı. Masliyukof, Sitaryan yardımcısı olarak yeni komisyona da başkanlık etti. Yenilenen komisyonun 28 üyesinden, dördü Gosplan, on dördü de bakanlar kurulu çalışanıydı. Gosplan, hem komisyonun, hem de onun hala Aganbegyan tarafından yönetilen bilimsel çalışmalar bölümünün sekreteralarını sağlamıştı. 31 Mart 1989'da çıkarılan bir kararla komisyonun birçok sorumluluğu "hiyerarşi" örgütlerine bırakarak çok sınırlı sorumluluk taşıyacağı açığa çıktı. Gosplan ve bakanlar kurulunun merkez organları reform çabaları üzerinde zaten güçlü olan denetimlerini daha da güçlendirdiler.

1989'la birlikte, reformun olağanüstü bir ekonomik başarısızlığa uğradığı ortaya çıktı. Yeni siyasal özgürlükler ve ekonomik iyileşme için halkın baskısı artıyordu. Bu arada devlet aygıtının sistemden yana güçleri kendi muhalefetlerini örgütlediler. Bir şeyler yapmak zorunluydu. 1989 yazında, Halk Delegatesi Kongresi'nin birinci bölümünün ardından, Gorbaçof ekonomik reformla yeniden ilgilenme niyetini belirtti.

---

²¹¹ *Pravda*, 5 Temmuz 1990.

Ekonomik Uzmanlığın Gelişmesi

Şaşırtıcı bir biçimde, perestroykanın birinci yılından sonra ekonomi bilimi alanında çok az kurumsal değişiklik oluştu. Bilimler Akademisi ve Moskova'nın üstünlüğü sürdü.

Tüm başı çeken ekonomistler ve üst düzey ekonomik görevliler, "ufuklarını genişletmek için" yurtdışına gezilere gitmeye başladılar! Giderek ideolojinin son izleri de yok oldu ve geride çok az bir utanma kaldı. SSCB'de çok sayıda ekonomik araştırmacı ama çok az resmi ekonomi siyaseti vardı.

Tepe ekonomistlerin çoğu siyasetçi olmuşlardı. Birçoğu da, araştırmadan çok ekonomik gazeteciliğe daldı. Moskova'nın dışında ise, özellikle Rusya ve Ukrayna'da, "Marksist-Leninist" yaklaşım varlığını sürdürdü.

Piramidin tepesinde en önemli değişiklik, Abalkin'in baş ekonomist olarak Aganbegyan'ın yerini alması ve Şatalin ile Petrakof'un ilerlemeleriydi. Reform ekonomistleri (kapitalist yolcular), hükümeti içerden etkilemek isteyenlerle muhalefette kalmayı yeğleyenler olarak bölündüler. Liberal ve sosyal demokrat olarak bölünmeler de ortaya çıktı.

Haziran 1987 Merkez Komite Plenumunda ilk reform programının benimsendiği, bir basın toplantısıyla, Merkez Komite üyesi olmadığı halde Abel Aganbegyan tarafından açıklanmıştı. Bu olay Aganbegyan'ın Gorbaçof'un baş ekonomisti olduğunu gösterdi. Haziran 1988'de, On Dokuzuncu Parti Konferansında ise, baş ekonomist olarak konuşan Leonid Abalkin'di. Temmuz 1989'da ise hükümetin reform komisyonunun başkanı Aganbegyan değil Abalkin'di. Aganbegyan az bir süre sonra Bilimler Akademisi Ekonomi Bölümü başkanlığından istifa etti ve yerine daha sonra Gorbaçof'un başkanlık kuruluna katılan Şatalin geldi. Ocak 1990'da, Petrakof, Gorbaçof'un kişisel ekonomik danışmanı olarak atandı. Aganbegyan ortadan yok olmadı ama artık baş ekonomist değildi.

Aganbegyan'ın rütbe tenzili için çok neden vardı. Gorbaçof'un birinci ekonomik belgisi "*uskoreniye*" (hızlandırma) yüzünden yoğun biçimde suçlanıyordu. Aganbegyan bir makale yazarak hükümete yetersiz çalışma rutinleri nedeniyle saldırdı. Alkole karşı kampanyayı ve 1987'deki tüketici malları ithalatının azaltılması kararının ekonomik danışma yapılmadan alınmasını tipik örnekler olarak verdi. Aganbegyan, Temmuz 1988'de *Pravda* için yazdığı bir makalenin, Şubat 1989'a kadar yayınlanmamasını da eleştirdi.

1990 sonbaharında Aganbegyan, başkanın ekonomik reform koordinatörü olarak siyasal dönüş yaptı. Abalkin, hükümet temsilcisi olarak gözden düşmüş, Bogomolov ve Zaslavskaya parti kartlarını geri vermişlerdi. Şatalin ve Petrakof da 500 gün programına bağlanmışlardı.

Leonid Abalkin doğal bir lider olduğundan perestroyka altında hızla yükseldi. Abalkin, insanları ikna etmeye uzun zaman vererek uzlaşma eğilimliydi. Siyasal alanda az rastlanır bir yalan söylememe adeti vardı. 1990'a kadar, Abalkin'in davranışı, ona az düşman ve çok saygı kazandırdı.

Abalkin'e eleştiriler onun bir siyasal ekonomist olduğu noktasında odaklanıyordu. Oysa, mülkiyet sahipliğinde çoğulculuğu o çoktan savunuyordu. SSCB için İsveç modelinin baş savunucularından biriydi. Abalkin için, en iyi sosyalizm sosyal demokrasiydi! Bu nedenle, Abalkin "özel mülkiyet" terimini kullanmaktan kaçındıysa da, geniş ölçüde pazarlaşmayı ve özelleştirmeyi savundu.

Abalkin hükümete katıldıktan sonra giderek "sistem" yanlısı oldu. (Bu bile "sistemin" nerelere geldiğinin bir kanıtıdır.) Sovyet ekonomisinin durumunun çok kötüleştiğini ve krizin daha da derinleşmiş olduğunu söylüyordu. Abalkin baştan beri reformu tarımda değil, endüstride başlatma taraftarıydı. Para reformuna ya da paralel para birimine karşıydı.

Abalkin başbakan yardımcısı olduktan sonraki ilk beş ay boyunca önde gelen bir reformcuymdu. Aralık 1989'da Başbakan Rijkof'la, reform için ısrarını yumuşatan rahatsız bir uzlaşma yaptı. 1990'da giderek Rijkof'un başında olduğu sistemci kampa geçti. Eylülde bu geçişi tamamladı ve Rijkof'u radikal reformculara karşı tam olarak destekledi.

Oleg Bogomolov, uzun süre öteki sosyalist ülkelerle ilişkiler üzerine resmi Sovyet sözcüsü gibi davrandı. Merkez Komite aygıtındaki geçmişiyle bir Andropof himayesiydi. Brejnev dönemi boyunca, değişik sosyal bilimlerde heretik araştırmacıların koruyucusu olarak göze çarpmış ve perestroyka boyunca enstitüsü ilginç entellektüellerin ana işvereni olmuştu. Anatoli Butenko, Yevgeni Ambartsumof, Aleksandır Tsipko, hepsi ideolojiyi eleştirenlerdi. Profesör Gennadi Lisiçkin uzun süre pazar ekonomisinin önde gelen adı oldu. Professor Dashişef Nisan 1989'da bir yazısında Alman birliğini savundu. *Komünist* dergisinin birinci yardımcı editörü Otto R. Laçis de, Bogomolov tarafından korundu.

Yıllar süren temkinden sonra Bogomolov, 1987'de herkesin önünde gerçek rengini göstermeye başlamıştı. Partiden uzaklaştı ve resmi olmayan hareketlerin merkezi durumuna gelen enstitüsünün hızlı

radikalleşmesine katıldı. Serbest pazar ekonomisini ve geniş bir özelleştirmeyi savundu. Önce tarımda reformla başlanmasını, serbest ekonomik bölgeleri, paralel paranın girişini ve genel hisse senedi dağıtımını savundu.

Bütün bu noktalarda, Bogomolov Abalkin'in fikirlerinin karşıtıdır. 1989 baharında Halk Delegatesi Kongresi seçiminde, Bogomolov Moskova'nın bir bölgesinde gayri resmi örgütlerin desteği ve Boris Yeltsin'le koalisyon sayesinde seçim kazandı. Abalkin, Bogomolov'un karşıtını destekledi.

Şatalin'in de önemi arttı. Pazarın çok eski savunucusuydu. Şatalin demeçlerinde çelişkili olmaya eğilimliydi. 1986'da, fiyat, ücret ve para reformu lehinde tutum aldığı için sertçe eleştirildi. Bu konuya iki yıl sonra geri döndü ve önceki görüşlerini geri çekerek, perakende fiyatlara hiçbir durumda dokunulmaması gerektiğini bildirdi. 1990 baharında, hararetle bir şekilde geniş ölçekte özel mülkiyeti savundu.

1987 aralığında, Şatalin akademisyen seçildi ve 1989 sonbaharında, Aganbegyan'dan Bilimler Akademisi Ekonomi Bölümü başkanlığını aldı. 1990 baharında pazar ekonomisi ve özel mülkiyeti destekleyici ama daha hızlı hareket etmek isteyenleri ya da liberal ekonomiye daha radikal bir yol seçenleri suçlayıcı çok sayıda söyleşiler yaptı.

Bir başka ilerleyen de Petrakof'du. Uzun süre finans, fiyatlandırma ve parada en tepe Sovyet uzmanıydı. 1960'dan beri pazar savunucusuydu. Bogomolov gibi, paralel para yanlısıydı.

Böylece, yapının tepesinde önde gelen bir ekonomistler üçlüsü – Abalkin, Şatalin ve Petrakof – ortaya çıktı. Her üçü de benzer fikirlere sahipti ama toplum önündeki konuları oldukça farklıydı. Abalkin hükümetin sadık hizmetlisi, Petrakof ise gayretli eleştirmeni gibiydi. Şatalin, Ağustos 1990'da Petrakof'la güçlerini tam olarak birleştirdiği halde, hem hükümeti hem de onun radikal eleştirmenlerini eleştirirdi. Görüşler açısından Petrakof ve Bogomolov birbirlerine daha yakındılar ama 1990'da farklı siyasal stratejiler seçtiler.

Glasnost ve seçimlerle beraber, belli sayıda ekonomist, eleştirel fikirleriyle ve pazar ekonomisini ve özel mülkiyeti savunmaları ile öne çıktılar. Pavel G. Buniç bunlardan biridir.

Moskova Üniversitesinden Profesör Gavril Popof, perestroykanın başlangıcında reform üzerine birçok yayınıyla dikkat çekmiştir. 1988 baharında, reformist bir yayına çevirdiği ekonomi dergisi *Voprosi*'nin baş editörü oldu. 1990'da, Moskova Belediye başkanı olarak ülkenin ileri gelen politikacılarından biri oldu.

ABD ve Kanada Enstitüsü Profesörü Nikolay Şimelyef glasnostta önde gelen bir rol oynadı. Ekonomik krizi ve kumanda sisteminin yararsızlığını sergiledi. Şimelyef'in Haziran 1987'deki makalesi, ekonomik reform üzerine Merkez Komite Plenumu için sahneyi hazırladı. Gorbaçov onu destekledi.²¹²

Gosplan'ın Ekonomik Araştırma Enstitüsü de radikalleşti. 1987 baharında, Profesör Vladimir Kostakof, Gosplan liderliğine rağmen çalışanlar tarafından müdür olarak seçildi.

Siyasal önem kazanan öteki "radikaller", Ekonomik Akademiden Vladimir Tikhanof ve Moskova Plehanof Ekonomi Enstitüsünden Profesör Ruslan Hasbulatof'du.

Glasnost bazı düzen yanlısı ekonomistlere de yükselme olanağı verdi. Mihail Antonof bunlardan biridir. Sendikalar Yüksek Okulundan Aleksey Sergeyef de önde gelen bir uzman olarak ortaya çıktı.²¹³

Yeni bir olgu, hiçbir sosyalist savı olmayan tamamen liberal ekonomistlerin belirmesidir. Mart 1990'da, *İzvestiya*'da Dr Larissa Piyşeveva tarafından bir mektup yayımlandı: "Ben Avrupa'daki anlamıyla istikrarlı bir liberal ve Amerika'daki anlamıyla bir muhafazakarım."

Kriz ortamında çok sayıda ekonomist, birbiri ardından iyi tanınan siyasal figürler oldular. Bu arada, en tepe ekonomistlerin bile üzücü bir bilgi düzeyine sahip olmaları, altı çizilmesi gereken bir olgudur.

Ekonomik Siyaset Yapıcı Kurumların Dönüşümü

1989 ve 1990'da, ekonomik siyasetten sorumlu kurumlar tamamen yenilendi. Değişikliklerin çoğu Haziran-Temmuz 1988'deki On Dokuzuncu Konferans kararlarından çıktı. "Sovyet toplumunun demokratikleşmesi ve siyasal sistemin reformu" ve "Bürokrasiyle mücadele" kararları bu alanda önemliydi.²¹⁴

Birincisi, parti aygıtı gözden geçirilecekti. MK sekreterliğinin yerini alan ve onun güçlerini dağıtan geniş MK komisyonları kurulacaktı. Merkez Komite aygıtı büyük ölçüde daraltılmıştı ve partinin devletten ayrılması SBKP'nin etkisini daha da azalttı. İkincisi, Sovyet yasama meclisi, yasa yapan, yönetsel ve izleyici bir yapı olan Yüksek Sovyeti

---

²¹² *Pravda*, 22 Haziran 1987.

²¹³ *Pravda*, 8 Temmuz 1990.

²¹⁴ *Pravda*, 5 Temmuz 1988.

seçen, seçilmiş Halk Delegeleri Kongresi yoluyla güçlendirildi. Üçüncüsü, hükümet her düzeydeki Sovyetlerin aktifleşmesiyle güç kaybetmek durumundaydı ve eleman kadrosu daraltılmalıydı. Dördüncüsü, güçlü bir başkanlık sistemi için temel konulmuştu. Bu, Gorbaçov'un gücünü arttırmaya yönelik bir hareketti.

1988'deki parti konferansı yaklaşan ekonomik tufandan şaşkıncı şekilde habersiz görünüyordu. En önemli kararı: "Ülkenin ekonomik ve sosyo-politik krize kayışı durduruldu" idi. Öyle gözüküyor ki, Sovyet liderliği siyasal reforma konsantre olmanın zamanıdır, ekonomik işler geriye atılabilir diye düşünmüştü.

Hem Eylül 1988'de, hem de Eylül 1989'da, Gorbaçov Politbüro'da ve Merkez Komite sekreterliğinde önemli kadro değişiklikleri yaptı. Birçok komünist emekli edildi. Ancak, ekonomik reformla ilgili kadrolarda az değişiklik oldu. Başbakan Rijkof ve MK sekreteri Sliyunkof görevlerinde kaldılar. Gosplan başkanı Masliyukof Eylül 1989'da Politbüro üyeliğine yükseltildi. Bunun daha önce örneği görülmemişti. Dahası, komünist Yigor Ligaçov, Eylül 1988'de, tarımdan sorumlu MK sekreteri ve Merkez Komitenin yeni tarım politikası komisyonu başkanı oldu. Böylece ılımlı reformcular partide ekonomik reform konularında egemenliklerini korudular.

On Dokuzuncu. Parti Konferansı kararlarıyla SBKP'nin gücü etkin biçimde zayıfladı. Politbüro toplantıları tarihinin en seyrek ve sınırlı faaliyet alanına dönüştü. MK sekreterliği hiç çalışmadı.²¹⁵

Paralel bir gelişmeyle, Merkez Komite bölümleri yirmiden dokuza düşürüldü ve savunma endüstrisi ve tarım hariç, endüstrilerle ilgili MK bölümleri kaldırıldı. Böylece, on bir bölüm yok oldu. Bunların çoğu, Ligaçov yandaşlarınca yönetiliyordu. Öncelikle ekonomik alandaki bölümler kaldırıldığı için MK aygıtı ekonomik konularda başka herhangi bir alanda olduğundan çok daha fazla güç kaybetti.

Böylece SBKP zayıflatıldı. MK çalışanları, bakanlar kurulunda çalışanlardan daha az "reformist" değillerdi ama buzdolabına konmuşlardı. Çünkü asıl amaç, ne olursa olsun saflarında milyonlarca komünizme inanmış emekçiyi barındıran partiyi gelişmelere karşı koyamaz bir duruma getirmektir. Aynı derecede açıktı ki başbakan Rijkof ve Gosplan başkanı Masliyukof, MK Sekreteri Sliyunkof'un pahasına büyüdüler.

Tarım konusundaki tezat çarpıcıdır. Orada Ligaçov kendini ve Merkez Komitenin kontrolünü korudu.

²¹⁵ Ligaçov yazıyor, *Pravda*, 5 Temmuz 1990.

Yeni Halk Delegatesi Kongresi 25 Mart 1989'da toplandı. İlk toplantısıyla Sovyet siyasal görünümünü değiştirdi. Reform ekonomistleri delegatesi arasında ağırlıktaydı. Delege olmuş önde gelen ekonomistlerden Abalkin, Bogomolov, Zaslavskaya, Petrakof, Buniç'dir. Popof, Tikhonof, Lisiçkin, Şimelyef, Emeliyanof (hepsi Moskova'dan), Otsason Estonya'dan ve Vilkas Litvanya'dandı. Halk Delegatesi Kongresi ve Yüksek Sovyet önemli kürsüler oldular. Üyeleri giderek daha radikalleşip bağımsızlaştılar.

Çok sayıda Yüksek Sovyet komiteleri kuruldu. Birçoğu ekonomik işlerle uğraşıyordu. Bir komite özellikle ekonomik reformlara bakıyordu. Bu komiteye Livov'da ilk anonim şirketi kuran bir işletme genel müdürü V.M. Vologzhin başkanlık ediyordu.

Hükümet tarafında, merkezi ekonomik organlar varlıklarını sürdürdüler. Gosplan, 1989 başlarında reform komisyonunun yeniden kurulmasıyla ve Masliyukof'un Eylül 1989'da hala güçlü Politbüroya üye yapılmasıyla güçlü durumunu ortaya koydu.

1989 yazında bakanların onaylanmasında, Yüksek Sovyet Rijkof'un atamalarından çoğunu durdurdu. Dikkate değer biçimde, Sitaryan başbakan yardımcısı ve devlet dış ekonomik komisyonu başkanı, Viyaçeslaf Sençagof (maliye yardımcı bakanı) devlet fiyat komitesi başkanı, Valentin Pavlof (devlet fiyat komitesi başkanı) maliye bakanı oldu ve Vadim Kirişenko Goskomstat Devlet İstatistik Komitesi başkanı olarak atandı. Tüm bu kişiler Gosplan ya da Maliye Bakanlığı kadrosuydular. Bir yanda, reformu anlayacak uzmanlığa sahiptiler ve toplumdaki radikalleşmeye ayak uydurmuşlardı. Öte yanda, merkez ekonomik organlara sıkıca bağlıydılar, dolayısıyla reforma sekte vurmaya da eğilimliydi.

Başbakan Rijkof, Gorbaçof'un yanı sıra, başı çeken politikacı olarak daha da güçlü ortaya çıktı. 18 Temmuz 1989'da bir Merkez Komite toplantısında Rijkof, genel sekreter Gorbaçof'u partiye yeterli zaman ayırmadığı için eleştirdi.²¹⁶ Daha önce böylesi açık bir kavga kamuoyuna hiçbir dönemde yansımamıştı.

Temmuz 1989'da, Masliyukof komisyonunun yerini alacak yeni bir Ekonomik Reform Devlet Komisyonu kuruldu. Öncekilerden önemli bakımlardan farklıydı. Birincisi, başkanı Masliyukof değil, bu amaçla başbakan yardımcısı olarak atanan Abalkin'di. İkincisi, statüsü çok daha yüksekti çünkü, bakanlar kurulunun devamlı bir yapısıydı. Üçüncüsü bağımsız bir aygıt sahibi olacaktı. Dördüncüsü, görevleri geniş ve

²¹⁶ *Pravda*, 21 Temmuz 1990.

geniş güçler verilmişti. Örneğin, bakanlar kuruluna doğrudan rapor verecekti ve öteki merkez ekonomik organlara emir verebilecekti. Son olarak, bu komisyonun bileşimi de daha önceki reform komisyonlarından tümüyle farklıydı. 27 üyeden yalnızca biri, Sitaryan, Gosplan'ı temsil ediyordu. Dokuz tanesi akademik ekonomistti ve hepsi de reformcuydular. Ötekilerin on dördü bakanlar kuruluna ait yapıları temsil ediyorlardı.

Yine de, “iyi olmayan” bir özelliği, aygıtın, reform komisyonu birinci başkan yardımcısı Katsura ve yakın astlarının, Sitaryan'la birlikte Abalkin komisyonunun başkan yardımcılığı olmuş Assekritof ve Orlof tarafından yönetilen Bakanlar Kurulu Ekonomik Mekanizmalar bölümüne dayanmasıydı. Katsura ve grubu aslında sistem yanlısı eğilimler taşıyordu. Abalkin'in kendi adamlarını seçme şansı olmamıştı. Son olarak, bakanlar kurulunun memurları yeni reform komisyonunun çoğunluğunu oluşturdular.

Merkez Komite Anatoli Milyukof'un kişiliğinde Masliyukof komisyonunda temsil edilmişti ama parti dışlanmıştı. Benzer biçimde, Halk Delegationları Kongresine delege olmuş önde gelen ekonomistler reform komisyonuna sokulmamıştı. Yani, yeni reform komisyonu akademik reform ekonomistleri için büyük bir ileri adımdı. Asıl kaybedenler Gosplan, Rijkof ve Merkez Komitesiydi.

Bir yıl önceki On Dokuzuncu Parti Konferansında Gorbaçov ve Abalkin arasındaki tartışmaya karşın, yeni girişim Gorbaçov'tan geldi.

Eylül 1989'da, Gorbaçov önde gelen ekonomistleri topladı ve onlara en hızlı yoldan kapsamlı bir reform önerisi hazırlamalarını söyledi. Ekim başında hızla basılan sonuçlar, pazar ekonomisine geçmek için daha önceki belgelerden radikal bir ayırım yapan ilk öneriydi. Bu yeni öneri, pazar lehine merkezi planlamanın eleştirilmesini, mülkiyet sahipliğinde çoğulculuğun savunulmasını ve ekonomik sistemde radikal bir değişikliği içeren Abalkin fikirlerini savundu. 1991'den başlayarak pazar ekonomisinin kurulmasını öngördü.

Gorbaçov bu reformu desteklediğini, kamuya açık üç toplantıya başkanlık ederek gösterdi. 13-15 Kasım'da 1400 katılımlı büyük ekonomi konferansında MK sekreteri Sliyunkof, Rijkof da orada olduğu halde hem açılış, hem de kapanış konuşmalarını yaptı.

Ancak, bu konferans geri tepti. Abalkin, sistem yanlısı güçlerin güçlü bir baskısı altında kaldı. Bu konferans, komünist ekonomistlerin siyasal çıkışı oldu. Öne çıkan ad, resmi sendikalarca desteklenen Profesör Aleksey Sergeyef'di. Aralık 1989'da Halk Delegationları Konferansının ikinci oturumunun daha somut bir reform programı getireceği

beklenmişti. Onun yerine Başbakan Rijkof tümüyle farklı bir öneri açıkladı. Pazar ekonomisine geçiş 1993'e ertelenmişti. Bu arada 1990-92'da yeniden merkezileşme yoluyla ekonomiyi düzeltme sözü verilmekteydi.²¹⁷

Bu Abalkin'in programının tümünden reddiydi. Dikkat etmekte yarar vardır ki o program, Rijkof bu süreçte yer almazken, Gorbaçof ve Sliyunkof'un desteğiyle Abalkin tarafından getirilmişti. Bu program yayınlandığında Rijkof aynı konuda Yüksek Sovyet'e önemli bir konuşma yaptı. Abalkin'i doğrudan eleştirmede ama Abalkin komisyonunu ve programını önemsemedi.²¹⁸ Gorbaçof Halk Delegatesi Kongresinin Aralık 1989 oturumunda sessiz kaldı.

Rijkof'un planı ise Gosplan tarafından hazırlanmıştı. Kongredeki tartışmalar, başbakan yardımcısı Yuri Masliyukof ve Lev Voronin'in, Rijkof tarafında olduklarını gösterdi.²¹⁹ Daha sonra Masliyukof, Rijkof programının sorumluluğunu aldı.²²⁰

Abalkin komisyonu, hükümetin öteki yapılarınca desteklenen Rijkof ve Gosplan ittifakı karşısında net biçimde yenildi. Abalkin açık muhalefet yapmadı. Bu nedenle, Rijkof-Masliyukof programıyla özdeşleştirildi. Komisyonun liberal üyeleri giderek tatminsizleştiler. Örneğin, en radikal üyelere Tatyana Koriyagina, Rijkof'u basında eleştirdikten sonra komisyon toplantılarına bir daha çağrılmadı.

Ocak 1990 başlarında, Gorbaçof, pazar ekonomisi savunucularının en göze çarpanlarından biri olan Petrakov'u ekonomik işlerde kişisel yardımcısı olarak atadı. Gorbaçof, Petrakov'u seçerek kendini Rijkof programından uzaklaştırmış oldu.

15 Mart 1989'da, Gorbaçof başkan seçildi. Başkanlık kuruluna ilk program konuşmasında, "ekonomik reformu radikalize edecek somut önlemlere" yoğunlaştı. "Pazarın tam anlamıyla oluşumunu" savundu.²²¹ Gorbaçof, çoğunluğu sistem yanlısı olan Politbüroya aldırılmayacak ve kendi programını uygulayacak gibi gözüküyordu.

Yeni başkanlık kurulu, en önemli siyaset yapıcısı olarak Politbüro'nun yerini almak için oluşturulmuştu. Ancak, Gorbaçof'un kendi seçimini yansıtan bileşimi önemli eleştiriler aldı. Şatalin, kurulun tek reform ekonomistiydi. Kurul bir yandan Rijkof ve Masliyukof'u öte

²¹⁷ *Pravda*, 14 Aralık 1989.

²¹⁸ *Pravda*, 3 Ekim 1989.

²¹⁹ *İzvestiya*, 16 ve 18 Aralık 1989.

²²⁰ *Pravda*, 30 Haziran 1990.

²²¹ *Pravda*, 28 Mart 1990.

yandan Rusçu yazar Valentin Rasputin ve Rusya Birleşik İşçi Cephesi başkanlarından Veniyamin Yarin gibi ekonomik reform düşmanlarını da içeriyordu. Reformist bir çoğunluk göstermedi. Yakın danışmanı Şatalin durumu şöyle gördü:

“Anlıyorum ki, perestroykayı başlatmış olsalar da Gorbaçof ve Rijkof’un felsefelerini bir anda değiştirmeye, varolan düşünme biçiminden yeni gerçeklere çıkmaya biyolojik olanakları yok. Herkes gibi onlar da ekonomik sorunların çözümüne kesin bir plan ve teknokratik yaklaşımla yıllardır beslenmişler.”²²²

Başkanlık kurulunun ilk oturumunda, Aganbegyan ve Bogomolov gibi çok sayıda reform ekonomisti konuşmaya davet edilmişlerdi. Hepsi de hükümetin Aralık 1989 programını eleştirdi. Başkanlık kurulunun Nisan 1990’da ikinci oturumuna bu eleştirel gruptan kimse davet edilmedi. Şatalin sessiz dururken, hükümet politikasını eleştiren tek katılımcı Petrakof’dü. Gorbaçof ve başkanlık kurulu ekonomik reformu radikalize etme şanslarını böylece yitirdiler. Başkanlık kurulu, Politbürodan ancak biraz daha reformist çıktı.

Paralel bir çabayla, 11 Mart 1990’da bakanlar kurulundan çıkan bir yasayla “planlı pazar ekonomisine geçişin hızlandırılması” için yeni bir komisyon oluşturuldu. Bu komisyon hem amaçları ve hem de bileşimi açısından Abalkin komisyonunun yerini almışa benziyordu. Başkan Rijkof, yardımcıları Abalkin ve Masliyukof’dü. Yirmi üyesinden onu aynı zamanda Bakanlar Kurulu Prezidyumu üyesiydi. Önemli ekonomistlerden yalnızca Şatalin ve Aganbegyan katılmıştı.

Baştan itibaren, Masliyukof komisyonun asıl başkanı gibi alınmıştı ve Abalkin de ona rapor veriyordu. Masliyukof amacını şöyle açıkladı:

“Devletin hiçbir biçimde pazarın otomatik işleyişine bağlı olamayacağına derinden inanmış olarak, Mayıs ve Haziran 1990’da SSCB Yüksek Sovyet’inin üçüncü oturumuna sunulan çalışmanın girişimcisi ve doğrudan lideriydim.”²²³

13 Haziran 1990’da, Yüksek Sovyet, “SSCB’de düzenlenmiş pazar ekonomisine geçiş kavramı üzerine”²²⁴ bir yasa kabul etti ve bakanlar kuruluna 1 Eylül 1990’a kadar yeni bir program hazırlaması direktifini verdi. Bu amaçla, bakanlar kurulu Masliyukof tarafından yönetilen yeni

---

²²² *Izvestia*, 21 Nisan 1990.

²²³ *Pravda*, 5 Temmuz 1990.

²²⁴ *Pravda*, 16 Haziran 1990.

bir özel komisyon kurdu ama aslında Rijkof'un kendisi sorumluluğu aldı.

Gosplan ve bakanlar kurulunun merkez ekonomik yapıları reform ekonomistlerini yine yenmişlerdi. Ama Abalkin'in kurduğu komisyon dağıtılmadı.

Rijkof, Masliyukof ve Voronin, hızla kötüleşen ekonomik krize ve hükümeti halkın açıkça küçümsemesine rağmen, eski komünist okulun üç çalışan mühendisi olarak başa gelmiş gibi gözükyorlardı. Ancak 1990 yazında tüm siyasal sahne değişti.

2-12 Temmuz 1990 SBKP 28. Kongresi, SBKP'nin sonunu belirledi. Politbüro'nun yetkileri başkanlık kuruluna geçirildi. Ligaçof, Zaykof ve Sliyunkof gibi eski tüfekler emekli edildiler. Gorbaçof MK aygıtındaki gözdelelerini yeni başkanlık aygıtına getirdi. Böylece Petrakof, SBKP genel sekreterinin değil, başkanın kişisel ekonomik yardımcısı oldu. Başkanlık aygıtı içinde 35 kişilik yeni bir toplumsal-ekonomik bölüm kuruldu. Başına Merkez Komite aygıtından on çalışma arkadaşını getiren Anatoli Milyukof geçti.

Ancak aygıtın rolü kağıt üzerinde kaldı. Şatalin Ağustos 1990'da şöyle dedi:

“Ben bile başkanlık kurulunun bir üyesi olarak, ne olduğumu bilmiyorum. Neden sorumluyum? Yalnızca bir tek kişi için açıklık var, başkan. (...) Maliye bakanından bir şey yapmasını isteyebilir miyim, ya da ona ne yapmasını söylemeye hakkım var mı? Güvensizlik (...) ortaya çıkıyor.”²²⁵

Başbakan bu belirsizliği kendi avantajına kullanmayı denedi: “Başkanlık Kurulu, kurul olarak kalmalıdır, idari bir yapı olmamalıdır” dedi.²²⁶

Aslında, SBKP artık merkezi düzeyde bir siyaset yapıcı değildi. Gorbaçof, ekonomik krizin tepe noktaya vardığı bir zamanda hiçbir uygulanabilir seçenek ortaya koymadan *merkezi siyaset üretme sistemini* yok etti. Böylece yarattığı belirsizlik ortamında geriye kalan en önemli siyaset aracı başkanlık kararları oluyordu.

Artık geniş bir kamuoyu hükümetin uygulanabilir bir ekonomik siyaset oluşturamayacağını düşünüyordu. Gorbaçof Rusya Federasyonu başkan adayı olarak Haziran ortasında RSFSR Yüksek Sovyet'ine pazar

---

²²⁵ *Moscow News*, sayı .33, 1990.

²²⁶ *Agy*.

ekonomisine geçiş için 500 gün programını sundu.²²⁷ Gorbaçof seçimi kaybetti ama 500 gün programı seçimi kazanan Yeltsin yönetiminin programı oldu.

Temmuz sonunda, Gorbaçof Yeltsin'le ve radikal pazarcılarla barış yapmışa benziyordu. Gorbaçof ve Yeltsin “pazar ekonomisine geçişin birlik programı görüşünü hazırlamak” üzere bir çalışma yürütmede anlaştılar. Şatalin tarafından yönetilen bu çalışma, dört farklı ekonomist grubundan oluşuyordu. Şatalin ve Petrakof Gorbaçof'u, Abalkin, Yasin ve Sergey Aleksaşenko da Rijkof'u temsil ediyordu. Yavlinski, Mihailof, Zadornof ve Boris Fedorof Rusya Federasyonu temsilcileriydi, gerisi Bilimler Akademisinden geliyordu. Nikolai Şimelyef gruba atanmıştı ama yurtdışında olduğu için hazır bulunamadı. Abalkin ise siyasal nedenlerle katılmayı reddetti. Grup Ağustos boyunca yoğun olarak çalıştı, bir program ve 21 taslak yasa sundu. Bu, *Şatalin Grubu Programı* diye adlandırıldı.

Şatalin grubu, Yeltsin tarafından öne çıkarılan yeni bir kuşağı temsil ediyordu. Grigori Yavlinski (38) ve Boris Fedorof (32) liderleriydi. Hiçbiri bir örgütten değildi. Sosyalist eğilimleri yıkmak için genç ekonomistleri harekete geçirmek gerekliydi.

Şatalin grubu çalışırken, hükümetin ekonomik uzmanları Moskova'nın bir başka yerinde kendi programlarını yazdılar. Hükümet grubu Başbakan Rijkof tarafından yönetiliyordu. Ekonomik konular daha karmaşıklaşınca ekonomistler çalışmaya hakim oldular. Hükümet, programını Eylülde sundu.²²⁸

Böylece, Eylül başında ekonomistler iki farklı program çevresinde kutuplaşmışlardı. Şatalin grubu serbest fiyatlandırma, hızlı özelleştirme, bütçe açığının hızla ortadan kaldırılması ve cumhuriyetlere yaygın güç devri istiyordu. Hükümet bu kadar ileri gitmeye hazır değildi. Hala “düzenlenmiş pazar ekonomisi”nden konuşuyor ve özelleştirme sözcüğünden kaçınıyordu. Gorbaçof'un hükümeti kovup Şatalin programını kabul edeceği bekleniyordu. Ama Gorbaçof, Aganbegyan'dan alması programları gözden geçirmesini ve ikisi arasında uzlaşma sağlamaya çalışmasını istedi. Aganbegyan'ın yaptığı program tamamen Şatalin programına benzedi.²²⁹

Aganbegyan'ın “uzlaşması” da hükümet için kabul edilemezdi ama Gorbaçof hükümeti feshetme yerine üç hafta içinde yeni bir program

²²⁷ *Sovyetskaya Rosiya*, 16 Haziran 1990.

²²⁸ *Pravda*, 12 Eylül 1990.

²²⁹ *İzvestiya*, 15 Eylül 1990.

hazırlamak için olağanüstü güçler istedi ve aldı. Aganbegyan bu çalışmanın da başını çekti. Yeni program “Pazar ekonomisine geçiş ve ekonomik istikrar için temel kılavuz” diye adlandırıldı.²³⁰ Gerçekte oldukça belirsizdi ve birçok kararı başkanlığa bırakmıştı. İçeriği hükümet programını hatırlatırken, Şatalin grubunun birçok belgisini almıştı. Bu kılavuz, SSCB Yüksek Sovyet’i tarafından hızla kabul edildi. Gorbaçov iki kamp arasındaki kutuplaşmayı her iki programı da bloke etmek için kullandı ve ekonomik politika yapma güçlerini kendi elinde topladı.

Sonuçlar

1989 ve 1990 yıllarında ekonomik siyaset üretme aygıtı çok bilinçlice değiştirildi. Çok açıktır ki, bu değişimin ardındaki ad Gorbaçov’ur. Birçok değişiklikler asıl olarak başbakan Rijkof, MK sekreteri Sliyunkof ve Gosplan başkanı Masliyukof’a karşı yöneltilmişti.

1990 yazına dek, Gorbaçov’un niyeti reformcuları güçlendirmektir. Bu süreç Politbüro’nun ve Merkez Komite aygıtının zayıflatılması yoluyla sürdürüldü. Bu arada başka yapılar güç kazandı: Bakanlar Kurulu Reform Komisyonu, Halk Delegationları Kongresi, Yüksek Sovyet, Başkanlık ve Başkanlık Kurulu. Sonunda, daha da karmaşık bir güçler dengesi gelişti. Yeni kurumlar ve siyasal aktivizm, halk arasında SBKP’nin bir zamanlar rakipsiz olan liderliğini azalttı, merkez ekonomik organların ve Gosplan’ın gücünü çökertti, dengeyi başkanlıktan yana döndürdü. Paralelinde, *büyük devlet işletmeleri, zayıflamış devletten kalan boşluğa sessizce güçlerini genişlettiler.*

Gorbaçov eski baş ekonomist Aganbegyan’ı yedekte tutarken, üç başı çeken reform ekonomistinden destek istedi. Gorbaçov, Rijkof’u bir tür belirsiz konumda tutarken, Sliyunkof ve Masliyukof’u sollamaya çalıştı. Masliyukof ve Gosplan 1990 yazına dek şiddetle mücadele etti. Sonunda tüm geleneksel güç merkezleri sınırlandırıldı ama ekonomik siyaset eşgüdümü için gerekli yeni yapılar kurulmadı. Dahası, başkanlık kurulu daha çok sistem yanlısı bir dengeyi temsil etti ve Nisan 1990’da daha radikal reform çabalarını durdurdu.

Kurumsal ve kadrosal yapı araştırmasından ortaya çıkan resim derin bir kavgaanın sürmekte olduğuydu ama ayrım çizgileri yer değiştirmişti.

---

²³⁰ *Pravda*, 18 Ekim 1990.

Bakanlar kurulunun en başındakiler (Rijkof, Masliyukof, Voronin, Sitaryan, Pavlof ve Sençagof) sıkıca örülü, sistem yanlısı kampı oluşturuyorlardı. Abalkin reform ekonomistlerini yönetirken 1990 boyunca bağlılığını hükümete doğru değiştirdi.

Gorbaçof girişim onda olmasına rağmen tereddütlü bir rol oynadı. 1990 baharındaki tereddüdü Temmuzdaki parti kongresi kaygılarıyla açıklanabilir. Kongreden sonra, Gorbaçof hem ekonomik reforma, hem de “Cumhuriyetler Birliği” yapısının dönüşümüne odaklandı. Ancak Ekim sonunda, Gorbaçof’un hareketleri artık inanılır gözükmüyordu. Herkesin aklını karıştırarak ve önemli kararların hepsinden kaçınarak başkanlığı güçlendirmeye yoğunlaştı. Sonuç olarak, pazar ekonomisine geçiş artık yeni siyaset yapıcılar gerektirmekteydi.

5.3. Ekler

SBKP Yirmi Yedinci Kongresinin Ardından

Girişten iki paragraf okuyalım:

“Uzun yıllardır Parti ve hükümet organlarının yaptıkları ve eylemleri, dönemin ve hayatın ihtiyaçlarının gerisinde kaldı – yalnızca objektif nedenlerden ötürü değil, ilk başta subjektif nedenlerden ötürü. Ülkenin gelişmesinin önündeki sorunlar, çözümünden daha hızla arttı. Yönetim biçim ve yöntemlerinin ataleti ve katılığı, çalışmamızda dinamizmin düşüşü ve bürokrasinin çoğalışı – bütün bunlar hiç de küçük zararlar vermiyordu. Durgunluk işaretleri toplumun hayatında açıktan gözükmeye başladı.

“Durum bir değişiklik gerektiriyordu ama merkezi organlarda ve yerel düzeyde, hiçbir şeyi değiştirmeden işleri düzeltme yolları arayan belli bir psikoloji egemen olmuştu. Ama, böyle bir şey

yapılamaz yoldaşlar. Bir deyim var: Bir an dur, bir mil geride kalırsın. Ortaya çıkmış olan sorunlardan kaçmamalıyız.”²³¹

Burada ilk kez, atalet, katılık ve bürokrasinin Sovyetler Birliğindeki sosyalizmin gelişmesini engellediği ve de bu eksikliklerin hem ülkede, hem de partide, belli bir durgunluk ve geride kalmaya yol açtıkları söyleniyor. Geride kalmanın ana nedenlerinin subjektif olduğunun da ifadesiyle beraber.

Ülkenin Toplumsal-Ekonomik Gelişmesinin Hızlandırılması

Gorbaçov, Yirmi Yedinci Kongrenin belki de anahtar kavramı olan “hızlandırma” ile ne demek istediğini açıklıyor:

“Hızlandırma ile ne demek istiyoruz? Birincisi, ekonomik büyümenin hızını arttırmak. Ama hepsi bu değil. Özel olarak bu, büyümede yeni bir nitelik demektir: Bilimsel teknolojik ilerleme temelinde üretimin baştan sona yoğunlaştırılması, ekonominin yapısal olarak yeniden inşası, iş yönetiminde ve emeği örgütleme ve harekete geçirmede etkin biçimler.

“Hızlandırma siyaseti yalnızca ekonomik alandaki değişmelerle kısıtlı değil. Aktif bir toplumsal siyaseti, sosyalist adalet ilkesine tutarlı bir vurguyu hesaba katıyor. Hızlandırma stratejisi toplumsal ilişkilerin iyileştirilmesini, siyasal ve ideolojik kurumların çalışma biçim ve yöntemlerinin yenileştirilmesini, sosyalist demokrasinin derinleştirilmesini, içe dönüklük, duraganlık ve tutuculuğun – toplumsal ilerlemeyi geri çeken her şeyin – kararlı biçimde üstesinden gelinmesini öngörüyor. (...)

“Kısacası yoldaşlar, ülkenin toplumsal ekonomik gelişmesini hızlandırmak tüm sorunların anahtarıdır.”²³²

Bilimsel teknolojik ilerlemeye ilişkin olarak ‘hızlandırma’ fikri yeni değildir. Yirmi Dördüncü (1971), Yirmi Beşinci (1976) ve Yirmi Altıncı (1981) Kongre raporlarında da yer almıştı.

---

²³¹ *SBKP Merkez Komitesi'nin 27. Parti Kongresi'ne Politik Raporu*, Novosti Press, Moskova, 1986, s. 3

²³² *Agy*, s. 26-27.

Bu kavram, SBKP'nin, Sovyetler Birliği bilimsel teknolojik devrimde batının gerisinde kalmıştır diye düşünmesiyle ve artan endişesiyle doğrudan bağlıdır.

“Modern bilim ve teknolojiyi halkın hizmetine koymak için sosyalizm, ihtiyacı olan her şeye sahiptir. Ama bilimsel-teknolojik devrimin sosyalist toplum için hiç sorun yaratmadığını düşünmek yanlış olur. Deneyim gösteriyor ki onun ilerlemesi, toplumsal ilişkilerin iyileşmesini, zihniyette bir değişikliği, yeni bir psikolojinin biçimlendirilmesini ve dinamizmi bir hayat biçimi ve kuralı olarak kabullenmeyi içeriyor. O, egemen yönetim biçimlerinin sürekli yeniden değerlendirilmesini ve hizaya sokulmasını ısrarla gerektiriyor. Başka bir deyişle, bilimsel-teknolojik devrim yalnızca ufuklar açmıyor, aynı zamanda ülkelerin iç yaşamının ve uluslararası ilişkilerin örgütlenmesinden daha yüksek istemlerde bulunuyor.”²³³

Hızlandırma fikri, üretimin *yoğunlaştırılması* fikriyle de yakından bağlıdır. Üretimin yoğunlaştırılması yoluyla büyüme, *yaygın* bir temelde gelişme yoluyla büyümenin tersidir. Yaygınlaşma yoluyla büyüme, üretime ek emek ve maddi kaynaklar (toprak, hammadde, makine, fabrika) çekerek olur. Üretimi yoğunlaştırarak büyümenin ana ögesi ise emek verimliliğini yükseltmek ve maddi kaynak kullanımında ekonomi yapmaktır.²³⁴

Yirmi Yedinci Kongre Raporunun başlangıcında, Gorbaçov, bir süredir “parti ve hükümet organlarının eylem ve girişimleri zamanın ve yaşamın gereksinimlerinin gerisinde kaldı” diyordu. “İş yönetme biçim ve yöntemlerinde atalet ve kalıplılık”tan, çalışmada “dinamizmin azalması”dan, “bürokraside artış”tan, “duraganlık belirtileri”nden söz ediyordu. Bunların altında yattığını düşündüğü nedenleri şöyle açıklıyor:

“1970’lerde ekonomide zorluklar birikmeye başladı, ekonomik büyümede gözle görülür bir düşme oldu. Sonuç olarak, SBKP programında konulan ekonomik gelişme hedeflerine, hatta 9. ve 10. beş yıllık planlardaki daha düşük hedeflere ulaşılmadı.

---

²³³ Agy, s. 11

²³⁴ Nikolay Rijkof, *SSCB'nin 1986-1990 Arasında ve 2000 Yılına Kadar Olan Dönemde Ekonomik ve Toplumsal Gelişmesinin Ana Hatları*, Novosti, Moskova, 1986, s. 14-15.

“Bu dönem için çizilen toplumsal programı tümüyle uygulamayı da başaramadık. Bilimin ve eğitimin, sağlık korunmasının, kültürün ve günlük hizmetlerin maddi temelindeki geride kalış sürdü.

“Tabii ki bunun böyle olmasında denetimimiz dışındaki ögeler de etkili oldu. Fakat onlar belirleyici değildi. Asıl olan şeydu ki, değişen ekonomik durumun siyasal değerlendirmesini zamanında yapmada başarısız olduk, ekonomiyi yoğun gelişme yöntemlerine dönüştürmede ve bilimsel-teknolojik ilerlemenin sonuçlarını ulusal ekonomide aktif kullanmak için yakıcı ve acil gereksinimi kavramakta başarısız kaldık. Bu doğrultuda çok çağrı ve konuşma oldu, ama somut bir adım atılmadı. (...)

“Sonuçta, emek üretkenliğinin gelişme oranı ve diğer bazı verimlilik göstergeleri önemli ölçüde düştü. Bu durumu, yeni projelerle düzeltme çabaları dengeyi etkiledi. Ekonomi, emrindeki muazzam kaynaklara rağmen, bunların kıtlığını çekmeye başladı. Toplumun gereksinimleriyle erişilen üretim düzeyi arasında, efektif taleple mal arzı arasında bir açıklık belirdi.

“Son dönemde çabaladığı halde, durumu tümüyle düzeltmeyi başaramadık. Çoğu endüstriyel ve tarımsal malın üretim miktarı, SBKP 26. Kongresi'nin 11. beş yıllık plan dönemi için koyduğu hedeflerin gerisinde kaldı. Mühendislikte, petrol ve kömür endüstrilerinde, elektrik mühendisliğinde, demir bileşimli metal ve kimya endüstrilerinde ve kapital inşasında ciddi açıklık vardır. Verim için ana göstergelerde ve halkın yaşam standardının iyileştirilmesinde de hedeflere ulaşılmamıştır.”²³⁵

Ekonomik Siyasetin Ana Hatları

Nikolay Rijkof'un Yirmi Yedinci Kongreye okuduğu ekonomik raporda söylenenler ise şöyle:

“Eksiksiz tüm endüstriler, tüketim malları üretimine ve hizmet alanını geliştirmeye eskisinden daha fazla yönlendirilmişlerdir. B

---

²³⁵ Agy, s. 27-28

grubu endüstrinin büyümesine A grubundan daha çok öncelik verilmesi planlanmıştır.²³⁶

Gelişmede öncelik grup A'ya mı, B'ye mi verilmeli konusunda tartışma Sovyetler Birliğinde NEP'ten bu yana süregelmiştir. Bu uzun tartışmanın kendisi, Sovyet yaşamında önemli bir sorunun ısrarla sürdüğünü yansıtır. Bu önemli sorun, gelişmenin yöntemi sorunudur.

Sovyetler Birliğinde aşağı yukarı tüm temel gereksinim maddelerinde her zaman ciddi bir kıtlık yaşanmıştır. Bulunabilen mallarda ise nitelik düşük, çeşit sınırlı olmuştur. Bu durum, Sovyetler Birliğinde bir başka sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur: *Gelir ile tüketimin birbirinden kopması*.

Gelirle tüketim arasındaki bağın kopması, SSCB'de tüketim malları üretiminin, ücretlerdeki büyümeyi yakalayamamasından ortaya çıkmıştır.

Öte yanda, parasal gelirlerde artış, ancak bu parayla daha çok tüketim malı ve hizmet satın alınabilirse, yaşam düzeyinde yükselme getirebilir. Gelir, yapılan işe göre ödemedir ve bu ödeme ancak tüketim malları alınıp kullanılmasıyla realize olur. Çalışan halkın ücret biçiminde aldığı para, kendi başına, toplumsal ürünün parçası değildir. Bunun sağlanması için, parayı somut tüketim mallarıyla değiştirmek gereklidir.

Herkesin, gereksinim duyduğu tüketim mallarını satın alabilmesi, yani toplumsal üründeki payını alabilmesi, mal stoklarıyla efektif talep arasında düzgün bir orantıyı gerektirir. Bu orantı bozulursa, halk gelirini harcayamaz ya da tam tersine, satılmayan mal stokları belirir. Her iki durumda da, ekonomi ve halkın refahı zarar görür.

Halkın yaşam düzeyinin yükselmesiyle, onun çeşitli mal ve hizmetlere olan talebinin giderek daha tam karşılanması aynı şeylerdir. Dolayısıyla, gelir artışı, kendi başına, yaşam düzeyinde yükselme anlamına gelmez. Ayrıca, mal ve hizmet kıtlığı, emek için maddi iticiler sağlama olanaklarını azaltır.

“Herkes emeğine göre” yasaının, bu ücretlerin tüketim alanında dönüşebilmesi olarak doğru işlemesi, Sovyetler Birliğinde hiçbir zaman sağlanamamıştır.

---

²³⁶ Nikolay Rijkof, Agy, s. 37

*A Grubu Üretimiyle B Grubu Üretiminin
İlişkisi Sorunu*

Sovyetler Birliğinde, öncelik A'ya mı, B'ye mi verilmeliydi? Bu soru, tüm Sovyet tarihi boyunca tartışıldı. Resmi görüş, geneliyle, "üretim araçları üretiminin büyümesine öncelik" biçiminde dile getirildi. Ve, Sovyetler Birliğinin ekonomik gelişmesinin her aşamasında, ağır endüstrinin, yani üretim araçları üretiminin gelişmesine öncelik veren bir çizgi izlendi.

Sosyalizmde, ya da sosyalizmi amaçlamış geçiş toplumunda (hatta kapitalist toplumda da) üretim araçları üretiminin, tüketim nesnelere üretimine göre öncelikli büyümesi nesnel bir ekonomik yasadır.

Sovyetler Birliğinde bu tartışma, şöyle bir mantık çerçevesinde yürütüldü: Üretim araçları üretimini arttırmak, ancak tüketim malları ve hizmetler pahasına, bunlarda bir azalmayla gerçekleşir. Bu yaklaşıma göre, belirli bir anda birinin artması ötekinin azalması anlamına gelir.

Bu yanılgıda, bu ciddi teorik karmaşada, tüketim malları kıtlığını, bu malların üretim ve dağıtımındaki sorunları, A grubunda üretimi arttırmakla B grubunda arttırmak arasındaki "çelişki"yle açıklamak çabası vardır.

Bu yaklaşım, 1920'ler, 1930'lar için büyük ölçüde doğrudur. Ancak, aynı yaklaşım sonraki yıllara da uzatıldığında, ki uzatılmaktadır, o zaman ciddi bir teorik hataya dönüşür. Bu hatanın yıllardır, ısrarla sürmesi ise, ekonomik planlama ve örgütlenmedeki ciddi zaafarla da bağlıdır ama her şeyden önce şununla bağlıdır: Emek verimliliği, Sovyetler Birliğinde hiçbir zaman sosyalizm için gerekli olan düzeye yükseltilememiştir.

Oysa, tüketim malları üretiminin geri kalışı, hiç de A ile B grupları arasındaki dengeden kaynaklanmamıştır. Tam tersine, sorun, her iki gruptaki sorunlardan, eksikliklerden kaynaklanmış ama bunlar kendini en çok A grubunda açığa vurmuştur. Başka bir deyişle, tüketim alanındaki sorunlar, üretim alanındaki, ama en başta üretim araçları üretimindeki sorunların ürünüdür. Bu durumda A grubunun nesnel bir olgu olan önceliği, kendini tersinden gösteriyor. Tüm eksiklikler, bozukluklar, *öncelikle* bu alandan kaynaklanıyor.

Tüketim malları üretiminin geri kalışını, A grubunun öncelikli büyüme yasasına bağlamak son derece yanlıştır.

*Üretim Araçları Üretimine (A Grubuna) Öncelik
Ne Anlama Gelir?*

A grubunun öncelikli büyüme yasası, yalnızca sosyalizmin değil, tüm sosyo-ekonomik formasyonların yasasıdır. Bu yasa, üretimin tüketime olan önceliğinin anlatımıdır. Üretim tüketim ilişkisinden söz ederken Marks, üretimin, “gerçekleşmenin (realizasyonun) başladığı nokta ve bu nedenle belirleyici aşama, tüm geri kalan süreci karakterize eden eylem aşaması” olduğunu vurgular. “Üretim, dağıtım, değişim ve tüketim, tek bir tümün halkaları, tek bir birimin yönleridir” der. “Üretim belirleyici aşamadır. (...) Süreç daima üretimle yeniden başlar. Açıktır ki, değişim ve tüketim belirleyici öğeler olamaz.”²³⁷

Öte yanda, üretimin içindeki belirleyici rolü üretim araçları (yani iş gereçleri ile emeğin üstünde uygulandığı emek nesnelere) oynar. Marks her açıdan “önceliği” iş gereçlerine verir:

“İş gereçlerinin kullanımı ve yapımı, bazı hayvan türlerinde nüve olarak bulunmasına karşın, asıl olarak insanın emek sürecine özgün bir şeydir ve bu nedenle Franklin, insanı gereç yapan hayvan olarak tanımlıyor. Kemik fosilleri eski hayvan türlerini belirlemede hangi önemi taşırlarsa, geçmişteki emek süreci gereçlerinin kalıntıları da, toplumun ömrünü tamamlamış ekonomik biçimlerine ilişkin araştırmalarda aynı önemi taşır. Yapılan şeylerin kendisi değil ama nasıl ve hangi gereçlerle üretildiği, farklı ekonomik çağları seçmemize yardım eder. İş gereçleri yalnızca insan emeğinin ulaştığı gelişme düzeyini vermekle kalmazlar, aynı zamanda o emeğin uygulandığı toplumsal koşulların göstergeleridir. Emek gereçleri arasından mekanik doğada olanlar – ki bir tüm olarak alındığında, üretimin adale ve kemikleri diye adlandırabiliriz – belirli bir üretim dönemine ilişkin boru, tekne, sepet, kavanoz, vb., gibi yalnızca emek için gerekli materyalleri koymaya ya da taşımaya yarayan şeylerden çok daha fazla malzeme sağlar.”²³⁸

Üzetime ve buradan kalkarak da üretim araçlarına öncelik, her sosyo-ekonomik formasyonun nesnel yasasıdır. Bu öncelik anlayışı, tarihsel materyalizmin de başlangıç noktasıdır. Aynı zamanda, üretim

²³⁷ Marks, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, s. 199, 204-205.

²³⁸ Marks, *Kapital*, C. 1, s. 179-180.

araçlarının özellikle de üretim gereçlerinin gelişiminin önceliği, emeğin ve üretimin gelişimi için nesnel bir yasadır.

İkincisi, üretim araçları üretiminin öncelikli büyüme yasası, *tam olarak* ilk kez kapitalizm altında işlemiştir.

Üçüncüsü, üretim araçları üretiminin öncelikli büyüme yasası, kapitalizm altında antagonistik bir nitelik taşır. Lenin, bu yasa “toplumsal üretimin tümüne uygulandığında, sabit sermayenin değişken sermayeye oranla daha hızlı büyüme eğiliminde olması yasasıyla özdeşir” demiştir.

Kapitalizmde işçi sınıfının tüketimi, işçi sınıfına verilen ücretlerin toplamıyla (değişken sermaye) belirlenir. Kapitalistler değişken sermayenin düşürülmesi (mutlak, göreceli ya da ikisi birlikte) yoluyla, üretim sürecinde yaratılan artık değeri çoğaltmaya bakarlar.

Ücretlerin üretim araçlarına oranla düşürülmesi, üretim araçlarının gelişmesiyle gerçekleşir. Daha gelişmiş makinelerin kullanılmasıyla emek üretkenliği geliştirilir ve böylece ücretlerin üretim araçlarına oranla değeri düşürülür. Marks tüm bu süreci nispi (göreceli) artık değer üretimi olarak adlandırır.

Marks, bu yasanın kapitalizm altındaki işleyişinin olumsuz sonuçlarını, “*kapitalist birikimin genel yasasında*” formüle etti. Üretim araçlarının ve emek üretkenliğinin gelişimi, üretim araçlarına yatırılan sermayenin (sabit sermaye) büyümesinde ve ücretlere ödenen sermaye miktarının (değişken sermaye) göreceli düşüşünde kendisini gösterir.²³⁹

Değişken sermayenin toplam sermayeye oranla hızla azalışı, öteki kutupta – daha hızlı biçimde – çalışan nüfusun görünürdeki mutlak artışıyla ters bir şekilde biçimlenir. Ama gerçekte kapitalist birikimin kendisi, yapay bir işçi nüfusu, yani genişleyen sermayenin ortalama ihtiyacından daha büyük ölçüdeki bir nüfus, bu nedenle bir artık-nüfus üretir.²⁴⁰

Bu yüzden, çalışan nüfus, sermaye birikimiyle birlikte kendisini suni yapan ve artık-nüfusa dönüştüren araçları da üretir, ve bunu giderek artan bir ölçüde yapar. Bu, kapitalist üretim biçimine özgü bir nüfus yasasıdır.²⁴¹

İşçi sınıfının bir kesiminin, öteki kesiminin aşırı çalışması yüzünden işlevsizliğe mahkum edilmesi, tekil kapitalistleri zenginleştirme aracı

---

²³⁹ Agy, C. 1, s. 629.

²⁴⁰ Agy, s. 630.

²⁴¹ Agy, s. 631-632.

olur. Bu aynı zamanda toplumsal birikime denk düşen bir ölçekte endüstri yedek ordusu üretimini hızlandırır.²⁴²

Toplumsal zenginlik, işleyen sermaye, onun büyüme enerjisi ve düzeyi, ve bu nedenle de mutlak proletarya yığını ve onun emeğinin üretkenliği ne derece büyükse, endüstri yedek ordusu da o derece büyüktür. Sermayenin genişleme gücünü geliştiren aynı nedenler, onun emrindeki işgücünü de geliştirir. Onun için, endüstri yedek ordusu, zenginliğin potansiyel enerjisiyle birlikte artar. Ancak, aktif emek ordusuna oranla bu yedek ordu ne derece büyükse, konsolide olmuş artıknüfus kitlesi – ki sefaleti emeğin kullanımıyla ters orantılıdır – o derece büyüktür.

Son olarak endüstri yedek ordusunun yaygınlığı ölçüsünde resmi yoksulluk da artar. Bu kapitalist birikimin mutlak genel yasasıdır. Bu yasa da tüm öteki yasalar gibi, işleyişini birçok koşula göre ayarlar.²⁴³

Dördüncü olarak, bu yasanın kapitalizmdeki antagonistik işleyişinin, işçi sınıfının tüketiminde bir azalmaya götürmediğini belirtmek gerekir. Bu yalnızca kriz dönemlerinde olur. “Normal” koşullar altında, bu yasa, işçileri *tüketim araçlarından yoksun bırakarak değil ancak bu tüketim araçlarını ucuzlatarak işler*.

Böylece, emek üretkenliğinin ve üretim araçlarının gelişimi, tüketim malları üretimi alanında da yer alır. Bu, aynı zaman birimi içinde ve aynı emek miktarıyla daha çok ve daha ucuz tüketim maddelerinin üretimine götürür.

Lenin, üretim araçları üretiminin, tüketim maddeleri üretiminden “bağımsız” yer aldığına ilişkin Narodnik düşüncüyü şiddetle eleştirir:

“Anlaşılabilir mi ki, V’nin C’ye oranını düşüren teknik ilerleme, II. bölümü tam bir durgunluk durumunda bırakıp yalnızca I. bölümde anlatımını bulsun? Bu düşünce, yani II. bölümde hiç de birikim olması gerektiği düşüncesi, her kapitalistten, işletmesini yıkıntının acıları üzerine genişletmesini *isteyen* yasalarla, kapitalist toplumu yönlendiren yasalarla uygunluk içinde midir?”²⁴⁴

Bu nedenle Lenin, üretim araçları üretiminin “önceliğinden”, onun, tüketim araçları üretiminden daha hızlı arttığının anlaşılması gerektiğini söyler. Bu üstünlüğün çelişkili bir özellik taşıdığı kapitalizmde bile, her

²⁴² Agy, s. 636- 637.

²⁴³ Agy, s. 644.

²⁴⁴ LTY, Sözde Pazar Sorunu Üzerine, C. 1, s. 88.

iki üretim alanı birlikte büyür. Birisi öteki *pahasına* büyüzmez. Tüketimin gelişimiyle çelişkiye giren, üretim araçları değildir. Üretim araçlarının özel mülkiyeti ve bunların artık-değer üretimi amacıyla kullanımı, giderek artan bir şekilde büyüyen yedek endüstri ordusunu yaratarak, bir tüm olarak işçi sınıfının tüketimiyle çelişkiye düşer.

A Grubunun Öncelikli Büyüme Yasasının Sosyalizm Altındaki İşleyişi

Üretim araçlarının öncelikli büyüme yasası sosyalizm altında da işler ve bu işleyiş olmadan komünizme geçiş olanaksızdır. Üstelik bu yasa, kapitalizm altındaki antagonistik özelliklerinden ve zararlı etkilerinden arınmış olarak, emek üretkenliğini arttırmaya yönelik tüm yararlarıyla işler.

Marks'ın, *Gota Programının Eleştirisi*'nde "emeğin kazanımlarının adil dağılımı" fikrine getirdiği eleştiriyi alalım.

Marks, emeğin kolektif sonuçlarının – toplam toplumsal ürün olarak adlandırıyor – dağıtımına gelmeden önce, bu toplamdan bir dizi fon için kesinti yapılması gerektiğini gösterir ve ardından şöyle der:

"Ancak şimdi, programın Lasal'ın etkisi altında, dar biçimde, yalnızca ondan söz ettiği 'dağıtım'a geliyoruz. Yani, kooperatif toplumun tekil üreticileri arasında pay edilen tüketim araçları kısmı. (...)

"Burada komünist toplumdan, ancak, kendi temelleri üzerinde gelişen değil de tersine, kapitalist toplumun bağrından çıkan komünist toplumdan söz ediyoruz. Öyle ki, ekonomik, moral, entellektüel, her açıdan, hala, bağrından çıktığı eski toplumun izleriyle damgalıdır. Bununla uyumlu şekilde, tekil üreticiler, toplumdan – gerekli çıkarmalar yapıldıktan sonra – ona verdiği kadar geri alır. Topluma verdiği, onun tekil emek miktarıdır. Örneğin, toplumsal işgünü tekil çalışma saatlerinin toplamından oluşur. Tekil üreticinin tekil emek zamanı, toplumsal üretime katkıda bulunduğu, onu paylaştığı kısımdır. O, toplumdan, şu kadar emek miktarı harcadığına ilişkin bir belge alır (ortak fonlara ayrılan emeği çıkarıldıktan sonra) ve bu belgeyle, toplumsal tüketim araçları stokundan aynı emek miktarının karşılığı kadar çeker. Topluma bir biçimde verdiği aynı emek miktarını bir başka biçimde geri alır."

Açıktır ki, bireysel tüketimin (buradan da, bireysel tüketim malları üretiminin) gelişme ölçüsü, böyle bir toplumda, ilk olarak toplam toplumsal ürünün büyüklüğü ve ikinci olarak da, bunun nasıl dağıtılacağı sorunudur.

Sorun, yalnızca üretim araçlarının yenilenmesi ve gelişimi için ücretlerden bir indirim sorunu değil “ekonomik bir gereklilik” olarak önceliğin buraya verilmesi sorunudur. Ancak, bireysel tüketim aynı zamanda tüm toplumsal ürüne ve içinde dağıldığı tüm diğer alanlara göre ölçülmelidir.

Marks’ın söylediklerini Sovyetler Birliğindeki duruma nasıl uygulayabiliriz?

Çelişki Başka Yerde Yatıyor

Raporda geniş şekilde anlatılan şey bürokrasinin Sovyetler Birliğinde üretimin gelişmesini engellediği gerçeğidir. Yirmi Yedinci Kongre Raporunda hiçbir şey, ekonomi bakanlıkları kadar eleştirilmiyor:

“Sovyet bilim adamlarının 30 yıl önce bulduğu yıpranma karşıtı etki, sürtünmeye açık makine parçasının hizmet süresinde büyük artış getiren, özünde yeni bir yağlama aletinin gelişimini getirdi. Milyonlarca rublelik tasarruf getirebilecek bu buluş, SSCB Petro-Kimya Endüstrisi Bakanlığı’nın ve bir dizi başka bakanlık ve teşkilatların konuya duyarsızlığı nedeniyle henüz geniş çapta bir uygulama alanı bulamadı.

“On yıla yakın bir süredir icat edilen, makineleri en güçlü koşullarda daha güvenilir yapan, sürtünmeye karşı millerin yaygın ölçüde kullanılmayışından Motorlu Araçlar Endüstrisi Bakanlığı ve Planlama Teşkilatı sorumlu tutulmalıdır. Makine Aletleri Endüstrisi Bakanlığı, madencilik ve başka alanlarda hidrolik etkinliğin yaygın kullanımını, emek üretkenliğini birkaç katı arttırmayı ve çalışma koşullarını iyileştirmeyi mümkün kılan hidrolik motorların yapımını sorumsuzca durdurdu.”²⁴⁵

Raporda, “ekonomik büyüme rezervlerini harekete geçirme” başlığı altında büyük bir bölüm vardır. Bu bölüm gerçekte, makineler ve emeği içeren üretim kaynaklarının büyük çapta israf edilişiyle ilgileniyor.

Gorbaçof, aşırı zararın olduğu dört alanı tartışıyor:

---

²⁴⁵ 27.Kongre Raporu, s. 35.

1. Sabit üretim yataklarının (fabrika, makine) düşük kapasite kullanımı.

2. Parça dağıtımı:

“Parça dağıtımı gerekliliğini karşılama eksikliği başka bir engeldir. Bir yerdeki bu tür bir aksama tüm ulusal ekonomide dalgalanma yaratır ve verimi düşürür. İstikrarsız üretimin zararları da elle dokunulabilecek bir düzeydedir. Ay başlarında, birçok fabrikanın çalışmadan atıl kaldığı bir sır değildir. Ay sonlarında ise kalite düşüklüğüyle sonuçlanan tam bir acelecilik vardır.”²⁴⁶

3. Yüzeysel işler:

“Bazı ekonomi menajerleri işgücü sıkıntısından şikayet ediyorlar. Sanırım şikayetler çoğu durumda yersizdir. Soruna daha yakından bakarsanız emek sıkıntısı olmadığını görürsünüz. Ancak, düşük emek üretkenliği, yetersiz iş örgütlenmesi ve etkin olmayan teşvik sistemleri vardır. Buna, ekonomi ve planlama organlarınca yaratılan yüzeysel ilişkileri ekleyin.”²⁴⁷

4. Düşük kalite düzeyleri:

“Proje aksaklığı, teknolojiden sapma, düşük kalite materyal kullanımı ve kötü sonul işlem yüzünden büyük maddi ve moral kayıplar vermeyi sürdürüyoruz. (...) Geçen yıl milyonlarca metre kumaş, milyonlarca çift ayakkabı ve diğer pek çok tüketim maddesi geri gönderildi ya da düşük kalite mal olarak damgalandı. Kayıplar ciddidir: Zıyan olan hammaddeler ve zıyan edilen yüz binlerce işçinin emeği.”²⁴⁸

5. Toplumsal üretim üzerindeki diğer bir yük de savunma harcamalarıdır. Savunma harcamaları konusunda resmi Sovyet rakamları, genellikle, gayri safi milli hasılanın yüzde 4-5’i kadar der. Batının bu konudaki tahminleri ise yüzde 10-20 arasındadır. Ne olursa olsun, savunma harcamalarının Sovyet toplumu ve ekonomisi üzerinde ağır ve giderek artan bir yük olduğu açıktır.

6. Bütün bunlara ulusal çapta ekonominin örgütlenmesi, planlama ve iş yönetimi alanlarındaki eksiklik ve sorunlar eklenmelidir.

---

²⁴⁶ Agy, s. 51.

²⁴⁷ Agy, s. 51.

²⁴⁸ Agy, s. 52.

7. Son olarak, üretim ve toplumun alt yapısını geliştirmeye yönelik masrafları ekleyebiliriz. Bunlar yol, demiryolu, havaalanı yapımı, iletişim ağı, elektrik enerjisi, vb., yatırımları içerir.

Bütün bunlardan açıkça görülüyor ki, bireysel tüketim maddelerinin üretim ve tüketimi alanına gelmeden önce, toplam toplumsal sermayeden çıkarılacak çok şey vardır. Üretim araçlarının üretimiyle, tüketim araçları üretimi arasında kalıcı bir çelişki yoktur. Üretim araçları üretimi tüketim araçları üretimi pahasına olamaz, tersine üretim araçları üretiminin gelişimi, tüketim maddeleri üretiminin gelişmesini mümkün kılar, onu teşvik eder. Toplumsal ve bireysel tüketim arasında bir çelişki söz konusu değildir. Marks'ın söylediği gibi, bir alandaki kayıp öteki alandaki kazanımdır.

Ancak, ister toplumsal ister bireysel olsun, üretim ve tüketimle bürokrasi, kaynakları israf etme, hatalı yönetim, kötü planlama ve örgütlenme ve savunma harcamaları arasında keskin bir çelişki vardır. A grubu ve B grubundaki, yani üretim ve tüketim alanındaki eksiklik ve kusurlar, tüm bu faktör ve eksikliklerle sıkı sıkıya bağlı olan emek üretkenliğini geliştirmedeki başarısızlıklarla açıklanabilir.

Tüketim mallarının üretimi ve dağılımı alanındaki sorunlar ve gelirle harcamalar arasındaki uçurum, üretim araçları üretiminin öncelikli büyüme yasasına referans verilerek açıklanamaz. Tüketim malları eksikliği sorununa toplam toplumsal üretimin dağılımı açısından yaklaşmak gerekir. Marks'ın getirdiği temel şemaya göre, asıl çelişkinin, üretken olmayan değişik alanlara yapılan harcamalarla üretim araçlarının ve yaşama gereçlerinin üretimine yapılan harcamalar arasında olduğu açıktır.

Üretken olmayan alana girenler arasında, Marks'ın sosyalizmde payının büyüyeceğini söylediği, toplumsal ihtiyaçları karşılayan ve bir bütün olarak topluma katkısı olan harcamalar (sağlık, eğitim, çalışmayacak durumda olanların bakımı vb.) ve Marks'ın sosyalizmde payının azalacağını söylediği yönetsel harcamalar bulunur. Buna biz savunma harcamaları ve ziyanın getirdiği kayıplar gibi Sovyetler Birliğinde büyük rol oynayan şeyleri de ekledik.

Bütün bunlardan aşağıdaki sonuçları çıkarabiliriz:

Sovyetler Birliğinde olan yalnızca üretim araçlarının ve toplumsal tüketim araçlarının, bireysel tüketim araçları üretimi üzerindeki önceliği değildir. Sorun, Marks'ın sosyalizmde küçüleceğini söylediği, üretken olmayan alanın Sovyetler Birliğinde *büyümesidir*. Bunların en başında yönetim harcamaları geliyor. Bu, bütün bir menajerler, direktörler, memurlar ve planlamacılar katmanını içeriyor. İkinci olarak, *savunma*

harcamaları vardır. Üçüncü olarak, ziyan, kötü yönetim ve kötü planlamadan kaynaklanan masraflardır. Tüm bu üretken olmayan harcamalar, üretim ve tüketimin gelişmesi üzerinde büyük bir yüküdür.

Bu durum, Sovyetler Birliğinin karşı karşıya olduğu başlıca iki soruna indirgenebilir.

Birincisi *içsel* bir sorundur. Bürokrasinin hem kendisinin ekonomik bir yük olarak ve hem de ekonomik gelişmeyi, toplumsal ve siyasal hayatın gelişimini (demokrasinin gelişimi) geciktirici bir faktör olarak rol oynaması sorunudur.

Diğeri ise *uluslararası* bir sorundur. Bu da Sovyetler Birliğinin, henüz kapitalizmin egemen olduğu bir dünyada yaşaması sorunudur.

Bu iki sorunun getirdiği zararların sınırlandırılması ve çözümü yönünde adımlar atılabilmesi, ancak Sovyetler Birliğinde demokrasinin gelişmesi ve dünyada sosyalist devrimin ilerlemesiyle mümkündür.

Acil Bir Görev: Yiyecek Sorununun Çözülmesi

Sovyet halkına yeterli yiyecek sağlama sorunu, kronik bir sorundur. Bu sorunun derin tarihsel nedenleri vardır ve sorun 1917'den bu yana sosyalist devletin gündemindedir. Yiyecek sorunu devrimin çözümlenmemiş bir sorunudur.

Yiyecek sorunu Sovyetler Birliğinin genel ekonomik durumundan kaynaklanıyor ve ekonominin genel sorunlarının (durgunluk, lagarlık, geri kalma) bir parçası oluyor. Yiyecek sorunu, aynı zamanda ekonomik sorunları ciddi olarak ağırlaştırıyor.

Bu sorun genel ekonomik sorunlardan, özellikle endüstriyel sorunlardan ayrı düşünülemez ve tek başına çözümlenemez.

Yiyecek sorununun halk üstündeki doğrudan etkileri bir yana, ekonomiye getirdiği yükler arasında şunları sayabiliriz: Bütçenin yatırımlara ayrılan fonlarının büyük bir oranı yiyecek sorununun çözülmesi için kullanılmaktadır. Temel gıda maddelerinin fiyatlarının düşük tutulabilmesi için, devlet üreticiye yüksek ölçüde sübvansiyon ödemek zorundadır. Özellikle tahıl, makine ve teknoloji ithali için kullanılması gereken döviz kaynakları yiyecek ithaline harcanmaktadır.

Sonra, yiyecek sorunu yalnızca ekonomik bir sorun değildir. Hem de toplumsal ve siyasal bir sorundur. Çünkü yiyecek sorunu, belli bir sınıfın, köylülüğün ekonomik faaliyetine, üretkenliğine ve tutumuna doğrudan bağlıdır. 1917'den beri sürüp giden yiyecek sorunu, köylülerin sosyalizme entegrasyon biçimiyle, onların proletarya ve devletle olan ilişkileriyle bağlıdır.

Gorbaçov'un önerileri arasında özellikle biri, ki buna kilit öneri de diyebiliriz, tek bir cümle ile yiyecek sorununun tüm bu belirttiğimiz yanlarını, tarihsel, ekonomik, sosyal ve siyasal yanlarını içermektedir. Bu öneri, "Lenin'in yiyecek vergisi fikrini bugünün koşullarında yaratıcılıkla uygulamak"tır. Bu öneri, yalnızca yiyecek sorununun kökenini ve çeşitli yanlarını anlamada değil, ayrıca Gorbaçov'un bu soruna yaklaşımını anlamada da anahtar niteliğindedir.

Gorbaçov'un yiyecek sorununun çözümü için yaptığı önerileri üç gruba ayırabiliriz: Teknik nitelikte öneriler; tarımsal üretimin ülke çapında yönetimine ve örgütlenmesine dönük öneriler; tarımsal üretim birimlerinin özerkliği konusunu ele alan öneriler.

Teknik Önlemler

"Çaba ve olanakları yüksek düzeyde kazanç sağlayan en önemli sektörlerde yoğunlaştırmak; Toprağın verimini arttırmak; Entansif teknolojiyi büyük ölçekli kullanmak; Tarım ürünlerinde kaybı azaltmak.

"Hasat, taşıma, depolama ve işleme sırasında tarım ürünlerinde kaybın azaltılması, tarımsal makine parkının hızla geliştirilmesi."²⁴⁹

Tarım üretimini geliştirmeye yönelik teknik önlemlerin, aslında *endüstrinin tarımdaki rolüne* ilişkin olduğunu görüyoruz. Günümüzde toprağın verimliliği büyük ölçüde kimya endüstrisinin ürettiği yapay gübrelerin kullanımı ile arttırılmaktadır. Sovyetler Birliği yapay gübre üretiminde ve genelde kimya endüstrisinde geride kalmıştır. Tarımsal makineler de endüstri ürünleridir.

Çağdaş toplumda tarımsal teknolojik ilerleme, endüstriyel gelişmeye bağlıdır. Dolayısıyla, tarımda teknik yanlışlıklar, olanaksızlıklar ve gerilikler belli ölçüde endüstrideki yanlışlıkların, olanaksızlıkların ve geriliklerin ürünüdür.

Tarım ürünlerinin üretim, taşıma ve dağıtımına dayalı altyapıyı göz önüne aldığımız zaman da aynı şey geçerlidir: Ambarlar, yollar, taşıt ve demiryolları, soğuk depolu taşıtlar, tesisatlar, vb.

Tarımı endüstri düzeyine, kırsal alanı kent düzeyine çıkarmayı ve böylece kırsal kent arasındaki ayrımı yok etmeyi amaçlayan sosyalizm için bu konu özellikle ağırlık taşımaktadır.

---

²⁴⁹ Agy, s. 38.

Ulusal Çapta Yönetime İlişkin Önlemler

“Önlemlerin hepsi acildir, fakat eylem programı bundan ibaret değildir. Tarım sektöründe *yeni yönetim ve işletme yöntemlerine* yöneliş süreci *tamamlanmalıdır*. Tarım endüstrisinin tümünün merkez ve çevre birimlerinde *birleşik yönetim organlarının* oluşturulması, bu organların tarım ve tarıma bağlı endüstri kollarında gerçek bir bütünlüğü sağlayabilmeleri, kuşkusuz büyük önem taşıyan bir adımdır.”²⁵⁰

Yönetimden ve özellikle “tarım endüstrisinde birleşik yönetim organlarından” söz ederken Gorbaçov 1985 sonlarına doğru, Yirmi Yedinci Kongreden az önce ilk kez uygulanması başlatılmış önemli bir değişiklikten de söz etmektedir.

Sovyet hükümeti bu dönemde yeni bir “süper bakanlık” kurdu. Adı Devlet Tarımsal Endüstri Komitesi olan bu bakanlık daha önce tarım üretimine ilişkin sorumluluğu taşıyan birbirlerinden ayrı birkaç bakanlığın yerini almıştır. Birleştirilen bu bakanlıklar meyve ve sebze, et ve süt ürünleri, yiyecek endüstrileri ile kırsal yapı bakanlıkları ve ayrıca tarım araçlarının tahsisatıyla görevli devlet komitesidir.

Tarımsal üretimin örgütlenmesi ve yönetilmesi açısından, bu büyük bir adımdır. Birçok karışıklığı, tekrarı ortadan kaldıracaktır. Önceden, tarımsal üretimi yönlendirmede birbiriyle yarışan çok sayıda bakanlık vardı. Sorunun derinliğini biraz olsun anlatabilmek için örneklersek, bir tek kollektif ya da devlet çiftliğinin çalışması, bu reform gerçekleşene dek beş ayrı bakanlığa bağlıydı. Reform sonucu, binlerce bürokratin işsiz kalması (Sovyet deyimiyle, ‘başka işler için özgür kalmaları’), ağır yönetsel sistemin yarattığı artık-emeğin ve kaynak israfının ne denli büyük olduğunu bir ölçüde gösteriyor.

Şu noktaya dikkati çekmek isteriz: Nasıl, tarımsal üretimdeki sorunlar belli ölçüde endüstrideki sorunların parçası ve sonucu ise, aynı şekilde, tarımın yönetiminde yıllarca varlığını sürdüren ciddi sorunlar, karmaşa ve bürokrasi, ekonomiyi bir bütün olarak kemiren aynı hastalıkların parçasıdır. Yiyecek sorunu, bir ölçüye kadar, planlama, örgütleme ve yönetmedeki başarısızlıkların ürünü olarak görülmelidir.

Son yapılan reforma dönersek, tek bir tarımsal endüstri yönetiminin oluşturulması, geniş ele alındığında, endüstri ve tarımı birbirine daha

---

²⁵⁰ Agy, s. 38. (abç)

yakınlaştırmanın, özellikle de birbiriyle yakın çalışma yürüten endüstrilerin çalışmasının daha iyi eşgüdümünü sağlamanın bir aracıdır.

Söylediklerimizden açık olarak çıkan şudur ki, bu örgütsel stratejinin başarısı, her şeyden önce, devlet ve kolektif çiftliklere tarımsal makine, araç-gereç ve diğer girdileri sağlayan endüstrilerin başarısına bağlıdır. Onların başarısı da endüstrinin bir bütün olarak ilerlemesiyle bağlıdır. Bu, üretim aracı üretimine öncelik verilmesi konusuna güzel bir örnektir.

Devlet Tarımsal Endüstri Komitesi'nin kurulması, yiyecek üretim ve dağılımında ve bir bütün olarak gıda endüstrisinin yönetiminde daha büyük merkezileşmeye doğru bir adımdır. Ancak, merkezileşme yönünde alınacak önlemler, devlet ve kolektif çiftlikleri düzeyinde daha geniş ademi-merkeziyetçilik getirmeyi hedefleyen önlemler ile birlikte ele alınmalıdır.

Ekonomik İşletmecilik Yöntemleri

Böylece, Gorbaçov'un, tarımda üretimin gelişme hızını iki katına çıkarma ve tarımsal-endüstriyel kompleksin tüm sektörlerinde verimliliği yükseltmek için öne sürdüğü önlemlerin can alıcı yerine geldik:

“Bunların özü, daha yoğun ve güvence altına alınmış çiftlik ürünü elde etmenin koşullarını yaratmak, kırsal bölgelerdeki sosyo-ekonomik durumu değiştirmektir. Vurgu, ekonomik işletme yöntemlerinde, kolektif ve devlet çiftliklerine daha geniş özerklik ve çalışmalarının sonuçları açısından daha çok sorumluluk vermedir.(...)”

“Temel fikir, ekonomik işletme yöntemlerine geniş açılım vermek, kolektif ve devlet çiftliklerinin özerkliğini anlamlı bir biçimde genişletmek, sonuçlara olan ilgi ve sorumluluklarını arttırmaktır. Özünde sorun, Lenin'in yiyecek vergisiyle ilgili düşüncesini günümüz koşullarında yaratıcı biçimde uygulama sorunudur.

“Beş yıllık plan dönemi boyunca her yıl kolektif çiftliklerin ve devlet çiftliklerinin ürünlerinin satın alımı ile ilgili sabit planlar oluşturulması düşünülüyor. Aynı anda, çiftliklere, planın üzerinde gerçekleştirecekleri bütün ürünü, meyve, patates ve diğer sebzeler için de planlanmış ürünün hatırı sayılır bölümünü, kendileri uygun görürse, kullanabilme fırsatı verilecektir. Çiftlikler, bu söylediklerimizi, devlete ayrıca satabilecekleri gibi,

taze ya da işlenmiş olarak kolektif çiftlik pazarında veyahut kooperatifler aracılığıyla satabilirler. Ya da kişisel arazilerinin ihtiyaçları da dahil olmak üzere, başka ihtiyaçlar için kullanabilirler. Büyük talep olan maddi kaynakların ek olarak tahsisi ve diğer özendiriciler, çiftlikleri, devlete planın öngördüğünden daha fazla tahılı satmaya teşvik edecektir.

“Gelecekte, cumhuriyet, bölge ve yörelere, merkezi stoklara iletecekleri ürünler için sabit kotalar tanınacak, onun üstünde üretilen her şey yerel arz sistemine dahil edilecektir.

“İleri düzeydeki standartlara oturan iyi planlama yöntemlerine geçilmelidir. Maliyet hesabının rolü etkin biçimde arttırılacaktır. Geçmiş deneyler gösteriyor ki, kendine yeterlilik, maddi çıkar ve performansa göre sorumluluk ilkelerinin göz ardı edilmesi, kolektif ve devlet çiftliklerinin finans ve ekonomik durumlarında kötüleşmeye, aynı zamanda büyük ölçüde borçlanmalarına yol açtı. Ciddi maliyet hesabı, işletmelerin gelirlerinin, faaliyetlerinin sonuçlarına bağlı olduğunun göz önünde tutulması, tarımsal-endüstri kompleksinin bütün halkalarının ve en başta da kolektif ve devlet çiftliklerinin bir kuralı olmalıdır. Kontrat ve işe göre ödeme sistemi, kontratla belirlenen sürede – toprak da içinde – üretim aracı verilen gruplar ve aileler için yaygın bir hale getirilecektir. (...)

“Çiftlikler üretimi geliştirmek, karı ve gelirleri arttırmak ve özendiricileri sağlamak için esas olarak kendi fonlarını kullanmak durumunda kalacaklardır. Banka kredisi sağlamaya yönelik uygulama, kolektif ve devlet çiftliklerinin daha yüksek faaliyet düzeyine ulaşmalarını itici biçimde önemli ölçüde *değiştirecektir.*”²⁵¹

Önlemleri özetleyecek olursak, çiftliklere daha geniş özerklik ve sorumluluk. Bunun esas olarak “Lenin’in yiyecek vergisi fikri”nin “yaratıcı uygulaması” ile sağlanması. Maliyet hesaplamasının rolünün “işletmelerin gelirlerinin elde ettikleri sonuçlara bağlı olması” yoluyla önemli ölçüde arttırılması. Kontrat ve işe göre ödeme sisteminin yaygınlaştırılması. çiftliklerin kendi kendilerini finanse etmelerine yapılan vurgu. “Ehliyetsiz, bilip bilmeden üretim faaliyetine yapılan karışmaların” sona erdirilmesi.

---

²⁵¹ Agy, s. 37-38-39. (abç)

Bu önlemlerin çoğu, yıllardır uygulamada olan önlemlerin bir devamıdır. Hepsi, çiftliklerin, özerklik sınırını genişletmek ve onların üretimi geliştirmeye daha fazla ilgi göstermelerini sağlamak için, çiftliklere belirgin mali özendiriciler verme yoluyla, onları daha üretken, daha karlı yapma amacına yöneliktir.

Gerçekten yeni olan iki öge, yiyecek vergisi fikrinin yaratıcı şekilde canlandırılması, kontrat ve işe göre ödeme sisteminin – ki bu üretim araçlarının takımlara, grup ve ailelere teslimi anlamına da gelir – yaygınlaştırılmasıdır.

Bu, Sovyetler Birliğinde yıllarca tartışılan, ama özel işletmecilik anlayışının teşvik edileceği ve çiftliklerde büyük gelir farklılıkları yaratacağı korkusu ile uygulanmamış bir önlemdir.

Önlemin altında yatan fikir şudur: Kollektif ya da devlet çiftliği, küçük köylü gruplarıyla bir kontrat imzalar. Onlara gerekli üretim araçlarını (toprak, makine, vb.) sağlar. Köylü grubu da, daha önce üzerinde anlaşılan bir fiyat üzerinden belli bir ürünü üreterek çiftliğe satmayı taahhüt eder.

Gorbaçov'un, henüz tarımdan sorumlu politbüro üyesi iken, 1983 yılında yaptığı bir açıklamaya göre, bu grupların üyeleri, grup ya da tugaya gönüllü olarak katılıyorlar, kendi liderlerini kendileri seçiyorlar, yeni üye alımına kendileri karar veriyorlar, çalışmalarını kendileri kararlaştırıyorlar ve yapılan iş karşılığı nasıl ücret ödeneceğine grubun içinde kendileri karar veriyorlardı.²⁵²

Açıktır ki, Sovyet kollektif ve devlet çiftliklerinde özendirici yoksunluğu, kötü örgütlenme ve sorumluluk eksikliği ciddi sorunlardır.

Lenin'in 1921'de söyledikleri bugün hala geçerlidir: Tarımı, "köylülere kişisel özendirici temelinde inşa etmeliyiz. (...) Güçlük, kişisel özendiriciyi yaratmada yatıyor."²⁵³

Sorun, bir yandan üretimi arttırmaya yönelen ama öte yandan köylünün meta üreticisi ve küçük burjuva karakterini güçlendirmeyecek özendiricileri bulmadadır. Meta üreticisi köylü ile kollektif çiftlikçi gelişmesine yol açan özel arsaların dezavantajı buradadır.

Kontrat ve işe göre ödeme sisteminin hem bir iş örgütlenmesi yolu olarak, hem de özendiriciler sağlama biçimi olarak üstünlükleri var. Bu sistem, "herkese işine göre" ilkesine eş düşüyor. Özel arsaların tersine, kısmen farklı biçimde de olsa, köylünün kollektif tarım işçisi karakterini güçlendirme potansiyeline sahip. Grup, çiftlikle belli bir kontrat

²⁵² A. Nove, *Sovyet Devleti*, derleyen C. Keeble, Gower, 1985.

²⁵³ *LTU*, C. 33, s. 69.

temelinde çalışıyor, üretkenliğine göre kendisine ödeme yapıyor, ürünlerini pazarda satmıyor, çiftliğe teslim ediyor.

Yiyecek Sorunu*

Önceki bir yazıda Sovyetler Birliğindeki yiyecek sorununun bazı yönlerini ve SBKP Yirmi Yedinci Kongresine sunduğu raporda Gorbaçof'un sorunun çözümüne ilişkin önerilerini ele almıştık. Bu önerileri hayata geçirmede o zamandan beri bazı adımlar atıldı.

Örneğin, geçtiğimiz Nisan ayındaki MK toplantısında, tüm tarımsal işletmelerin kendi kendilerini finanse etmeleri (oto-finansman) yolunda bir karar geçti. Kongreden kısa bir süre sonra, tarımın çeşitli yönleriyle ilgili altı bakanlık kaldırıldı ve yönlendirme, yeni kurulan Devlet Agro-Endüstri Komitesi'nde merkezileşti. Geçen Mayıs ayında SBKP Merkez Komite Politbürosu aşağıdaki kararı aldı:

“Bahçecilik kooperatiflerini daha da geliştirmek ve buraya ayrılan toprak parçalarını yılda 1-1.2 milyon arasında arttırmak. SSSB Devlet Agro-Endüstri Komitesi ve onun yerel örgütleri, bahçecilik kooperatiflerini tohumluklar ve sebze, meyve, çiçek tohumlarıyla besleyecek. Bu üreticiler için küçük yaz kulübeleri üretimi büyüyecek ve önümüzdeki yılın sonuna kadar yerel inşaat malzemeleri talebi karşılanmış olacak.”

Hem oto-finansman ilkesi, hem özel topraklara ek yardım uzun yıllar Sovyet tarım politikasının bir parçasıydı. Yirmi Yedinci Kongre ve sonrasında getirilen önlemlerle gelen değişiklik, bu politikanın daha yaygın ve enerjik uygulanması yönünde olmuştur.

Gorbaçof 1978'de tarımdan sorumlu MK üyeliğine atandı. Mahsulün son derece yüksek olduğu 1978-79 ve son derece kötü olduğu 1979-80 ve 1981-82 yılları da onun sorumluluk dönemine denk geliyordu. Sovyetler Birliği, bu yıllarda ABD, Kanada, Arjantin ve AET'den büyük miktarlarda tahıl ithal etti. 1981'de geniş kapsamlı tarımsal istatistiklerin yayınlanması durduruldu. 1981-85 rakamları ancak geçen Kasım ayında yayınlandı. Şimdiki tarım politikası ve Yiyecek Programı bu kriz ortamına cevap olarak hazırlanmıştı.

---

* Ayla Antepli, *İşçinin Sesi*, Sayı 325. Özetlenmiştir.

Yiyecek Programı, 1981'de yapılan Yirmi Altıncı Kongrede başlatıldı. Tarım politikası ise, 1982 Mayıs ayında toplanan MK Plenumunda resmen benimsendi. Tarımdan sorumlu MK üyesi olarak Gorbaçov bu politikanın hazırlanmasında baş rolü oynadı. Ulaşım ve depolamayı, tarımsal üretimdeki kayıpların (bazı ürünler için %20-30) ana nedeni olarak ortaya konan bu politika, bölgesel agro-endüstriyel merkezlerin kurulması için çağrıda bulundu. Bu yeni bir şey değildi, çünkü uzun yıllardır agro-endüstri kompleksi resmi politikanın bir parçası durumundaydı.

1981-82'de benimsenen bu yiyecek ve tarım politikasının ikinci ana vurgusu ise, özel toprak parçalarındaki üretimin artırılması için verilen çeşitli ek yardım biçimleri ve özendiriciler üstüneydi. Yirmi Altıncı Kongrede kollektif çiftliklerin, özel topraklara tohum ve hayvan yemi sağlayabilecekleri açıklandı. Ve aynı zamanda ailelerin özel olarak sahip olabileceği hayvan sayısındaki yasal sınırlama kaldırıldı. Gorbaçov'un özel topraklardaki büyüklük sınırının artırılması yönünde de çağrı yaptığı rapor edildi. Ancak bu kabul edilmedi.

Gorbaçov'un o zaman ileri sürdüğü ancak reddedilen bir başka önerisi de, tarımda grup özendirici emek ilkesinin yaygınlaştırılmasına ilişkindi. Bu ilkeyi Gorbaçov 1978 öncesinde parti sekreterliği yaptığı ve önemli bir tarım bölgesi olan Stavropol'da yaygın bir şekilde uygulamıştı. Tugay sistemi olarak bilinen bu ilke 1978'de deneme olarak yaygın bir şekilde uygulandı. Ancak çiftçiler arasında ekonomik farklılaşmaya yol açtığı ve mülkiyetçi bir zihniyet geliştirdiği için reddedildi.

Bu metodun yaygın uygulanması, Yirmi Yedinci Kongrede Gorbaçov'un yaptığı ana önerilerden birisiydi. Burada yalnızca aşağıdaki noktaları eklemekle yetineceğiz.

Birincisi, geniş çapta uygulandığında bu sistem, kuşkusuz çiftçiler arasında ekonomik farklılaşmaya ve tabakalaşmaya yol açacaktır.

İkincisi, bu sistemin tarımda daha derin ve temelli değişikliklere yol açma potansiyeli vardır. O denli ki, bu özendirici birlikler, işin kalite ve miktarını kişisel sorumluluk ve özendiriciler temelinde düzenleyen bir örgütlenme sistemi olarak a) kendini üreten, kapalı loncalara dönüşebilir ve b) belirli bir toprak parçasının gerçekte sahipliğiyle özdeşleşebilir.

Tarihin Yeniden Değerlendirmesine Doğru

Bu kısa değerlendirmeye, SBKP tarım politikasının eskiyle bağına ve içindeki yeni öğelere işaret etmeye çalıştık. Ancak bu eski ve yeni öğeler daha derindeki süregelen bir olguya tepkidir. O da Sovyetler

Birliğindeki yiyecek sorunudur. “Devrimin çözülmemiş sorunu”. Sorunun devrimden 70 yıl sonra hala çözülmemiş olması, tüm Sovyet toplumu ve onun sosyalist gelişmesi üzerine kara bulutlar getirmiştir.

Şimdiye kadar SBKP MK’sı sorunun nedenlerine ilişkin bir değerlendirme ortaya koymadı. Bu, Yirmi Yedinci Kongre Raporunun ve o günden beri yapılan belli başlı konuşmaların başlıca eksikliğidir. Benimsenen öneriler ve yapılan açıklamalar ulaştırma ve depolamadaki özgül sorunlar dışında, şunların önemli sorun olarak görüldüğüne işaret ediyor: Tarımın yönetiminde çok başlı ve tepesi ağır bir bürokrasinin varlığı, devlet ve kollektif çiftliklerde özerkliğin, girişimciliğin ve sorumluluğun yetersizliği. Her şeyi merkezden bekleme eğilimi ve “gerek duyulan her şeyin verileceği ve gönderileceği yönündeki asalak yaklaşımlar.”²⁵⁴

Bu kısmi ve ikincil nedenleri bir yana, tarımda bugün izlenen politikanın, esas olarak derin tarihsel nedenlere öncelik veren daha genel ve temelli bir tarım ve ekonomi değerlendirmesinden kaynaklandığı anlaşılıyor. Böyle bir değerlendirmenin resmi olarak yakın bir zamanda yapılacağına kesin gözüyle bakabiliriz.

Sovyetler Birliğinde bugün yaşamın tüm alanlarında ve özellikle de ekonomi ve kültürde resmi olarak körüklenen bir yeniden değerlendirme ve tartışmaya tanık oluyoruz. Yirmi Yedinci Kongrede şiddetle eleştirilen yapısal problemler, eksikler ve bozulmaların nedenleri olarak 1920 ve 1930’lardaki, yani Stalin dönemindeki gelişmeler gösteriliyor.

Böyle bir tartışma kaçınılmaz ve gereklidir. 1920’ler ve 1930’lar, Sovyetler Birliğinde sosyalizmin biçimlenme dönemi idi. Ana yapısı ve özellikleri o dönemde biçimlendi ve sonradan çok az değişikliğe uğradı. Bu, ekonomi, siyasal sistem, toplumsal ve kültürel kurumlar için geçerlidir. Bugünkü sistemde önemli bozukluklar varsa, köklerini anlamak için o dönemi tartışmak gerekir.

Örneğin, deniliyor ki, genişlemesine ekonomik gelişme yerini yoğun ekonomik gelişmeye bırakmalıdır. Ve önceki biçimlenme, sonrakine, yoğun ekonomik gelişmeye ayak bağı olmaktadır.

Sovyetler Birliğinde 1920 ve 30’lardaki hızlı endüstriyel gelişmeye derin bir çarpıklık ve kötüye kullanım eşlik etmiştir. Bu, geçmişte kalan bir sorun değildir. Bugünkü sistemin entegre bir parçasıdır. Bunu göstermek için tarım ve yiyecek sorununa yeniden dönelim.

---

²⁵⁴ Gorbaçov, *Khabarovsk konuşması*, 31 Temmuz 1986

NEP'in Yeniden Değerlendirilmesi

Bu alanda dikkat NEP politikasına ve 1920'lerin sonlarında bu politikanın terk edilmesine çevrilmiş durumda. Gorbaçof, NEP'in ana ögesi olan aynı verginin günümüz koşullarında yaratıcı uygulanması için çağrıda bulundu. Geçenlerde İngilizce bir Sovyet yayınında "NEP yapabileceklerini tamamlamadan çekildi" deniyor ve şu değerlendirme ekleniyor:

"Ekonomik yönetim metotlarından idari yönlendirme metotlarına geçişin içyüzü henüz açıklanmadı. Bürokratik voluntarizmin, yönetimin aşırı merkezîyetçiliğinin getirdiği ekonomik, toplumsal ve manevi zarar henüz yeterince hesaplanmış değil.

"Şimdi, bugünkü çalışmalarımızda kullanabileceğimiz ve kullanmamız gereken NEP sonuçlarına gelelim.

"NEP, asıl olarak bir rezervi, kır ve kentteki halk işletmesi ruhunu ve girişimciliğini devreye soktu. Sovyet iktidarının köylülerin emrine verdiği toprakta çalışma şevki, kendi evinin sahibi olmanın verdiği duygu, bağımsızlık, kendi emeğinden sorumluluk. Yani insan faktörü dediğimiz şey.

"Temel mantıkla buradan ancak bir pratik sonuç çıkar. Eğer insan faktörünü Sovyet ekonomisinin bugünkü olasılıklarına eklersek, o zaman getireceklerinin ne kadar büyük olduğunu görürüz.

"Bu mantık, 1985 Nisanı'ndaki SBKP MK Plenumunda önerilen ve sonradan SBKP Yirmi Yedinci Kongre kararlarıyla son biçimini alan hızlı ekonomik-toplumsal gelişme modelini şekillendirdi."²⁵⁵

Yiyecek Sorununun Tarihsel Kökeni: NEP'in Sonu

Sovyetler Birliğinde tarımın tarihini, ya da başka deyişle direngen yiyecek sorununu ele alırken, aşağıdaki üç ögeyi dikkate almak ve NEP'in tarımdaki rolünü de bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

---

²⁵⁵ Lev Voskresensky, "Sosyalist Pazara Giden Yolda", *Soviet Weekly*, 13 Aralık 1986.

Birincisi, savaş komünizmiyle başlayan uzun bir tarihsel dönem boyunca, köyden kente, tarımdan endüstriye yüklü miktarda kaynak aktarımı yapıldı. Bu, endüstri geliştikçe, tarımda yatırım ve gelişme olmadığı anlamına gelmiyor. Ancak tarımdaki yatırım ve gelişme endüstrinin çok gerisinden geliyordu.

Savaş komünizmi sırasında, artık-ürüne kentlerin ve ordunun ihtiyacı için el konuldu. Karşılığında köylüye verebilecek bir şey de yoktu. Lenin'in kentle köy arasında normal meta alışverişine dönmeyi planladığı NEP döneminde bile aynı vergi, karşılığında bir şey verilmeden köylünün ürününe tek yanlı el koymayı anlatıyordu. Verginin kendisi sonuçta, bir el koymadır.

Sol muhalefetin 'endüstri diktatörlüğü' belgisini ve 'sosyalizmin ilkel birikimi' teorisini reddetmesine rağmen, Stalin de köylülüğün olağan vergi ötesinde, sanayi ürünleri için değerinden fazla ödediğini ve tarım ürünlerine değerinin altında ödeme yapıldığını kabul ediyor. Sanayiye geliştirmek için bir "süper vergi", "haraç" ödenmiştir diyor.²⁵⁶

Köylülük bu el koymaya karşı çeşitli yollarla direnmiştir. Bu durum kötü hasat yıllarında (1922, 1926 dışında) sürekli bir kriz doruğuna çıkmıştır. 1928'de, savaş komünizminden beri ilk kez tahıl elde etmek için köylüye şiddet uygulanmıştır. 1929 sonbaharında başlayan tarımda kapsamlı kollektivizasyon 1928 ve 1929'daki tahıl toplama kampanyasındaki sorunların doğrudan sonucu ve onun bir devamıdır.

NEP ve aynı verginin kentle köy arasında, endüstri ile tarım arasında Lenin'in Onuncu Kongrede öngördüğü güvenilir ve dengeli bağı yaratmadığı tarihsel bir gerçektir. Bunun birkaç olası açıklaması olabilir.

Stalin, krizin kaynağını, Ekim Devrimi'nden hemen sonraki toprak dağıtımında görüyor. Bolşevik değil de küçük burjuva, sosyalist-devrimci programın uygulanması olan eşit toprak dağılımı, toprağı, kendi ihtiyacından az fazlasını üreten milyonlarca küçük parçaya bölüyor.

"Nedeni, başta ve asıl olarak Ekim Devrimi'nin tarımımızda getirdiği yapı değişikliğidir. Pazara çıkan tahılın en büyük kısmını üreten feodal bey tarımından, kulak tarımından, pazar için en az tahılı üreten küçük köylü ve orta köylü tarımına geçiştir. "Savaşta önce 15-16 milyon tekil köylü toprağı varken bu sayı şimdi 24-25 milyon arasındadır. Bu gösteriyor ki, şimdi tarımımız

²⁵⁶ Stalin, MK Plenumunda yapılan konuşma, Temmuz 1928, *Toplu Yapıtlar*, s. 167.

aslen pazar için en az tahılı üreten küçük köylü tarımına dayanıyor.

“Toprak beyi, kulak ya da kollektif olmasından bağımsız olarak, büyük çaplı tarımın gücü emek üretkenliğini arttıracak, makine, bilimsel yöntemler, gübre kullanabilmesinden ve böylece pazar için maksimum tahılı üretmesinden kaynaklanıyor. Öte yandan küçük köylü tarımı bunlardan yoksundur, yarı tüketici tarımıdır. Pazarladığı tahıl miktarı azdır.

“Kollektif ve devlet çiftliklerini alın. Bunlar brüt tahıl üretiminin %47.2’sini pazarlıyor. Başka bir deyişle bunlar savaş öncesi toprak beyi tarımından daha fazla tahıl pazarlıyorlar. Ya küçük ve orta köylü tarımı? Bunlar ise ürettikleri toplam tahılın ancak %11.2’sini pazarlıyorlar. Görüldüğü gibi fark oldukça çarpıcıdır. (...)

“Bunun anlamı vardır ki, toprak beylerinin boyunduruğundan kurtulan ve kulakların gücünü kıran küçük ve orta köylüler, maddi koşullarını oldukça iyileştirmişlerdir. Burada, Ekim Devrimi’nin sonucuyla başta, asıl köylü yığınınına akan belirleyici orandaki tahılın etkisini görüyoruz.

“İkincisi, bu gösteriyor ki, ülkemizde pazarlanabilecek tahıl asıl elinde tutan küçük ve başta da orta köylülerdir. Bunun anlamı şudur: Ekim Devrimiyle, yalnızca brüt tahıl üretimi açısından değil ama pazarlanabilecek tahıl miktarı açısından da, SSCB bir küçük köylü tarımı ülkesi olmuştur ve orta köylü tarımda temel direk durumuna gelmiştir.

“Üçüncüsü, toprak beyi (büyük ölçekli) tarımın kaldırılması kulak tarımının (büyük ölçekli) üçte birden aza indirilmesi ve az ya da çok gelişmiş büyük ölçekli toplumsal işletmeciliğin (kollektif ya da devlet çiftlikleri), yokluğunda ürününün yalnızca %11’ini pazarlayan küçük köylü tarımına geçiş, kaçınılmaz olarak pazara çıkan üründe bir düşüş yaratacağı. Nitekim savaş öncesi rakamlarıyla karşılaştırıldığında, pazarlanabilecek tahıl üretiminde keskin bir düşüş yarattı. Ülkemizde pazarlanan tahılın savaş öncesi rakamların yarısı olduğu bir gerçektir. Brüt tahıl üretimi savaş öncesi düzeye çıkmıştır.

“Tahıl cephesindeki sorunlarımızın temeli budur. Bu nedenle tahıl elde etme alanındaki zorluklara basit bir kaza eseri olarak bakılmamalıdır.”²⁵⁷

Eğer bu açıklama doğruysa NEP, toprağın ve tahıl üretiminin daha zengin tarım kapitalistlerinde yoğunlaşmasını getirmediği ölçüde, hiçbir zaman, tarımla endüstri arasında doyurucu bir değişim sağlamayacaktı.

İkinci açıklama olarak ilk beş yıllık planın kabul edildiği 1927 yılında doruğuna çıkmış olan hızlı endüstrileşme koşullarında, NEP çatısı altında, endüstrinin gereksinimlerinin karşılanamaması öne sürülebilir. Hızlı endüstrileşmenin gerektirdiği ‘süper vergi’ ve ‘haraç’a karşı çıkan sağ muhalefet, yalnızca bu çerçeveye uygun hızda ve ölçekte bir sanayileşmeden ve kırla şehir arasında uyumlu bir meta değişiminden yanaydı.

Eğer bu açıklama doğruysa, Sovyetler Birliği daha yavaş endüstrileşmeliydi.

Sanırım, gerçek bu iki açıklamadan da bazı öğeler taşıyor

---

²⁵⁷ Stalin, *agy*, C. 11, s. 88, 90-91.

6. DEĞERLENDİRME

Radikal bir partinin liderinin başına gelebilecek en büyük felaket, hareketin, temsil ettiği sınıfın egemenliği açısından henüz olgunlaşmamış bir dönemde yönetimi devralmak zorunda kalmasıdır.²⁵⁸

6.1. Çöküşün Altında Yatan Temel Dinamikler

Nesnel Ortam - Evrensel Özellikler - Özgöl Yanlar

Sovyetler Birliğinin vardığı son da teorik ve siyasal hataların rolü tartışılmaz ama bir de dikkate alınması gereken önemli bir nesnel durum vardır. Az gelişmiş bir ülkenin, dışarıyı sömürmeden, yardım da yaparak, çok geri bir noktadan, emperyalizmi geçmek zorunda olması vardır. Tarihsel olarak Sovyetler Birliğinin önündeki büyük sorun işte buydu. “Siyasal”, bu tarihsel sahnede oynanıyordu. Yapılan yanlışlar durumu ağırlaştırıyor, çözüm yoluna girmeyi engelliyordu ama tüm bunların içinde yer aldığı sahneyi unutmayalım.

Lenin’in yaşadığı yıllar boyunca düzelmesi için çalıştığı, Sovyet toplumunun gelişme özelliklerinden kaynaklanan özgöl yanların tümü tek bir yargıya eşitlenir: Demokratik merkezizetiçiliğin demokratiklik yanının geride kalması. Lenin’in sürekli savaştığı aşırı yaygın bürokrasi bunun göstergesidir. Yine Lenin’in hiç de bir evrensel zorunluluk olarak değerlendirmedeği tek partili sistem bunun göstergesidir. Sendikaların bir

---

²⁵⁸ F. Engels, *Almanya’da Köylü Savaşı*

devlet kurumu gibi çalışmaları bunun göstergesidir. Bunlar, o ülkeye özgü özelliklerdir. Bunlar, Lenin'in RKP(B)'nin Sekizinci Kongresinde söylediği gibi, "Rusya'nın kapitalist bir ülke olarak yeterince gelişmemişliğinden"²⁵⁹ kaynaklanan özelliklerdir.

Dışa Kapanma

Sayısız siyasal ekonomi kitabında sosyalizmin ekonomik bunalımlarla uzak yakın ilintisi olmadığı, kapitalist ülkelerin bunalımının sosyalist ülkelere yansımayaacağı yazılıdır. Böyle görüşler, bilimsellikle ilgisi olmayan vulgarizm örnekleridir.

Sosyalizm, toplumsal yasaların, toplumsal işleyişlerin sırrına ermiş bir sistem olarak, bu yasaların insanlığın elinde birer ilerleme aracına dönüşmesidir. Ama bu doğruyu, sosyalizme yürüyüşün somut sürecini oluşturan koşullardan soyutlayarak ele alamayız.

Sovyetler Birliği yaşarken, iki dünya sistemi ama yine de tek bir dünya pazarı vardı. Kapitalist sektör de, "sosyalist" sektör de onun parçalarıydı. Kapitalist ülkelerdeki enflasyonun Sovyet ekonomisini etkilemeyeceğini söylemek, Sovyetler Birliğinin, kapitalist ülkelerle ekonomik ilişkiler kurmadan yaşayabileceğini söylemek anlamına gelir. Yaşayamazdı, ne dün, ne de hele bugün hiçbir ülke bunu yapamaz.

Tek bir dünya pazarının parçaları olan ülkeler birbirleriyle ekonomik ilişkilere girmeden yaşayamazlarsa, bunun sonucu, karşılıklı etkileşmedir. Basit bir örnekle, kapitalist ülkelerde fiyatlar durmaksızın yükselir. Öyleyse, Sovyetler Birliğinin, kapitalist ülkelere almak zorunda olduğu malların fiyatları da yükselir. Bir yıl önce ödenen fiyatın iki katı ödendiğinde, kapitalist ülkelerdeki ekonomik anarşi ve bunalım Sovyetler Birliğine de zarar vermeyecek miydi?

Marks-Engels'in yazdıklarını dikkatle okursak, Lenin'in de özellikle NEP için, hele savaş komünizmi öncesinde yazdıklarını okursak, ne yapılması gerektiği konusunda ipuçlarını buluruz. Sovyetler Birliğinde bunların tam tersi yapılmıştır. Hiçbir az gelişmiş ülke, sermaye yatırımı olmadan kalkınamaz. Lenin, yabancı sermaye diyordu.

Dışa açılmak kolay mı? Kolay olsa kapanmazlardı. Yabancı sermaye, tüm çabalara karşın, gelmedi. Ancak, ne olursa, ne nedenle olursa olsun,

---

²⁵⁹ LTY, C. 29, s. 182.

içe kapanmayı tarihsel deney reddetti. Marks-Engels-Lenin bunu zaten böyle yazmışlardı.

Tabii biliyoruz ki, sorun bu doğruyu saptamakla bitmiyor, başlıyor. Ama buradan ilerlemek gerekir.

Kendisini dışa kapatarak, siyasal kararlarla işleyecek bir ekonomi düşünülemez. Tarihsel açmazlar belki bu seçimi getiriyor, zorluyor ama sınırları kapatarak “sosyalizm yapma”nın da sonunda gericiliğe vardığı ortadadır.

Kapanmak gericiliktir, ancak, açıldığı zaman da sıkıntıların artacağı kesindir. Çünkü açılmanın, her açıdan daha geri olan toplumu ve sistemi müthiş bir çözücü etkisi vardır. Tüm bu açmazları aşabilecek, sıkıntıları göğüsleyebilecek bir ekonomi, bir toplum olmadan, sosyalizm kurulamaz. Demek ki, dünya dengesi, dünya devrimiyle sosyalizm lehine dönmeden, sosyalizme hazır olmayan ülkede sosyalizme yürümenin büyük tarihsel açmazı buradadır.

Sovyetler Birliğinin Asıl Sorunu Düşük Üretken Güçler Düzeyiydi

Sovyetler Birliği petrolde, çelikte, çimentoda, kimyevi gübrede, buğdayda, pamukta, elektrik ve dizel lokomotiflerinde, *üretim miktarı* olarak dünyanın öteki ülkelerini geride bırakmıştı. Dünyada en çok makine envanteri olan ülkeydi, en çok sayıda makineye sahipti.

Ancak, Sovyetler Birliğinde devrim olduğunda ülkeyi kapitalizm bir uçtan bir uca iyice yoğurmamış olduğundan, bu en çok sayıdaki makine, aynı verimle kullanılmadı. Aynı miktarda değer yaratmak için Sovyet ekonomisi bu ülkelerden daha fazla enerji ve hammadde kullandı.

“Ayrıca, Sovyetler Birliği dünyanın altıda biriydi. Kullanılan *teknolojiyi* ve kullanım verimliliğini değerlendirmeden, makine sayısının en çok oluşu tek başına Sovyet ekonomisi hakkında sağlam sonuçlar veremez. Yüz dönümlük meyve bahçesinde, tabii ki on dönümlükten daha fazla elma ağacı olmalıdır.

“Sovyetler Birliğinde üretimin niteliği ileri kapitalist ülkelerden geriydi. Bu durumu, malın teknolojik düzeyinden, çeşidine ve ambalajının niteliğine dek düzeltmek gerekiyordu. Vulgar sosyalizm anlayışına göre, mal çeşidi, modeli, ambalajı, vb., kapitalist kar

DEĞERLENDİRME

oyunlarıdır, israftır. Malın, amaçladığı işi görmesi yeter. Bu anlayış, sosyalist ülkelerin ekonomik olanaksızlıklar nedeniyle zorunlu olarak yaşadıkları bir aşamayı, teorik ilke durumuna sokuyordu. Artık sosyalizmin, estetik dahil, her yönden insanın mutluluğu için kapitalizmin yapamadığını yapacak bir örgütlenme olması gerektiği daha iyi anlaşılıyor.

“Dayanıklı tüketim mallarında niteliği artırma sorunu son birkaç kongrede önümüze geldi. Ama düzeltilemedi. Çünkü düzelmenin mekanizmaları yoktu. Üretilen malın çeşidini ve niteliğini belirlemede *tüketicinin* söz hakkı olmalıydı. Üretim, tüketicinin seçimine göre kendini düzenlemeliydi. Ticaret, bu söz hakkının içinden geçerek gerçekleştiği bir ortam olarak, söz konusu mekanizmanın önemli bir yönüdür. Ancak, ticaretin kendisinden bekleneni hızlı ve anlamlı biçimde gerçekleştirmesi isteniyorsa, ülke çapında elektronik bilgi toplama merkezleri gerekir. Bu merkezlerle, üreticinin tüketiciyi bulduğu dükkanlar arasında ve merkezi planlama ve fabrikalar arasında elektronik haberleşme gerekir. Sovyet ekonomisi bu düzeyde değildi. Ayrıca, üretimin yönünü her an şu ya da bu mala kaydırabilecek bir finansman ayrımı gerekirdi.”²⁶⁰

Sovyetler Birliğinin tarihsel sorunu, düşük üretken güçler düzeyiydi. Bunun yanı sıra, getirilen yapay kumanda ekonomisi, makine parkının yenilenmesini zorunlu kılan bir işleyiş de yaratamamıştı. Kapitalizmde bu yenilenme, rekabetçi piyasanın dayatmasıyla oluyor. Üretken güçlerin gelişmesi, rekabet altında, kaçınılmaz olarak belli aralarla makinelerin yenilenmesini istiyor. Oysa, Sovyetler Birliğinin son döneminde, yirmi yıldan eski makineler, tüm makinelerin %11’i idi.

Ekonomik bir zorunluluktan doğan takas için Sovyet yazarları, “parayı aradan çıkartıyoruz, komünizme gidişin yoludur” dediler. Oysa, dünya pazarında fena halde tokatlanmış az gelişmiş ülkeler, (“sosyalist” ülkeler dahil), kendi içlerinde bir pazar yaratıp, takasta bir çeşit yaşayabilme, savunma yolu aradılar. İleri ülkelerle döviz yoluyla ticaret yapamamaktan kaynaklanan bir zorunluluktan bu. Dövizleri yok ama ticaret mutlaka yapılacaktı. O zaman bunun yolu takastır. Takası yaratan, gelişmiş ülkelere satacak mallarının olmamasıydı. Satacak malları olmadığı zaman döviz alamıyorlardı.

Bu bir çeşit ikinci sınıf vatandaşlık yaratmıştı. “Sosyalist” ülkelerin şu açmazı çözme sorunları vardı. Batı bunların ürettiği malları istemiyordu.

---

²⁶⁰ R. Yürükoğlu. *Yaşayan Sosyalizm*, s. 31-36, Ocak 1982.

Sovyetler Birliğinin petrolü, doğal gazı, altını vardı, o kadar. Ama oradan çok çeşitli mal, makina ve teknoloji almak zorundaydılar. Bu engeli nasıl aşacaklardı?

Üretim İlişkilerine Her Şeyin Üstünde Bir Anlam Yükleme

Sözünü ettiğimiz açmaz aşılabilirdi. Neden aşamadığımızı görmek için başlara dönmek gerekiyor. Önceki bölümlerde bunu yapmaya çalıştık. Bir noktada yapılan milimetrik bir sapmanın, bir kaç yıl sonra kilometrelerle ölçülmesi, dev bir hata durumuna gelmesi olgusudur bu.

Sovyetler Birliğinde içe kapanma, biraz da yanlış bir anlayıştan, üretim ilişkilerine her şeyin üstünde bir anlam yüklemekten doğmuştur. Oysa üretim ilişkileri kendi başına çok önemli değildir, belirleyici hiç değildir. Üretken güçler, üretim ilişkilerini isteyen ve kaldıran bir düzeyde olmak zorundadır. Yoksa, sosyalizme benzer bir üretim ilişkisini Afganistan'ın herhangi bir köyünde de kurabilirsiniz. Mülkiyeti kaldırdınız, tüm evler, ahırlar, öküzler ortaktır dediniz. Üretken güçler konusunu düşünmezseniz, bırakın sosyalizmi, komünizmden hiçbir farkı yoktur! (Köydeki tek bakkala da isterseniz, "tekel" diyebilirsiniz!)

"Sosyalizmi kurduk" yaklaşımı temelinden yanlıştı. Bu yaklaşım, Sovyetler Birliği somutunda, "üretim ilişkilerinin üstünlüğü sayesinde sosyalizmi kurduk" demektir ki, *çözücü rolü* üretim ilişkilerine vermek anlamına gelir. Oysa, üretim ilişkileri, belirli bir üretken güçler düzeyinde anlam taşır. Onun dışında bir anlam taşımaz. Tam tersine, *zamanından önce dayatılan üretim ilişkisinin, üretken güçler kısa bir süre içinde o düzeye yükseltilemezse, toplumu geri, verimsiz bir ekonomiye mahkum etmek anlamına geldiği de Sovyet deneyiyle ortaya çıkmıştır.*

Ekim Devrimi - Proletarya Diktatörlüğünün Halk Devrimi Varyantı*

Sovyetler Birliğinde çok geniş bir meta üreticisi kesim vardı. Bu durumun, devletin yapısı açısından ne gibi sonuçları olabilirdi? Böyle bir altyapıyla, gerçek anlamda bir proletarya diktatörlüğü daha ilk baştan kurulabilir miydi?

Fransa da Paris Komünü zamanında bir tarım ülkesiydi ve Marks, Komün'ün köylülüğü yeterince dikkate almadığını söyledi denebilir. Doğrudur, ama, Komün köylülüğü dikkate alsaydı, Komün olarak kalabilir miydi, bu sorunun yanıtını Komün pratiğinde alamadık. Komün, Fransa bütününde, proleter devrimin bir halk devrimi biçimi olarak değil, işçi yoğun Paris'te, tam bir proleter devrimi olarak doğdu. Nitekim Marks, her halk devrimi burjuva devleti yıkmalıdır demiş ama her halk devrimi Komün tipi devlet kurmalıdır dememiştir.

Komün, köylülüğü dikkate alsaydı ne olurdu? Bunun yanıtını, kapitalist sistemin zayıf halkası Fransa'da Paris proletaryasının yaşattığı deneyimin devamını, emperyalist sistemin zayıf halkası Rusya'daki devrimde seyretmek gerekiyor.

Sovyet pratiği temelinde akıl yürütelim. İki ayrı sınıf var. Biri küçük meta üreticisi. Uzun erimde hep ana sınıflardan birinin önderliğine muhtaç. İşçi sınıfı yeterince güçlü olamazsa, küçük burjuvazi uluslararası sermayeye taban oluşturabilir. Baskı altında tutarak ne meta üretimini yasaklayabilirsin, ne de bu sınıfın ayrı özlemlerinin siyasal çerçevede yansımaları.

Paris Komünü tipi, demokratik merkezîyetçi, yani halkın kendi kendini yönettiği bir devlette, çoğunluğun dediği olur. Çoğunluk küçük burjuva ise ne olacaktır? Onun dediği olacaktır. Tek parti dersen bu partiye sızacak, çok parti dersen, onun partisi ağırlık kazanacak.

Öyleyse proletarya diktatörlüğü de işçi köylü diktatörlüğü biçimini alabilir. Ama, erkin paylaşıldığı koşullarda güçler ayrımı da söz konusu oluyor.

Bugünkü burjuva demokrasilerine bakıyoruz, burjuvazi yürütmeyi müthiş güçlendirmiş. Hem yürütmenin koca bir ordusu ve bürokrasisi

---

* Emine Engin'in yayınlanmamış çalışmasından.

var, hem de güçler ayrımıyla, halkın seçtiği temsilcilere, küçük burjuva aydınlara vb. oynayacakları bir bahçe açarak, devletten bir parmak bal alıyor. Tabii, bu yöntemler, tipik uygulamasını, çalacak balı olan emperyalist ülkelerde buluyor. Ama sonuçta bu durum, burjuvazinin diktatörlüğüne hiç de gölge düşürmüyor.

Devrim devletinde, işçi sınıfı, küçük burjuvaziyle, bugünkü burjuva demokrasilerinde burjuvazinin öteki sınıflarla ilişkileri gibi kalles ve iki yüzlü bir ilişki kuramaz. Ama, mekanizmadan bir şeyler öğrenmek, bu açıdan geçen yüzyıldaki burjuva yönetimleri de gözden geçirmek gerekir. Güçler ayrımını, dost bir çerçevede ve dünya devrimine kadar geçici olarak, işçi devletinin örgütlenmesine katmak, dolayısıyla onun modeldeki devlet olmadığını açık koymak ve aktif yığın demokrasisini de hem olabildiğince uygulamak, hem tehlikeli durumlarda sınırlayacak mekanizmaları kaynaştırmak, Sovyet pratiğinden çıkan bir zorunluluk gibi geliyor.

Sovyet örneğindeki bürokratik deformasyon, ordunun dağıtılamamış, devletin, erime sürecine girememiş olması vb. çeşitli göstergeler, hep bu gereksinimin tersinden yansımasıdır. Yani dünya devrimine dek proletaryanın diktatörlüğü de modeldeki biçimiyle yürümeyecektir.

Marks, Komün için, *emeğin kurtuluşunun siyasal biçimi* diyor. Zayıf halkalardaki devrimler ise zaten emeğin kurtuluşuna hemen koşmıyor, emeğin kurtuluşunun koşullarını yaratmakla uğraşiyor. Siyasal biçim de bununla bağlıdır.

Bilelim ki, dünya devrimine dek proletarya o modeli tam uygulama durumunda olmayacaktır. Güçler ayrımını da içeren bir varyant yaratacaktır.

Tüm bunlar, proleter devriminin bir varyantı olarak halk devrimi kavramının da farkını koyuyor. Marks, Komün'e ilişkin olarak köylü yığınlarıyla uğraşiyor çünkü Fransa'daki proleter devrimin, halk devrimi türünde olması gerektiğini görüyor. Ama, Komün, Paris proletaryasının bir ürünü ve proletarya diktatörlüğü. Komün deneyimi, Fransa çapında bir halk devrimine dönüşseydi, devlet ne olurdu, bu yaşanmadığı için, Marks fazla bir şey söylemiyor. Ama biz devamını Sovyetler Birliğinde yaşadık. Bunun sonuçlarını çıkarmak, boynumuzun borcudur.

Dünya devrimine dek zayıf halkalarda küçük burjuva yığınlarının da katıldığı halk devrimleriyle mevzi kazanıp, güçlü halkaları sıkıştırıyor-sun. Emeğin kurtuluşu, sosyalizm gibi iddialarda bulunmadan dünya devrimine dek, sosyalizmin asıl olarak maddi temellerini geliştirerek ilerliyorsun. Ne zaman ki sistemden güçlü halkalar kopuyor, o zaman

dünyada proleter devrimi de gerçekleşiyor. O zamana dek halk devrimleri, proleter devriminin örgütsel başlangıçları olacaktır.

Böylece şunu da demiş oluyorum ki, Ekim devrimi, proleter devrimin halk devrimi varyantıymış. Ve işin ilginç, Lenin'in yazılarında, burada söylenenlerin hepsi varmış. Düşüncesinden bir örnek verelim. Bir gün Lenin, bir toplantıda, Sovyet devleti işçi-köylü devletidir diyor. Buharin, hemen atlayıp, “ne, işçi köylü devleti mi” diye aklınca yanlış yakalıyor.²⁶¹

“Çöküşün Sorumlusu Lenin’dir!”*

Marks, “her toplumsal çağ, kendi büyük adamlarına gereksinim duyar, bulamazsa, onları türetir” diyor.²⁶² Çağımızın başında, proletaryanın gereksinim duyduğu büyük adam, Lenin’dir. Onun, gerçek durumların üzerine baskıyla, zor önlemleriyle gittiği görülmemiştir. Lenin, Marksizmi bir kılavuz olarak görmüş, hiçbir zaman yaşamın gerçeğinden koparıp dogmalastırmamıştır. Yanlışlar yapmıştır ve yaptığını kendisi de defalarca açıklamıştır. Büyük adamların özelliği yanlış yapmamak değildir.

Lenin’in, devrim sonrası yazılarında, birçok konuda vurgu farkları vardır. Çünkü, Engels’in dediği gibi, “komünizm, bir doktrin değil, bir harekettir”, “ilkelerden değil, verilerden hareket eder”. Lenin de devrim sonrasında verileri yakalamakta, yorumlamakta ve ne yapılacağını saptamaya çalışmaktadır.

Lenin, bitmiş bir teori bırakmamıştır. Ama bıraktıkları, “propaganda” olmaktan da çok uzaktır. Ortaya çıkan tüm karışık görüntünün ardında, yaşamdan hiçbir zaman kopmayan, devrimci laf ebeliğine hiçbir zaman kaymayan, gerçekten özde devrimci, yani dünyayı fiilen değiştirmeye yarayan kıvılcık bir mantık şeridi yatmaktadır.

Lenin ölünce, ülke Stalin’i türetmiştir. Onun kapasitesi ne ülkenin, ne teorinin ve ne de çağın gereksinimlerine yetmemiş. Bugün geriye bakınca bazı olguları görmek kolay oluyor. Stalin bir şeyler sezmiş, önlemler getirmiş ama getirdiği önlemler sorunları çözmemiş, tam tersine daha çok sorun biriktirmiş.

²⁶¹ LTY, C. 32, s. 24.

* Emine Engin’in yayınlanmamış çalışmasından.

²⁶² METY, C. 1, s. 255.

Stalin'in "teori" ve yöntemlerinin Lenin'le hiçbir ilişkisi yoktur. Stalin, Lenin'i dogmalaştırmıştır. Stalin Sovyetler Birliğini korumuştur ama öyle yollardan ki, sonunda bunlar Sovyetleri kurban vermeye varmıştır.

Endüstri geliştikçe, devrimin ilk yıllarında erimiş işçi sınıfı da gelişiyor. Bu, partiyle devletin ayrılmasının koşullarını döküyor. Stalin bu yöne gideceğine, partinin yönetici rolünü anayasaya geçiriyor. Lenin, baştan sona yeni bir devlet aygıtı planlarken ve kültürel gerilik nedeniyle bunun çok uzun zaman alacağını, acelenin çok sakıncalı olacağını açıklamışken, 10-15 yıl sonra, Stalin, devletin artık "tüm halkın devleti" olduğunu ilan ediveriyor.

Partinin işçi ve komünist niteliğini sağlam tutmak, proleter devriminin halk devrimi varyantında, arı proleter devriminde taşıdığından, çok daha büyük önem taşıyor. Halk devriminde parti, küçük burjuva bir ortamda öncülük etmeye çabalıyor. Bu, devrim öncesi için de geçerlidir, ama devrim sonrasında öldürücü oluyor. Parti, bir halk partisine dönüşürse, öncünün niteliği feda ediliyor ve her şey tehlikeye atılıyor. Sovyetler Birliğinde olan budur. SBKP halk partisine dönüştürülünce, tek parti olmakla halk partisi olmak birleşince, sınıf kavgası partinin içinde yürümüştür.

Proleter devriminin halk devrimi varyantını gerçekleştiren zayıf halkalarda, sosyalizmi kurmanın nesnel temeli çok eksiktir. Bu durumda, işçi sınıfının öncü kesimlerine dayalı, sıkı bir komünist partisi, devletin, düzenin, her şeyin tek garantisidir. Stalin, teoride sosyalizme meta üretimini katmak, devlete ve partiye halk damgası basmak, vb., yanlışlarıyla, en önemli savunma hattını kendi elleriyle yıkmıştır.

1975, önemli bir dönüm noktasıdır. Bir yanda Vietnam zaferi kazanılmış, öte yanda Portekiz devrimine geri adım atılmıştır. Bu yıl, parti içinde iki çizginin dengeye ulaştığı noktadır. Ondan sonra, Türkiye'deki devrimci duruma, İran'daki devrime takınılan tutum, 1979'da Afganistan'da Amin ve yoldaşlarının öldürülmesi gelmiştir. Bunlar iç dengeleri gösteriyor.

Brejnev'ten sonra, nasıl oldu bilinmez, Andropof başa geldi. Bu, SBKP'de yürüten sınıf mücadelesi açısından, "tarımcılara" karşı can alıcı bir saldırı oluşturmaktaydı. Andropof'un ardından çorap söküldü.

Lenin, bürokratik deformasyonlarını Batının burjuva devletleri düzeyine indirebilmiş, geçici tipte bir işçi devleti kurmayı amaçlıyordu. Buna geçici olarak bir tür güçler ayrımının ve o çerçevede çok partililiğin eklenmesi gerekiyordu. Lenin yaşasaydı, dogmalarla değil, yaşamın gereksinimleriyle hareket ettiği için, devlete bu tür bir boyut da katardı.

DEĞERLENDİRME

İşlerin bu noktaya gelmesinde, meta üretiminin oynadığı rolün ölçülmesi gerekir. Ama meta üretimi kendi başına çöküşün sorumlusu olamaz. Sorumluluk, ne yazık ki Stalin'in yanlışlarına uzanmaktadır. Onun da kapasitesi yetmemiş. Dolayısıyla asıl belirleyici etken, Lenin'in erken ölümü olmaktadır. Suçlu Lenin'dir! Çöküş zincirinin başlangıç halkası, böyle açıklanabilir mi?

Marks, Kugelmann'a 17 Nisan 1871'de, Paris Komünü sırasında, yazdığı bir mektupta, kazaların (şans unsurunun) tarihte oynadığı role ilişkin olarak şöyle diyor:

“Eğer mücadeleye, yalnızca kazanmaya elverişliliği kesin olan fırsatlarda girişilseydi, dünya tarihini yapmak gerçekten çok kolay olurdu. Öte yandan, eğer ‘kazalar’ hiç rol oynamasaydı, dünya tarihi mistik bir nitelik taşırdı. Bu kazalar, gelişmenin genel seyrinin bir parçasıdır ve onların açtığı gediği başka bazı kazalar kapatır. Ama hızlanma ya da gecikme, ilk başta hareketin önderliğini yapan insanların karakterinin oluşturduğu ‘kaza’ dahil, böyle ‘kazalar’ a çok bağımlıdır.”²⁶³

Biz aynı anlayışı Ekim devrimine uygulayabiliriz. Lenin'in liderliği, Ekim devriminin gerçekleşmesini sağlayan, tarihi hızlandıran bir kazadır, bir şanstır. Lenin, “*tam zamanıdır, yarın geç olur*” diye yazdığı bir notu Merkez Komiteye gönderdiğinde, Merkez Komitesinin çoğunluğu buna karşı çıkmıştır. Hatta ayaklanma tarihi, Merkez Komitenin bazı üyeleri tarafından burjuva basınında açıklanmıştır. Ayaklanma fikrini kabul ettiren Lenin'in liderliği, Ekim devriminin gerçekleşmesinde belirleyici bir “kaza” ise, ölümü de, olumsuz kazalar zincirini başlatan belirleyici başka bir “kaza” olmuştur.

Ama kazalar, tarihin gereklilikler yönünde gidişini ancak hızlandırabilir ya da yavaşlatabilir, yolu kısaltabilir ya da uzatabilir. Bu açıdan baktığımızda, koca Sovyetler Birliği, tarih sahnesine çıkarak, yanlışlarıyla bile, her şeye rağmen tarihin gidişine hız katmış, katkı yapmıştır.

Paris Komünü kurulduktan bir ay sonra, güçlükler içinde kıvrılırken, yine aynı mektubunda Marks şöyle diyor:

“Paris'teki mücadeleyle, işçi sınıfının kapitalist sınıfa ve onun devletine karşı mücadelesi yeni bir evreye girmiştir. Şimdiki

---

²⁶³ METY, Marks'tan Kugelmann'a Mektup, 17 Nisan 1871, C. 2, s. 421.

sonuç ne olursa olsun, dünya çapında önem taşıyan yeni bir hareket noktası kazanılmıştır.”²⁶⁴

İşçi sınıfının mücadelesi, Ekim devrimiyle de yeni bir evreye girmiştir ve Sovyetler Birliğinde sonuç ne olursa olsun, 1917 öncesine döndürülemez. Dünya işçi sınıfı, iki aylık Paris Komünü deneyimiyle yeni bir hareket noktası kazanmışsa, koca Sovyetlerin, doğrularıyla yanlışlarıyla yetmiş yıllık deneyiminden dev bir alan kazanmıştır.

Elektronik ve Bürokrasi

Böyle bir değerlendirmenin başlangıç noktası, Sovyetler Birliğinin tarihsel başarıları olmalıdır.

Az gelişmiş bir ülkede, Çarlık toprakları üzerinde kurulan düzen tüm eksiklerine karşın, öncelikle, var olabilmesiyle büyük başarıdır. Sonra, en çetin koşullarla boğuşarak Sovyetler Birliğini dünyada süper güç yapmasıyla büyük başarıdır. Bolşeviklerin miras aldıkları korkunç ekonomik ve toplumsal çöküntüyü, bir başka örnekle karşılaştırabilmek olanaksızdır. Bolşeviklerin, Sovyet erkini pekiştirmesi, karşı devrimi yenmesi, endüstrileşmeyi örgütlemesi ve Hitler ordularını ezmesi tarihsel gerçeklerdir. Ve 1957’de Sputnik’i uzaya yerleştirmesi. Hiçbir şey bu başarıların anlamını ve önemini azaltamaz.

Öte yanda, Sovyetlerin gelişmesini abartmak ise ona yarar değil zarar veriyor. Bu zararı en çok ileri kapitalist ülkeler işçi sınıfı üzerinde görüyoruz. Sovyetler Birliğini, eksiğiyle-aksağıyla ama *nereden* başladığını koyarak, az gelişmiş bir ülkede kurulan *somut* bir (düzen) olarak ele almak yerine teorideki model olarak göstermek, hele sınıfsız topluma (yani “dünyadaki cennete”) iyice yaklaştığından dem vurmak, bu ülkeler işçi sınıflarını sosyalizmden soğutuyor. Varılacak yer buysa istemem dedirtiyor.²⁶⁵

Dünyada en çok bilim adamı ve mühendisi olmasıyla haklı olarak övünen Sovyetler Birliğinde, özellikle son dönemlerde, kafa ile kol emeği arasındaki büyüyen çelişki, bilgisayar teknolojisinde Batıdan en az bir kuşak geride kalması nasıl açıklanır? Dünyanın başta gelen tahıl ve demir üreticisi neden bu ürünlerin kıtlığından kurtulamamıştır? Neden el

---

²⁶⁴ Agy, C. 2, s. 422.

²⁶⁵ R. Yürükoğlu, *Yaşayan Sosyalizm*, Ocak 1982.

DEĞERLENDİRME

teypleri, volkmenler, el hesap makineleri, vb., gibi, ileri kapitalist ülkelerin en yoksul semtlerinde bulunabilen elektronik mallar Sovyetlerde her zaman lüks mallar olmuştur?

Bürokrasinin ve onun ayrıcalıklarının yükselmesinin maddi temeli nedir?

Savaş sırasındaki büyük yıkım ve can kaybı, partinin devrimci çekirdeğinin yok olmasını da içeriyordu. Komünist kadrolar, bürokrasi karşısında zor durumdaydılar. Bu, aynı zamanda dünyada üretken enerjinin nitel olarak yeni biçimi olan elektroniğin ilk çıktığı dönemdi.

Tüketim maddeleri fiyatlarının sübvansiyonu gibi politikalar Sovyet ekonomik gelişmesiyle her zaman çelişmiştir. Fakat, mekanik emek ve Sovyet endüstrisi çerçevesinde, bu politikalar şöyle ya da böyle, ekonomik kriz yaratmadan işletilebildi. Bu yanlış politikaların olumsuz etkilerini emebilmek, Sovyet endüstrisinin başarısı olarak değerlendirilmelidir. Ancak, elektronik söz konusu olunca, bu mümkün değildir.

Sovyetlerdeki durumu, elektroniğin yaygın ve etkili olarak üretime *uygulanamayışı* açıklar. Elektroniğin bir ülkede yaygın ve etkili olarak üretime *uygulanması*, kafa ile kol emeği arasındaki uzlaşmazlığın yok edilmesini ve bunun sonucu olarak da bürokrasinin yok edilmesini ya da büyük ölçüde ufaltılmasını getirir. Öyleyse, Sovyetler Birliğinde elektroniğin dirençle karşılaşması hiç şaşırtıcı değildir.

Herhangi bir işletme menajeri, fabrikasının daha etkili işlemlerini sağlayacak bir önleme ille de karşı çıkmaz. Yeni bir tekniğin ya da yöntemin uygulanması, fabrikanın gelirini ve menajerinin de gelirini ve gücünü arttırabilir. Fakat, yönetimi tümüyle devre dışı bırakan bir uygulama ayrı bir konudur. Bu nedenle de, Sovyetler Birliğinin son yıllarında, otomasyonla yönetilen şirketler sisteminin üretime girme oranı, acıklı bir şekilde yılda ortalama 200'ün altına düşmüştür. Öte yanda, teknik süreç denetimi, bilgisayarla dizayn ve üretim, robotlu üretim ve esnek üretim sistemlerinin giriş oranı, son hızla yükselmiştir.²⁶⁶

Menajer elitinin direnci, hele tüm bir işletmenin değiştirilmesi durumlarında çok daha açık ortaya çıkar. Oysa bu, elektroniğin karakteristik istemidir – eski üretim aygıtının niceliksel gelişmesi değil, tam tersine, nitelikçe yeni bir üretken aygıt yoluyla yıkılması.

***

---

²⁶⁶ Goodman ve McHenry, *Sovyetlerde Bilgisayarlaşma*, 1986.

10 Eylül 1987’de Türkiye Komünist Partisinin altmış yedinci kuruluş yıldönümü konuşmasında aşağıdakileri söylemişiz:

“27. Kongre raporunda ve ardından yayınlanan yazılarda kendilerinin söylediklerini özetleyeceğim. (...)

“Geri kalışın *ana nedeni* olarak şunu gösteriyorlar: Ekonomik yönetim biçim ve yöntemleri.

“Geri kalıştan *çıkardıkları ders* şudur: Halkta gelişen ilgisizliği, kayıtsızlığı dağıtmalıyız. Emekçileri seçilen yolun doğruluğuna *ikna etmek*. (İkna etmek sözcüğü ilginçtir. Yani o yolu emekçiler seçiyor. Onlar sonradan o yola ikna ediliyor.)

“Ve hedef: Ulusal ekonominin *modernizasyonu*. Bu plan sonunda üretilenler, yüzde 90 dünya standardına çıkacaktı. (...)

“Sovyetler Birliği demokratik olmadığından orada işçi sınıfı tepkisini tersinden göstermektedir. Çalışmasını, katkısını, verimini düşürmektedir. “Psikoloji bozulmuş, israf artmış, verim düşmüş, iyi çalışılmıyormuş.”

“Görüldüğü gibi, sorun, ekonomik vb. değil. Sorun siyasal değerlendirmeyi yapamamak, ya da yanlış yapmak sorunudur. (...) Sovyetler Birliğindeki üretim ilişkilerinin özgüllüğü, yani bizim “*bürokratik sosyalizm*” (o tarihte-R.Y.) dediğimiz şey, üretken güçlerin gelişmesini engelliyor. (...)

“*Gorbaçov çizgisi özünde nedir?*

“Gorbaçov’un getirdiği nedir? Demokrasi mi geldi? (...) Sosyalizmin gereği olan aktif yığın demokrasisi var mıdır, ya da oraya mı gidiliyor? İşçi sınıfının devlet üzerinde etkinliği artıyor mu? (...)

“Önlemler işçi sınıfını devlete ve ekonomiye egemen kılma, düzeni onun eline verme yönünde değildir. Önlemler, işçi sınıfını daha iyi çalıştırma yönündedir. Menajerliğin kalitesini artırma yönündedir. Yol yine yanlış bir yoldur. (...)

“Herhangi bir sistemin başındakiler o sistemin gelişmesini isterler. Örgüttür, spor derneğidir, işletmedir, partidir, devlettir, ne olursa olsun. Onların kendi varoluşlarıyla bağlı bir şeydir bu. Padişahlar da Osmanlı devletinin gelişmesini istemiştir, Abdülhamid de istemiştir. Ve de bir ilerleme olursa, bundan o

DEĞERLENDİRME

toplumdaki her sınıf (şu ya da bu kadar) yararlanır. Böyle olduğu için, Gorbaçof'un yaptıkları neyi gözetiyor, hangi sınıf ya da katmanın çıkarları için yapıyor diye bakmak gerekir. (...)

“Gorbaçof sürekli olarak daireler arası çıkar çatışmalarını eleştiriyor. Özellikle ekonomiyle ilgili bakanlıklara şiddetle çatıyor. Ve, “bürokratik tutumla yeni yöntemleri engelliyorlar” diyor.

“*Geri kalmanın ana nedeni* olarak, menajerlik biçim ve yöntemlerini gösteriyor. Mühendislerin rolünü ve prestijini artırmayı *kilit hedef* olarak koyuyor.

“Çok açık ki, bürokrasinin bir kanadı ötekiyle kavga ediyor. Teknokratlarla eski bürokratlar boğuşuyor. *Eski bürokrasi, teknokrasiye dönüşüyor*. Bugünkü Gorbaçof çizgisinin özü, tarihsel anlamı buradadır.

“Bu dönüşüm (bürokrasinin modern yöntemler kullanan teknokrasiye dönüşmesi), işçi sınıfını yalnızca destek olarak kullanıyor. Gerçek bir demokratikleşme gelmemiştir. Bu yöntemlerle de gelemez.

“Sormak gerekir, işçi sınıfı nerede tam bir karar sahibidir? Fabrikalarda mı? Orada, hem de şimdi daha genişletilmiş yetkiyle menajer söz sahibidir. (...)

“Genel ekonomi çapında mı işçi sınıfı yetkilidir? Öyle de değil. Ekonomik planlar, işçi sınıfının tartışmasıyla alttan yükselen bir süreçle belirlenmiyor. (...)

“Siyaset düzeyinde mi işçi sınıfı yetkilidir? Siyasal erk, Sovyet Kongrelerinin elinde mi? Değil. Buralarda gerçek bir seçim yapılıyor mu? Yapılmıyor. Arada bir gazetelerde çıkıyor: Yüzde 98-99 katılımı partinin adayları seçiliyormuş. Öyle seçimleri biliyoruz. 1982 Anayasası da yüzde 95 oyla kabul edildi. Hangi sağduyu sahibi insan kalkar da, Türkiye halkının yüzde 95'i bu anayasayı istiyordu diyebilir?

“Öyleyse nerede işçi sınıfı gerçek anlamda yetkili kılınmıştır? İşin ilginç yanı, devlete sahip, rakibi olmayan bir parti var ortada ve bu partinin kendi içinde getirebildiği demokratikliğe bakın. Merkez komitede oylamalar bundan sonra “gizli oyla” yapılabilecekmış! Büyük adım atmışlar! Kendi devletinde legal bir

parti, devleti yöneten bir parti. Getirdiği demokrasi bu! Bunun demokrasi ile bir ilgisi yok. (...)

“Her toplumda toplumsal eşitsizliğin temel kaynağı, toplumsal işbölümüdür. Toplumun belli kesimlerini belli işleri yapmaya mecbur eden bu işbölümüdür. Yöneten ve yönetilen ayrımını yaratan bu işbölümüdür. Ve her toplumda eğitim denilen kurum, bu ayrımı yaşatmak ve güçlendirmek hedefine yönelir. Sınıf farkları, üretim araçları karşısındaki konumdan doğar ama eğitim sistemi bu sınıf farklarını besleyen, yaşatan, güçlendiren en önemli araçlardan biridir. (...)

“Sovyetler Birliğinde durum nasıldır? Sovyetler Birliğinde eğitim, sınıf farklarını güçlendirme yönünde çalışmıştır. Okullar yükseldikçe, okuyan işçi çocuğu sayısı azalmaktadır. Üniversiteye giren işçi çocuğu oranı düşüktür, bitirebilen işçi çocuğu oranı çok daha düşüktür. Ne oldu işçi sınıfının devlet yönetmeye hazırlanmasına? Eğitimde fırsat eşitliğine ne oldu? En sonunda, tabii, demokrasiye ne oldu? Kuşaklar, kuşaklar, aydınların, bürokratların çocukları yüksek okulları bitirecek, işçinin çocuğunu okumayacaksa, eğitim neye hizmet ediyor?

“Bir başka açıdan daha bakalım demokrasiye. Neden Sovyetler Birliğinde en pis işlerde kadınlar çalıştırılıyor? Ve neden her işkolunda ve tüm ekonomi çapında kadınların ücretleri, aynı iş için çalışan erkeklerden önemli oranda düşüktür? Neden Lenin’in ölümü ardından Merkez Komitesinde salamura gibi erkek dizilidir? Neden Politbüroda hiç kadın yoktur? Bu denli yoğun bir erkek şovenizmi sosyalizmle, demokrasiyle, proletarya fikirleriyle bağdaşır mı? (...)

“Çok partililik, demokrasinin asgari koşuludur, zorunlu koşuldur, ama tabii ki demokrasiye eşit değildir. Demokrasi için başka şeyler de ister. (...)

“Demokrasi çoğunluğun azınlığı (onun haklarını yok etmeden) yönetmesidir. Demokrasi özünde seçim ilkesidir. Hiçbir cambazlık bu gerçeği gizleyemez. (...)

“Sosyalizmde çok partililiğin, siyasal çoğulculuğun neden gerekli olduğuna değindik. Burada bunlara ek olarak bir başka yöne daha değinmek istiyorum. Komünist üretim tarzının en önemli öğelerinden biri *merkezi plandır*. Sosyalist ekonomi merkezi bir

DEĞERLENDİRME

ekonomidir, büyük gücü buradadır. Sosyalist demokrasinin işleminin, sosyalist planlama üzerinde çok yönden belirleyici etkisi vardır. Sovyet komünistleri bu gerçeği hiçbir zaman kabul etmemişlerse de, bu böyledir.

“Herhangi bir ekonomik planın doğruluğu, gerçekçiliği ya da başarılı olup olamayacağı neye bağlıdır?”

“Bir planın ne olduğu, ne yapacağı, ne sonuçlar vereceği en başta, *taşıdığı öncelikler* ve koyduğu hedeflerle bağlıdır. Neler yapılacak, neler üretilecek, kime ne verilecek, kim ne alacak? Bunlar işin en başından belirlenir.

“Sınıflı toplumda bu soruların tek bir yanıtı yoktur. Ne kadar sınıf ve katman varsa, o kadar da yanıt vardır. Çünkü öncelikler ve hedefler, kimin çıkarına sorusuyla bağlıdır. Kim ne kadar üretecek, kim ne alacak diye, işçiye sorsan başka yanıt verir, burjuvaya sorsan başka yanıt verir, bürokrata sorsan başka yanıt verir. Ne kadar sınıf ve katman varsa, o kadar da birbiriyle çelişen istek, öncelik ve hedef vardır.

“Sosyalizmde, planın önceliklerini ve hedeflerini belirlemek devletin en önemli işlevlerinden biridir. Devlet bu plan hedeflerini ve önceliklerini nasıl belirleyecektir? Bunun iki yolu vardır:

“Ya Sovyetler Birliğinde bugüne dek yapıldığı gibi, GOSPLAN bürokratları belirleyecek ve sonra o plana halkı *ikna edecektir*. Bu yolun sonuçları Sovyetler Birliğinin bugünüdür.

“İkinci yol, bizim önerdiğimiz yoldur. Emekçi halkın, planın önceliklerini ve hedeflerini kendisinin belirlemesi gerekir.

“Peki ama halk, milyonlarca değişkeni olan bir planın önceliklerini ve hedeflerini nasıl tartışarak belirleyecek? Hangi plan iyidir diye nasıl seçecek?”

“İşte bu noktada çok partililiğin önemi ortaya çıkar. Bu planlar ancak *genel ve anlaşılabilir* bütünler halinde tartışılabilir. Basında ve örgütlerde *değişik plan almaşıkları*, çeşitli sınıfların çıkarları açısından özgürce tartışılmalıdır.

“Değişik ekonomik planları tartışmak, değişik hükümet programlarını tartışmak demektir. Bu da çok partililiği varsayar.

“Ancak ve ancak böyle belirlenmiş bir plan, sosyalizmde işçi sınıfının engin enerjisini harekete geçirebilir, sistemin ardına koyabilir.”²⁶⁷

1.8 Neden Durum 1975’den Sonra Krize Dönüştü?

1973-75’den itibaren, Batı kapitalizmi tüm yatırım mallarını yenileme sürecine girmişti. Devrede o noktaya gelmişlerdi. Ve çok daha ileri bir teknoloji getiriyorlardı. Üretim süreçleri elektronik, bilgisayarlı ve yer yer robotik olmaya başlamıştı.

Sovyetler Birliğindeki makine gerçekten demodeydi. Bu Sovyetleri iyice yarışamaz bir noktaya getiriyordu. Batıda yenilenen teknoloji karşısında bu üretim artık hiçbir anlam taşımamaya başlamıştı. Enflasyon vb. azıyordu.

Sovyet sisteminin durumu dünya kapitalist sisteminin krizinden kaynaklanmıyordu. Fakat o tarihte patlamasının nedeni, Batının girdiği ekonomik krizdir. Bunun da matematiksel hesabı var. İleri kapitalist ülkeler, kendi ödemeler denge açığını iki üç yıl içinde azgelişmiş ve “sosyalist” ülkelere transfer ediveriyorlar. Üç yıl önce OECD ülkelerinin 40 milyar dolarlık ödemeler açığı varken, üç yıl sonra açık kapanmış. Nasıl? İthalatı kısarak. Sovyet krizinin o tarihte patlamasının nedeni budur.

Batının krizinden “sosyalist” ülkelerin etkilenmesinin önemini küçültmek için, “dünya kapitalizmi daha önce de ekonomik bunalımlar yaşadı ama böyle şeyler olmadı” denebilir. Ama mekanik bir anlayış olur. Sovyet ekonomisinin düzeyine bakmak gerek. Koskoca bir ülke, kendi yağıyla kavrulabilir, dışa kendini kapatıp yaşayabilir. Dolayısıyla krizden etkilenmez. Ama azgelişmiş ülkeler Batının krizinden nasıl etkileniyorlar diye sorarsanız, çok önemli bir nokta çıkar ortaya. Batıyla ilişkileri yoğun olan ülkeler krizden en fazla etkilenen ülkelerdir. Fazlaca ilişkileri olmayanlar pek etkilenmiyorlar. Sovyetler Birliğinin o zamanki durumunda dışa kapanmasının olanağı yoktu. Onun için eski krizlerin etkisiyle 1975 krizinin etkisi birbirinden farklı sonuçlar verdi.

Tarihin gelişmesi, üretken enerji biçimlerinin gelişmesi temeli üzerinde olur. Sovyetler Birliği için tarihsel olarak gerekli sıçrama,

---

²⁶⁷ *İşçinin Sesi*, Sayı 338, 30 Eylül 1987

DEĞERLENDİRME

kapitalizmden sosyalizme değil, el emeğinden mekanik emeğe sıçrama idi. Gerçekten de Sovyet devleti, endüstrileşme aşamasını yaşadı. Yani, kapitalizm de, Sovyet devlet sosyalizmi de, mekanik emeğin ürünlerini dağıtmak için ortaya çıkan toplumsal formasyonlardır. Her ikisi de, mekanik enerji dediğimiz üretken enerji düzeyine koşut formasyonlardır.

Sovyet “sosyalizmini” komünizmin ilk aşaması olarak tanımlayan daha sonraki kafa karışıklığına rağmen Marks şu konuda açıkltı: Üretici güçlerin kapitalizm altında mümkün olabilecek en yüksek düzeyi komünist toplumun ilk aşamasına sıçramanın zorunlu koşulu idi. Daha da öte, Marks komünist devrimin, ekonomik olarak en gelişmiş ülkelerde aşağı yukarı aynı zamanda olacağını öngördü.

6.2. Çöküş ve Tarih

Sovyetler Birliğinde Çöküş Kaçınılmaz mıydı?

Bir ülkede işçi sınıfı iktidarı ele geçirebiliyorsa, o sınıf yanlışlar yapmaz, ortama uygun reçeteler geliştirebilirse, iktidarını sürdürebilir ve iç ve dış koşullar olgunlaştığında sosyalizmi de kurabilir. Son derece zordur, uzun zaman ister, ama yapabilir.

İşçi sınıfının bir ülkede varlığı, o ülkenin sosyalizm için olgunlaştığının ölçütü değildir. Ancak, o durumda belli bir endüstrileşme, merkezileşme ve yoğunlaşma da var demektir. Üzerine yaslanarak ileri doğru yürünecek, doğru bir siyasetle yıkılmadan yürünecek bir taban var demektir.

“Sovyetler Birliğinde gelen hangi genel sekreter, ölen ya da düşürülen bir önceki genel sekreteri, her şeyi berbat etmekle (...) suçlamadı? (...)”

“İşin en mide bulandıran yanı da, bu genel sekreterlerin hepsinin aynı politbürodan seçiliyor olmasıdır. Bir tane politbüro var, on altı kişi. Biri ölüyor, bir başka genel sekreter seçiyorlar, ortalık tufan oluyor. Eski düzen, eski yapılanlar kötülenmeye başlanıyor.

Dairelerden resimler iniyor, yeni resimler çıkıyor. Bazı heykeller hangarlara gidiyor, başka heykeller geliyor. Aynı on altı adam.

“Anlaşılması en güç nokta da şudur. Bu kadar “farklı” düşüncelere sahip bu yeni ‘en iyi komünist’, neden daha önce, öteki genel sekreterin yanında çalışırken ağzını açıp görüşlerini söyleyemiyordu?”

“Bu işleyişin sosyalist demokrasiyle bir ilgisi olabilir mi?”

“Neden böyle oluyor? Demokrasinin yokluğundan böyle oluyor. Sovyetler Birliğinde öyle bir üst yapı kurulmuş ki, farklılıkları düzgünce tartışabilecek bir platform yoktur. Çelişkilerin ve farklı çıkarların kendini anlatabileceği bir kanal yoktur. O nedenle de, biriken ve biriktikçe de sıkışan öfkeler, fırsatını bulduğu anda, eskinin üstüne basarak, eskiyi reddederek yürüyor.

“Her yeni genel sekreter, bir öncekinden farklı görüşlere sahip olduğundan değil, böyle bir kanal oluşturmak zorunda olduğundan, öncekini reddederek ilerliyor. Böylece toplum belli aralarla öfkesini, buharını salabilecek bir kanal buluyor.

“Bürokrasi, her toplumda, egemen sınıfın sadık hizmetçisidir. Kapitalizmde bunu sağlamak oldukça kolaydır. Çünkü kapitalizmde, düzenin gerçek güç kaynağı olan üretim araçlarını elinde tutan bir sınıf (kapitalistler), bürokratların yanı başında duruyor, ensesinden bakıyor.

“Sosyalizmde bu sorun, (bürokrati işçinin hizmetçisi yapmak) bir derece daha karmaşıktır. İşçiler henüz devleti yönetebilecek yetişkinliğe gelmediğinden, devletin mülkü olan üretim araçlarının denetimi de, işçi sınıfı adına, bürokrasinin elindedir. Bu bürokratik denetimin çapı ve etkinliği, sosyalist demokrasinin genişliğiyle *ters orantılıdır*.

“Buna rağmen, sosyalizmde de bürokrasi, egemen sınıfın sadık hizmetçisi olur. Sovyetler Birliğinde de olabilirdi. Olabilmesi ama, tek bir koşula, sosyalist demokrasinin gelişmesine bağlıdır.

“Oysa Sovyetler Birliğinde, egemen sınıfın sadık hizmetçisi olması gereken bürokrasi, tersine, giderek güçlenmiş, devlet, ekonomik yönetim ve parti bürokrasisinin tek bir mekanizmada bütünlenmesiyle, kendi özel çıkarları peşinde koşan, son derece güçlü bir katman olmuştur.

DEĞERLENDİRME

“Bu durum karşısında, sosyalist sistemin özür dileyicileri çeşit çeşit gerekçeler getiriyorlar. Ya, “tarihsel koşullar öyle getirdi”, ya da “Rusya geri bir ülke olduğundan bu durum kaçınılmazdı” diyorlar, vb.

“Böyle söyleyenlerin hiçbirisi de, tarihte nesnel ve öznel koşulların işleyişini anlamadıklarını göstermekten başka bir şey yapmış olmuyorlar. Bunun bir adı da vardır: “*Tarihsel kaçınılmazlık*” hastalığı. Tarihsel determinizmin karikatüre dönüştürülmesi. Ne olmuşsa, tarihsel olarak kaçınılmazdı ki oldu mantığı.

“Sovyetler Birliğinde böyle bürokratik bir düzenin kurulmuş olmasını herhangi bir “tarihsel kaçınılmaz”lığa bağlamakla, Atatürk’ün anasının Zübeyde hanım olmasını, Türkiye’ye 12 Eylül faşizminin gelmesini, Hitler Almanya’ında Yahudilerin sabun yapılmasını, Stalingrad’ın faşistlerin eline düşmemesini, daha aklımıza gelen her şeyi “tarihsel kaçınılmazlık” olarak görmek arasında, saçmalığın düzeyi açısından hiçbir fark yoktur.

“Tarihte, olayları yaratan nesnel nedenlerle ortaya çıkan sonul sonuçlar arasında bir dizi ara bağlantı vardır. Bu ara bağlantılar, o günün somut toplumsal-siyasal güçlerinin kavgası ile belirlenir ve kendileri de sonul sonucun ne yönde olacağını belirler. (...)

“Tarihsel kaçınılmazlık” hastalığının ciddi tehlikesi şuradadır: Ortaya çıkmış *her durumu*, “tarihsel olarak kaçınılmazdı ki oldu” diye anlarsak, hepsine de *ilerici* bir rol vermek durumunda kalırız. Çünkü bildiğimiz gibi, tarih sürekli ilerliyor. Tarihin tekerleği geriye dönmüyor. (...)

“Aynı şekilde Sovyetler Birliğinde bürokrasinin böyle güçlenip başta oturması kaçınılmazdı denirse şiddetle reddederiz. Hayır kaçınılmabilirdi. O parti, Lenin’in ölümünden sonra, giderek hızlanan bir biçimde Marksizme ihanet etmeseydi, sosyalizmin aktif yiğın demokrasisini kurup işletseydi bu durum ortaya çıkmazdı.”²⁶⁸

---

²⁶⁸ R. Yürükoğlu, TKP’nin 67. kuruluş yıldönümü konuşması. *İşçinin Sesi*, Sayı 338, 30 Eylül 1987

Ne Yapılmalıydı?

Yuri Andropof, SBKP MK 1983 Haziran Plenumunda şunları söylemiş:

“Tek bir bilimsel-teknik siyaset şimdi belirleyici önem kazanıyor. Hem bugün için, hem yarın için makineler, mekanizmalar ve teknolojiler yaratılmasında devasa bir görev bizi beklemektedir. Üretimde otomasyona gitmek, bilgisayarların ve robotların en yaygın kullanımı ve yeni ürünlerin yapımı için üretimin hızlı ve etkin biçimde yeniden ayarlanmasına olanak tanıyacak esnek teknolojinin sunulmasını sağlamak zorundayız. (...) Gündemde ayrıca özellikleri önceden belirlenmiş maddelerin üretimi, biyo-teknolojinin geliştirilmesi, endüstride israfsız ve enerji tasarruf eden teknolojilerin yaygın kullanımı gibi görevler de vardır. Tüm bunlar ekonomimizde gerçek bir devrime yol açacaktır. (...)

“Ve söylemeye bile gerek yok ki üretimin etkinliğini arttırmak için el emeği kullanımını, en başta çok yönlü makineleşme yoluyla, çok büyük ölçüde azaltmak gerekiyor. Özellikle şimdi hala ele dayanan, yorucu fiziksel, az nitelikli ve tekdüze emeğin kullanıldığı üretim dallarında robotların yaygın kullanılmasıyla emek üretkenliği alanında durum radikal olarak değiştirilecektir. Bu yüz binlerce insanın başka, daha iyi koşullarda çalışmasını, işinden daha çok doyum duymasını olanaklı kılacaktır.(...)

“‘Yaşam standartlarını yükseltme’ formülü ülkemizde sık sık kullanılır. Fakat bu zaman zaman basitleştirilmiş bir biçimde, yalnızca nüfusun gelirin ve tüketim malları üretiminin büyümesi olarak anlaşılıyor. Gerçekte yaşam standartları kavramı çok daha geniş ve zengindir. Halkın, günlük yaşamda, davranışında ve mantıklı tüketim diye adlandıracağım şeydeki kültürel standartlarını da içeren, bilincinin ve kültürel düzeyinin sürekli bir gelişimini kapsar. Yine bu kavramın kapsamı içine, iyi bir kamu düzeni, sağlık, rasyonel bir beslenme ve kamu servislerinin yüksek bir kalitede olması da (ki, bu alanda bilindiği gibi ülkemizde çok şey iyi olmaktan uzaktır) girer. Bu, aynı zamanda, boş zamanın, moral ve estetik açıdan yeterli bir kullanımını içerir.

DEĞERLENDİRME

Kısacası, hepsi bir araya konunca, uygar olmak ve sosyalist ilkeler çizgisinde olmak diye özetlemeye değer her şeyi kapsar.

“Toplumun konut koşullarını iyileştirmede, ülkemizde çok büyük ilerlemeler kaydedildi. Fakat henüz birçokları için konut sorunu şiddetli bir sorun olmayı sürdürüyor. Çok zaman geçmeden, bu sorunu ağırlığıyla çözmüş olacağız, her aile yalnızca kendi kullandığı bir daireye kavuşacaktır. (...)

“Sağlık servislerinin sorunları kuşkusuz, partinin toplumsal siyasetinde giderek artan önemde yer tutacaktır. Dünyanın ilk parasız sağlık servisleri sisteminin demokratik karakteri herkesçe biliniyor. Fakat kalitesinin düzeyi, gelişmiş sosyalizmin istemlerini her zaman karşılamaktan uzaktır. (...)

“Partinin iç siyasetindeki tüm bu büyük görevlerin çözümü, toplumun toplumsal homojenliğine doğru bir ilerleme anlamına gelecektir. Teorik olarak ortaya konan ve birçok kuşak komünistin düşünde yaşayan bu yüce amaç, bugün bizim için acil pratiğe ilişkin bir sorun olmuştur. Her şeyiyle deneyim gösteriyor ki, toplumun sınıfsız yapısının kuruluşu, ağırlığıyla, olgunlaşmış sosyalizm aşamasında gerçekleşecektir. SBKP Yirmi Altıncı Kongresinin bu sonucu, parti programının yeni basımında yansıtacaktır.”²⁶⁹

***

10 Eylül 1987’de Türkiye Komünist Partisinin altmış yedinci kuruluş yıldönümü konuşmasında aşağıdakileri söylemişiz:

“Bugün Sovyetler Birliğinde tutulması gereken yol nedir? En önemli bazı noktalara değinmek istiyorum. (...)

“3. Eşit işe eşit ücret. Kadınlara ücret haksızlığı kaldırılmalıdır. (...)

“5. Bireysel üretim kotaları ve parça başı çalışma (ki kapitalizmde işçi sınıfı yüz yılı aşkın zamandır bunlara karşı savaşıyor) derhal kaldırılmalıdır.

“6. İşçi sınıfına grev hakkı sağlanmalıdır.

---

²⁶⁹ *İşçinin Sesi*, Sayı: 242.

“7. Devletin, işletmenin, menajerin çıkarı, işçinin çıkarıyla çeliştiği zaman, sendikanın işçinin yanında durması sağlanmalıdır.

“8. Ekonomide ve toplumda dikey işbölümüne ve dikey hiyerarşiye karşı savaşım yükseltilmeli, mekanik ve tekrara dayanan işler hızla azaltılmalı, üniversite ve benzeri eğitim kurumlarında sınıfsal oran en azından o sınıfların toplumda tuttuğu yerle orantılı duruma getirilmelidir.

“9. Toplumda ve partide aşırı yaygın erkek şovenizmine karşı savaşım yükseltilmeli, gerçek karar organlarında kadınlara nüfustaki payına orantılı yer verilmelidir.

“10. Tek parti sistemi kaldırılmalı, çoğulcu siyasal sisteme, çok partili sisteme geçilmelidir.

“11. Böylece, devletle komünist partinin özdeşleşmesi de önlenmelidir.

“12. Muhalefete basın, toplantı ve gösteri özgürlüğü sağlanmalıdır.

“13. Devlette üstün güç, halkın seçeceği ve her an geri çağırabileceği temsilcilerden oluşan halk meclisinde (Sovyet), ama lafta değil gerçekte, olmalıdır.(...)

“15. Akıl hastaneleri ve kampların siyasal amaçlarla kullanılması yasaklanmalıdır.

“Bu önerdiğimiz, çok partili, muhalefetli, gerçek seçimli sistem, burjuva parlamentarizmi değildir. Parti diktatörlüğü yerine, proletarya “devlet”inin, özgür ve demokratik seçimler aracılığıyla kurumlaşmaya kavuşmasıdır.

“Bugün, ekonomide ve devlette, üretim araçlarını ve erki, işçi sınıfı adına, ama efektif olarak bürokrasi denetlemektedir. Üretim araçları ve artık ürün üzerindeki bu yönetim tekeli, bürokrasinin tüm maddi ve manevi imtiyazlarının maddi kaynağıdır.

“O zaman atılması gereken adım, her düzeyde bürokrasinin bu tekeline saldırmaktır. İşyeri düzeyinden başlayarak, ülke çapında sosyalist planlamada (parti programları biçiminde) ve devletin yönetiminde (özgür ve demokratik seçimlerle oluşmuş Sovyet eliyle) bürokrasinin tekeli kaldırılmak, yerine işçi sınıfının girişimini

DEĞERLENDİRME

geçirmek gerekiyor. Yukarıda sıraladığım maddelerin her birinin yöneldiği amaç da budur. (...)

“*Birincisi* Sovyetler Birliğinde proleter demokrasininin bürokrasi eliyle öldürülmesiyle ortaya çıkan bürokratik “sosyalizm” artık üretken güçlerin gelişmesi önünde engel olmaktadır. İşçi sınıfının bu sisteme ilgisi ve güveni kalmamıştır.

“Ekonomik gelişme başlardayken, nasıl bir yönetim altında olursa olsun, belli düzeyler tutturmak o denli zor değildir. Ama bugün ekonomik gelişme isteniyorsa, bu düzenin değişmesi zorunludur.

“*İkincisi*, bürokrasi eliyle gerçek proleter demokrasisi gelemez. Yoksa bürokrasi tüm imtiyazlarını yitirir. Hiçbir sınıf ya da katman ipi kendi boynuna bilerek geçirmez.

“Yinelersek, iki şeyi iyi biliyoruz. Birincisi, üretken güçlerin hızlı gelişmesi sağlanmak, bunun için de bugünkü sistem değişmek zorundadır. İkincisi, bürokrasi eliyle demokrasi gelmez. Şimdi bu iki öğeyi alt alta koyalım ve düşünelim.

“Bürokrasi gerçek bir demokrasiye yol vermez ama yukarıdaki birinci madde de gösteriyor ki, bürokrasi de sıkışmıştır. Mutlaka modern teknolojiyi ülkeye hızla taşımak zorundadır. Bunu yapamazsa sistem tehlikeli bir depremle karşı karşıyadır.

“Demek ki, bürokrasi bir yanda bugün yaptığı gibi, halkı bir takım “liberal” adımlarla oyalayacak, öte yanda, bunun sonuçlarından da yararlanarak, ekonomik gelişmeyi hızlandırmaya çalışacaktır.

“Diyelim ki, bürokrasi bir rekabetle karşılaşmadan bu dediğimizi yapabildi. Peki, ülke ekonomisinde teknolojik düzey yükseldikçe, ekonomi ilerledikçe ne olacaktır?

“Bir kez, yüksek teknoloji, ekonomi alanıyla siyaset alanını iyice iç içe geçirecektir. Sosyalizmin, hem sistem olarak kapitalizmden üstünlüğü, hem de demokrasi olmadan işleyemezliği çok daha güçlü olarak kendini duyuracaktır. Öte yanda, işçi sınıfının genel düzeyi, bazı hünerleri hala ellerinde tutan bürokrasinin düzeyini hızla yakalayacaktır.

“Bu gelişmeler, proleter demokrasisini, çok partili sistemi yine ve daha da zorunlu kılmaktan başka sonuca çıkmaz.

“Bir kısır döngü içinde bürokrasi mutlaka ekonomiyi geliştirmek zorundadır ama ekonomi geliştikçe sosyalist demokrasi de gelişmek zorundadır. (...)

“Bugün Sovyetler Birliğinde kavga bürokrasinin içinde geçiyor, işçi sınıfını da yalnızca destek olarak kullanıyor. Ama önümüzdeki dönem, hem üstten, hem alttan her yöne hareketlenmenin arttığı bir dönem olacaktır. Sosyalist ülkelerde *komünist muhalefetler* doğacak ve güçlenecektir. Bu gelişmeler, kaçınılmaz olarak, dünya sosyalizmini *bir çeşit siyasal devrime* (...) götürecektir.

“Lenin’den sonra, Sovyetler Birliğinin izlediği siyaset, dünya devrimini duraklamaya sokan en güçlü etkenlerden biridir. Bakarsınız, ‘o kendine özgü esrarengiz yollarından ilerleyen tarih’, bu çizgiye güzel bir oyun oynar ve önemli bir ülkede Sovyet siyasetinin engelleyemediği bir devrim gerçekleşir. Ve tüm insanlığın kaderini değiştirecek olan, Sovyetler Birliğindeki siyasal dönüşümlerin de kıvılcımı olur.”²⁷⁰

Tek Anahtar: Aktif Yığın Demokrasisi

Demokrasi soyut bir şey değil, sosyalizm için ekonomik bir işleyiştir. Bizim Marksist geçinen liberal aydınlarımızın anlayamadığı budur. Demokrasi, sosyalizmde üretimin yürüyebilmesi için zorunludur. Batıdaki sermayenin yaptırımını yerine sosyalizmde bu var. Halkın kendisi ihtiyaçlarını dile getirecek.

Sıkıntıları atlatabilmek için halkın desteğini ayakta tutabilmek zorunludur. Bu, uzun dönem için, sağlanan maddi gelişime bakar. Kısa dönemler, orta dönemler, 20-30-40 yıl için bu inanç ögesiyle ve demokratik bir işleyişle sağlanır. Halk sorunları kavırsa, güçlüklerin nereden geldiğini bilirse, karar alma mekanizmasında yer alırsa, o zaman duruma daha değişik bakar.

Demokrasiyle sosyalizm hiçbir aşamada birbirinden ayrılmıyor. Başka bir tarihsel anahtar, başka bir yolu yoktur. İşçi sınıfının devleti diyoruz. Ekonomi kimin? İşçi sınıfının. Devlet? İşçi sınıfının. Nasıl olacak?

---

²⁷⁰ *İşçinin Sesi*, Sayı 338, 30 Eylül 1987

Bu ortamı sosyalizmde ancak emekçilerin demokratik olarak kendi çıkarlarının peşinde koşması değiştirebilirdi. Böyle bir demokrasi olmayınca durum gerçekten zor oluyor.

Sosyalist sistem, emekçi yığınların *haklı* istemlerini dile getiren bir demokratikleşmeye girmek zorundadır. Gelişmeler zorluyor. Partiler bunu görmedikçe düşmanlar yararlanıyor.

Hepimizin gönülden dileği, bu *demokratikliğin geliştirilmesi sürecine*, Marksizm-Leninizme karşı bir yön verilmemesi, oportünizme, revizyonizme, Batıcılığa kapıların kapatılmasıdır. İşçi ve emekçi yığınlar için, Marksizm-Leninizmden daha gerçekçi bir demokratlık yoktur.²⁷¹

SSCB'de kurulan sosyalizm az gelişmiş bir ülkede kurulmuş sosyalizmdir. Çeşitli tarihsel-kültürel-ekonomik-toplumsal-uluslararası nedenlerle aktif yığın demokrasisinin işleyişleri geri kalmıştır. Anayasasında, yasalarında varolan çok sayıdaki demokratik haklar ve güvenceler hakkında uygulanmamaktadır. Bunun gerektirdiği ekonomik gelişme, kültürel gelişme ve sivil toplum ve bunların karşılıklı etkileşmesi çünkü yeni yeni oluşmaktadır.

Ne var ki, bir yandan da toplumun her yönüyle gelişmesi ilerlemektedir. Eski anlayışlar, eski örgütlenmeler, eski işleyişler giderek dar gelmektedir. Kısa bir zaman içinde demokratikleşme Sovyetler Birliğinin *ana sorunu* olacaktır. Daha bugünden, karşılaşılan pek çok güçlük bu yönü göstermektedir.

Sovyet toplumunun demokratik kurumlaşması, demokratik anlayışı toplumun gelişimine paralel olarak mutlaka ama mutlaka yükselecektir. Partinin bu gidişin önünde yürümesi, bu gelişmeden korkmaması zorunludur. Çünkü *aktif yığın demokrasisi demek olan proleter demokrasisi, sosyalizmden komünizme doğru ilerleyebilmenin zorunlu koşuludur.*²⁷²

“Sosyalizme Geçiş Çağı” Açıldı mı?

Kapitalizmin, bağrında sosyalizmin tohumlarını büyütmesi, yaşatması başka bir şey, çağın “sosyalizme geçiş çağı” olması başka bir şeydir. Dünyanın üçte birinde devrimlerle işçi sınıfı iktidara geldi. Bunlar fırsatların kullanılmasıydı. Çünkü, kapitalizmin henüz sonu gelmemiştir.

²⁷¹ R. Yürükoğlu, *Sosyalizm Üstün Gelecektir*, Eylül 1980.

²⁷² R. Yürükoğlu, *Yaşayan Sosyalizm*, Ocak 1982.

Gerçekten sistemin gelişmesi sonucunda gelen devrimler değildi. Kapitalizmin yapmadıklarını yapmak üzere gelmişlerdi.

Dünyanın gidişi içinde, Sovyet sistemi çözülmeden, sosyalizm geri dönülmez bir noktaya gelseydi, “1917 devrimi sosyalizme geçiş çağını açmıştır” denebilirdi. Ama bu gelişte geri dönüldü. Bir çağ açılınca geri dönüşü olmaz. Demek ki, nasıl Paris Komünü sosyalizm çağını açmadıysa, 1917 devrimi de sosyalizm çağını açmadı.

1917: Tarih Ne Diyecek?

Şubat 1917’deki ayaklanma burjuva demokratik devrimdi. (Lenin buna, “proletarya, köylülük ve burjuvazinin, İngiliz-Fransız finans sermayesiyle birlik halinde Çarlığa karşı devrimiydi” diyor.²⁷³ Aynı yıl, Bolşeviklerin erki ele geçirmesi ise proleter devrimiydi.

Bu iki devrimin birbiriyle açıkça çelişkili siyasal hedefleri vardı. Şubat burjuva demokratik devriminin amacı, otokrasinin siyasal iktidarını kırmak ve kapitalist gelişmenin önündeki engelleri temizlemektir. Bu anlamda devrim, burjuvazinin bakış açısından konuşuyordu. Fakat burjuvazinin, savaşın sona ermesini, feodal çiftliklerin köylülere paylaşılmasını ve işçilere yardım edilmesini isteyen işçi ve köylülerin istemlerine yanıt vermek gibi bir niyeti yoktu.

Lenin bu koşullar altında *Nisan Tezleri*’ni yazdı ve erkin proletarya ve yoksul köylünün elinde toplanmasını sağlayacak olan devrimin ikinci aşamasına yürüme çağrısı yaptı.²⁷⁴ Ancak bu erki ele geçirme eylemi Rus devriminin nesnel karakterini değiştirmedir. Lenin’e, 1905’de, “Rus devriminin burjuva demokratik sınırlarının dışına çıkamayız” dedirten koşullar değişmemişti.

1905 ile 1917 arasında önemli bir fark vardı: Savaşın yıkıcı etkileri kapitalist dünyada devrimci durum doğurmuştu. Böylece, Rusya’da Bolşeviklerin başarısı Avrupa’nın kapitalist ülkelerinde proleter devrimlerini ateşleyebilirdi. Bunlardan birkaçı başarıya ulaşırsa sosyalizm Rusya’da da somut bir gerçeklik olurdu.

Bugün tarihin verdiği yargıyı saptayabiliriz. Yetmiş yıla yayılan yoğun çabalara karşın, Bolşevikler, “Rus devriminin burjuva demokratik sınırlarının ötesine geçmeyi” başaramadılar, “toplumsal ruhlu siyasal

---

²⁷³ LTY, C. 26, s. 52.

²⁷⁴ LTY, C. 24, s. 22.

DEĞERLENDİRME

devrim”i gerçek bir toplumsal devrime götüremediler, sosyalizmi kuramadılar. Böylece, Şubat ve Ekim, tek bir burjuva demokratik devrimin farklı sahneleri olmaktan pek öteye geçemedi. Çünkü, bu gerçekliğin ötesine geçme çabaları, *ne kadar kararlı olursa olsun*, siyasal aktörlerin tarihsel olasılıkları genişletmesine izin verecek bir yönde ilerlemedi.

Neden böyle oldu? Bunun yanıtı “geçiş teorisi”nin temel çelişkinin altını çizer. Stalin, ütopyik-voluntarist sosyalizm anlayışına hizmet eden bir Marksizm yarattı. Bunun en önemli aracı, halka hesap vermeyen Komünist Partisi idi. Ve parti, devlet aygıtıyla birlikte tüm ekonomiyi yönettiği için, değişime direnci varolan toplumsal düzendeki çıkarlarından kaynaklanan, koca bir bürokratik aygıtı dönüştü.

Bu bağlamda, Bolşevikler için gerçek sınav, erki ele geçirip geçirememeye değil, ele geçirdikten sonra onunla ne yapacakları idi. Lenin bu sınavı 1921’de NEP’le yanıtladığı halde, Stalin 1929’da “yukarıdan devrim”le yanıtladı. Ne var ki, “yukarıdan devrim”in zorunlu kıldığı sistem, ona toplumsal gerçekliklere uyarlanma olanağını tanıyabilecek esneklik ve açık fikirlilikten yoksundu. Bu sistemi düzeltme, tarihsel olasılıklarla bağdaştırma çabaları her seferinde, çıkarları sistemi sürdürmekle bütünleşmiş olan o büyük toplumsal güç, bürokrasi tarafından boşa çıkarıldı.

Sonuç olarak, yetmiş yıllık bir deney, özü keyfi yollarla, üretken güçlerin gelişmesinin önüne geçerek, Marksizm’in temel fikirlerini bozarak yeni bir düzen kurma girişimi olan bir deney, başarısız oldu. Ütopyik bir girişimdi. Kimse daha bu yüzyılın başlarında sosyalizme *doğru* yürümenin önkoşullarının varlığından kuşku duymuyor. Ancak devrimin deneyimi, sosyalizme doğru yürüme (yani sosyalizmin istediği altyapıya ulaşma çabası) yerine sosyalizmi kurma girişiminin zamansız olduğunu ve bu nedenle de seçilen yolun ancak azınlığın çoğunluğa uyguladığı kanlı şiddet yolu olabileceğini gösterdi.

6.3. Ekler

‘Sosyalizm Üstün Gelecektir’ Kitabından *

Sosyalizmin kuruluşu açısından baktığımızda Marks ve Engels’in özellikle getirdikleri fikir, sosyalizmin en ileri üretim güçleri üstünde kurulacağıydı. Ama az gelişmiş Rusya’da kuruldu. Kurulmamalı mıydı?

Kurulmalı-kurulmamalı tartışması Rusya’da da devrim öncesinde ve sonrasında çıktı. Rusya’da sosyalizmin kurulmasının olanaksızlığını, bunun “kitaba uymadığı”nı, eski devrimci merkez Almanya modeline ters düşüğünü söyleyenler oldu. Lenin bu görüşleri şematik, özde Marksist olmayan bir tutum olarak niteledi. 1923 yılında yeniden bu konuya değinirken, Marksist geçinen küçük burjuva demokratları, İkinci Enternasyonal oportünistleri için, “bunlar Marksizmde belirleyici olanı, yani onun devrimci diyalektiğini anlamaktan tümüyle yoksundurlar”²⁷⁵ dedi. Ardından da, evet, sosyalizmin nesnel ve kültürel temelleri Rusya’da yeterli değildir ama devrimci durum doğdu, işçi sınıfının iktidarı ele almasının ve yığınların enerjisine dayanarak bu temelleri kendisinin yaratmasının olanağı doğdu, buna sırt mı çevirecektik dedi.

Lenin’in yaşadığı yıllar boyunca düzelmesi için çalıştığı, Sovyet toplumunun gelişme özelliklerinden kaynaklanan özgül yanların tümü tek bir yargıya eşitlenir: Demokratik merkezizetiçiliğin demokratiklik yanının geride kalması. Orada varolan ve Lenin’in sürekli savaştığı aşırı yaygın bürokrasi bunu göstergesidir. Yine Lenin’in hiç de bir evrensel zorunluluk olarak değerlendirmedığı tek partili sistem bunun göstergesidir.

---

* R. Yürükoğlu, *Sosyalizm Üstün Gelecektir*, Eylül 1980.

²⁷⁵ *LTU*, C. 33, s. 476.

Sendikaların bir devlet kurumu gibi çalışmaları bunun göstergesidir. Tüm bunlar, sosyalizmin teorisine özgü özellikler değil, somut bir ülkede kurulan sosyalizmin uzun süre taşımak zorunda olduğu, o ülkeye özgü özelliklerdir. Bunlar, Lenin'in RKP(B)'nin Sekizinci Kongresinde söylediği gibi, "Rusya'nın kapitalist bir ülke olarak yeterince gelişmemişliğinden"²⁷⁶ kaynaklanan özelliklerdir. Ayrıca, yaşanan o dönemin, tarihin gördüğü en zor dönem oluşu, bu eksiklerin üstüne tam anlamıyla gidilmesini de güçleştirmiştir.

Pek çok siyasal ekonomi kitabında sosyalizmin ekonomik bunalımlarla uzak yakın ilintisi olmadığı, kapitalist ülkelerin bunalımının sosyalist ülkelere yansımayaacağı yazar. Bu çeşit görüşler, yine model ve uygulama arasındaki diyalektiği unutan, bilimsellikle ilgisi olmayan vulgarizm örnekleridir. Doğrudur, sosyalizm, toplumsal yasaların, işleyişlerin sırrına ermiş bir sistem olarak, bu yasaların insanlığın elinde birer ilerleme aracına dönüşmesidir. Ama bu doğruyu, sosyalizmin somut kuruluş sürecini oluşturan günümüz koşullarından soyutlayarak ele alamayız. Bugün iki dünya sistemi vardır, ama bir tek dünya pazarı vardır. Kapitalist sektör de, sosyalist sektör de onun parçalarıdır. Kapitalist ülkelerdeki enflasyonun, bunalımın sosyalist ekonomileri etkilemeyeceğini söyleyebilmek için gerçekten bir şey bilmiyor olmak gerekir. Böyle söylemek, sosyalist ülkelerin, kapitalist ülkelerle ekonomik ilişkiler kurmadan yaşayabileceği anlamına gelir, ki yaşayamazlar. Hiçbir ülke bunu yapamaz.

Tek bir dünya pazarının parçaları olan ülkeler birbirleriyle ekonomik ilişkilere girmeden yaşayamazlarsa, bunun sonucu karşılıklı etkileşmedir. Basit bir örnekle, kapitalist ülkelerde her şeyin fiyatı durmaksızın yükseliyor. Sosyalist ülkelerin, kapitalist ülkelere almak zorunda oldukları malların fiyatları da yükseliyor. Altı ay önce ödediğin fiyatın iki katını altı ay sonra vermek zorunda kalınca, kapitalist ülkelerdeki ekonomik anarşi ve bunalım sosyalist ekonomilere de zarar vermez mi?

---

²⁷⁶ LTY, c.29, s.182

Tek Ülkede Komünizm*

Stalin'in görüşü şöyleydi: Dünyada emperyalizmin varlığı koşullarında tek ülke içinde komünizme geçilebilir. Bu durumda, ülke içinde hiçbir işlevi olmadığı halde, emperyalist saldırganlığa karşı devletin varlığı sürer. Yani komünist toplumun bu üst evresinde devlet de varolacaktır.

Stalin bu görüşünü 1939'da toplanan On Sekizinci Parti Kongresine okuduğu raporda ortaya atmış ve şöyle demiştir:

“İleriye, komünizme doğru gidiyoruz. Devletimiz komünizm döneminde de kalacak mıdır?”

“Eğer kapitalist kuşatma eritilmemişse ve yabancı askersel saldırı tehlikesi yok olmamışsa, evet, kalacaktır.”

Önce şunu belirtelim ki, uzun bir tarihsel dönemi kapsayacak olan sosyalizmin ve komünizmin kendi içlerinde çeşitli olgunlaşma aşamaları geçirebileceklerini, hatta geçireceklerini kabul ediyoruz. Yalnız burada söz konusu olan, soyut olarak kabul edilen aşamalar değil, Sovyetler Birliğinde bugün varolduğu söylenen somut bir aşamadır. Böyle bir “aşama”nın varlığını reddetmek, genel olarak çıkabilecek gelişme aşamalarını reddetmek olmayacaktır.

Somuta gelince, üretim güçlerinin çok değişik gelişme düzeyleriyle karşılaşırız. Üretim güçlerinin belirli bir *minimum*'u üzerinde, sözünü ettiğimiz “*biçim*” yani sosyalist üretim ilişkileri kurulabilir. Kendisine uygun bir “altyapı” tam anlamıyla varılmadan da uygulanabilir. Böylece, içi çok az dolu bir çadır kurulmuş olur. Doğru yöntemlerle bu çadırın içinin uygun kalabalıkla, hem de daha çabuk dolması sağlanabilir.

Model ile pratik arasında çıkabilecek bu fark, teorik modelin öngördüğü sosyalizmi ayırt edebilmede her çeşit toplumsallaştırmaya değil, *gerçek toplumsallaştırmaya* bakmayı gerektirir. Bu “*gerçek*”i belirleyen ölçüt ülkenin gelişme düzeyidir: Endüstrileşme düzeyi, bilimsel ve teknolojik düzey, makineli emeğin kol emeğine üstünlüğü, vb.

1917 öncesi Rusya'sı, endüstrinin gelişme düzeyi açısından orta gelişmiş, ülkenin tümü düşünüldüğünde geri bir ülkeydi. Böyle az gelişmiş bir ülkede proletarya devletinin kurulması, Sovyet halkını Marks'ın,

---

* R. Yürükoğlu, *Yaşayan Sosyalizm*, Ocak 1982

Engels'in öngörmediği bir görevle karşı karşıya bırakmıştır: Sosyalizm aşamasının istediği üretim güçleri düzeyini sağlama.

Sovyetler Birliğinin karşılaştığı bu özel görevi gözden kaçırmak öznelciliğe (sübjektivizm) ve iradeciliğe (voluntarizm) kapıyı açar. Devrimden sonra bir kararname ve biraz itiş kakışla özel mülkiyet tüm toplumda kaldırılıp toplumsal mülkiyet, “sosyalist üretim ilişkileri” getirilebilir. Ama sosyalist üretim ilişkileri, sosyalizme uygun üretim güçleri ile *birlikte* bir anlam taşır. Tersine Maocuların köy komünleriyle komünizme geçmeleri anlayışı gibi olur. Ya da örneğin, köyün tek bakkalı da “tekel”dir. Çünkü tektir, yüksek fiyat dayatabilir, ama gerçek bir tekel midir?

Sovyet toplumunun gelişmesine bakarsak, özel mülkiyetin ortadan kaldırılması, toplumsal mülkiyetin kurulması, üretim ilişkilerini toplumda varolan üretim güçlerinin ancak bir *bölümüyle* uyumlu duruma getirmiştir. O bölüm de, kapitalist makineli üretimin var olduğu alandır. Kent ekonomisinin geri kalan bölümü ve kırsal alanlar için toplumsal mülkiyetin kurulması, üretim güçleriyle üretim ilişkilerinin uyumlu duruma gelmesi anlamına gelmemiştir. Tersine, üretim ilişkilerinin, üretim güçleri düzeyinden öne geçmesi anlamına gelmiştir. Ve Sovyetler Birliği için tarihsel sorun üretim ilişkilerini kurmak değil, onun gerçekten varolabileceği üretim güçlerini geliştirmek olmuştur. Toplumsal mülkyete geçiş, ülke içindeki üretim güçlerinin gelişme düzeyinin – burada konuştuğumuz anlamıyla – bir *sonucu* değil, onları geliştirmenin *önkoşulu* olmuştur.

Bu *biçimsel* toplumsallaşmanın endüstrileşme yoluyla *gerçek* toplumsallaşma durumunu alması (ki buna rapor nedense “gelişmiş sosyalist toplum” diyor) zaman işidir. Bu alanda “tarih yapıcı, aşamalar katedici” öznelliklerden sakınmak gerekir.

Tarihsel Akış İçinde Rusya ve SSCB Üstüne Bir Deneme*

“Katastrofik” seyir süreci, NEP ara dönemiyle kesintiye uğradıysa da, söz konusu kesinti, dönemin temel özelliklerini ciddi biçimde değiştirmedi. Birbirini izleyen her ayaklanma, seçme, eylem özgürlüğünü ve

---

* Moshe Lewin, *Birikim*, sayı:50, Haziran 1993.

geleceğe dönük gelişme olasılıklarını sınırladı. Giderek artan bir şekilde tarihsel gündem, güçlü, baskıcı her yerde hazır ve nazır bir devletin egemenliğiyle belirlenmeye başladı. NEP ümit vaat edici bir alternatifti ama dönemin siyasi çatısı, hayatiyeti olan bir gelişme stratejisi için NEP'in sunduğu olanakları kullanabilecek yeterlikte bir politik kurumlaşmaların oluşumuna elvermedi. Aynı nedenle, Parti'nin zirvesinde kurumsallaşan güç birikimi, önce ülkeyi ve sonra da bizzat Parti'yi depolitikleştirdi. Yeni ve önemli stratejik kararlar alma vakti geldiğinde artık strateji tayini (ve hatta “gerçekliğin” tanımını bile) aygıtları kontrol eden çok dar bir insan grubuna bağlıydı.

Zamanla NEP “yukarıdan” reddedilerek, yerine içinde Bolşeviklerin bir daha parti olarak yer almadığı ve asla politik bir parti olduğunun söylenemeyeceği farklı bir politika tarzı kondu. Bolşevikler bu dönemden önce siyasi bir parti idi, ama son muhalifin de azledilmesiyle birlikte, hala Bolşevik adını taşıyan bu örgüt, parti tabanının sadece kurallara boyun eğdiği, bürokratik-hiyerarşik idari bir yapı haline gelmişti.

Stalin sonrası dönemse farklı biçimde çok daha karmaşık ve hatta çelişik eğilimler sergiledi. Anlamli bir özgürlük alanı açılmaya başladı ve Stalinizmin yerine otoriteryanizmin oldukça zayıf bir türü geçirildi. Ama bu gelişme, daha derinde iki kola ayrılarak ilerleyen kutupsal bir sürecin işaretiydi. Bir yanda idari-komuta sistemi, yani “doğal gelişim”i Stalin diktatörlüğünce saptırılmış ve zirvesine Stalin'in ölümünden sonra ulaşan ve Rusya yahut Sovyet tarihinde asla görülmemiş ölçüde büyümüş olan bürokratik örgütlenme vardı. Öte yanda da, geniş bir toplumsal alan, önemli dinamizm sergilemekteydi: kentleşme koşar adım gelişmekte, hemen tüm halk gruplarından gelme uzmanlar da dahil, tüm toplumsal yapı son derece çarpıcı değişikliklere uğramaktaydı; Stalinizme toplumsal lojistik destek sunmuş kırsal Rusya'nın yerine son derece farklı bir toplumsal sistem yerleştirildi. Hızla değişen bu toplumsal peyzaj karşısında “idari komuta” sistemi, sorunları çözme ve dolayısıyla yönetme yeteneğini yitirmeye yüz tuttu. Bu durum, hepsinden çok, iktisadi alan için geçerliydi. Endüstrileşme sürecinin “ilk birikim” safhasında, idari ve cebri yöntemler ihtiyaca cevap veriyor gözükmüş ise de; şimdi ekonomik alanın tümü, yönetim ve politik işleyiş kalıplarında derin değişimlere ihtiyaç gösteriyordu. Dolayısıyla, “devlet ve toplum arasında”ki açıklık genişlemeyi sürdürdü. İlk kez, 1965'te Başbakan Alexei Kosygin tarafından başlatılan ilginç bir yeniden biçimlendirme çalışması, yalnızca birkaç yıl sürebildi. On beş yıl sonra skleroz (doku sertleşmesi) öldürücü bir hale gelinceye kadar da gündeme gelmedi. Geç

bir NEP'ten pek de farklı olmayan yeni, kaçınılmaz bir kavşak yaklaşmakta, giderek belirginleşmekteydi.

Tarımsal İlişkinin Üç Ayrı Yorumu

İncelemeye, Rusya gibi iliğine kadar köylü bir ülkenin, mujik toprağıyla başlanması doğaldır. Ama Rusya'daki sıkıntıların kaynağı, çoğunlukla sanıldığı gibi yalnızca mujik değil, son derece karmaşık bir yapıya sahip tüm bir tarımsal sistemdir. Rusya tarihinde hiçbir dönem, bu kırsal özellikler açıklanmadan anlaşılabilir.

Çarlık sistemi, toprak sahibi soyluluk (büyük ölçüde kırsal sınıf), rejimin mihrak kurumu ya da daha açık bir simgeyle Çarlık sarayı ve köylülükten ibaret bir üçlüyü bütünleştiren bir yapı idi. Bu yapı içinde Çar aslında "bir numaralı pomeşçik"di ve kendini böyle beyan ediyordu. Saray ise çevre ve merkezi bürokrasilerin üst katmanlarıyla birlikte, fiilen toprak sahibi olan ya da bu özlemi taşıyan çevrelerin egemenliği altındaydı.

Büyük Petro döneminden başlayarak bu sistemde birçok değişim gerçekleşti. Ama Rusya'yı özde bir tarımsal krallık olarak düşünmek mümkündür. O ordunun ve vergi ödeyen nüfusun büyük kesimini köylülük oluşturuyordu. Devlet aygıtındaki en önemli yönetici kesimler de kırsal kökenliydi ve milli gelirin önemli bir kısmı tarım kaynaklıydı.

Hızla gelişen modern kapitalist ekonomi biçimlerinin, ilkel, yavaş gelişmekte olan tarımı tuzağa düşürdüğünü ve bu oransızlığın Rusya'nın yapısal kırılma noktalarının nedeni olduğunu düşünürken, Lenin gerçeklerden uzak değildi. Rusya'da gelişmek için yeterli vakit bulamayan kapitalizmin mujik ve pomeşçik gibi "karasaban"cı engellere çarparak gelişmesi, söz konusu oransızlıktan kaynaklanan çarpıcı açığı daha da artırdı. Dolayısıyla sistemin değişik toplumsal, ekonomik ve politik kesimleri arasındaki tarihi farklar fazlasıyla büyüktü ve bu da sistemin bir dünya savaşı gibi güçlü sarsıntılara direnebilme yeteneğini yok ediyordu. (Rus-Japon Savaşı gibi küçük bir sarsıntı, 1905 Devriminin tetiğini çekmeye yetmişti!)

Köylülüğün büyüklüğü, devrim sonrası olaylara ilişkin olarak hayati önemdedir. Ama sorun, basitçe köylülükle sınırlı olmayıp, tarımsala dayalı tüm bir politik sistemin, kapitalist gelişmenin meydan okumasını kendi lehine dönüştürememesinden dolayı çok daha karmaşıktır. Kapitalizm, yeni bir fenomendi. Rusya iktisadi gelişiminin daha başlangıcında son derece modern ve büyük ölçekli bir teknoloji düzeyine sahipti. Ama bu teknolojik düzey, dışarıdan ithal edilerek, tarımsal bir

toplum düzeni üstüne monte edildiğinden, politik arka planı itibariyle devlete bağımlıydı. Sonuç, endüstriyel sistemin ülkenin kırsal dünyasına (ya da politik sisteme) nüfuz etme ve onu dönüştürmede yetersiz kalıyordu.

Asıl sorun, tarımsal üretimin geleneksel köy teknolojileriyle yürütülmesiydi. Tarımsal ürünlerin pazarlanabilirlik katsayısı düşüktü. Üretim öncelikle aile ihtiyaçlarını karşılamaya yönelikti, kırsal nüfus fazlası kentlerin onu massetme yeteneğini aşıyordu ve halkın eğitim düzeyi geri kalmaya devam etmekteydi.

Tartıştığımız hususlar açısından dış ticaret mükemmel bir gösterge oluşturur. Endüstriyel mallar Rusya'nın ithalatında birinci sırada olmaya devam ederken, yeni gelişmekte olan endüstri ürünlerinin dünya pazarında rekabet edemeyişi, iç piyasalarda ciddi bir devlet korumasını zorunlu kılıyordu. Böylece ihracat ürünlerinin yüzde 80'i tarımsal ürünlerden oluşan Rusya, az gelişmişliğin klasik damgasını taşımayı sürdürdü. Dolayısıyla, Rusya'nın ihracatı kendisini endüstri öncesi bir düzeyde dondurmuştu.

Sayılan etmenler vahim tarım sorununun sürekliliği ile ve öte yandan bunun etkisiyle köylülüğün politik olarak güvenilmez oluşuyla yakından ilgilidir. Gelişme sorununun temeli, Rus köylüsünün değişmeye yeteneksizliğinde değil, yaşamlarının birçok veçhesini etkileyen kesintisiz değişimlerde yatıyordu. Bu durum, köylüler arasında krizlere yol açan ve onların uyum yeteneklerini zorlayan öteki sektörlerdeki değişimlere ayak uydurma sorunuyla ilintiliydi. Durumu anlamakta yararlı bir kavram, Troçki'nin Rusya'ya ilişkin düşüncelerinde önemli bir rol oynamış "birleşik gelişme" kavramıdır. Burada, yeni ancak hakim olmayan bir sistemin dinamik unsurları, hareketsizliği ve oturmuş gücüyle eski sistemin iç uyumsuzluğunu şiddetlendirir ve modernin daha az uygar olanla birleştiği bir sistemle sonuçlanır.

Kırsal İlişki – Lenin'in Yorumu

Kapitalizmin kırsal ekonomiye zayıf nüfuzu ve onun seyrini saptırma potansiyeli taşıması, hem Lenin Rusya'sının yazgısını, hem de bir ideoloji olarak Leninizmi kavramanın temelidir. Birinci Dünya Savaşından İç Savaşın sonuna kadar uzanan kısa dönem, Sovyet Rusya'yı anlamada belirleyici bir önem taşır. Bu kısa dönem, Çarlık rejiminin hızla tasfiyesini, Batı tipi demokratik politik bir sistem kurma hayalinin dumura uğramasını ve Bolşeviklerin öncülüğünde yeni bir devlet ve rejim tipinin zaferini kapsıyordu. Demokratik güçlerin zayıflığı, kentli

ve kırsal kitlelerin radikalleşmesi ve yıpratıcı İç Savaş, devletin tehlikeli bir şekilde dağılmasına katkıda bulunan olaylardı.

1921'e gelindiğinde, 1914'de başlayan arbedenin toplam etkisi, ülkeyi on yıllarca geriye atmıştı. Rusya, endüstrisiz ve kentsiz bir ülke konumundaydı. İç Savaş döneminde temizlenenler yalnızca "feodaller", "kapitalistler" ve teknisyenler değil, yeni rejimin payandası işçi sınıfının büyük çoğunluğuydu da. Kentlerin bu hali karşısında, köylülük, yoksul olduğu halde yeni Sovyetik ekonomi ve toplum düzeninde eski rejimdeki konumundan çok daha büyük bir önem kazanmıştı. Dahası o, savaş ve devrim dönemindeki köylülük değildi artık. Toprak devriminin sonucu olarak, uzak geçmişi andıran bir mevcudiyet tarzını yeniden yaratmışlardı. Bunun sonucunda, piyasa ve ihracata yönelik tarım sektörleri önemli ölçüde güçsüzleşti. Ve kırsal dağıtım cemaati mir – hiç varolmadığı bölgelerin dışında – geniş bir alanda restore edilerek, kuşattığı – mazisi pek de eski olmayan – çitle çevrili (özel) çiftliklerin çoğunu kendi ağılına kattı. Mujik, kendini küçük çiftlikler okyanusunun yönlendirdiği bir aile tüketimine uyarlayarak içe kapandı. Şüphesiz bu bir savunma ve hayatta kalma stratejisiydi.

Köylülüğün bu hiçbir şekilde pazar yönelimi olmayan tarza geçişine en uygun terim arkaikleşmedir. Rus köylülerinin piyasa-yönelimi devrim öncesi dönemde son derece cılızdı ve şimdi NEP'e rağmen, hatta zayıflamaya devam ediyordu. Bu arkaikleşme yalnız köylüleri değil, tüm sistemi etkiledi. Bir toplumun "geri"ye doğru böylesi bir dönüşümü pek rastlanılır bir şey değildir ve bu dönüşüm, yeni rejimin gelişimini esaslı bir şekilde etkileyecekti. Bu durum ekonomiyi savaş öncesi düzeyinde restore etme çabasıyla harcanan ilk beş yıllık plan döneminde belirgin değilse de, gelecekteki krizin tohumları da restorasyonun yapısında saklıydı.

Bolşevikler açısından mujikin bu içe kapanışı "meşum bir sorun" ortaya çıkartmıştı. Çarlık rejiminin hedefleriyle uzlaşmaz bir nitelik taşıyan köylü istekleri, Şimdi de yeni rejimin ekonomik, sosyal, politik hedefleri ve hatta diliyle bile uyuşmuyordu. Ufukta öldürücü bir ihtilaf dışında hiçbir şey gözüküyordu.

Öne çıkan sorun yalnızca köylülüğün içe kapanması değildi: Bolşevikler kendilerini, devleti yeni bir çehreyle yeniden inşa etme sorumluluğuyla da karşı karşıya buldular. Cebri ve bürokratik özelliklerin yeni sistemde kökleşmesi, tam da bu ölümcül koşullarda gerçekleşecekti. Devlet liderlerinden bazıları (ki, Lenin de bunların arasındaydı) barışı derhal restore edecek farklı stratejileri desteklemeye hazır idiyse de, cebri eğilimler baskın çıkarak döneme hakim olmaya devam etti. Buna karşılık

NEP, Savaş Komünizmi'nin ana mekanizmalarını sökerek, Leninist farklı alternatiflerin var olduğunu kanıtlamıştı. NEP, giderek paradoksal bir "çoğulcu otoriteryanizm" haline geldi. Plan ve piyasa karması bu sistem, açıkça teknik uzmanlar, idari seçkinler, sanatçı entelijensiya ve köylülerle yapılan "toplumsal sözleşme"leri içeriyordu. Basında önemli bir haber akışına, makul bir araştırma özgürlüğüne ve Batıyla az-çok ekonomik ve kültürel bir trafiğin oluşmasına imkan tanıdı. Devlet terörü, önceki ve sonraki dönemle kıyaslandığında oldukça ılımlıydı ve hukukilik açısından gelecek ümit vericiydi. 1921'de Lenin tarafından teklif edilen örgütlü hiziplerin yasaklanması kararına rağmen, parti içindeki muhalif gruplar arası mücadele devam ediyordu. Birkaç yıl süren bu şiddetli mücadeleden sonra muhalif grupların birbiri ardı sıra ihraç edilmesiyle parti içinde son derece gerilimli bir konsensusa varıldı. Böylece parti içi gelişmeler NEP sisteminin esnek çerçevesine karşıt bir yöne girmiş oluyordu. Giderek parti daha bürokratikleşmiş, merkezileşmiş ve (karar alma mekanizmalarına dar bir seçkin grup dışında kimsenin katılamayacağı şekilde) depolitikleşmiş bir hale geldi. Son parti muhalifinin likidasyonu, fiilen NEP için de ölüm çanının çalması demekti.

Neden böyle oldu? Geri plandaki arkaikleşme olgusu yanında birkaç neden daha yürürlükteydi. Mevcut parti-devlet sisteminde parti, kadroların devlet cihazını denetleme, ona kurmaylık etme ve çıkması muhtemel sorunları çözme aracı olarak hizmet ediyordu. Buna karşılık Parti'nin iç örgütlenmesi ihmal edilmişti. 1921'de şaşkıncu biçimde küçük bir aygıtı ve henüz sade bir işleyişi vardı. İç Savaş onu, pek de tasarlanmamış olarak, savaş dönemi koşullarının baskısıyla zirve ağırlıklı olarak "terbiye" etmişti. İç Savaşın yaygın militarizasyonu Sovyetler sistemini parçaladı. Ülkenin her yanından Moskova'ya ulaşan "bize kadro yollayın" haykırıları iç savaşın yol açtığı hızlı bir sosyal aşınma dönemine özgü temel bir ihtiyacı dile getiriyordu. NEP döneminde büyüyen bu ihtiyaç karşısında kadro dağıtımı ve yerleştirilmesinden sorumlu bir organ olan Uchraspred tarafından apar topar bir parti aygıtı oluşturulmuştu.

Hayati bir başka etmen de, yeni toplumun alt katmanlarından partiye doğru yönelen muazzam akındı. Okur-yazarlık düzeylerinin düşüklüğü bunların parti içindeki politik ve ideolojik tartışmalara doğrudan katılımını engelledi. Yukarıdan bakıldığında bu akın ülke yönetiminin gereklerini karşılamak için (aynı zamanda muhaliflerin temizlenmesi için de elverişliydi) zorunlu addedildi. Aşağıdan bakıldığında ise bu akın bir toplumsal terfi yoluydu. Ama bu durum basit bir "konformizm" ya da "kariyerizm" eğilimini değil, yoksul ve arkaik Rusya'da yeni sosyal

DEĞERLENDİRME

grupları sorumluluk almaya hazır hale getirerek, ülkenin gelişimini sağlamak gibi temel bir toplumsal ihtiyacı anlatıyordu. Gelişimin anahtarı özellikle kentlerde partinin elindeydi artık. Parti liderliği, örgüte akan bu toplumsal seli başarıyla göğüsleyerek bu geniş yeni üye kitlesini denetleme ve eğitime gibi acil sorunları hızla çözdü. Acil görevlerin çözümüne yönelik tarzda kadroların mevzilendirilmesi, aygıtın temel fonksiyonu oldu. Bu da temel bir disiplinin kadrolara yavaş yavaş verilmesini gerektiriyordu. Bunun yanında, politika formülasyonuna ciddi katılım için gerekli eğitim öncelik olmaktan çıkmıştı. Günün modası gözü kapalı icra ve askeri üslup idi.

Tüm bu eğilimler hayatın somut gerçekleriydi. Bu eğilimlerin “Stalinizm”e yol açmak zorunda olup olmadığı ayrı bir konuya da, onu kolaylaştırdığı kesin.

Ama böyle de olsa, NEP boyunca parti, dar bir liderler gurubunun egemenliği altındaydı ve “parti hayatının Leninist gelenekleri” yeni bir tür Bolşevizm tarafından pratiğe yerleştirilmişlerdi. Gerçekte Bolşevizm hem köken, hem de politik biyografisinin önemli bir bölümü itibarıyla Avrupa ve Rus Sosyal Demokrasisi içinde yer alan bir akımdı, ama şimdi yeni sistemi işletmeye yönelik idari bir örgüt tarafından köklerinden kopartılıyor ve yerine yeni bir şey konuyordu.

Bu özellikleriyle Bolşevik Partisi, yararlarıyla birlikte hastalıklı yan etkiler üreten bu karma ekonomik sistemin, NEP’in karmaşık sorunlarıyla yüz yüze gelmek zorundaydı. Parti’nin resmi hedefi 1914 ölçüsüyle ülkenin iktisadi performansını yakalamaktı. Ama Çarlık döneminden devraldığı endüstriyel aygıt artık aşınmış ve eskimiş teçhizatıyla işletilemez durumdaydı. Batı (1929’a kadar) hızla ileri gittiği için, Sovyet Rusya yeni yeni kendine gelmesine rağmen, görece olarak önceki dönemden daha geri gözüküyordu.

1920’li yıllar endüstrileşme ve öteki ana sorunlar ekseninde yapılan tartışmaların sürdüğü, geleceği tasarılamaya yönelik anlamlı çabaların sergilendiği bir dönemdi. Ama 1927-28 kışı boyunca süren ve “üretim krizi” olarak adlandırılan dönemle birlikte, gidişata yön vermeye yönelik çabalar, dar bir lider çevresine, özellikle de Stalinistlere ve Buharincilere kaldı. Sonuçta Stalinist galipler krizin ciddi olduğuna ve NEP politikalarının süratle ters yöne çevrilmesi gerektiğine karar verdiler. Bu bağlamda Stalin çevresinde toplanan liderlerin yeğlediği strateji, Stalinizmin tam teşekküllü gelişimini teşvik edecekti.

Bir Tarımsal Despotizm

Stalinizm tarımsal düzenlemenin üçüncü ve son halkasıydı. 1939'da nüfusun yüzde 67'si hala köylüydü. Bu durum geriye kalan yüzde 33'ü (Rusya için rekor bir rakam) kentlerde yaşayanların teşkil ettiği anlamına geliyorsa da, aslında bu insanların çoğunluğu ülkenin kırsal yörelerinden yakın tarihlerde gelmiş ve bu anlamda da kentler yoğun bir şekilde "kırsallaştırılmıştı". Bu nedenle, Stalinizm'in toplumsal yapısının nüfus temeli, kötü bir şekilde kırdaki "kollektifleştirilmiş", kentlerde kentleştirilmiş köylülerdi. Hızlı endüstrileşmeyle harekete geçen bu toplumsal çığ, milyonlarca insanı yeni sosyal mevkilere sürükleyerek son derece gerilimli ve karmaşık bir sürece önyak olmuştu.

Sosyolojik ve kültürel anlamda Rusya hala kırsal bir ülkeydi, ama bir önceki dönemden (yani ricat halindeki bir sosyo-ekonomik yapının belirsizlik koşullarında yumuşak bir telafi politikasının izlenmesiyle kurulan bir devlet sistemini temsil eden "Leninist" dönemden) farkı, yavaş değişen bir sosyal sisteme sert bir endüstrileşme hamlesinin bindirilmesiyle yeni bir devlet yapısının inşa edilmiş olmasıydı. 1930'ların Stalinist sistemi bunu başardı. Sistem bu gelişimi yoğun bir baskıyla birleştirerek, kendi içinde kendini tahrip mekanizmalarını taşımayı sürdürdü.

Burada söz konusu olan sorun partidir. Bolşevik Partisi, iç savaş tarafından dönüştürülmüş, izleyen barış yıllarında başarılarını meşruiyet kaynağı olarak gören halk kitleleri sayesinde, zaferlerinin meyvesini fazlasıyla topladı. Yüksek beklentileri ve düşük yaşam ölçütleriyle bu kitleler, sosyolojik olarak geri bir ülkeye özgü kaçınılmaz bir süreç içinde, yüz binler halinde partiye üşüştüler. Parti, tüm ulus ve kadrolar için aydınlanma mekanı ve devasa bir okul olmuştu. Her ne kadar yeni sistemin ana işlevlerinin, çoğu eski rejim kalıntısı, uzmanlar tarafından ifa edilmesi gerekmişse de, politik ve idari işler büyük ölçüde plebyen kökenli insanlara verildi.

Partiye doğru bu muazzam akının köklü ve tehlikeli yan etkileri, eğitimde ve politik ölçütlerde keskin bir gerileme, bürokratikleşme ve özgün kimliğiyle Bolşevik Partisi'nin yerini, toplumsal kompozisyonu, ideolojisi ve işleyiş tarzıyla tümünden farklı bir partinin almasıydı. Bu durum kendisini "büyük atılım" dönemi boyunca birkaç kez katlayarak yeniden üretti. Partinin üye sayısı 1933'de üç milyona erişmişti ve ulusal ekonomide çalışan sınıfların büyümesini bir yana bırakırsak devlet idaresi, ordu, güvenlik ve eğitimde ihtiyaç duyulan kadro ve işlerin sayısı

da buna uygun olarak artmaktaydı. Böylece parti ciddi biçimde “ekonomize oldu”, kadroları, işlevleri ve aygıtının büyük bölümü itibarıyla kendini hızla genişleyen ekonominin yönetimine hasretti. Toplumsal hayatın tüm alanlarını kapsayan parti tekeli, projenin yöntem ve rutinlerinin, kültürü de içeren öteki alanlara aşılması anlamına geliyordu.

Üç önemli politik hamle, yeni monolitizmin farklı tipte bir devlet sistemine evrilmesine katkıda bulundu: zoraki “kollektifleştirme”, zoraki “endüstrileştirme” ve her iki hamlenin bir yan etkisi olarak kesintisiz bir toplumsal kriz. Teoride özyönetim kooperatifleri olarak varsayılan kollektifler fiiliyatta köylülerin kolhozlara zorla sokulmasıydı ve tarımın devletleştirilmesiyle sonuçlandı. Sonuç, üretimi teşvikte yetersiz kalan iktisadi bir faaliyeti ve yaşam tarzını kitlelere zorla empoze etmeye çalışan bir tarımsal sistemin ortaya çıkışıydı.

İlk etapta bu politikalar tarımın çöküşüne vardı. “Planlı” endüstrileştirme (şayet tam bir mit değilse bin kat fazlasıyla yanlış bir adlandırmadır) diye söz edilen kavram, saf idari içerikteydi ve salt devletin öncelik ve tercihlerine dayalı bir sistem içinde ilerliyordu. Bu sistem daha sonra uygun bir nitelemeyle “komuta-ekonomisi” olarak adlandırıldı. Devasa hız, sürecin denetimini elinde tutan bir merkezden yürütüldü. Öyle ki, merkeziyetçilik, piyasaların tasfiyesi, üreticilerin özerklikten yoksun bırakılması, yukarıdan dayatılan hedefler ve tafsilatlı çalışma koşullarıyla özel bir mantığın doğuşuna yol açarak benzersiz bir yoğunluk kazandı. Tüm bunlar devletin sırtına yeni yükler bindirdi. Böylece sistem karmaşıklıklaştıkça esas atılım gücü daracık bir zirvede toplanmaya başladı ve merkezi bir sistemde teftiş ve denetim için vazgeçilmez olan bürokratik aygıtlar da genişleyerek hantal hale geldi.

Bu tip yöntemler tam olarak planlama kavramı içinde tanımlanamazlar. Sürekli, tafsilatlı bir teftiş ve hedef tayini gerçekte iktisadi değil, idari bir uygulamaydı. Ücret ve fiyatı belirleme ölçütlerinden yoksun bir ekonomi, büyüme sağlasa bile, köklü dengesizlikleri ve türlü darboğazları aşarak gelişemezdi. Nitekim plan mercileri bizzat yarattıkları labirentte kaybolarak, ekonominin bütünsel performansı ve uyumu üzerindeki denetimlerini yitirmişlerdi. Merkeziyetçi idari ekonomi, rüzgarın önünde sürükleniyordu. Aşırı enerjik zirvesi ve tembel temeliyle bir ekonomi, verili bir dönem boyunca kayda değer bir büyüme sağlasa bile, er geç taşıdığı yükün altında ezilecekti.

Bu dönemde toplumsal yaşamdaki yeniden yapılanmayı da içeren toplumsal değişimlere ilişkin bir analiz, aynı sonucu verecektir. Çoğu kırsal kökenli milyonlarca insanın yüksek eğitim kurumlarına, yeni meslek kollarına, çeşitli sosyal ve siyasi-idari kademelerdeki güç

mevkillerine girişleri, kitlelerin kendilerine yeni ümit ve beklentiler sunan mevcut rejime verdiği bir destek olarak görülebilir. Ama kendi doğası gereği yeni gerginlik ve stresler yaratma pahasına. Bu muazzam toplumsal kabarmanın çelişik etkilerinden biri, yaşam düzeyindeki genel çöküntünün yanı sıra, kentlerde ve endüstriyel kurumlarda kültürün sulanmasıydı. Ve bu tüm iş kollarında nüfusun mesleğe hazırlanmasındaki yetersizliğin yaygınlığına yol açıyordu.

Aynı çelişki politik alanda da vardı. İş ve nitelik arasındaki büyük eşitsizlik, kentlerin “kırsallaşması” ve sosyolojik değişimden sızan serpintiyle birleşip sisteme yayılarak, birçok yönüyle Stalinist politik sistemin merkezi tezahürü olarak görülebilen “kültürel karşı devrim”i pekiştirdi. Bu, yeterince eğitilmemiş olmalarına rağmen hızla teknik, idari ya da politik mevkilere atanan eski işçi ve köylülerin oluşturduğu yapı, uyumlu toplumsal veya çıkar grupları üretmedi. Çünkü böylesi bir entegrasyon, ortama egemen olmak ve kendini önemsemek yanında, zaman, deneyim ve birçok gayriresmi yoldan öncülük yapmış olmayı gerektirir. Fabrikalarda, devlet daireleri ve değişik kurumlarda yeni göreve başlayan yığınlar ve patronlar toplumsal bakımdan güvensizdiler ve pek çok durumda hala kendilerini terfi ettiren sisteme ve onun liderlerine minnettardılar. Kısacası sistemin parametrelerini birlikte tanımlama sorumluluğuna sahip kişiler olmaktan ziyade izleyici ve müşteridirlere.

Stalinizm, yenilik ve iş güvensizliği iklimiyle bu sosyal değişme arka planına karşı, şimdi onun üzerinde başarıya ulaşan ve süreklileşen bir olgu olarak kavranabilir ancak. Bürokrasilerin palazlanması, rejimin kolektifleştirme ve sanayileştirme gibi “toplumsal mühendislik” başarılarının yol açtığı bu akını altetme çabalarıyla ilintiliydi. Şüphesiz en can alıcı başarı, köylülüğün büyük ölçüde özerk faaliyetine dayalı bir iktisadi sistemin tasfiye edilerek yerine iktisadi saiklerin zayıf ve cebri öğelerin hakim olduğu bürokratikleşmiş bir sistemin konulması oldu. Bu idari, devletleşmiş sistemin tarımsal üretime uygulanması, serfliğin yeni bir biçimi olduğu kanısını güçlendirdi. Gerçi köylülerin toprağa bağlanmasını imkansız kılan paralel bir endüstrileşme hamlesi bu kanıyı yumuşatmaktaydı. Büyük çapta ek işgücüne ihtiyaç duyan şantiyelerde ve büyüyen kent ve kasabalarda endüstriyel işlere geçebilen köylüler bu durumu bir serflik olarak görmüyorlardı. Kalanlar için durum hala angaryadan farklı değildi. Tarımsal işgücü üstündeki bu tip bir devlet egemenliği, köylülerin kendi topraklarını işledikleri, diledikleri her ürünü ettikleri ve istedikleri gibi ürettikleri NEP döneminde düşünülmez bir

DEĞERLENDİRME

şeydi. Kısacası kolektivizasyon onları özgür üreticiler statüsünden yoksun bırakmıştı.

Rus tarihinin önemli bir özelliği, Sovyet endüstrileşmesinin niteliğini belirleyen yayılma yönelimiydi. Onun yüzyıllardır bölgenin engin alanı üzerindeki genişlemesi öncelikle tarımı kapsıyordu, ama aynı zamanda Petro'dan Stalin'e ve ardıllarına kadar endüstrileşme stratejilerini de belirlemekteydi. Bu sistem büyük ölçüde muazzam bir niteliksiz emek kitlesinin, büyük ölçeklerin engin niceliği ve ileri makinelerin bir bileşimi üzerine kurulmuştu. Bu bileşim üretim hamlelerinin başarısı için yeterli oluyor, ama bir ilerideki yoğun, nitelik ve etkinlik yönelimli evreye dönüşümde olağanüstü engeller yaratıyordu. Az önce belirtilen karakteristikler, örneği olmayan bir tarımsal despotizm tablosu içinde birleşirler. Sovyetlerin hızlandırılmış sanayileşme hareketi, hummalı temposu ve spektaküler amaçları yanında geçmişin emek yoğun özelliklerini de içeriyordu. Ancak tarımsal despotizmin tüm bu güçlü özellikleri kendi mezarını hazırlamaktaydı.

Stalinizmin “Olanaksızlığı”

Yukarıdaki gözlemler Stalinizmden, Stalinizme ve sonra da Stalinizmden başka bir şeye uzanan geçiş evrelerini ayırt etmemize yardımcı olmaktadır. Ben, 1930'ların toplumsal gerilimlerinin, mantar gibi biten idari ekonominin ve prangaya vurulmuş tarımsal sistemin yan ürünü olan *kurumsal paranoya* kavramını, tüm bu evreleri birleştirici bir kavram olarak öneriyorum. İşin temeli (dar bir parti liderleri grubunun elinde olağanüstü bir iktidarın toplanması, İç Savaş mirası ve parti ile devlet kurumlarına sel gibi insan akışı ile) NEP döneminde yatmaktadır. Aşırı merkeziliğin yarattığı baskılar, her şeyi yukardan denetleme temayülü (hatta zorunluluğu), şiddetli kırılmalar/yerinden oynatmalar, anıtsal işler ve sürekli bunalım olgusu, tüm bunlar bu modeli koruma ve vatandaşlara ait başka örgütlere/yapılara hiçbir yetki/güç bırakmama yönünde devasa bir baskı yaratmışlardır. Sonuç, kontrolün kaybedilebileceğine dair sürekli bir tehlike hissi ve korkusu oldu. İktidarın giderek daha fazla yoğunlaşması gerçekleştikçe, denetim daha da güçleşti ve tüm aygıt giderek daha verimsiz çalışmaya başladı. Bu aşırı güç birikiminin yarattığı duruma yegane cevap, aynı reçeteyi bu kez daha yüksek dozda ve daha ağır biçimde uygulamak gibi görünüyordu. Kurumsal paranoya ile kastettiğimiz işte bu denetimi kaybediyor olmak hissinden dolayı yaşanan dehşet ve huzursuzluktur.

(Belgesel kanıtlar az olmakla birlikte) 1933 yılında liderlik içinde, ipin ucunun kaçırıldığını düşünen birilerinin bulunduğu kesin gibidir. Ancak görünen o ki kendi politikalarının sonuçlarının altında ezildiler ve bunca gücü ellerinde toplamış olmalarına rağmen, güçlüklerin üstesinden gelememenin yarattığı hayal kırıklığı ile giderek artan bir iktidarsızlık duygusuna kapıldılar. Öyle ki pek çoğu bu durumdan kaçmanın bir yolunu aramaya başlamıştı. Yaşanan bu kararsızlık ve tereddütler, birlikte yöneticilik ettiği insanlardan çok daha hazırlıklı birine mutlak iktidarı ele geçirmek için uygun koşulları yarattı.

NEP döneminde Stalin muktedir, ama kolay devrilebilir bir liderdi ve Buharin triumvirasıyla olan mücadelesinde onu muhalefete tercih eden kendi topluluğu tarafından stratejistliğe yükseltilmişti.

Ancak bu dönem, “Yüksek Stalinizm”in tam teşekküllü despotizmini resmen başlatacak olan Kirov’un ölümüyle sona erdi. O zamana dek liderlik, kendilerini birlikte yönetimin ikincil sıradaki mensupları sayan kişilerden oluşurken, yeni dönemin sadece tek bir lideri vardı. Eğer küçük bir liderler gurubunun kurumsal paranoyadan kaygılanması, bunun bizzat onlar için de dayanılmaz hale gelmesinin kanıtı ise; tek bir kişinin en üst liderliğe yükseltilmesi, paranoyanın nitelik ve boyut değiştirdiği anlamına gelir. Şimdi paranoya açıkça paranoid bir kişiliği haiz bir liderde kendini olağanüstü bir güçle yaymıştır. Böylece hem siyasi ortamı hem de iktidarın mihveri durumundaki kişinin ruh halini paranoyak bir korku ve huzursuzluk duygusu sardı.

Kişisel despotizm tanımı gereği aşırı merkezileşmiş bir sistemdir. Ve hummalı dönüşüm sancularıyla dev bir ülkeyi çekip çevirme işinin giderek karmaşıklaşması böyle bir despotizmi yine tanım gereği olanaksızlaştırmaktadır. Kişisel denetim böyle bir despotizm için mutlak zorunluluktur ama etkili bir yönetim için de despotun yetki/güç devrinde bulunması gerekir. Karmaşık görevlerin üstesinden gelmek için pek çok kuruma ihtiyaç olduğu gibi bu iş için de bu kurumların özerk olmaları gerekir. Ama özerklik bir otokratın kesinlikle izin veremeyeceği şeydir. Ülkeyi etkili ve verimli işletecek ortaklar gerekir ve bu da kendi yetkileri dahilinde hareket eden sahici liderler demektir. Oysa bu kabul edilemez. İşbirlikçileri, Stalin’in kendilerini öldürtebileceğini bildiklerinden, Stalin, onların gerçekten kendisine inanıyorlar mı yoksa korkudan mı sadakat gösterisinde bulunuyorlar, asla bilemezdi. Stalin’in çevresine karşı marazi ve istisna tanımayan kuşkuculuğu sürekli bir durumdu.

Stalin’in tüm sisteme, özellikle onun payandalarını oluşturan parti ve devlet bürokrasilerine karşı sistematik bir güvensizliği vardı. Ülke üzerindeki denetimin payandalarının bizzat kendilerinin de denetlenmesi

DEĞERLENDİRME

gerekmekteydi, ama böyle bir total denetim fiziksel ve sosyolojik olarak olanaksızdı.

Aslında, sistemin önüne koyduğu büyük tarihsel görevleri fiilen başaramayacağını bir işareti olan terörizm, sistemin onu işlerlikten alıkoyan patolojik bir parçasıydı.

Sonuç Yerine Bazı Düşünceler

Bu yazı Sovyet tarihinde iki temel – “katastofik” ve “tedrici” – evre olduğu tespitinden yola çıkıyor. Son derece sıkışık bir zaman kesitinde kemik kıran toplumsal değişmeler, olayların savaş-ıç savaş veçhesi, toplumsal bağları bir kere daha dağıtan ve eskinin kültürel gelenek ve siyasi modellerinden pek az şey bırakan yeni bir büyük ölçekli başkalaşım ve karışıklık/bozulma dalgasına yol açan “büyük atılım”ı, plan döneminin tahripkarlığı, tüm bunlar devletin karakteri ve işleyiş tarzı üzerinde silinmez izler bıraktılar; aslında beş yıllık planlar pek çok bakımdan İç Savaş yöntem ve zihniyetinin (onlara birkaç ekleme yapmanın ötesinde) anahtar özelliklerini devam ettirmişti.

Stalinizm sonrası yıllar ise “tedrici”ydi ama bu yılların özelliklerini layıkıyla belirlemek için ihtiyatlı olmak gerekir. Cebri zorlamaların üzerinden fazla zaman geçmemişti. İnsanlar ve kurumlar öngörülebilir kariyerlere sokulmuşlardı. Bu bürokrasinin sevinçle istediği şeydi ve başarmıştı. Kimileri haşmetli bürokrasinin Stalinizmin temelini oluşturduğu yolunda teoriler kurdular. Gerçekten de bürokrasi ve bürokratizm Stalin döneminde muazzam bir gelişme göstermiştir. Ancak o zamanın koşulları altında bürokratların ciddi bir yönetici tabaka oluşturmaları mümkün değildi. Bu iş için fazlasıyla bölünmüş ve güvenlikten yoksundular. Yukarıdan sürekli bir tehlikeye maruz kaldıklarından, gerçek bir yönetici tabakanın yapması gerektiği şekilde, görevlerini kendilerine güvenerek yapamıyor, kolektif ve bireysel çıkarlarını savunamıyor ve politikadaki rollerini, kendilerine verilmiş formülasyonların mantığına uyduruyorlardı. Stalin’in ölümünden sonra bürokrasinin üst kesimleri, bir önceki dönemde işlerini ve yaşamlarını zorlaştırmış ve ellerindeki gücü kullanmalarını engellemiş öğeleri tasfiye ettiler. Kolektif liderlik, “yasal” alanın genişlemesi ve polis keyfiliğine son verilmesi bürokrasiyi, dünyanın en kırılğan bürokrasilerinden biriyken en imtiyazlılarından biri haline dönüştürdü. Ama aynı dönüşümler çok daha geniş bir toplumsal temele de yayıldı.

Bürokrasideki ve işçi ve halkın konumlarındaki bu türden değişiklikler Stalinizmin tam da özünü olumsuzluklamaktaydı. Yine de çevrede pek

çok Stalinist vardı ve sistemin izleri hala sürmekteydi. Ama sonuç, sonradan idari-komuta sistemi olarak bilinecek olan farklı bir otoritaryanizm oldu. Bu sistemin kendi koşullarına göre analiz edilmesi gerekir. Bu sistemin tarihsel evriminin ana özelliği, (Kruşçev'in ara döneminden sonra Brejnev döneminde gelişir) durgunluk ve gerileme basiline, sistemin ölümünü garantileyecek bir gayretkeşlikle işini sürdürmesi olmuştur.

Cebri, baskıcı toplumsal yeniden yapılanma sona ermiş olmakla birlikte, toplumsal yapı bir başka derin yeniden yapılanmaya maruz kalmaktaydı. Hummalı bir kentleşme hareketi, bir kere daha on milyonlarca köylüyü kentlere sürükledi. Bu akımın kapsam ve çapı, mevcut kurumların bu insanları kentsel altyapı ve kültürle başarılı biçimde bütünlendirebilme yeteneklerinin çok üzerindeydi.

Stalin'in ölümünün ardından yönlendirilmiş bir ekonomi ve toplumun kurumsal çatısı, yani bürokrasi ve parti, karmaşıklaşan ve hızla değişmekte olan bir toplumsal sistemle tezat teşkil eden istikrarlı bir hal geliştirdi. Otuzlu yıllarda görülene benzemeyen yeni bir sivil düzen arayan bir kent toplumu yarattı. Yeni bir "sivil toplum"un doğuşu – gerçek yeniliğin adı budur – fazlasıyla istikrarlı bir komuta-idare sisteminin temellerini sürekli olarak aşındırdı.

Perestrojka üzerinde yargıda bulunurken bir tezi akılda tutmakta fayda var: yeniden yapılanmanın derinliklerinden yükselen geçmişin mirası, en azından farklı seçkin grupları arasında geniş ölçüde paylaşılan değerler olan toplumsal birlik ve istikrara karşıydı. Her ikisi de önceki dönemce "depolitize" edilmiş olan seçkinler ve farklı toplumsal tabakaların (parti-devlet ve doğmakta olan sivil toplumun) yaşam deneyimleri, hala farklı ve iki kutup halindeydi. Buna paralel bir olgu da, ekonomik güçlerin yerlerini idari güçlere bırakmış olduğu ekonomide söz konusuydu. Sonuç ekonomisiz bir ekonomik sistem ve politikasız bir politik sistemdi.

Yukarda açıkladığımız tarihsel miras, yüzyılımızdaki Rus/Sovyet tarihinin yorumlanmasında özel bir nitelik taşır ve bir tarımsal despotizm olarak Stalinizm, kesinlikle tam da bir Rus olgusudur. Ama bu saptama, başka etkenlerin özellikle de uluslararası ortamın etkilerini inceleme gereğini dışarıda bırakmaz.

Paşintsef Yoldaşın * 10 Ekim 1993'de İTİB'de Verdiği Seminerden

Ekim devriminden bugüne geçen zaman içinde biz sosyalizmi inşa etmedik. Dolayısıyla sosyalizmin likidasyonundan konuşmak olanaklı değildir. Ekim devriminden sonra proletarya diktatörlüğü altında bir geçiş dönemi başladı. Daha başından proletarya diktatörlüğünde iki kesim vardı. Proletarya demokrasisini temsil eden hükümet güçleri, Lenin tarafını temsil ediyordu. İkincisi anti demokratik güçler devlet aygıtı içinde temsil ediliyordu. Bunların bir kısmı Çarlık döneminden gelmeydi, bir kısmı yeni partinin içinde ortaya çıkan bürokrasinin temsil ettiği güçlerdi.

Bu dönemde çeşitli partiler vardı. Ve NEP döneminde de değişik üretim biçimleri vardı. Ekonomik yaşamda birçok ilerleme kaydedildi. Fakat aynı anda Stalin'in liderliği altında çeşitli objektif ve subjektif etkilerin de nedeniyle denge, anti demokratik güçler yönüne kaydı. Stalin'in daha başından bürokrasinin temsilcisi olduğunu söylemek istemiyorum. Lenin tarafından büyük bir devrimci olarak nitelenen Kautski süreç içinde nasıl karşı tarafa geçtiyse, Stalin de partinin başındaki lider olarak görüşlerini, bürokrasinin savunusu yönünde adım adım geliştirdi. Kişisel tutum olarak Stalin kendisini komünist olarak niteledi ama aldığı tutum açısından anti komünist ve bürokrasi yanlısı bir konuma geldi. Bu gizliden gizliye işleyen uzun bir süreçti. Bu süreçte bürokrasi iktidarı ele geçirdi.

Böylece 1930'ların ikinci yarısından itibaren bir bürokratik sistem ortaya çıktı. Birinci dönemi bunun dürüst bürokrasi dönemiydi. Bu bürokrasi devleti işçi sınıfının çıkarları adına yönetiyordu. Çünkü bu dönemde bu bürokrasinin aktif proletaryayla belirli düzeyde bağı vardı. Ve bürokrasinin o dönemde işçi sınıfının desteğine ihtiyacı vardı. Faşizme ve burjuvaziye karşı. Örneğin bu bürokrasinin içinde Stalin gibi insanlar günde on altı saat çalışabildiler. Bu nedenle halk onlara değer verdi.

Bir sonraki dönem Stalin'in ölümünden sonra nükleer silahlara sahip olan ve kendi pozisyonunu güçlendirmeye, kendi çıkarlarını korumaya çalışan bürokrasi dönemidir. Bu dönemde özellikle Brejnef döneminde soysuzlaşmış, yolsuzluğun içine batmış bürokrasiyle karşı karşıya kaldık.

---

* Yevgeni Paşintsev, o dönemde *Russian Progressive Review* dergisinin editörüydü.

Bürokrasinin küçük bir bölümü, devleti soyarak, büyük miktarlarda para ele geçirdi. Fakat sosyalist bürokratik devlette bu parayı bir yere yatırmak imkansızdı. Sonra bu soysuzlaşmışların iktidarı ele geçirmesi ve kapitalist bürokrasi haline gelmesi.

Mesele ciddi. Mesele aslında partinin doğru tutum almasının ötesinde bir mesele. Objektif olarak üretim biçiminin düzeyi ve işçi sınıfının bilinç düzeyi ile bağlı.

Bugünkü koşullarda bürokrasinin tamamen ortadan kaldırılmasının koşulları yoktur. İşçi sınıfı devleti içinde proletarya demokrasisinin güçleriyle bürokrasinin güçleri arasında bir denge var. Devrimle birlikte bu dengenin öteki tarafa doğru geliştirilmesi gerekiyor. Kolay bir süreç değil. Demokrasiye olan ihtiyacımız da tam da bu nedenden ötürü.

Bürokrasi üretken güçlerin gelişimiyle bağımsız mıdır? Bilincin gelişmesiyle orantılı mıdır?

Az gelişmiş bir ülke olan Sovyetler Birliğinde bürokrasinin zararlı etkilerini yok edip, sosyalizmi sürdürme imkanı yok muydu? Yoksa subjektif şeyler yüzünden mi buraya geldi?

Biz gelişmemiş bir ülkeydik, Lenin hayatta olsaydı bile bugüne kadar biz sosyalizmi gerçekleştirmiş olmayacaktık. Çünkü sosyalizmin gerektirdiği ön koşullar gelişmemişti. Ben doğru ya da yanlış yönde bir adımdan söz ediyorum konuşurken.

Eğer bu sözünü ettiğim proleter güçlerle, proletarya karşıtı güçler arasındaki dengede, proleter güçlerden yana tutum alınmış olsaydı, bugün sosyalizmde daha iyi bir noktaya gelmiş olurduk. Bunların içinde partinin liderinin kim olduğu, işçi sınıfı içinde etkinliği, tüm bunlar da subjektif unsurlar olarak önem taşıyor. Uluslararası faktörler de önem taşıyor.

1917 ile 1922 arası sürekli iç savaş halindeydi. Ve ondan sonra Almanya'nın sürekli savaş tehditleri. 1930'da çatışmalar, Finlandiya ile savaş. Ve faşist Almanya'yla dört yıl süren savaş. Bu savaş sırasında milyonlarca en iyi komünistler öldü. Savaşta cephenin en ön saflarında ülkeyi ilk başta savunmaya niyetli olan güçler öldüler, bürokratlar ise cephe gerisinde oturdular. Bu savaşta ülke içindeki dengede proleter demokrasiden yana olan güçler öldü. Böylece emperyalizm ülke üzerinde sürekli savaş tehdidiyle bürokrasinin elini güçlendirdi.

Dolayısıyla şundan söz edebiliriz: Nasıl sosyalizmin varlığı kapitalizm üzerinde ücretlilerin yaşam koşullarını iyileştirici bir etkiye sahiptiyse, aynı şekilde, kapitalizmin de sosyalizm üzerinde dejenere edici etkisi oldu.

DEĞERLENDİRME